T.C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI

TÜRK - İSLAM SANATI BİLİM DALI

OSMANLI SULTAN KÜLLİYELERİNİN MİMARİ PROGRAMI (BURSA VE EDİRNE ÖRNEĞİ)

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Fuat YAZICI

BURSA - 2021

T.C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI

TÜRK - İSLAM SANATI BİLİM DALI

OSMANLI SULTAN KÜLLİYELERİNİN MİMARİ PROGRAMI (BURSA VE EDİRNE ÖRNEĞİ)

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Fuat YAZICI

0000-0002-5708-3914

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Doğan YAVAŞ

BURSA - 2021

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı :Fuat YAZICI

Üniversite :Bursa Uludağ Üniversitesi

Enstitüsü : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Anabilim/Anasanat Dalı: Sanat Tarihi Anabilim Dalı

Bilim/Sanat Dalı : Türk - İslam Sanatı Bilim Dalı

Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi

Sayfa Sayısı : xxxii+555

Mezuniyet Tarihi : ……/……./2021

Tez Danışman(lar)ı : Dr. Öğr. Üyesi Doğan YAVAŞ

OSMANLI SULTAN KÜLLİYELERİNİN MİMARİ PROGRAMI

(BURSA VE EDİRNE ÖRNEĞİ)

Osmanlı Devleti'nin hakim olduğu bölgelere yansıttığı inşa faaliyetlerine örnek teşkil eden ve birbiri ile bağlantılı, kompleks yapılardan oluşturulan külliyeler bulundukları şehirler ile de özdeşleşen mimari kurgulardır. 150 yıllık bir zaman dilimi içerisine yerleştirilen ve bu yönüne paralel olarak literatür taramalarında Erken Osmanlı Devri ve Klasik Devre Geçiş nitelendirmelerine sahip bir dönem kronolojisinde incelenen yapı topluluğu örnekleri, banilik görevinin sultanlara ait olduğu modellemeleri ile de artı bir önem kazanmaktadır. Çalışma metni içerisine bu iki unsura sahip olarak dahil edilen sultan külliyesi örnekleri kentsel açıdan ise Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk payitahtlarından olan Bursa ve Edirne şehirlerinde gözlemlenebilmektedir.

Osmanlı özelinde devlet mekanizmasının kuruluş aşamalarından itibaren bulunduğu bölgelerde gerçekleştirdiği imar faaliyetleri belirli siyasi, kültürel ve dini amaçlara yönelik olarak tasarlanmıştır. Tez içeriğinde yer verilen ve külliye adı altında incelenebilen düzenlemeler belirtilen üç amaç için de inşa edilen yapı topluluklarıdır. Birbiri ile bağlantılı bina topluluklarının belirli bir düzen içerisinde işlevsellik kazandığı Osmanlı dönemi külliyeleri inşa edildikleri bölgeleri "şenlendiren" ve bu bölgelerin gelişimine katkı sağlayan başat faktörlerdendir. Bursa'da M. 1339 yılında tamamlanan ve sultan adına inşa ettirilen ilk külliye olan Orhan Camii ve Külliyesi bu argümanların desteklenmesi açısından örnek gösterilebilir.

Anahtar Sözcükler: Osmanlı Devleti, başkent, sultan, külliye, mimari

ABSTRACT

Name and Surname: Fuat YAZICI

University: Bursa Uludag University

Institution: Social Science Institute

Field: Art History Department

Branch: Turkish - Islamic Art

Degree Awarded: Master

Page Number: xxxii+555

Degree Date: …../…../2021

Supervisor/s: Assintant Professor Doğan YAVAŞ

ARCHITECTURAL PROGRAM OF THE OTTOMAN SULTAN COMPLEXES (BURSA AND EDİRNE EXAMPLE)

Ottoman Empire social complex arragements, which set an example for the construction activities reflected in the areas ruled by the ottoman empire and created through complex scructures connected with each other in various ways, are architectural fictions that are structurally identified with the cities where they are located. The examples of scructure groups, which are placed in a timeframe of 150 years and examined in a period chronology that have the characterization of the early ottoman age in the literature in paralel to this aspect, gain an additional importance with the modellings of the sultan's duties as a founder. Examples of the sultan complex which are incorporated into the study text with having these two elements, can be observed in the cities of Bursa and Edirne where the first capitals of the Ottoman Empire in urban terms.

The construction activities since Ottoman Empire's initiation were planned with regards to certain political, culturel and religious motives. Throughout thesis, these constructions are collectively named as complex, emerging above mentioned three motives. Ottoman era complex gained functionality in an orderly fashion with interrelated building scructures, being a determinant for adorning the regions where they placed and for contrbuting their development. As neing the first sample constructed in the name of sultan in Bursa, Orhan Mosque and complex could be a beneficial evidence to these arguments.

Keywords: Ottoman Empire, capital, sultan, complex, architectur

İÇİNDEKİLER

Sayfa

TEZ ONAY SAYFASI……...i
İNTİHAL YAZIM RAPORU……ii
YEMİN METNİ……...iii
ÖZET……iv
ABSTRACT……..v
İÇİNDEKİLER……vi
ŞEKİL LİSTESİ……ix
LEVHA LİSTESİ…….xxxi
KISALTMALAR.....…….....xxxv
GİRİŞ……1

BİRİNCİ BÖLÜM
KÜLLİYE OLGUSU

1.1. ANLAM……..5
1.2. İÇERİK……...7
1.3. ÖRNEKLEM……10

İKİNCİ BÖLÜM
SULTAN KÜLLİYELERİ
(BURSA ÖRNEĞİ)

2.1. ORHAN GAZİ KÜLLİYESİ (1339-1340)…….....……...14
2.1.1. Cami……15
2.1.2. Han……...19
2.1.3. Hamam……21
2.2. HUDÂVENDİGÂR KÜLLİYESİ (1367-1385)…..……..23
2.2.1. Cami-Medrese…..……24
2.2.2. Türbe……28
2.2.3. İmaret……...30

2.2.4. Hamam…….....30
2.3. YILDIRIM KÜLLİYESİ (1391-1395)…..……31
2.3.1. Cami…….32
2.3.2. Medrese……39
2.3.3. Hamam……40
2.3.4.Dârüşşifa…...……40
2.3.5 Türbe. ……..……..41
2.4. BURSA ULUCAMİİ VE KÜLLİYESİ (1399-1400)….……..43
2.4.1. Cami…….44
2.4.2. Medrese……48
2.4.3. Bedesten……...49
2.4.4. Hamam……49
2.5. YEŞİLCAMİ KÜLLİYESİ (1414-1419)…..…….51
2.5.1. Cami…….53
2.5.2. Medrese……59
2.5.3. Türbe……60
2.5.4. İmaret……...63
2.5.5. Hanlar……..63
2.6. MURÂDİYE KÜLLİYESİ (1425-1426)…...……66
2.6.1. Cami…….67
2.6.2. Medrese……71
2.6.3. İmaret……...72
2.6.4. Hamam……72
2.6.5. Hazire ve Türbeler……..……...73

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
SULTAN KÜLLİYELERİ
(EDİRNE ÖRNEĞİ)

3.1. MURÂDİYE KÜLLİYESİ (1435-1436)…..……81
3.1.1. Cami…….82

3.1.2. Hazire …….…….....86
3.2. ÜÇ ŞEREFELİ CAMİ VE KÜLLİYESİ (1437-1447)…….……...……..88
3.2.1. Cami…….89
3.2.2. Medreseler……...95
3.2.3. Hazire …….....……...98
3.3. BEYAZIT II CAMİİ VE KÜLLİYESİ (1487-1488)…..…….....99
3.3.1. Cami……...100
3.3.2. İmaret……105
3.3.3. Dârüşşifâ-Medrese…..……...108
3.3.4. Köprü……112

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ…….……114
RESİMLER…...……...137
ŞEKİLLER…...…….500
KAYNAKÇA...…….552

RESİM LİSTESİ

Resim 1. Bursa Emir Han, Kuzeybatıdan Görünüş……...…137
Resim 2. Bursa Emir Han Giriş, Kuzeyden Görünüş……137
Resim 3. Bursa Emir Han Giriş, Güneyden Görünüş……138
Resim 4. Bursa Emir Han, Kuzeybatıdan Pencere Görünüşü……138
Resim 5. Bursa Emir Han, Avludan Görünüş……139
Resim 6. Bursa Aynalı Çarşı, Kuzeyden Giriş Görünüşü……..139
Resim 7. Bursa Aynalı Çarşı, Kuzey Girişi Basamakları……..140
Resim 8. Bursa Aynalı Çarşı, Kuzeyden Kubbe Görünüşü……...140
Resim 9. Bursa Aynalı Çarşı, Güneyden Görünüş……141
Resim 10. Bursa Aynalı Çarşı, Güneyden Giriş Görünüşü…….....141
Resim 11. Bursa Aynalı Çarşı, Güneyden Giriş Hacmi……142
Resim 12. Bursa Aynalı Çarşı, Güneyden Kubbe Görünüşü……142
Resim 13. Bursa Hûdavendigâr Camii, Güney Cepheden Görünüş……..143
Resim 14. Bursa Hûdavendigâr Camii, Minare……143
Resim 15. Bursa Hûdavendigâr Camii, Giriş Basamakları……144
Resim 16. Bursa Hûdavendigâr Camii, Giriş Hacmi……144
Resim 17. Bursa Hûdavendigâr Camii Son Cemaat Yeri, Batıdan Görünüş……145
Resim 18. Bursa Hûdavendigâr Camii Son Cemaat Yeri, Batı Payesi……..145
Resim 19. Bursa Hûdavendigâr Camii Son Cemaat Yeri, Batı Kubbesi……...146
Resim 20. Bursa Hûdavendigâr Camii Son Cemaat Yeri, Batı İkiz Kemeri……146
Resim 21. Bursa Hûdavendigâr Camii Son Cemaat Yeri, Batı Sütunu……147
Resim 22. Bursa Hûdavendigâr Camii Son Cemaat Yeri, Batı Konsolu……...147
Resim 23. Bursa Hûdavendigâr Camii Son Cemaat Yeri, Doğudan Görünüş……...148
Resim 24. Bursa Hûdavendigâr Camii Son Cemaat Yeri, Doğu İkiz Kemeri……...148
Resim 25. Bursa Hûdavendigâr Camii Son Cemaat Yeri, Doğu Kubbesi……149
Resim 26. Bursa Hûdavendigâr Camii Son Cemaat Yeri, Doğu İkiz Kemeri……...149
Resim 27. Bursa Hûdavendigâr Camii Son Cemaat Yeri, Doğu Sütunu……...150
Resim 28. Bursa Hûdavendigâr Camii Son Cemaat Yeri, Doğu Konsolu……150
Resim 29. Bursa Hûdavendigâr Camii, Taçkapı Görünüşü……...151
Resim 30. Bursa Hûdavendigâr Camii, Taçkapı Söveleri……151
Resim 31. Bursa Hûdavendigâr Camii, Taçkapının Güneyden Görünüşü……152
Resim 32. Bursa Hûdavendigâr Camii, Geçiş Koridorundan Görünüş……152
Resim 33. Bursa Hûdavendigâr Camii, Geçiş Koridoru Tonozu……...153
Resim 34. Bursa Hûdavendigâr Camii, Geçiş Koridorunun Güneyden Görünüşü……153
Resim 35. Bursa Hûdavendigâr Medresesi, Merdiven Basamakları……154
Resim 36. Bursa Hûdavendigâr Medresesi, Doğudan Koridor Görünüşü……154
Resim 37. Bursa Hûdavendigâr Medresesi, Batıdan Koridor Görünüşü……...155
Resim 38. Bursa Hûdavendigâr Medresesi, Öğrenci Hücreleri Girişi……...155

Resim 39. Bursa Hûdavendigâr Medresesi, Öğrenci Hücreleri Penceresi…….156
Resim 40. Bursa Hûdavendigâr Medresesi, Müderris Odaları Koridoru……...156
Resim 41. Bursa Hûdavendigâr Medresesi, Detay……157
Resim 42. Bursa Hûdavendigâr Camii, Doğu Tabhâneye Giriş……157
Resim 43. Bursa Hûdavendigâr Camii, Doğu Tabhâne Görünüşü……158
Resim 44. Bursa Hûdavendigâr Camii, Doğu Tabhâne Tonozu……158
Resim 45. Bursa Hûdavendigâr Camii, Doğu Tabhâne Geçişleri…….159
Resim 46. Bursa Hûdavendigâr Camii, Doğu Tabhâne Geçişleri…….159
Resim 47. Bursa Hûdavendigâr Camii, Batı Tabhâneye Giriş……..160
Resim 48. Bursa Hûdavendigâr Camiii Batı Tabhâne Görünüşü……..160
Resim 49. Bursa Hûdavendigâr Camii, Batı Tabhâne Geçişleri……161
Resim 50. Bursa Hûdavendigâr Camii, Kuzey Eyvanı……..161
Resim 51. Bursa Hûdavendigâr Camii, Güney Eyvanı……..162
Resim 52. Bursa Hûdavendigâr Camii, Doğu Eyvanı……...162
Resim 53. Bursa Hûdavendigâr Camii, Doğu Eyvanı Görünüşü……...163
Resim 54. Bursa Hûdavendigâr Camii, Doğu Eyvanı Tonozu……..163
Resim 55. Bursa Hûdavendigâr Camii, Batı Eyvanı……..164
Resim 56. Bursa Hûdavendigâr Camii, Batı Eyvanı Görünüşü…….164
Resim 57. Bursa Hûdavendigâr Camii, Batı Eyvanı Tonozu……165
Resim 58. Bursa Hûdavendigâr Camii, Batı Eyvanından Detay……...165
Resim 59. Bursa Hûdavendigâr Camii, Sofanın Güneydoğudan Görünüşü……..166
Resim 60. Bursa Hûdavendigâr Camii, Sofa Şadırvanı…….166
Resim 61. Bursa Hûdavendigâr Camii, Sofa Şadırvanının Mermer Aynalıkları……...167
Resim 62. Bursa Hûdavendigâr Camii, Sofa Kubbesi……...167
Resim 63. Bursa Hûdavendigâr Camii, Ana İbadet Mekânına Geçiş Basamakları……...168
Resim 64. Bursa Hûdavendigâr Camii, Doğudan Pabuçluk Nişleri……..168
Resim 65. Bursa Hûdavendigâr Camii, Batıdan Pabuçluk Nişleri……169
Resim 66. Bursa Hûdavendigâr Camii, Ana İbadet Mekânının Güneyden Görünüşü……..169
Resim 67. Bursa Hûdavendigâr Camii, Ana İbadet Mekânının Kuzeyden Görünüşü……...170
Resim 68. Bursa Hûdavendigâr Camii, Ana İbadet Mekânı Tonozu……170
Resim 69. Bursa Hûdavendigâr Camii, Mihrap…….171
Resim 70. Bursa Hûdavendigâr Camii, Minber…….171
Resim 71. Bursa Hûdavendigâr Camii, Vaaz Kürsüsü……..172
Resim 72. Bursa Hûdavendigâr Türbesi, Kuzeyden Görünüş……...172
Resim 73. Bursa HûdavendigârTürbesi, Kuzeybatıdan Görünüş……..173
Resim 74. Bursa Hûdavendigâr Türbesi, Giriş Kapısı……...173
Resim 75. Bursa Hûdavendigâr Türbesi, Giriş Hacmi……..174
Resim 76. Bursa Hûdavendigâr Türbesi, Ana Mekânın Kuzeybatıdan Görünüşü……174
Resim 77. Bursa Hûdavendigâr Türbesi, Ana Mekândan Sütun……...175

Resim 78. Bursa Hûdavendigâr Türbesi, Sütun Başlığı Örneği……175
Resim 79. Bursa Hûdavendigâr Türbesi, Naaş Alanı……176
Resim 80. Bursa Hûdavendigâr Türbesi, Kubbeden Görünüş……...176
Resim 81. Bursa Hûdavendigâr Türbesi, Mihrap……..177
Resim 82. Bursa Hûdavendigâr Türbesi, Kuzeyden Pencere……177
Resim 83. Bursa Hûdavendigâr İmareti, Güneybatıdan Görünüş……..178
Resim 84. Bursa Hûdavendigâr İmareti, Avlunun Güneyden Görünüşü……...178
Resim 85. Bursa Hûdavendigâr İmareti, Güneyden Görünüş……179
Resim 86. Bursa Hûdavendigâr İmareti, Güney Girişi ve Kitabe……..179
Resim 87. Bursa Hûdavendigâr İmareti, Güneyden Pencere Görünüşü……180
Resim 88. Bursa Hûdavendigâr Hamamı, Kuzeybatıdan Görünüş……180
Resim 89. Bursa Hûdavendigâr Hamamı, Batıdan Giriş……...181
Resim 90. Bursa Hûdavendigâr Hamamı, İç Mekân Görünüşü……181
Resim 91. Bursa Hûdavendigâr Hamamı, Şadırvan……..182
Resim 92. Bursa Hûdavendigâr Hamamı, Kubbe……..182
Resim 93. Bursa Hûdavendigâr Hamamı, İç Mekândan Detay……183
Resim 94. Bursa Yıldırım Camii, Güneyden Görünüş……..183
Resim 95. Bursa Yıldırım Camii, Batıdan Pencere Görünüşü……...184
Resim 96. Bursa Yıldırım Camii, Güneyden Pencere Görünüşü……...184
Resim 97. Bursa Yıldırım Camii, Kuzeybatıdan Pencere Görünüşleri……....185
Resim 98. Bursa Yıldırım Camii, Kuzeybatı Pencerelerinden Detay……....185
Resim 99. Bursa Yıldırım Camii, Şadırvan……...186
Resim 100. Bursa Yıldırım Camii, Şadırvanın Ayak ve Kemeri……...186
Resim 101. Bursa Yıldırım Camii, Şadırvanın Mermer Aynalıkları……187
Resim 102. Bursa Yıldırım Camii, Son Cemaat Yerinin Kuzeydoğudan Görünüşü……187
Resim 103. Bursa Yıldırım Camii Son Cemaat Yeri, Doğudan Görünüş……188
Resim 104. Bursa Yıldırım Camii Son Cemaat Yeri, Doğudan Cephe Görünüşü……188
Resim 105. Bursa Yıldırım Camii Son Cemaat Yeri, Doğu Kubbesi……189
Resim 106. Bursa Yıldırım Camii Son Cemaat Yeri, Doğudan Pencere Görünüşü……..189
Resim 107. Bursa Yıldırım Camii Son Cemaat Yeri, Doğu Mihrabı……190
Resim 108. Bursa Yıldırım Camii Son Cemaat Yeri, Batıdan Görünüş……190
Resim 109. Bursa Yıldırım Camii Son Cemaat Yeri, Batı Mihrabı……..191
Resim 110. Bursa Yıldırım Camii Son Cemaat Yeri, Batı Mihrabı Mukarnasları……191
Resim 111. Bursa Yıldırım Camii Son Cemaat Yeri, Batıdan Pencere Görünüşü……192
Resim 112. Bursa Yıldırım Camii, Kuzeyden Giriş Hacmi……...192
Resim 113. Bursa Yıldırım Camii, Giriş Hacmi Kubbesi……193
Resim 114. Bursa Yıldırım Camii, Taçkapının Kuzeyden Görünüşü……...193
Resim 115. Bursa Yıldırım Camii, Taçkapı Tonozu……194
Resim 116. Bursa Yıldırım Camii, Taçkapıdan Detay……..194

Resim 117. Bursa Yıldırım Camii, Batıdan Taçkapı Mihrabiyesi…….195
Resim 118. Bursa Yıldırım Camii, Taçkapının Güneyden Görünüşü……...195
Resim 119. Bursa Yıldırım Camii, Doğu Tabhâneye Giriş…..……..196
Resim 120. Bursa Yıldırım Camii, Doğu Tabhâneye Girişin Mermer Söveleri……196
Resim 121. Bursa Yıldırım Camii, Doğu Tabhâne İç Mekânı……..197
Resim 122. Bursa Yıldırım Camii, Doğu Tabhâne Tonozu……...197
Resim 123. Bursa Yıldırım Camii, Doğu Tabhâneden Detay……...198
Resim 124. Bursa Yıldırım Camii, Sofanın Kuzeydoğudan Görünüşü…….198
Resim 125. Bursa Yıldırım Camii, Sofanın Kuzeybatıdan Görünüşü……...199
Resim 126. Bursa Yıldırım Camii, Sofa Kubbesi……..199
Resim 127. Bursa Yıldırım Camii, Ahşap Mahfil…….200
Resim 128. Bursa Yıldırım Camii, Doğu Eyvanı……..200
Resim 129. Bursa Yıldırım Camii, Doğu Eyvanından Görünüş…….201
Resim 130. Bursa Yıldırım Camii, Doğu Eyvanı Kubbesi……201
Resim 131. Bursa Yıldırım Camii, Batı Eyvanı……202
Resim 132. Bursa Yıldırım Camii, Batı Eyvanı Görünüşü……202
Resim 133. Bursa Yıldırım Camii, Batı Eyvanı Kubbesi……..203
Resim 134. Bursa Yıldırım Camii, Ana İbadet Mekânının Güneyden Görünüşü…….203
Resim 135. Bursa Yıldırım Camii, Ana İbadet Mekânının Kuzeyden Görünüşü…….204
Resim 136. Bursa Yıldırım Camii, Doğudan Mukarnas Konsol……...204
Resim 137. Bursa Yıldırım Camii, Doğudan Mihrabiye Nişi……...205
Resim 138. Bursa Yıldırım Camii, Batıdan Mukarnas Konsol…….205
Resim 139. Bursa Yıldırım Camii, Ana İbadet Mekânı Kubbesi……..206
Resim 140. Bursa Yıldırım Camii, Doğu Koltuk Kubbesi……206
Resim 141. Bursa Yıldırım Camii, Doğu Koltuk Kubbesi Girişi……..207
Resim 142. Bursa Yıldırım Camii, Doğu Koltuk Kubbesi Görünüşü……...207
Resim 143. Bursa Yıldırım Camii, Doğu Koltuk Kubbesi Tonozu……...208
Resim 144. Bursa Yıldırım Camii, Batı Koltuk Kubbesi……..208
Resim 145. Bursa Yıldırım Camii, Batı Koltuk Kubbesi Girişi……209
Resim 146. Bursa Yıldırım Camii, Batı Koltuk Kubbesi Görünüşü……..209
Resim 147. Bursa Yıldırım Camii, Batı Koltuk Kubbesi Tonozu…….210
Resim 148. Bursa Yıldırım Camii, Mihrap……210
Resim 149. Bursa Yıldırım Camii, Mihrap Nişi ve Sütunçeler…….211
Resim 150. Bursa Yıldırım Camii, Vaaz Kürsüsü…….211
Resim 151. Bursa Yıldırım Türbesi, Kuzeyden Görünüş……..212
Resim 152. Bursa Yıldırım Türbesi, Batıdan Sütun Görünüşü…….212
Resim 153. Bursa Yıldırım Türbesi, Doğudan Pencere Görünüşü……213
Resim 154. Bursa Yıldırım Türbesi, İç Mekândan Pencere Görünüşü……..213
Resim 155. Bursa Yıldırım Türbesi, Doğudan Revak Kubbesi…….214

Resim 156. Bursa Yıldırım Türbesi, Taçkapı……214
Resim 157. Bursa Yıldırım Türbesi, İç Mekân……..215
Resim 158. Bursa Yıldırım Türbesi, Kubbenin İçten Görünüşü……...215
Resim 159. Bursa Yıldırım Türbesi, Mihrap……216
Resim 160. Bursa Ulu Cami, Doğudan Görünüş……...216
Resim 161. Bursa Ulu Camii, Kuzeydoğudan Pencere Görünüşleri……...……..217
Resim 162. Bursa Ulu Camii, Kuzeybatıdan Pencere Görünüşleri……...……217
Resim 163. Bursa Ulu Camii, Doğudan Pencere Görünüşleri……...……218
Resim 164. Bursa Ulu Camii, Ana İbadet Mekânından Pencere Görünüşleri…..……...……218
Resim 165. Bursa Ulu Camii, Ana İbadet Mekânından Pencere Görünüşleri…..……..……219
Resim 166. Bursa Ulu Camii, Batı Minaresi……...……..219
Resim 167. Bursa Ulu Camii, Batı Minareye Giriş……...……220
Resim 168. Bursa Ulu Camii, Doğu Minaresi……...……220
Resim 169. Bursa Ulu Camii, Doğu Minaresi Kaide Platformu……...….221
Resim 170. Bursa Ulu Camii, Doğu Minareye Giriş……221
Resim 171. Bursa Ulu Camii, Kuzeyden Taçkapı Görünüşü……....222
Resim 172. Bursa Ulu Camii, Doğudan Portal Görünüşü……...…..222
Resim 173. Bursa Ulu Camii, Batıdan Portal Görünüşü……..….223
Resim 174. Bursa Ulu Camii, Ana İbadet Mekânının Kuzeybatıdan Görünüşü……...…223
Resim 175. Bursa Ulu Camii, Ana İbadet Mekânının Batıdan Görünüşü……224
Resim 176. Bursa Ulu Camii, Paye Görünüşü……...……224
Resim 177. Bursa Ulu Camii, Kemer Görünüşü……...…….225
Resim 178. Bursa Ulu Camii, Kubbe Görünüşü……...…….225
Resim 179. Bursa Ulu Camii, Şadırvan……...…..226
Resim 180. Bursa Ulu Camii, Şadırvan Kubbesi……...…226
Resim 181. Bursa Ulu Camii, Mihrap……...227
Resim 182. Bursa Ulu Camii, Mihrap Nişi ve Sütunçeler……227
Resim 183. Bursa Ulu Camii, Minber……..…….228
Resim 184. Bursa Ulu Camii, Müezzin Mahfili……...…….228
Resim 185. Bursa Ulu Camii, Müezzin Mahfilinin Doğudan Görünüşü……...……229
Resim 186. Bursa Ulu Camii, Müezzin Mahfilinin Kuzeyden Görünüşü..……...…229
Resim 187. Bursa Ulu Camii, Hünkâr Mahfili……..230
Resim 188. Bursa Ulu Camii, Mermer Vaaz Kürsüsü……...……230
Resim 189. Bursa Ulu Camii, Ahşap Vaaz Kürsüsü……..……...231
Resim 190. Bursa Yeşil Cami, Kuzeyden Görünüş……...231
Resim 191. Bursa Yeşil Cami, Batıdan Pencere Görünüşleri……232
Resim 192. Bursa Yeşil Cami, Batıdan Pencere Görünüşü……...232
Resim 193. Bursa Yeşil Cami, Doğudan Pencere Görünüşü……233
Resim 194. Bursa Yeşil Cami, Batıdan Pencere Görünüşü……...233

Resim 195. Bursa Yeşil Cami, Doğudan Pencere Görünüşü…….234
Resim 196. Bursa Yeşil Cami, Kuzeyden Pencere Görünüşü……...234
Resim 197. Bursa Yeşil Cami, Kuzeyden Mihrap Görünüşü……235
Resim 198. Bursa Yeşil Cami, Şadırvan……235
Resim 199. Bursa Yeşil Cami, Şadırvan Kemer ve Ayakları……236
Resim 200. Bursa Yeşil Cami, Şadırvan Havuzu……..236
Resim 201. Bursa Yeşil Cami, Doğu Minaresi……..237
Resim 202. Bursa Yeşil Cami, Batı Minaresi……...237
Resim 203. Bursa Yeşil Cami, Taçkapının Kuzeyden Görünüşü……..238
Resim 204. Bursa Yeşil Cami, Doğudan Taçkapı Mihrabiyesi……238
Resim 205. Bursa Yeşil Cami, Batıdan Taçkapı Mihrabiyesi……...239
Resim 206. Bursa Yeşil Cami, Taçkapının Güneyden Görünüşü……..239
Resim 207. Bursa Yeşil Cami, Geçiş Koridorlarının Doğudan Görünüşü……240
Resim 208. Bursa Yeşil Cami, Geçiş Koridorlarının Batıdan Görünüşü……..240
Resim 209. Bursa Yeşil Cami, Geçiş Koridori Sütunları……..241
Resim 210. Bursa Yeşil Cami, Tabhâne Görünüşü……...241
Resim 211. Bursa Yeşil Cami, Tabhâne Tonozu……...242
Resim 212. Bursa Yeşil Cami, Tabhâne Girişi……..242
Resim 213. Bursa Yeşil Cami, Giriş Holü Kuzey Kapısı……243
Resim 214. Bursa Yeşil Camii, Giriş Holünün Güneyden Görünüşü……243
Resim 215. Bursa Yeşil Cami, Kuzey Eyvanı……...244
Resim 216. Bursa Yeşil Cami, Sofanın Kuzeydoğudan Görünüşü……...244
Resim 217. Bursa Yeşil Cami, Mahfil Görünüşü……..245
Resim 218. Bursa Yeşil Cami, Şadırvan……245
Resim 219. Bursa Yeşil Cami, Sofa Kubbesi……246
Resim 220. Bursa Yeşil Cami, Doğu Eyvanı……246
Resim 221. Bursa Yeşil Cami, Doğu Eyvanı Kubbesi……..247
Resim 222. Bursa Yeşil Cami, Batı Eyvanı……...247
Resim 223. Bursa Yeşil Cami, Batı Eyvanı Kubbesi……248
Resim 224. Bursa Yeşil Cami, Batı Eyvandan Pencere Görünüşü……248
Resim 225. Bursa Yeşil Cami, Batı Eyvandan Çini Plakalar……249
Resim 226. Bursa Yeşil Cami, Doğu Oda Girişi……...249
Resim 227. Bursa Yeşil Cami, Doğu Oda Görünüşü……250
Resim 228. Bursa Yeşil Cami, Ana İbadet Mekânının Güneyden Görünüşü……250
Resim 229. Bursa Yeşil Cami, Ana İbadet Mekân Kemer ve Kubbesi……251
Resim 230. Bursa Yeşil Cami, Batıdan Mukarnaslı Konsol……..251
Resim 231. Bursa Yeşil Cami, Doğudan Mukarnaslı Konsol……...252
Resim 232. Bursa Yeşil Cami, Ana İbadet Mekânı Kubbesi……252
Resim 233. Bursa Yeşil Cami, Batıdan Pabuçluk Görünüşleri……253

Resim 234. Bursa Yeşil Cami, Ana İbadet Mekânı Cephe Süslemeleri Görünüşü……...253
Resim 235. Bursa Yeşil Cami, Mihrabın Doğudan Görünüşü……...254
Resim 236. Bursa Yeşil Cami, Mihrabın Batıdan Görünüşü…….254
Resim 237. Bursa Yeşil Cami, Mihrap Nişi ve Mukarnas Kavsara……...255
Resim 238. Bursa Yeşil Cami, Mihrap Sütunçesi……..255
Resim 239. Bursa Yeşil Cami, Minber……...256
Resim 240. Bursa Yeşil Medrese, Kuzeydoğudan Görünüş……...256
Resim 241. Bursa Yeşil Medrese, Giriş Eyvanının Kuzeyden Görünüşü…….257
Resim 242. Bursa Yeşil Medrese, Giriş Eyvanı Kemeri……...257
Resim 243. Bursa Yeşil Medrese, Portal Görünüşü……..258
Resim 244. Bursa Yeşil Medrese, Portal Kemeri……..258
Resim 245. Bursa Yeşil Medrese, Portal Çerçevesi ve Kapı Kanatları…….259
Resim 246. Bursa Yeşil Medrese, Avlunun Kuzeydoğudan Görünüşü…….259
Resim 247. Bursa Yeşil Medrese, Avlunun Kuzeybatıdan Görünüşü……...260
Resim 248. Bursa Yeşil Medrese, Avlu Revakı……260
Resim 249. Bursa Yeşil Medrese, Sütun Gövdesi ve Başlığı……261
Resim 250. Bursa Yeşil Medrese, Sütun Gövdesi ve Başlığı……261
Resim 251. Bursa Yeşil Medrese, Sütun Gövdesi ve Başlığı……262
Resim 252. Bursa Yeşil Medrese, Sütun Gövdesi ve Başlığı……262
Resim 253. Bursa Yeşil Medrese, Güney Eyvanının Kuzeyden Görünüş…….263
Resim 254. Bursa Yeşil Medrese, Güney Eyvanının İç Mekân Görünüşü……263
Resim 255. Bursa Yeşil Medrese, Güney Eyvanı Kubbesi……...264
Resim 256. Bursa Yeşil Medrese, Kuzeydoğudan Pencere Görünüşleri……...264
Resim 257. Bursa Yeşil Medrese, Doğudan Pencere Görünüşü……265
Resim 258. Bursa Yeşil Medrese, Müderris Odalarından Görünüş……...265
Resim 259. Bursa Yeşil Medrese, Müderris Odaları Tonozu……266
Resim 260. Bursa Yeşil Medrese, Öğrenci Hücrelerine Giriş……...266
Resim 261. Bursa Yeşil Medrese, Öğrenci Hücreleri Nişi……267
Resim 262. Bursa Yeşil Medrese, Hazire Görünüşü……267
Resim 263. Bursa Yeşil Medrese, Hazireden Detay……...268
Resim 264. Bursa Yeşil Medrese, Hazireden Detay……..268
Resim 265. Bursa Yeşil Türbe, Kuzeyden Görünüş……..269
Resim 266. Bursa Yeşil Türbe, Portalın Kuzeyden Görünüşü……..269
Resim 267. Bursa Yeşil Türbe, Portal Kubbesi……..270
Resim 268. Bursa Yeşil Türbe, Portal Kemeri……..270
Resim 269. Bursa Yeşil Türbe, Portalın Doğudan Kapı Kanadı……...271
Resim 270. Bursa Yeşil Türbe, Portalın Batıdan Kapı Kanadı……..271
Resim 271. Bursa Yeşil Türbe, İç Mekân Görünüşü……272
Resim 272. Bursa Yeşil Türbe, İç Mekân Kubbesi……...272

Resim 273. Bursa Yeşil Türbe, Mihrap…….273
Resim 274. Bursa Yeşil Türbe, Mihrap Nişi……..273
Resim 275. Bursa Yeşil Türbe, Mihrap Sütunçeleri……..274
Resim 276. Bursa Yeşil Türbe, İç Mekândan Çini Görünüşleri……274
Resim 277. Bursa Yeşil Türbe, Doğudan Pencere Görünüşleri…….275
Resim 278. Bursa Yeşil Türbe, Doğudan Pencere Görünüşü……275
Resim 279. Bursa Murâdiye Camii, Kuzeyden Pencere Görünüşleri……276
Resim 280. Bursa Murâdiye Camii, Kuzeyden Pencere Görünüşü……...276
Resim 281. Bursa Murâdiye Camii, Kuzeyden Pencere Görünüşleri……277
Resim 282. Bursa Murâdiye Camii, Kuzeyden Pencere Görünüşü……...277
Resim 283. Bursa Murâdiye Camii, Ana İbadet Mekânından Pencere Görünüşü…….278
Resim 284. Bursa Murâdiye Camii, Ana İbadet Mekânından Pencere Görünüşü…….278
Resim 285. Bursa Murâdiye Camii, Şadırvan……...279
Resim 286. Bursa Murâdiye Camii, Şadırvan Havuzu……..279
Resim 287. Bursa Murâdiye Camii, Şadırvan Mermer Aynalığı……...280
Resim 288. Bursa Murâdiye Camii Son Cemaat Yeri, Doğudan Görünüş……280
Resim 289. Bursa Murâdiye Camii Son Cemaat Yeri, Doğudan Geçiş Basamakları……...281
Resim 290. Bursa Murâdiye Camii Son Cemaat Yeri, Doğudan Geçiş Basamakları Detayı……281
Resim 291. Bursa Murâdiye Camii Son Cemaat Yeri, Doğudan Görünüş……282
Resim 292. Bursa Murâdiye Camii Son Cemaat Yeri, Doğu Sütunu……282
Resim 293. Bursa Murâdiye Camii Son Cemaat Yeri, Doğu Payesi…….283
Resim 294. Bursa Murâdiye Camii Son Cemaat Yeri, Doğu Kubbesi……..283
Resim 295. Bursa Murâdiye Camii Son Cemaat Yeri, Doğu Tonozu……...284
Resim 296. Bursa Murâdiye Camii Son Cemaat Yeri, Kuzeybatıdan Görünüş……284
Resim 297. Bursa Murâdiye Camii Son Cemaat Yeri, Batıdan Görünüş……..285
Resim 298. Bursa Murâdiye Camii Son Cemaat Yeri, Batıya Geçiş Basamakları……285
Resim 299. Bursa Murâdiye Camii Son Cemaat Yeri, Batı Payesi……...286
Resim 300. Bursa Murâdiye Camii Son Cemaat Yeri, Batı Sütunu……..286
Resim 301. Bursa Murâdiye Camii Son Cemaat Yeri, Batı Tonozu…….287
Resim 302. Bursa Murâdiye Camii Son Cemaat Yeri, Batı Kubbesi……287
Resim 303. Bursa Murâdiye Camii, Giriş Hacminin Kuzeyden Görünüşü……...288
Resim 304. Bursa Murâdiye Camii, Giriş Hacmi……..288
Resim 305. Bursa Murâdiye Camii, Giriş Hacmi Kubbesi……289
Resim 306. Bursa Murâdiye Camii, Taçkapının Kuzeyden Görünüşü……..289
Resim 307. Bursa Murâdiye Camii, Taçkapı Kemeri……290
Resim 308. Bursa Murâdiye Camii, Taçkapı Tonozu……290
Resim 309. Bursa Murâdiye Camii, Doğudan Taçkapı Mihrabiyesi…….291
Resim 310. Bursa Murâdiye Camii, Batıdan Taçkapı Mihrabiyesi……...291
Resim 311. Bursa Murâdiye Camii, Doğudan Kapı Kanadı……..292

Resim 312. Bursa Murâdiye Camii, Batıdan Kapı Kanadı……292
Resim 313. Bursa Murâdiye Camii, Sofanın Kuzeyden Görünüşü……...293
Resim 314. Bursa Murâdiye Camii, Sofa Kubbesi……...293
Resim 315. Bursa Murâdiye Camii, Ahşap Mahfilin Güneyden Görünüşü……..294
Resim 316. Bursa Murâdiye Camii, Geçiş Koridoru……294
Resim 317. Bursa Murâdiye Camii, Doğu Eyvanı……295
Resim 318. Bursa Murâdiye Camii, Doğu Eyvanı Görünüşü……295
Resim 319. Bursa Murâdiye Camii, Doğu Eyvanı Kubbesi……..296
Resim 320. Bursa Murâdiye Camii, Batı Eyvanı Görünüşü……..296
Resim 321. Bursa Murâdiye Camii, Batı Eyvandan Detay……...297
Resim 322. Bursa Murâdiye Camii, Batı Eyvanı Kubbesi……297
Resim 323. Bursa Murâdiye Camii, Güney Eyvanı……...298
Resim 324. Bursa Murâdiye Camii, Doğu Konsolu……..298
Resim 325. Bursa Murâdiye Camii, Ana İbadet Mekânına Geçiş Basamakları……299
Resim 326. Bursa Murâdiye Camii, Doğudan Pabuçluk Görünüşü……..299
Resim 327. Bursa Murâdiye Camii, Batıdan Pabuçluk Görünüşü……300
Resim 328. Bursa Murâdiye Camii, Ana İbadet Mekânının Güneydoğudan Görünüşü……...300
Resim 329. Bursa Murâdiye Camii, Ana İbadet Mekânının Kuzeyden Görünüşü……301
Resim 330. Bursa Murâdiye Camii, Ana İbadet Mekânı Çini Plakaları……301
Resim 331. Bursa Murâdiye Camii, Ana İbadet Mekânı Kubbesi ve Geçiş Elemanları……...302
Resim 332. Bursa Murâdiye Camii, Mihrap……..302
Resim 333. Bursa Murâdiye Camii, Mihrap Sütunçesi……303
Resim 334. Bursa Murâdiye Camii, Mihrap Kavsarası……303
Resim 335. Bursa Murâdiye Camii, Minber……..304
Resim 336. Bursa Murâdiye Camii, Vaaz Kürsüsü……...304
Resim 337. Bursa II. Murad Türbesi, Kuzeyden Görünüş……305
Resim 338. Bursa II. Murad Türbesi, Portal Görünüşü……305
Resim 339. Bursa II. Murad Türbesi, Giriş Hacmi……306
Resim 340. Bursa II. Murad Türbesi, Kuzeybatıdan Pencere Görünüşü……...306
Resim 341. Bursa II. Murad Türbesi, İç Mekândan Pencere Görünüşü……307
Resim 342. Bursa II. Murad Türbesi, İç Mekân Görünüşü……...307
Resim 343. Bursa II. Murad Türbesi, Sütun, Kemer ve Tromp Görünüşleri……308
Resim 344. Bursa II. Murad Türbesi, Sütun, Kemer ve Tromp Görünüşleri……308
Resim 345. Bursa II. Murad Türbesi, Kubbeden Görünüş……309
Resim 346. Bursa II. Murad Türbesi, Mihrap……309
Resim 347. Bursa II. Murad Türbesi, Alâeddin Türbesi Girişi……310
Resim 348. Bursa Şehzade Ahmed Türbesi, Kuzeybatıdan Görünüş……310
Resim 349. Bursa Şehzade Ahmed Türbesi, Revak Görünüşü……..311
Resim 350. Bursa Şehzade Ahmed Türbesi, Revak Kemeri……311

Resim 351. Bursa Şehzade Ahmed Türbesi, Batıdan Pencere Görünüşü……..312
Resim 352. Bursa Şehzade Ahmed Türbesi, İç Mekândan Pencere Görünüşü…….312
Resim 353. Bursa Şehzade Ahmed Türbesi, Giriş Kemeri……313
Resim 354. Bursa Şehzade Ahmed Türbesi, Girişin Güneyden Görünüşü……...313
Resim 355. Bursa Şehzade Ahmed Türbesi, Kuzeydoğudan Görünüş……..314
Resim 356. Bursa Şehzade Ahmed Türbesi, Sandukaların Görünüşü……...314
Resim 357. Bursa Şehzade Ahmed Türbesi, Kemer Görünüşü…….315
Resim 358. Bursa Şehzade Ahmed Türbesi, Kubbe Görünüşü…….315
Resim 359. Bursa Şehzade Ahmed Türbesi, Mihrap…….316
Resim 360. Bursa Şehzade Ahmed Türbesi, Çini Plakâlar……316
Resim 361. Bursa Cem Sultan Türbesi, Kuzeyden Görünüş…….317
Resim 362. Bursa Cem Sultan Türbesi, Portal Görünüşü……..317
Resim 363. Bursa Cem Sultan Türbesi, Kemer ve Pencere Görünüşleri……...318
Resim 364. Bursa Cem Sultan Türbesi, Kubbe Görünüşü…….318
Resim 365. Bursa Şehzade Mustafa Türbesi, Kuzeydoğudan Görünüş……319
Resim 366. Bursa Şehzade Mustafa Türbesi, Giriş Kemeri……..319
Resim 367. Bursa Şehzade Mustafa Türbesi, Doğudan Pencerelerin Görünüşü……...320
Resim 368. Bursa Şehzade Mustafa Türbesi, Doğudan Pencere Görünüşü……..320
Resim 369. Bursa Şehzade Mustafa Türbesi, İç Mekândan Pencere Görünüşü……321
Resim 370. Bursa Şehzade Mustafa Türbesi, Girişin Güneyden Görünüşü……..321
Resim 371. Bursa Şehzade Mustafa Türbesi, Sandukaların Görünüşü…….322
Resim 372. Bursa Şehzade Mustafa Türbesi, Kubbe Görünüşü……322
Resim 373. Bursa Şehzade Mustafa Türbesi, Çini Plakalar……..323
Resim 374. Bursa Şehzade Mustafa Türbesi, İç Mekândan Detay……323
Resim 375. Bursa Şehzade Mahmud Türbesi, Kuzeydoğudan Görünüş……...324
Resim 376. Bursa Şehzade Mahmud Türbesi, Revak Görünüşü……...324
Resim 377. Bursa Şehzade Mahmud Türbesi, Kemer Görünüşü……..325
Resim 378. Bursa Şehzade Mahmud Türbesi, Güneyden Görünüş……...325
Resim 379. Bursa Şehzade Mahmud Türbesi, Kubbeden Görünüş……...326
Resim 380. Bursa Şehzade Mahmud Türbesi, Mihrap……..326
Resim 381. Bursa Gülşah Hatun Türbesi, Kuzeyden Görünüş……...327
Resim 382. Bursa Gülşah Hatun Türbesi, Giriş Hacmi…….327
Resim 383. Bursa Gülşah Hatun Türbesi, Doğudan Niş Görünüşü……...328
Resim 384. Bursa Gülşah Hatun Türbesi, Doğudan Pencere Görünüşleri……328
Resim 385. Bursa Mükrime Hatun Türbesi, Kuzeyden Görünüş……..329
Resim 386. Bursa Mükrime Hatun Türbesi, Portal Görünüşü……...329
Resim 387. Bursa Mükrime Hatun Türbesi, Doğudan Pencere Görünüşü……330
Resim 388. Bursa Mükrime Hatun Türbesi, Güneybatıdan Görünüş……330
Resim 389. Bursa Mükrime Hatun Türbesi, Kubbe Görünüşü……..331

Resim 390. Bursa Ebe Gülbahar Hatun Türbesi, Kuzeyden Görünüş……...331
Resim 391. Bursa Gülruh Hatun Türbesi, Kuzeyden Görünüş……..332
Resim 392. Bursa Gülruh Hatun Türbesi, Portal Görünüşü……..332
Resim 393. Bursa Gülruh Hatun Türbesi, Giriş Kemeri……333
Resim 394. Bursa Gülruh Hatun Türbesi, Kubbe Görünüşü……333
Resim 395. Bursa Şirin Hatun Türbesi, Doğudan Pencere Görünüşü……...334
Resim 396. Bursa Şirin Hatun Türbesi, Kuzeydoğudan Görünüş……334
Resim 397. Bursa Şirin Hatun Türbesi, Giriş Kemeri……...335
Resim 398. Bursa Şirin Hatun Türbesi, Güneybatıdan Görünüş……...335
Resim 399. Bursa Şirin Hatun Türbesi, Kubbeden Görünüş……336
Resim 400. Bursa Şirin Hatun Türbesi, Doğudan Pencere Görünüşü……...336
Resim 401. Bursa Hüma Hatun Türbesi, Kuzeydoğudan Görünüş……...337
Resim 402. Bursa Hüma Hatun Türbesi, Giriş Kemeri……337
Resim 403. Bursa Hüma Hatun Türbesi, Güneydoğudan Görünüş……...338
Resim 404. Bursa Hüma Hatun Türbesi, Kubbe Görünüşü……...338
Resim 405. Bursa Saraylılar Türbesi, Kuzeyden Görünüş……339
Resim 406. Bursa Murâdiye Külliyesi, Hazireden Çeşitli Mezar Taşları…….339
Resim 407. Bursa Murâdiye Külliyesi, Hazireden Çeşitli Mezar Taşları……..340
Resim 408. Bursa Murâdiye Külliyesi, Hazireden Çeşitli Mezar Taşları……..340
Resim 409. Edirne Murâdiye Camii, Kuzeydoğudan Görünüş……341
Resim 410. Edirne Murâdiye Camii, Kesme Taş Düzeni……..341
Resim 411. Edirne Murâdiye Camii, Doğu Pencerelerin Görünüşü……..342
Resim 412. Edirne Murâdiye Camii, Doğudan Pencere Görünüşü……...342
Resim 413. Edirne Murâdiye Camii, Doğudan Pencere Görünüşü……...343
Resim 414. Edirne Murâdiye Camii, Şadırvan……..343
Resim 415. Edirne Murâdiye Camii, Şadırvan Aynalığı……..……344
Resim 416. Edirne Murâdiye Camii, Şadırvan Payesi……...344
Resim 417. Edirne Murâdiye Camii Son Cemaat Yeri, Kuzeybatıdan Görünüş……...345
Resim 418. Edirne Murâdiye Camii, Giriş Hacminin Kuzeyden Görünüşü……..345
Resim 419. Edirne Murâdiye Camii, Giriş Hacmi Kubbesi……..346
Resim 420. Edirne Murâdiye Camii Son Cemaat Yeri, Doğudan Pencere Görünüşü……...346
Resim 421. Edirne Murâdiye Camii Son Cemaat Yeri, Doğudan Detay……...347
Resim 422. Edirne Murâdiye Camii Son Cemaat Yeri, Doğudan Detay……...347
Resim 423. Edirne Murâdiye Camii Son Cemaat Yeri, Doğudan Seki Görünüşü……348
Resim 424. Edirne Murâdiye Camii Son Cemaat Yeri, Doğu Kemeri……..348
Resim 425. Edirne Murâdiye Camii Son Cemaat Yeri, Doğu Tonozu……..349
Resim 426. Edirne Murâdiye Camii Son Cemaat Yeri, Doğudan Gergi Görünüşü……..349
Resim 427. Edirne Murâdiye Camii Son Cemaat Yeri, Batıdan Pencere Görünüşü……350
Resim 428. Edirne Murâdiye Camii Son Cemaat Yeri, Batıdan Mihrap Nişi……...350

Resim 429. Edirne Murâdiye Camii Son Cemaat Yeri, Batı Kemeri……351
Resim 430. Edirne Murâdiye Camii Son Cemaat Yeri, Batıdan Konsol Görünüşü……..351
Resim 431. Edirne Murâdiye Camii, Taçkapının Kuzeyden Görünüşü……352
Resim 432. Edirne Murâdiye Camii, Doğudan Taçkapı Mihrabiye Nişi……..352
Resim 433. Edirne Murâdiye Camii, Batıdan Taçkapı Mihrabiye Nişi……353
Resim 434. Edirne Murâdiye Camii, Taçkapı Mukarnas Kavsarası……..353
Resim 435. Edirne Murâdiye Camii, Kapı Kanatları……354
Resim 436. Edirne Murâdiye Camii, Giriş Holünün Kuzeyden Görünümü……..354
Resim 437. Edirne Murâdiye Camii, Batıdan Bursa Kemeri Görünüşü……355
Resim 438. Edirne Murâdiye Camii, Kadınlar Mahfiline Giriş Kemeri……355
Resim 439. Edirne Murâdiye Camii, Kadınlar Mahfilinin Güneyden Görünümü……356
Resim 440. Edirne Murâdiye Camii, Doğudan Sağır Niş Görünüşü……356
Resim 441. Edirne Murâdiye Camii, Sofanın Kuzeyden Görünümü……357
Resim 442. Edirne Murâdiye Camii, Sofa Kubbesi……...357
Resim 443. Edirne Murâdiye Camii, Doğu Tabhâne Giriş Kemeri……...358
Resim 444. Edirne Murâdiye Camii, Batı Tabhâne Giriş Kemeri……358
Resim 445. Edirne Murâdiye Camii, Doğu Tabhâne Görünüşü……359
Resim 446. Edirne Murâdiye Camii, Doğu Tabhânede Niş Görünüşleri……..359
Resim 447. Edirne Murâdiye Camii, Ana İbadet Mekânının Güneyden Görünümü……360
Resim 448. Edirne Murâdiye Camii, Doğudan Konsol Görünümü……...360
Resim 449. Edirne Murâdiye Camii, Doğudan Mihrap Nişli Kemer Kaidesi……...361
Resim 450. Edirne Murâdiye Camii, Batıdan Mihrap Nişli Kemer Kaidesi……361
Resim 451. Edirne Murâdiye Camii, Ana İbadet Mekânının Güneyden Görünüşü……..362
Resim 452. Edirne Murâdiye Camii, Ana İbadet Mekânı Kubbesi……...362
Resim 453. Edirne Murâdiye Camii, Doğudan Bezeme Detayları……363
Resim 454. Edirne Murâdiye Camii, Doğudan Bezeme Detayları……363
Resim 455. Edirne Murâdiye Camii, Doğudan Bezeme Detayları……364
Resim 456. Edirne Murâdiye Camii, Doğudan Bezeme Detayları……364
Resim 457. Edirne Murâdiye Camii, Batıdan Bezeme Detayları……..365
Resim 458. Edirne Murâdiye Camii, Batıdan Bezeme Detayları……..365
Resim 459. Edirne Murâdiye Camii, Mihrap……366
Resim 460. Edirne Murâdiye Camii, Minber……366
Resim 461. Edirne Murâdiye Camii, Hazireden Görünüş……367
Resim 462. Edirne Murâdiye Camii, Kuzeyden Hazireye Giriş Kapısı……367
Resim 463. Edirne Murâdiye Camii, Güneyden Hazireye Giriş Kapısı……368
Resim 464. Edirne Murâdiye Camii, Hazireden Mezar Taşı Görünüşü……368
Resim 465. Edirne Murâdiye Camii, Hazireden Mezar Taşı Görünüşü……369
Resim 466. Edirne Murâdiye Camii, Hazireden Mezar Taşı Görünüşü……369
Resim 467. Edirne Üç Şerefeli Cami, Güneydoğudan Pencere Görünüşleri……370

Resim 468. Edirne Üç Şerefeli Cami, Kuzeyden Pencere Görünüşleri…….370
Resim 469. Edirne Üç Şerefeli Cami, Kuzeyden Pencere Görünüşleri…….371
Resim 470. Edirne Üç Şerefeli Cami, Kuzeyden Pencere Görünüşü……371
Resim 471. Edirne Üç Şerefeli Cami, Doğudan Pencere Görünüşü……..372
Resim 472. Edirne Üç Şerefeli Cami, Güneyden Pencere Görünüşü……372
Resim 473. Edirne Üç Şerefeli Cami, Batıdan Giriş Detayı……..373
Resim 474. Edirne Üç Şerefeli Cami, Üç Şerefeli Minare……373
Resim 475. Edirne Üç Şerefeli Cami, Üç Şerefeli Minare Kaidesi……...374
Resim 476. Edirne Üç Şerefeli Cami, Üç Şerefeli Minareye Giriş Hacmi……374
Resim 477. Edirne Üç Şerefeli Cami, Baklavalı Minare……...375
Resim 478. Edirne Üç Şerefeli Cami, Baklavalı Minare Kaidesi……..375
Resim 479. Edirne Üç Şerefeli Cami, Baklavalı Minareye Giriş Kemeri…….376
Resim 480. Edirne Üç Şerefeli Cami, Burmalı Minare…….376
Resim 481. Edirne Üç Şerefeli Cami, Burmalı Minare Kaidesi……377
Resim 482. Edirne Üç Şerefeli Cami, Burmlı Minare Kaidesi……..377
Resim 483. Edirne Üç Şerefeli Cami, Yivli Minare……..378
Resim 484. Edirne Üç Şerefeli Cami, Yivli Minare Kaidesi…….378
Resim 485. Edirne Üç Şerefeli Cami, Avlunun Kuzeydoğudan Görünüşü……...379
Resim 486. Edirne Üç Şerefeli Cami, Şadırvan…….379
Resim 487. Edirne Üç Şerefeli Cami, Batıdan Giriş Basamakları……380
Resim 488. Edirne Üç Şerefeli Cami, Batı Portalı…….380
Resim 489. Edirne Üç Şerefeli Cami, Batı Portalı Kemer Görünüşü……381
Resim 490. Edirne Üç Şerefeli Cami, Batı Portalından Kapı Kanadı……...381
Resim 491. Edirne Üç Şerefeli Cami, Batı Portalının Doğudan Görünüşü……...382
Resim 492. Edirne Üç Şerefeli Cami, Kuzeyden Giriş Basamakları…….382
Resim 493. Edirne Üç Şerefeli Cami, Kuzey Portalı…….383
Resim 494. Edirne Üç Şerefeli Cami, Kuzey Portalı Kapı Kanatları……383
Resim 495. Edirne Üç Şerefeli Cami, Kuzey Portalının Güneyden Görünümü……384
Resim 496. Edirne Üç Şerefeli Cami, Doğu Portalı……..384
Resim 497. Edirne Üç Şerefeli Cami, Doğu Portalından Kemer Görünüşleri……...385
Resim 498. Edirne Üç Şerefeli Cami, Doğu Portalının Batıdan Görünüşü……...385
Resim 499. Edirne Üç Şerefeli Cami, Avlunun Kuzeyden Görünüşü……...386
Resim 500. Edirne Üç Şerefeli Cami, Avlunun Kuzeydoğudan Görünüşü……...386
Resim 501. Edirne Üç Şerefeli Cami, Avlunun Kuzeybatıdan Görünüşü…….387
Resim 502. Edirne Üç Şerefeli Cami, Sütun Görünüşü…….387
Resim 503. Edirne Üç Şerefeli Cami, Sütun Başlığı Görünüşü……388
Resim 504. Edirne Üç Şerefeli Cami, Sütun Başlığı Görünüşü……388
Resim 505. Edirne Üç Şerefeli Cami, Kuzeyden Kubbe Görünüşü……..389
Resim 506. Edirne Üç Şerefeli Cami, Kuzeyden Kubbe Görünüşü……..389

Resim 507. Edirne Üç Şerefeli Cami, Avlunun Batıdan Görünüşü……...390
Resim 508. Edirne Üç Şerefeli Cami, Batıdan Sütun ve Kemer Görünüşleri……...390
Resim 509. Edirne Üç Şerefeli Cami Son Cemaat Yeri, Giriş Hacminin Kuzeyden Görünüşü……391
Resim 510. Edirne Üç Şerefeli Cami Son Cemaat Yeri, Doğudan Görünüş…….391
Resim 511. Edirne Üç Şerefeli Cami Son Cemaat Yeri, Doğudan Görünüş…….392
Resim 512. Edirne Üç Şerefeli Cami Son Cemaat Yeri, Doğudan Pencere Görünüşü…….392
Resim 513. Edirne Üç Şerefeli Cami Son Cemaat Yeri, Batıdan Görünüş……...393
Resim 514. Edirne Üç Şerefeli Cami Son Cemaat Yeri, Batıdan Görünüş……...393
Resim 515. Edirne Üç Şerefeli Cami Son Cemaat Yeri, Batıdan Pencere Görünüşü……394
Resim 516. Edirne Üç Şerefeli Cami Son Cemaat Yeri, Doğudan Kemer Görünüşü……...394
Resim 517. Edirne Üç Şerefeli Cami Son Cemaat Yeri, Batıdan Sütun Görünüşü……...395
Resim 518. Edirne Üç Şerefeli Cami Son Cemaat Yeri, Kubbe Görünüşü……...395
Resim 519. Edirne Üç Şerefeli Cami Son Cemaat Yeri, Tonoz Görünüşü……...396
Resim 520. Edirne Üç Şerefeli Cami, Taçkapının Kuzeyden Görünüşü……...396
Resim 521. Edirne Üç Şerefeli Cami, Taçkapı Çerçevesi ve Mukarnas Kavsara…….397
Resim 522. Edirne Üç Şerefeli Cami, Doğudan Taçkapı Kitabesi……397
Resim 523. Edirne Üç Şerefeli Cami, Doğudan Taçkapı Mihrabiyesi……..398
Resim 524. Edirne Üç Şerefeli Cami, Batıdan Taçkapı Kitabesi……..398
Resim 525. Edirne Üç Şerefeli Cami, Batıdan Taçkapı Mihrabiyesi……399
Resim 526. Edirne Üç Şerefeli Cami, Taçkapının Güneyden Görünüş…….399
Resim 527. Edirne Üç Şerefeli Cami, Giriş Holünün Güneyden Görünüş……400
Resim 528. Edirne Üç Şerefeli Cami, Giriş Holünün Batıdan Görünüşü……..400
Resim 529. Edirne Üç Şerefeli Cami, Ana İbadet Mekânının Güneydoğudan Görünüşü……401
Resim 530. Edirne Üç Şerefeli Cami, Paye Görünüşü……..401
Resim 531. Edirne Üç Şerefeli Cami, Paye Görünüşü……..402
Resim 532. Edirne Üç Şerefeli Cami, Paye Görünüşü……..402
Resim 533. Edirne Üç Şerefeli Cami, Kemer Görünüşü……...403
Resim 534. Edirne Üç Şerefeli Cami, Konsol Görünüş……403
Resim 535. Edirne Üç Şerefeli Cami, Merkezi Kubbe Görünüşü……404
Resim 536. Edirne Üç Şerefeli Cami, Güneybatıdan Görünüş……..404
Resim 537. Edirne Üç Şerefeli Cami, Güneybatıdan Kubbe Görünüşü……405
Resim 538. Edirne Üç Şerefeli Cami, Kuzeybatıdan Görünüş……..405
Resim 539. Edirne Üç Şerefeli Cami, Güneydoğudan Görünüş……406
Resim 540. Edirne Üç Şerefeli Cami, Güneydoğudan Kubbe Görünüşü……..406
Resim 541. Edirne Üç Şerefeli Cami, Kuzeydoğudan Görünüş……407
Resim 542. Edirne Üç Şerefeli Cami, Kuzeydoğudan Kubbe Görünüşü……..407
Resim 543. Edirne Üç Şerefeli Cami, Kubbecik Görünüşü……...408
Resim 544. Edirne Üç Şerefeli Cami, Mihrap……...408
Resim 545. Edirne Üç Şerefeli Cami, Mihrap Kavsarasından Görünüş……409

Resim 546. Edirne Üç Şerefeli Cami, Mihrap Sütunçesi……...409
Resim 547. Edirne Üç Şerefeli Cami, Minberin Doğudan Görünüşü……410
Resim 548. Edirne Üç Şerefeli Cami, Minberin Kuzeyden Görünüşü……..410
Resim 549. Edirne Üç Şerefeli Cami, Minberden Detay……...411
Resim 550. Edirne Üç Şerefeli Cami, Vaaz Kürsüsü……411
Resim 551. Edirne Saatli Medrese, Batıdan Görünüş……412
Resim 552. Edirne Saatli Medrese, Taçkapının Batıdan Görünüşü……...412
Resim 553. Edirne Saatli Medrese, Giriş Eyvanının Doğudan Görünüşü……413
Resim 554. Edirne Saatli Medrese, Doğudan Pencere Görünüşleri……..413
Resim 555. Edirne Saatli Medrese, Batıdan Pencere Görünüşleri……414
Resim 556. Edirne Saatli Medrese, Güneydoğudan Görünüş……414
Resim 557. Edirne Saatli Medrese, Güneydoğudan Görünüş……415
Resim 558. Edirne Saatli Medrese, Güneyden Görünüş……415
Resim 559. Edirne Saatli Medrese, Cephe Detayı……416
Resim 560. Edirne Saatli Medrese, Güneyden Görünüş……416
Resim 561. Edirne Peykler Medresesi, Kuzeybatıdan Görünüş……417
Resim 562. Edirne Peykler Medresesi, Taçkapı Görünüşü……...417
Resim 563. Edirne Peykler Medresesi, Taçkapı Kemeri ve Ahşap Kapı Kanatları……...418
Resim 564. Edirne Peykler Medresesi, Doğudan Görünüş……418
Resim 565. Edirne Peykler Medresesi, Kuzeyden Pencere Görünüşleri……...419
Resim 566. Edirne Peykler Medresesi, Kuzeydoğudan Görünüş……..419
Resim 567. Edirne Peykler Medresesi, Kuzeyden Pencere Görünüşleri……...420
Resim 568. Edirne Peykler Medresesi, Pencere Detayı……420
Resim 569. Edirne Üç şerefeli Cami, Hazirenin Batıdan Görünüşü……..421
Resim 570. Edirne Üç şerefeli Cami, Hazireden Mezar Taşı Görünüşleri……421
Resim 571. Edirne Üç şerefeli Cami, Hazireden Mezar Taşı Görünüşleri……422
Resim 572. Edirne Üç şerefeli Cami, Hazireden Mezar Taşı Görünüşleri……422
Resim 573. Edirne Üç şerefeli Cami, Hazireden Mezar Taşı Görünüşleri……423
Resim 574. Edirne Üç şerefeli Cami, Hazireden Mezar Taşı Görünüşleri……423
Resim 575. Edirne Bayezit II Camii, Kuzeyden Pencere Görünüşleri……..424
Resim 576. Edirne Bayezit II Camii, Batıdan Pencere Görünüşleri……..424
Resim 577. Edirne Bayezit II Camii, Kuzeyden Pencere Görünüşü……425
Resim 578. Edirne Bayezit II Camii, Batıdan Pencere Görünüşü……425
Resim 579. Edirne Bayezit II Camii, Ana İbadet Mekânından Pencere Görünüşü……...426
Resim 580. Edirne Bayezit II Camii, Ana İbadet Mekânından Pencere Görünüşü……...426
Resim 581. Edirne Bayezit II Camii, Doğu Minaresi……427
Resim 582. Edirne Bayezit II Camii, Doğu Minare Kaidesi……427
Resim 583. Edirne Bayezit II Camii, Doğu Minare Kaidesi……428
Resim 584. Edirne Bayezit II Camii, Doğu Minare Kaidesinden Detay……...428

Resim 585. Edirne Bayezit II Camii, Doğu Minaresi Girişi……..429
Resim 586. Edirne Bayezit II Camii, Batı Minare…….429
Resim 587. Edirne Bayezit II Camii, Batı Minare Kaidesi……430
Resim 588. Edirne Bayezit II Camii, Batı Minare Kaidesi……430
Resim 589. Edirne Bayezit II Camii, Avlunun Kuzeydoğudan Görünüşü……431
Resim 590. Edirne Bayezit II Camii, Avlunun Kuzeybatıdan Görünüşü……..431
Resim 591. Edirne Bayezit II Camii, Avlunun Güneydoğudan Görünüş……..432
Resim 592. Edirne Bayezit II Camii, Taçkapının Kuzeyden Görünüşü……432
Resim 593. Edirne Bayezit II Camii, Taçkapı Kemeri……..433
Resim 594. Edirne Bayezit II Camii, Taçkapının Güneyden Görünüşü……433
Resim 595. Edirne Bayezit II Camii, Doğu Portalı……...434
Resim 596. Edirne Bayezit II Camii, Doğu Portalı Kemer ve Kapı Kanatları Görünüşü…….434
Resim 597. Edirne Bayezit II Camii, Batı Portalı……..435
Resim 598. Edirne Bayezit II Camii, Batı Portalı Kemer Görünüşleri……..435
Resim 599. Edirne Bayezit II Camii, Sütun Kaidesi Görünüşü…….436
Resim 600. Edirne Bayezit II Camii, Sütun Başlığı Görünüşü……..436
Resim 601. Edirne Bayezit II Camii, Doğudan Sütun Görünüşü……..437
Resim 602. Edirne Bayezit II Camii, Batıdan Sütun Görünüşü……437
Resim 603. Edirne Bayezit II Camii, Güneyden Sütun Görünüşü……438
Resim 604. Edirne Bayezit II Camii, Kuzeydoğudan Seki Görünüşü……...438
Resim 605. Edirne Bayezit II Camii, Kuzeybatıdan Seki Görünüşü…….439
Resim 606. Edirne Bayezit II Camii, Kuzeydoğudan Kemer Görünüşü……...439
Resim 607. Edirne Bayezit II Camii, Kuzeyden Kubbe Görünüşü……...440
Resim 608. Edirne Bayezit II Camii, Şadırva……440
Resim 609. Edirne Bayezit II Camii Son Cemaat Yeri, Batıdan Görünüşü……..441
Resim 610. Edirne Bayezit II Camii Son Cemaat Yeri, Doğudan Görünüşü……441
Resim 611. Edirne Bayezit II Camii Son Cemaat Yeri, Doğudan Kubbe Görünüşü……442
Resim 612. Edirne Bayezit II Camii Son Cemaat Yeri, Doğudan Mihrap Görünüşü……...442
Resim 613. Edirne Bayezit II Camii, Giriş Hacminin Kuzeyden Görünüşü…….443
Resim 614. Edirne Bayezit II Camii, Giriş Hacmi Tonozu……...443
Resim 615. Edirne Bayezit II Camii, Taçkapının Kuzeyden Görünüşü……444
Resim 616. Edirne Bayezit II Camii, Taçkapı Mukarnas Kavsarası…….444
Resim 617. Edirne Bayezit II Camii, Doğudan Taçkapı Mihrabiyesi ve Kitabe……...445
Resim 618. Edirne Bayezit II Camii, Batıdan Taçkapı Mihrabiyesi ve Kitabe…….445
Resim 619. Edirne Bayezit II Camii, Taçkapının Güneyden Görünüşü……446
Resim 620. Edirne Bayezit II Camii, Taçkapının Güneyinde Kapı Kanatları……..……446
Resim 621. Edirne Bayezit II Camii, Ana İbadet Mekânının Güneybatıdan Görünüşü……447
Resim 622. Edirne Bayezit II Camii, Ana İbadet Mekânının Kuzeyden Görünüşü……..447
Resim 623. Bayezit II Camii, Ana İbadet Mekânının Kuzeydoğudan Görünüşü……..448

Resim 624. Edirne Bayezit II Camii, Ana İbadet Mekânı Kubbesi…….448
Resim 625. Edirne Bayezit II Camii, Doğu Tabhâne Görünüşü……..449
Resim 626. Edirne Bayezit II Camii, Tabhâne, Doğu Tabhânesi Portalı…….449
Resim 627. Edirne Bayezit II Camii, Batı Tabhâne Görünüşü…….450
Resim 628. Edirne Bayezit II Camii, Batı Tabhânesi Portalı……450
Resim 629. Edirne Bayezit II Camii, Mihrap……451
Resim 630. Edirne Bayezit II Camii, Mihrap Kavsarası……...451
Resim 631. Edirne Bayezit II Camii, Mihrap Sütunçesi……452
Resim 632. Edirne Bayezit II Camii, Hünkâr Mahfili Görünüşü……..452
Resim 633. Edirne Bayezit II Camii, Hünkâr Mahfili Zemin Görünüşü……...453
Resim 634. Edirne Bayezit II Camii, Hünkâr Mahfili Kemeri……..453
Resim 635. Edirne Bayezit II Camii, Hünkâr Mahfili Sütunu……...454
Resim 636. Edirne Bayezit II Camii, Hünkâr Mahfili Sütun Başlığı……454
Resim 637. Edirne Bayezit II Camii, Hünkâr Mahfilinden Doğu Tabhâneye Giriş……..455
Resim 638. Edirne Bayezit II Camii, Minberin Doğudan Görünüşü…….455
Resim 639. Edirne Bayezit II Camii, Minberin Kuzeyden Görünüşü……...456
Resim 640. Edirne Bayezit II Camii, Minberden Detay……...456
Resim 641. Edirne Bayezit II Camii, Minberden Detay……457
Resim 642. Edirne Bayezit II İmareti, Kuzeybatıdan Görünüşü……...457
Resim 643. Edirne Bayezit II İmareti, Kuzeyden Pencere Görünüşleri……458
Resim 644. Edirne Bayezit II İmareti, Kuzeyden Pencere Görünüşleri……458
Resim 645. Edirne Bayezit II İmareti, Kuzeyden Pencere Görünüşü……459
Resim 646. Edirne Bayezit II İmareti, Kuzeybatıdan Portal Görünüş……...459
Resim 647. Edirne Bayezit II İmareti Kuzeybatıdan Portal Kemerleri…….460
Resim 648. Edirne Bayezit II İmareti, Güneybatıdan Portal Görünüşü……460
Resim 649. Edirne Bayezit II İmareti, Güneybatıdan Portal Kemerleri……461
Resim 650. Edirne Bayezit II İmareti, İç Mekân Görünüşü……..461
Resim 651. Edirne Bayezit II İmareti, İç Mekân Görünüşü……..462
Resim 652. Edirne Bayezit II İmareti, Kemer Görünüşleri……...462
Resim 653. Edirne Bayezit II İmareti, Ocaklık Görünüşleri…….463
Resim 654. Edirne Bayezit II İmareti, Kubbeden Görünüş……...463
Resim 655. Edirne Bayezit II İmareti, Dolap Görünüşü……464
Resim 656. Edirne Bayezit II İmareti, Yemek Salonuna Geçiş Nişi…….464
Resim 657. Edirne Bayezit II İmareti, Yemek Salonu……...465
Resim 658. Edirne Bayezit II İmareti, Yemek Salonu……...465
Resim 659. Edirne Bayezit II İmaret, Yemek Salonundan Kemer Görünüşleri……466
Resim 660. Edirne Bayezit II İmareti, Yemek Salonundan Kubbe Görünüşleri……...466
Resim 661. Edirne Bayezit II İmareti, İç Avludan Görünüş……..467
Resim 662. Edirne Bayezit II İmareti, İç Avludan Görünüş…….467

Resim 663. Edirne Bayezit II İmareti Mutfak Girişi……468
Resim 664. Edirne Bayezit II İmareti, Mutfak Girişi Detayı……468
Resim 665. Edirne Bayezit II İmareti, Mutfak Görünüşü……..469
Resim 666. Edirne Bayezit II İmareti, Mutfaktan Kapı Kanatları Görünüşleri……469
Resim 667. Edirne Bayezit II İmareti, Mutfaktan Kapı Alınlığı Görünüşü……...470
Resim 668. Edirne Bayezit II Kervansarayı, Kuzeyden Görünüş……..…470
Resim 669. Edirne Bayezit II Kervansaray, Portal Görünüşü……...471
Resim 670. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası, Kuzeyden Pencere Görünüşleri……..471
Resim 671. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası, Giriş Kemeri……...472
Resim 672. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası, Güneyden Görünüş……472
Resim 673. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası, Kuyu……...473
Resim 674. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası, Kuzeydoğudan Hücre Görünüşleri……473
Resim 675. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası Kuzeydoğudan Hücre Görünüşleri……..474
Resim 676. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası, Hücreye Giriş Kemeri……474
Resim 677. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası, Güneybatıdan Revak Görünüşü……475
Resim 678. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası, Güneydoğudan Sütun ve Koridor Görünümü……475
Resim 679. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası, Batıdan Kemer Görünüşleri……...476
Resim 680. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası, Batıdan Sütun Görünüşleri……476
Resim 681. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası Batıdan Hücre Girişleri……...477
Resim 682. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası, Batıdan Hücre Girişi Kemeri……477
Resim 683. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası, Güney Eyvanı……478
Resim 684. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası, Eyvan Hacminin Güneydoğu Odası……...478
Resim 685. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası, Eyvan Hacminin Güneybatı Odası……479
Resim 686. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası, Taçkapının Kuzeyden Görünüşü……479
Resim 687. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası, Taçkapı Kemeri……..480
Resim 688. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası, Taçkapının Güneyden Görünüşü……480
Resim 689. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası, Kuzeydoğudan İç Avlu Görünüşü……..481
Resim 690. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası, Doğu Eyvanı……...481
Resim 691. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası, Doğu Eyvanı Kemeri……..482
Resim 692. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası, Doğu Eyvanından Pabuçluk Görünüşü……..482
Resim 693. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası, Doğu Eyvanı Hücrelerine Geçiş Kemeri……483
Resim 694. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası, Doğu Eyvanı Hücresinin İç Mekân Görünüşü……...483
Resim 695. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası, Doğudan Pencere Görünüşü……...484
Resim 696. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası, Batı Eyvanı……484
Resim 697. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası, Batı Eyvan Kemeri……485
Resim 698. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası, Batı Eyvanından Pabuçluk Görünüşü……485
Resim 699. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası, Batı Eyvanından Pabuçluk Görünüşü……486
Resim 700. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası, Batı Eyvanı Hücre Girişleri……486
Resim 701. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası, Batı Eyvanı Hücre Görünüşü……487

Resim 702. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası Batıdan Pencere Görünüşü……..487
Resim 703. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası, Taçkapının Kuzeyden Görünüşü……488
Resim 704. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası, Taçkapı Söve ve Kemeri……488
Resim 705. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası, Taçkapıdan Sütunçe Görünüşü……..489
Resim 706. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası, Güneyden Görünüş……489
Resim 707. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası, Şadırvan……..490
Resim 708. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası, Kubbeye Geçiş Görünüşleri……...490
Resim 709. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası, Kubbe Görünüşü……491
Resim 710. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası, Doğudan Hasta Hücresi Görünüşü……491
Resim 711. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası, Güneyden Müzik Alanı Görünüşü……492
Resim 712. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası, Müzik Alanı Hacmi ve Kemeri……..492
Resim 713. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası, Batıdan Hasta Hücresi Görünüşü……...493
Resim 714. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası, Hasta Hücresine Giriş Kemeri……493
Resim 715. Edirne Bayezit II Medresesi, Doğudan Pencere Görünüşü……494
Resim 716. Edirne Bayezit II Medresesi, Doğu Girişi……..494
Resim 717. Edirne Bayezit II Medresesi, Batıdan Görünüş……..495
Resim 718. Edirne Bayezit II Medresesi, Güneybatıdan Görünüş……495
Resim 719. Edirne Bayezit II Medresesi, Kemer Görünüşleri……..496
Resim 720. Edirne Bayezit II Medresesi, Sütun Görünüşü……...496
Resim 721. Edirne Bayezit II Medresesi, Sütun Görünüşü……...497
Resim 722. Edirne Bayezit II Medresesi, Sütun Görünüşü……...497
Resim 723. Edirne Bayezit II Medresesi, Şadırvan……...498
Resim 724. Edirne Bayezit II Medresesi, Kuyu……498
Resim 725. Edirne Bayezit II Medresesi, Hücreye Giriş Çerçevesi……..499

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1. Bursa Orhan Gazi Külliyesi ve Hanlar Bölgesi, Vaziyet Planı……500
Şekil 2. Bursa Orhan Camii, Güneyden Kesit……...500
Şekil 3. Bursa Orhan Camii, Kuzeyden Kesit……501
Şekil 4. Bursa Orhan Camii, Plan Şeması……..501
Şekil 5. Bursa Orhan Camii, Taçkapı Profili…….502
Şekil 6. Bursa Orhan Camii, Mihrap Kesiti……...502
Şekil 7. Bursa Emir Han, Zemin Kat Plan Şeması……503
Şekil 8. Bursa Emir Han, İkinci Kat Plan Şeması…….503
Şekil 9. Bursa Emir Han, Kesit……..504
Şekil 10. Bursa Orhan Hamamı "Aynalı Çarşı" Plan Şeması……504
Şekil 11. Bursa Orhan Hamamı "Aynalı Çarşı" Güncel Plan Şeması……...505
Şekil 12. Bursa Orhan Hamamı "Aynalı Çarşı" Kesit……..505
Şekil 13. Bursa Hûdavendigâr Camii ve Külliyesi, Vaziyet Planı……506
Şekil 14. Bursa Hûdavendigâr Camii, Zemin Kat Plan Şeması…….506
Şekil 15. Bursa Hûdavendigâr Camii, İkinci Kat "Medrese" Plan Şeması……...507
Şekil 16. Bursa Hûdavendigâr Camii, İkinci Kat "Medrese" Üst Örtü Sistemi……507
Şekil 17. Bursa Hûdavendigâr Camii, Güneydoğudan Kesit…….508
Şekil 18. Bursa Hûdavendigâr Camii, Güneyden Kesit…….508
Şekil 19. Bursa Hûdavendigâr Camii, Kuzeyden Kesit…….509
Şekil 20. Bursa Hûdavendigâr Camii, Taçkapıdan Kesit……..509
Şekil 21. Bursa Hûdavendigâr Camii, Mihrap Kesiti……510
Şekil 22. Bursa Hûdavendigâr Türbesi, Vaziyet Planı……..510
Şekil 23. Bursa Hûdavendigâr Türbesi, Kesit……511
Şekil 24. Bursa Hûdavendigâr Hamamı, Vaziyet Planı…….511
Şekil 25. Bursa Hûdavendigâr Hamamı, Kesit……..512
Şekil 26. Bursa Hûdavendigâr İmareti, Vaziyet Planı……...512
Şekil 27. Bursa Yıldırım Camii ve Külliyesi, Vaziyet Planı…….513
Şekil 28. Bursa Yıldırım Camii, Plan Şeması……513
Şekil 29. Bursa Yıldırım Camii, İkinci Kat Plan Şeması……...514
Şekil 30. Bursa Yıldırım Camii, Kuzeyden Kesit……..514
Şekil 31. Bursa Yıldırım Camii, Güneyden Kesit……..515
Şekil 32. Bursa Yıldırım Camii, Mihrap Kesiti…….515
Şekil 33. Bursa Yıldırım Camii, Taçkapı Profili……...516

Şekil 34. Bursa Yıldırım Medresesi, Plan Şeması……..……...516
Şekil 35. Bursa Yıldırım Medresesi Kesit……...……..517
Şekil 36. Bursa Yıldırım Medresesi,Taçkapı Profili……...……517
Şekil 37. Bursa Yıldırım Türbesi, Plan Şeması……..……...518
Şekil 38. Bursa Yıldırım Türbesi, Taçkapı Profili……..……...518
Şekil 39. Bursa Yıldırım Darüşşîfası, Plan Şeması……..…….....519
Şekil 40. Bursa Yıldırım Darüşşîfası, Kesit…….....…….519
Şekil 41. Bursa Ulucamii Külliyesi ve Hanlar Bölgesi, Vaziyet Planı……..520
Şekil 42. Bursa Ulucamii, Plan Şeması…….520
Şekil 43. Bursa Ulucamii, Doğu Yönü, Minare Kesit ve Görünüşü……...521
Şekil 44. Bursa Ulucamii, Batı Portal Profili……521
Şekil 45. Bursa Ulucamii, Doğu Portal Profili……..522
Şekil 46. Bursa Ulucamii, Kuzey Taçkapı Profili……..522
Şekil 47. Bursa Ulucamii, Mihrap Kesiti……...523
Şekil 48. Bursa Ulucamii Bedesteni, Plan Şeması…….523
Şekil 49. Bursa Ulucamii Hamamı, Plan Şeması……...524
Şekil 50. Bursa Ulucamii Hamamı, Kapı Profili……....524
Şekil 51. Bursa Yeşil Cami ve Külliyesi, Vaziyet Planı……525
Şekil 52. Bursa Yeşil Cami, Plan Şeması……..525
Şekil 53. Bursa Yeşil Cami, İkinci Kat Plan Şeması…….526
Şekil 54. Bursa Yeşil Cami, Taçkapı Profili……..526
Şekil 55. Bursa Yeşil Cami, Mihrap Kesiti……527
Şekil 56. Bursa Yeşil Medrese, Plan Şeması…….527
Şekil 57. Bursa Yeşil Medrese, Kapı Profili……..528
Şekil 58. Bursa Yeşil Türbe, Plan Şeması…….528
Şekil 59. Bursa Yeşil Türbe, Kapı Profili……...……...529
Şekil 60. Bursa Murâdiye Camii ve Külliyesi, Vaziyet Planı……529
Şekil 61. Bursa Murâdiye Camii, Plan Şeması……..530
Şekil 62. Bursa Murâdiye Külliyesi, İkinci Kat Plan Şeması……530
Şekil 63. Bursa Murâdiye Camii, Taçkapı Profili……..531
Şekil 64. Bursa Murâdiye Medresesi, Plan Şeması……....531
Şekil 65. Bursa Murâdiye Medresesi, Kesit……...532
Şekil 66. Bursa Murâdiye Medresesi, Kesit……...532
Şekil 67. Bursa Murâdiye Medresesi, Kapı Profili……533

Şekil 68. Bursa Murâdiye İmareti, Plan Şeması……533
Şekil 69. Bursa Murâdiye Hamamı, Plan Şeması……..534
Şekil 70. Bursa Murâdiye Hamamı, Kapı Profili……..534
Şekil 71. Edirne Murâdiye Camii ve Külliyesi, Vaziyet Planı……..535
Şekil 72. Edirne Murâdiye Külliyesi, Vaziyet Planı……..535
Şekil 73. Edirne Murâdiye Camii, Kesit……536
Şekil 74. Edirne Murâdiye Camii, Plan Şeması……536
Şekil 75. Edirne Murâdiye Camii, Taçkapı Profili……537
Şekil 76. Edirne Murâdiye Camii, Mihrap Kesiti……537
Şekil 77. Edirne Üç Şerefeli Cami ve Külliyesi, Vaziyet Planı……538
Şekil 78. Edirne Üç Şerefeli Cami, Kesit……538
Şekil 79. Edirne Üç Şerefeli Cami, Plan Şeması……...539
Şekil 80. Edirne Üç Şerefeli Cami, Kuzey Taçkapı Profili……...539
Şekil 81. Edirne Üç Şerefeli Cami, Batı Portal Profili……..540
Şekil 82. Edirne Üç Şerefeli Cami, Ana İbadet Mekânı, Taçkapı Profili……..540
Şekil 83. Edirne Üç Şerefeli Cami, Mihrap Kesiti……541
Şekil 84. Edirne Saatli Medrese, Plan Şeması……...541
Şekil 85. Edirne Saatli Medrese, Taçkapı Profili……..542
Şekil 86. Edirne Peykler Medresesi, Plan Şeması……542
Şekil 87. Edirne Peykler Medresesi, Taçkapı Profili……543
Şekil 88. Edirne Bayezit II. Camii ve Külliyesi, Vaziyet Planı……543
Şekil 89. Edirne Bayezit II. Külliyesi, Cami, İmaret, Kervansaray Vaziyet Planı……544
Şekil 90. Edirne Bayezit II. Külliyesi, Üç Boyutlu Görünüş……544
Şekil 91. Edirne Bayezit II. Camii, Kesit……..545
Şekil 92. Edirne Bayezit II. Camii, Plan Şeması……...545
Şekil 93. Edirne Bayezit II. Camii, Kuzey Taçkapı Profili……...546
Şekil 94. Edirne Bayezit II. Camii, Batı Portal Profili……..546
Şekil 95. Edirne Bayezit II. Camii, Doğu Portal Profili……547
Şekil 96. Edirne Bayezit II. Camii, Ana İbadet Mekânı, Taçkapı Profili……..547
Şekil 97. Edirne Bayezit II. Camii, Mihrap Kesiti……548
Şekil 98. Edirne Bayezit II. Darüşşîfası, Plan Şeması……...548
Şekil 99. Edirne Bayezit II. Darüşşîfası, Kuzey Taçkapı Profili……...549
Şekil 100. Edirne Bayezit II. Darüşşîfası Güney Taçkapı Profili……..549
Şekil 101. Edirne Bayezit II. Medresesi, Plan Şeması……...550

Şekil 102. Edirne Bayezit II. İmareti Plan Şeması…….550
Şekil 103. Edirne Bayezit II. İmareti, Batı Taçkapı Profili……...551

KISALTMALAR

a.g.e. : adı geçen eser

a.g.m. : adı geçen makale

c: cilt

cm: santimetre

çev: çeviri

h: hîcrî

m: metre

M: mîladî

öl: ölüm tarihi

s: sayfa

TDK: Türk Dil Kurumu

TDV: Türkiye Diyanet Vakfı

TTK: Türk Tarih Kurumu

vd: ve diğerleri

GİRİŞ

Osmanlı Sultan Külliyelerinin mimari açıdan ele alındığı tezde kapsamı içerisinde yer alan yapı topluluklarının gelişiminin tek bir metin içerisinde incelenebilmesi amaçlanmaktadır. Tezin konusunu da oluşturan ve başlık bölümüne ismi verilen mimari program ifadesi yapı topluluklarının tanımlamalarını içermektedir. Geniş bir ifade ile aktarılmak istenildiğinde; tez içerisinde yer verilen külliyelerin ne gibi mekânsal odaklardan oluştuğu sorusuna yanıtlar aranmaktadır. Külliyeler hakkında genel bilgiler verildikten sonra bu sorular açıklamalı şekillerde cevaplandırılmaya çalışılmıştır. Açıklaması yapılan yapıların görsel karşılıklarını aktarmak, çalışmanın bütünselliğini koruyabilmek açısından önemli görünmektedir. Tezde bulunan dokuz farklı külliye kronolojik olarak sıralanmaktadır. Bursa ve Edirne'de bulunan yapı toplulukları ayrı ana ve alt başlıklar altında incelenmiş, yapısal detaylar belli bir düzen dahilinde aktarılmıştır.

Tez üç temel husus üzerinde şekillendirilmektedir. Hususlardan ilki, yapı topluluklarının literatüre de Erken Osmanlı Devri ve Klasik Devre Geçiş nitelendirmeleri ile yansıtılan zaman aralığında inşa edilmiş olmasıdır. Söz konusu dönemde Bursa'da altı, Edirne'de üç olmak üzere toplam sayısı dokuz olan külliye bulunmaktadır. İkinci sırada yer alan husus doğrultusunda yapı topluluklarının külliye özelliklerine sahip olması gerekmektedir. Yapı topluluklarını inşa ettiren kişinin devleti yöneten statüsünde bulunması diğer bir deyiş ile banilik görevinin sultanlar tarafından gerçekleştirilmiş olması noktası tezin bir diğer daraltılma alanıdır. Tez içerisinde yer verilen dönem külliyelerinin inşa faaliyetleri, I. Orhan (öl. M. 1359), I. Murad (öl. M. 1389), I. Bayezid (öl. M. 1402), I. Mehmed (öl. M. 1421) , II. Murad (öl. M. 1451) ve II. Bayezid (öl. M. 1512) gibi altı farklı sultan tarafından gerçekleştirilmiştir.

Tezin oluşturulmasında üç yöntem üzerinde özellikle durulmaktadır. Yöntemlerden ilki olan kaynak ve literatür taraması sonrası gerekli olarak görülen metinler üzerinde çalışılmaya başlanmış, yazım evresine geçilmiştir. Külliye olgusunun anlamı, içeriği hakkında bilgilerin verildiği ve çeşitli örneklerin tanıtıldığı birinci bölüm ve alt başlıklara Feridun Akozan'a ait *Türk Külliyeleri*[1] ve Semavi Eyice tarafından

[1] Feridun Akozan, "Türk Külliyeleri", 1969.

makaleleştirilen *Mimar Sinan'ın Külliyeleri*[2] isimli çalışmalar ile şekil kazandırılmıştır. Birinci bölüm *TDV İslam Ansiklopedisi'nin* konu ile ilgili maddelerinden çok kez yararlanılarak tamamlanabilmiştir. Yer aldıkları kentler bağlamında kısımlara ayrılan dokuz külliyenin içerikleri hakkında ise çeşitli kaynaklardan yararlanılmıştır. Kazım Baykal'a ait *Bursa ve Anıtları* isimli eser[3], Sedat Çetintaş'a ait *Türk Mimari Anıtları- Osmanlı Devri Bursa'da İlk Eserler*[4], Engin Yenal'a tarafından kaleme alınan *Osmanlı Mimarlığı Erken Döneminde Bursa'da Yapıların Oluşumu* isimli eser[5], Kamil Kepecioğlu tarafından *Bursa Kütüğü* isimli çalışmada yazılan ilgili maddeler[6], *Albert Gabriel'in Bir Türk Başkenti - Bursa* isimli eseri[7], Doğan Kuban'a ait *Osmanlı Mimarisi* isimli eser[8], Oktay Aslanapa tarafından yazılan *Türk Sanatı* isimli eser[9], Godfrey Goodwin'e ait *Osmanlı Mimarlığı Tarihi* isimli eser[10] ve Türkan Acar'a ait *Anadolu Türk Mimarisinde Tabhaneli Camiler* isimli doktora tezi[11] detaylı açıklamaları ile yapı topluluklarının ve mimari detayların doğru biçimlerde nitelendirilmeleri noktalarında yararlanılan kaynakların başında gelmektedir. *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler* ile *TDV İslam Ansiklopedisi'ne* ait bağlantılı bölümler içeriklerin hazırlanması gibi hususlar doğrultusunda üzerinde çalışılan diğer kaynaklardandır. İkinci sırada yer verilen diğer bir yöntem ile farklı şehirlerde yer alan yapı toplulukları bulundukları bölgelerde incelenmiştir. Yöntem sırasında yapı topluluklarının güncel durumları gözlemlenerek kayıt altına alınmış, külliye personelleri ile bilgi paylaşımında bulunulmuştur. Tez içerisinde tanımlamaları gerçekleştirilen yapı topluluklarının fotoğraflandırılarak belgelendirilmesi işlemleri üçüncü yöntem olarak belirlenmiştir. Üçüncü yöntemi önemli ve öncelikli kılan düşünce metin içinde yer alan tüm ifadelerin ve açıklamaların güncel durumlarını görsel olarak verebilmektir.

---

[2] Semavi Eyice, "Mimar Sinan'ın Külliyeleri", 1989.
[3] Kazım Baykal, *Bursa ve Anıtları,* İstanbul, 1982.
[4] Sedat Çetintaş, *Türk Mimari Anıtları - Osmanlı Devri Bursa'da İlk Eserler,* İstanbul, 1946
[5] Engin Yenal, *Osmanlı Mimarlığı Erken Döneminde Bursa'da Yapıların Oluşumu,* Bursa Büyükşehir Belediyesi, Bursa Araştırmaları Merkezi Yayınları, Ankara, 2012.
[6] Kamil Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Bursa, 2010.
[7] Albert Gabriel, *Bir Türk Başkenti Bursa,* çev. Neslihan Er, Hamit Er, Aykut Kazancıgil, Osmangazi Belediyesi Yayınları, İstanbul.
[8] Doğan Kuban, *Osmanlı Mimarisi*, YEM Yayın, İstanbul, 2016.
[9] Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1989
[10] Godfrey Goodwin, *Osmanlı Mimarlığı Tarihi*, çev. Müfit Günay, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2012
[11] Türkan Acar, *Anadolu Türk Mimarisinde Tabhaneli Camiler*, (Doktora Tezi), İzmir: İzmir Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.

Külliyelere ait yapıların fotoğraflandırma işlemleri sırasında bazı aksaklıklara ve eksikliklere neden olan unsurları belirtmenin de faydalı olabileceği akla yatkın görünmektedir. Bu doğrultuda tez için gerekli olan fotoğraflandırma işlemlerinin sekteye uğrama nedenleri olarak Covid-19 Pandemisi ve alınan tedbirler dolayısı ile çeşitli binalara girişlerin geçici olarak askıya alınması gösterilebilir. İkinci bir neden olarak ise yapılar ile alâkalı gerçekleştirilen onarım ve tadilat çalışmaları dolayısı ile bazı külliyelere ulaşımın ve görüntü alınmasının yasaklanmış olmasıdır. Restorasyon çalışmaları nedeni ile Bursa Orhan Külliyesi'ne ait aynı isimli cami, Bursa Yıldırım Külliyesi'ne ait medrese ve darüşşîfa, Edirne Üç Şerefeli Cami ve Külliyesi programında yer alan medrese dışında Edirne Bayezit II Camii ve Külliyesi içerisinde yer alan köprü ile alâkalı olarak fotoğraflandırma işlemleri gerçekleştirilememiştir. Pandemi dolayısı ile Bursa Yıldırım Külliyesi'ne ait hamam, Bursa Ulucamii ve Külliyesi içerisinde yer alan özgün inşa programında medrese, bedesten ve hamam işlevlerine sahip çeşitli yapılar, Bursa Yeşilcami Külliyesi'ne ait imaret, han ve son olarak Bursa Murâdiye Külliyesi içerisine konumlandırılan imaret, hamam ve medresenin fotoğraflandırılarak görseller içerisine dahil ettirilememesi tezin belirli gerekçeler doğrultusunda eksik kalan kısımları olarak görülebilmektedir.

Tezin amacı, kapsamı içerisinde bulunan ve belirli niteliklere sahip külliyelerin tek bir metin içerisinde yer almasını sağlamaktır. Bu şekilde yapıların zaman içerisinde geçirdiği değişikliklerin daha kolay bir şekilde gözlemlenebileceği ve yorumlanabileceği düşünülmektedir. Tez içerisinde yer verilen yapı toplulukları belirli ve sistematik bir düzen dahilinde metinselleştirilmiştir. Açıklaması ve tanımlaması yapılan "şey'in" görsel karşılıkları ile birlikte tez metninde yer alması işlevsellik, pratiklik noktalarında çalışmanın kazanımı olarak değerlendirilmektedir.

Tez üç ana bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölüm üç alt başlığa ayrılmıştır. Birinci alt başlık içerisinde külliye ifadesinin anlamı üzerinde durulmaktadır. İkinci alt başlığı oluşturan içerik kısmı külliye düzenlemelerini oluşturan çeşitli yapıları açıklamalı biçimde aktarmaktadır. Üçüncü alt başlık olan örneklem bölümünde ise Anadolu topraklarında inşa edilmiş külliyeler kısa biçimlerde açıklanmaktadır. 150 yıllık bir zaman aralığı içerisine yerleştirilen ve altı farklı sultan baniliğinde inşa edilen Osmanlı Sultan Külliyeleri iki farklı şehirde yer almaktadır. Bulundukları şehirler dikkate alınarak bölümlere ayrılan külliyelerin ilk örneği Bursa'da yer alan Orhan Gazi

Külliyesi'dir. İkinci bölümün ilk alt başlığı olan bu yapı topluluğunu sırası ile Hûdavendigâr Külliyesi, Yıldırım Külliyesi, Bursa Ulucamii ve Külliyesi, Yeşilcami Külliyesi, Murâdiye Külliyesi takip etmektedir. Tezin üçüncü ve son bölümü olan "Edirne Örneği" isimli ana başlık içerisinde ise kronolojik sıralama devam ettirilerek Murâdiye Külliyesi, Üç Şerefeli Cami ve Külliyesi, Bayezit II Camii ve Külliyesi ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Kapsamı içerisinde bulunan külliyelerin mimari bir katalogu şeklinde açıklanabilecek tez boyunca toplam dokuz yapı topluluğu incelenmiş; sonuç kısmında bulgular tartışılarak yapı topluluklarının farklılıkları, benzerlikleri belirtilmiş, tez görseller, levhalar ve kaynakça ile amacına uygun biçimde tamamlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜLLİYE OLGUSU

1.1. ANLAM

Türk Dil Kurumu sözlüğüne "*cami etrafına konumlandırılan medrese, imaret, sebil, kitaplık ve hastane gibi birimleri bünyesinde barındırabilen geniş bir yapı topluluğuna verilen isim"* nitelendirmesine ile yansıtılan külliye sözcüğü Osmanlıca metinler içerisinde "*kapsamlı ve bütünlük oluşturabilen olgular ya da düzenlemeler"* gibi anlamlar ile karşılanabilmektedir[12]. Tez içerisinde yapı topluluklarını ifade etmek amacı ile kullanılan külliye sözcüğü sanat terimlerinin anlamlandırıldığı çeşitli kaynaklarda da benzer biçimlerde ele alınmaktadır. Adnan Turani'nin oluşturduğu *Sanat Terimleri Sözlüğü*[13] isimli çalışma içerisinde külliyeler *"camilerin ana yapı olarak konumlandırıldığı alanlara yerleştirilen medrese, imaret, okul, sebil ve kütüphanelerin de yer alabildiği mimari kurgular*" olarak tanıtılmaktadır[14]. *TDV İslam Ansiklopedisi'nin* külliye isimli maddesinde olgu ile ilgili olarak "*belli bir değeri olan yapı topluluklarını işaret ettiği ve manzume, imaret, site ve kompleks gibi birbirinden farklı sözcükler ile de isimlendirilebileceği"* belirtilmektedir[15]. Madde içerisinde yer alan tanımlamalarda ise külliye sözcüğü ile belirtilmeye çalışılan kuruluşların "*genel olarak bir cami çevresinde şekilllendirilen medrese, ticari yapı ya da yapılar ile birlikte türbeleri de bünyeleri içerisinde barındırmaları gerektiği"* ve toplumsal fikirler dışında gelişen ihtiyaçlar doğrultusunda da gelişimi izlenebilen bu tip kuruluşların "*birer sosyal tesis"* olarak değerlendirilmesi gerektiği aktarılmaktadır[16]. *Türk Külliyeleri* isimli makalesinde külliyelerin tanımı ve içerikleri hakkında çeşitli yorumlarda bulunan bir diğer araştırmacı Feridun Akozan'a göre olgu, "*belirli bir Türk kent yerleşimi içerisine toplumsal amaçlar doğrultusunda yerleştirilen yapılar topluluğudur"*[17]. Külliyeleri "*Türk ulusunun dünya mimarlık tarihine kattığı en başarılı kurgular"* yorumu ile de öznel bir yaklaşım içerisinde değerlendiren araştırmacı yapı topluluklarını "*medeni bir*

[12] "Türkçe Sözlük", *TDK Vakfı Yayınları*, 1966, s. yok.
[13] Adnan Turani, *Sanat Terimleri Sözlüğü*, Toplum Yayınevi, Ankara, 1975.
[14] Turani, a.g.e., s. 76.
[15] Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Külliye", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, c. 26, 2002, s. 542.
[16] a.g.e., s. 542.
[17] a.g.m., s. 304.

anlayış ile ele alınan mimarlık kompleksi tipi" olarak tanımlamaktadır[18]. Külliyelerin "*sosyal birer kuruluş olarak yorumlanması gerektiğini"* ifade eden araştırmacı kuruluşlarda bulunması gereken yapıları belli bir dizilim ile sıralandırmaktadır[19]. "*Camilerin külliyelerin odak noktalarında inşa edildiğini"* ve medrese, türbe, hastane, aşhâne, tabhâne, mektep, kütüphane, arasta, han, kervansaray, hamam, meşruta binaları, helâlar, muvakkithane, sebil gibi fonksiyonel yapı ya da birimlerin çoğul biçimlerde külliyelere dahil edilebileceğini aktaran Akozan'a göre "*çeşitli sebepler doğrultusunda herhangi bir yapı ya da birimin kuruluşların içerisinde bulunmaması bu tip kurgulara külliye özelliğini kaybettirmemektedir"* [20]. *Mimar Sinan'ın Külliyeleri*[21] ana başlığı altında kapsamı içerisinde bulunan çeşitli külliyelerin tanıtıldığı makalesinde Eyice yapı toplulukları ile ilgili olarak şu yorumda bulunmaktadır; "*Türk şehirciliğinin başlangıç aşamaları ile kentlerin belli biçimsel formlar kazanmaları gibi zaman içerisinde gözlemlenebilen ilerlemelerinde pay sahibi olan külliyeler Osmanlı dönemi itibari ile belirgin niteliklerine ulaşmaktadır"* [22]. Külliye sözcüğü ile karşılanan kuruluşların isimlendirilmesi noktasında manzume terimini de bu tip yapılanmalar için kullanılabilen bir ifade etme aracı olarak belirten Eyice'ye göre "*toplumsal ve kültürel birer yardım mekanizmaları olarak tasarlanan cami çevrelerini şenlendiren külliyelerin yine bu anlayış ile paralel değerlendirilmesi gerekmektedir"*[23]. *Türk Mimarisinde Külliye*[24] isimli makalesinde imaret sözcüğü üzerinde yoğunlaşan Cantay "*külliyelerin dönem vakfiyeleri içerisine bu terim kullanılarak da yansıtıldığını"* ve "*işlevsel yapı toplulukları olan külliyelerin toplumsal lügatlarda da aynı biçimlerde isimlendirildiğini"* aktarmaktadır[25]. Külliyeleri Anadolu Selçukluları devri ile başlatılan, Beylik Devletler döneminde geliştirilerek Osmanlı mimarisi içerisinde sonuçlandırılan bir anlayış ile ele alan araştırmacı, yapı topluluklarını "*çeşitli fonksiyonel etkilere sahip yapı birimlerinin bir arada tasarlanıp inşa edildiği sosyal kuruluşlar"* olarak da ifade etmektedir[26].

[18] a.g.m., s. 303.
[19] a.g.m., s. 304.
[20] a.g.m., s. 304.
[21] Semavi Eyice, "Mimar Sinan'ın Külliyeleri", 1989.
[22] a.g.m., s. 169.
[23] a.g.m., s. 169.
[24] Gönül Cantay, "Türk Mimarisinde Külliye".
[25] a.g.m, s. 2.
[26] a.g.m., s. 2.

1.2. İÇERİK

Arapça bir ifade olan cami kelimesi kökeni itibari ile "*bir araya getiren, toplayan"* sözcükleri ile karşılanmaktadır[27]. Külliyelerin de odak noktalarına yerleştirilen ve cami sözcüğü ile ifade edilen yapılar kütlesel ve niteliksel bağlamda yoğunluklu imar faaliyetlerinin yaşandığı kuruluşlara *"ulucami ya da câmi-i kebîr",* Osmanlıların hakimiyeti altında bölgelerde ise banilik görevini hükümdar kişilerin üstlendiği yapılar anlamında da kullanılan *"selâtin camii"* nitelendirmeleri ile yansıtılmaktadır[28]. Genel hatları ile bir caminin inşası için ilk aşamada yapıyı doğal ya da dış etkenlerden koruma amacı ile yerleştirilerek kütleyi de sınırlandıran ve çevreleyen dış avlu duvarı gerekmektedir[29]. Yapının kıble eksenine, mihrabın simetrisine ya da bazı örneklerden yola çıkılarak doğu-batı yönlü cephe yüzeylerine yerleştirilen portallar, taçkapılar ile geçişlerin sağlandığı sofalar camiler için ibadete hazırlık aşamalarının gerçekleştirildiği birinci alanlardır. Yer aldığı yapının çeşitli koşulları ile alâkalı olarak ölçülerinin ve biçimsel özelliklerinin farklılaşabildiği sofalar "*harem"* nitelendirmesi ile de anılabilmektedır[30]. Sofaların kuzeyine yerleştirilerek camilere dahil edilen ve son cemaat yeri ismi ile bilinen yatay şerit şekilli birimler camilere geçiş için bir nevî ön hazırlık aşamasının da tamamlandığı alanlardır. İbadet vakitlerini geciktiren kişiler için de anlamlı bir şekilde işlevselleştirilen son cemaat yerleri alışılmış biçimlerde güney kısımlarına yerleştirilen ve giriş holleri ile ulaşılabilen taçkapıları da bünyelerinde barındırabilmektedir[31]. Harim ve sahn gibi ifadeler ile de nitelendirilen ana ibadet mekânları kıble yönününde etkisi ile kuzey-güney eksenine konumlandırılmaktadır. Ana ibadet mekânlarına dahil edilerek ibadetin yerine getirilmesi sırasında kullanımı tercih edilen unsurlardan kıble duvarına oylumlanan ve niş-girinti biçiminde ki mihrapları pek çok örnek göz önünde bulundurularak ele alındığı takdirde batılarına konumlandırılarak cemaate hutbelerin okunmasının gerçekleştirildiği minberler tamamlamaktadır[32]. Camilerden sonra külliyelere yoğunluklu biçimlerde yerleştirilen bir diğer yapı grubu

[27] Ahmet Önkal, Nebi Bozkurt, "Cami"*, TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, c. 7, 1993, s. 46.
[28] Semavi Eyice, "Cami, Mimari Tarihi"*, TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, c. 7, 1993, s. 56.
[29] a.g.e., s. 56.
[30] a.g.e., s. 56.
[31] a.g.e., s. 56.
[32] a.g.e., s. 57.

ise medreselerdir. "*Okumak, anlamak ve metinleri tekrar ederek ezberlemek ya da özümsemek*" anlamlarında dilimize çevrilebilen ifade Arapça ders kökeninden türetilmektedir[33]. Medreseleri "*skolastik fikirli eğitim-öğretim anlayışının ileri seviyelerde uygulandığı mekânlar"* olarak yorumlayan Akozan "*çalışma odaları olarak nitelendirilen hacimlerin öğrenci hücreleri tarafından çevrelendiği bir yapı tipi"* ifadesi ile de yapıları biçimlendirmektedir[34]. Kurumsallaşma aşamalarının onbirinci yüzyılın ilk yıllarına tarihlendirildiği medreselerin biçimsel özelliklerini ise kuruluş dönemi itibari ile oluşturduğu ve yapısal detaylı bazı değişiklikler dışında gelişimini tamamladığı düşünülmektedir[35]. Dikdörtgen planlı avluyu dört yönden çevreleyen revakların yer aldığı medreseler revak sırtlarında bulunan ve öğrenciler dışında müderrisler için de ayrılan benzer planlı odalardan oluşmaktadır. İkili, üçlü ve dörtlü eyvanların medreselere giriş hacmi, ibadet için ayrılan alanlar ve derslikler şeklinde kullanıldığı örneklere sahip medreselerde oda ve eyvan iç alanlarında işlevsel kullanımlar için yerleştirilen ocak, dolap ve mihrap nişleri sıklıkla tercih edilmektedir[36].

Külliyelerde aşevleri işlevine sahip yapıları karşılayan imaret ifadesi asıl anlamını imar olayının gerçekleştirildiği bina ifadesinde bulmaktadır[37]. Yapı topluluklarının işleyişinde çeşitli görevleri bulunan kişilere, medreselerde eğitim gören öğrencilere ve bulunduğu bölgede fukara insanlara ücretsiz dağıtılmak üzere hazırlanması gereken yiyecek ve içeceklerin tüm aşamaları külliyelerde yer verilen imaretler üzerinden gerçekleştirilmektedir[38].Külliyelere, camilere yerleştirilerek dahil edilen zaviyeler-tabhâneler "*yapı topluluklarının misafirler için ayrılan alanlarıdır"*[39]. Tasavvufi boyutları da bulunan düşünceler sonucunda inşa edilen birimler ticari, kültürel seyahatler sırasında bölgeye ulaşan seyyahların konaklamaları, yerel halkın maddi yetersizlikler sonucu ya da farklı nedenlerden dolayı yerine getiremedikleri yaşamsal gerekliliklerin devamının sağlanması işlevine de sahip kuruluşlar olarak

[33] Nebi Bozkurt, "Medrese", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, c. 28, 2003, s. 323.
[34] Akozan, a.g.m., s. 305.
[35] İsmail Orman, "Medrese, Mimari", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, c. 28, 2003, s. 338.
[36] a.g.e., s. 338.
[37] Akozan, a.g.m., s. 305.
[38] a.g.m., s. 305.
[39] Akozan, a.g.m., s. 305. Zaviye teriminin kullanımı ve zaviyeli cami mekânlarının çeşitli özellikleri için bkn: Semavi Eyice, "İlk Osmanlı Devrinin Dini-İçtimai Bir Müessesesi, Zaviyeler ve Zaviyeli-Camiler", 1962.

görülmektedir[40]. Arapça "*hamm"* kökünden türetilerek yıkanılan, ısıtılan yer anlamlarına gelen ifade ile nitelendirilen hamamlar külliye inşa programlarında öncelikli olarak yer almaktadır[41]. Çeşitli teknikler kullanılarak suyun ısıtılması ile insanların temizlenmesi, arınmaları amaçları için kullanılan yapılar külliyelere yerleştirilen diğer bir işlevsel hacimlerdendir. Yapı topluluklarının ekonomik açıdan desteklenmesi amacı doğrultusunda yerleştirilen arasta-çarşı ve şehir yaşamının gerekliliklerine de uygun olarak inşa edilen kervansaraylar külliyelerin oluşumunu sağlayan çeşitli yapılardandır[42]. Medrese öğrencileri için gerekli olan kaynak kitapların dışında halk tabanına da hitap etmesi beklenen kitaplıklar ve kütüphaneler, namaz vakitlerinin tespit edilmesi ile birlikte döneminin astronomi tesisleri olarak da nitelendirilen muvakkithâneler, medrese seviyelerine öğrenci yetiştirme amacını taşıyarak günümüz ilkokullarına eş düşünülen sıbyan mektepleri külliyelerin yerleşim planlarına dönem, bölge ve ihtiyaçlar gözetilerek konumlandırılan ve bütünü oluşturan diğer parçalara örnek yapılar olarak değerlendirilmektedir[43]

[40] Akozan, a.g.m., s. 305. Tasavvufi arka plan için bkn: Ahmet Yaşar Ocak, "Zaviyeler, Dini, Sosyal ve Kültürel Tarih Açısından Bir Deneme", 1978.
[41] Akozan, a.g.m., s. 305. Semavi Eyice, "Hamam, Tarih ve Mimari", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, c. 15, 1997, s. 402.
[42] Akozan, a.g.m., s. 305.
[43] a.g.m., s. 305.

1.3. ÖRNEKLEM

Anadolu Coğrafyası'nda yer alan en erken tarihli külliyelerinden biri olan Divriği Ulucamii ve Dârüşşifası Sivas'da külliye ile aynı ismi taşıyan bölge içerisinde yer almaktadır. Eğimli bir arazi üzerine konumlandırılan cami, dârüşşifa ve türbeden meydana gelen külliyenin tüm cepheleri tamamen kesme taştır[44]. Külliyenin banisi ise Mengücekli Emirî Ahmet Şah ve hanımı Melek Hatun'dur. Yapı topluluğunun inşasına M. 1228-1229 yıllarında başlandığı, uzun süren çalışmalar sonucunda M. 1243-1244 yılları içerisinde inşa faaliyetlerinin tamamlandığı bilinmektedir[45]. Uzunlamasına doğrultularda, dikdörtgen planlı cami içerisine girişler kuzey ve batı yönlere yerleştirilen 14. 5 m. yükseklikleri bulunan anıtsal taçkapılar kullanılarak gerçekleştirilmektedir. Ana ibadet mekânı beş sofalıdır. Orta sofa iki yanına yerleştirilen çifter sofadan daha geniş boyutlardadır. Sekizgen, kagir payeler üzerine bindirilen üst örtü sistemi farklı biçimlendirmelere sahip tonoz ve kubbelerle örtülmektedir[46]. Üst örtü siteminin farklılaştığı mihrap önü kubbesi ise konik bir külah ile sona ermektedir. Camiye güneyden bitişik dârüşşifa ya da şifahane isimleri ile bilinen yapıya geçiş batıya yerleştirilen 14 m. yüksekliğinde taçkapı ile sağlanmaktadır. İnşa kitabesinde "dârüşşifa" ifadesinin geçirildiği ve döneminin bu bağlamda ilk örneğini oluşturan yapı cami ile zıt biçimde doğu-batı eksenine konumlandırılmaktadır. Uzunlamasına, dikdörtgen planlı darüşşîfanın cami ile bağlantısı kuzeyden eyvanlı avlu aracılığı ile gerçekleştirilmektedir. Dârüşşifa içerisinde kuzeydoğuda bulunan türbe yapının banilerinden Ahmet Şah'ın sandukasının dışında onbeş sandukaya daha sahiptir[47]. Dikdörtgen planlı bir hacim içerisine yerleştirilen türbe içten kubbe, dıştan ise kurşun kaplı, piramidal kubbe ile örtülmektedir[48].

Selçuklular'ın bölgede hüküm sürdüğü yıllara tarihlendirilen ve mimari anlamda kurucu iktidarın yapım özelliklerini yansıttığı düşünülen Gökmedrese Camii ya da Torumtay Camii isimleri ile nitelendirilen külliye Amasya'da aynı isimli bölge içerisinde yer almaktadır. Cami dışında medrese ve türbeden oluşan külliyenin şehir

[44] Aslanapa, a.g.e., s. 115.
[45] Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Divriği Ulucamii", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, c. 42, 2012, s. 95.
[46] a.g.e., s. 95.
[47] a.g.e., s. 96.
[48] Aslanapa, a.g.e., s. 116.

valilerinden Seyfettin Torumtay baniliğinde M. 1266-1267 yılları arasında inşa edildiği düşünülmektedir[49]. Uzunlamasına bir alana dikdörtgen planlı olarak konumlandırılan cami kuzey-güney yönü gelişimi içerisindedir. Düzgün biçimli kesme taş malzemeler kullanılarak inşa edilen yapı içerisine girişler kagir merdiven basamakları kullanılarak ulaşılan taçkapı ile gerçekleştirilmektedir. Sivri kemerli geniş bir eyvan hacmine de sahip abidevi taçkapı tonoz örtülüdür. Taçkapı ile başlayan ve ana ibadet mekânına doğru devam ettirilerek oluşturulan hacim içerisinde medrese eğitiminin de gerçekleştirildiği düşünülmektedir[50]. Ana ibadet mekânı, alan içerisine simetrik yerleştirilen sekiz payeli, üç sofalı, onbeş bölümlüdür. Yapının üst örtü sisteminde tercih edilen kubbe ve tonozlar dıştan kurşun kaplıdır[51]. Cami ile kuzeydoğudan bitişik şekilde yerleştirilen dikdörtgen planlı, çift katlı türbe kübik gövdeli, sekizgen kasnaklı külah kullanımı ile sonlandırılmaktadır[52].

Konya'nın Beyşehir ilçesinde düz bir arazi üzerine konumlandırılan Eşrefoğlu Külliyesi uzunlamasına dikdörtgen planlı cami, caminin doğusunda sekizgen planlı, konik formlu türbe ve vakfiye metnine de yansıtılan fakat günümüze ulaşamayan han ve çifte hamamdan meydana gelmektedir[53]. Beyliğin de kurucularından olan Eşrefoğlu Süleyman Bey'in baniliğinde inşa edilen külliyenin M. 1296-1299 yılları arasında tamamlandığı bilinmektedir[54]. Ahşap direkli camilerin boyutsal bağlamda en büyük örneğini temsil eden Eşrefoğlu Camii, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen bir alan içerisine yerleştirilmektedir. Taçkapının da yerleştirildiği yapının kuzey cephesi tam bir dikdörtgen olması gereken plan şemasının simetri kaybına neden olan 45 derecelik açısal kesinti sonucunda doğu duvarı ile sürdürülmektedir [55]. Yatay biçimli kesme taşlar kullanılarak inşa edilen yapının güney yönü, cami cephesinden taşkın biçimlerde yerleştirilen taçkapı ile de hareketlendirilmektedir. Eyvan biçimli taçkapı kuşatma kemeri, mukarnaslı, stalaktitli kavsarası, çifte sütunçesi ve renkli basık kemeri ile yapı bütününde hakim olan masif görünümü de azaltmaktadır. Yapının güneyi dışında kalan

[49] a.g.e., s. 129.
[50] Selda Kalfazade, "Gökmedrese Camii", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, c. 14, 1996, s. 141.
[51] a.g.e., s. 142.
[52] a.g.e., s. 141.
[53] Doğan Yavaş, "Eşrefoğlu Camii", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, c. 11, 1995, 479.
[54] Aslanapa, a.g.e., s. 133.
[55] Yavaş, a.g.e., s. 479.

duvar cephelerinde ise yatay biçimli moloz taş kullanımları tercih edilmektedir[56] Ana ibadet mekânını uzunlamasına şekillerde bölümlendiren yedi sahın kırk sekiz direklidir. Simetrisinde mihrabın bulunduğu alanın orta hacmi diğer sahınlardan daha geniş ve yüksek tutulmaktadır. Çini mihrap dışa doğru hafif çıkıntılıdır. Sahınlara simetrik aralıklar ile yerleştirilen mukarnas başlıklı, ahşap direklerin yükseklikleri 7.5 m.'dir. Dairesel ve çokgen gövdeli direkler kagir kaideler üzerine bindirilmektedir. Tüm kaideler kare formludur[57]. Caminin doğusuna yerleştirilen türbe sekizgen planlıdır. Yapı bütününde yatay biçimli kesme taş kullanımı görülebilmektedir. Yapının iç kısımlarına geçişler doğu yöne konumlandırılan basık kemerli, kitabeli kapı kullanımı ile gerçekleştirilmektedir. Üç sandukanın bulunduğu ziyaretgah çift yönden kagir basamaklıdır. Yapının üst örtü sistemi çift kurguludur. İçten çokgen kasnak üzerine yerleştirilen kubbe ile örtülü türbe dıştan konik külahlıdır.

[56] a.g.e., s. 479.
[57] a.g.e., s. 480.

İKİNCİ BÖLÜM

SULTAN KÜLLİYELERİ

(BURSA ÖRNEĞİ)

Osmanlı Devleti'nin imparatorluk adı altında şekillenen kültürel ve dini yayılmacılığının ya da emperyalizminin tarihsel ve şehircilik gibi bağlamlar dikkate alınarak yorumlandığı takdirde ilk önemli baş şehri olarak görülebilecek Bursa sınırları içerisinde 14. yüzyılın ikinci çeyreğine tarihlendirilen, banilik görevinin Orhan Gazi tarafından üstlenildiği sultan külliyesi inşa faaliyetleri 15. yüzyılın ilk çeyreği itibari ile yapımı tamamlanan Murâdiye Külliyesi ile sona ermektedir. 85 yıllık bir zaman dilimine konumlandırılan ve toplam sayısı altı olan yapı toplulukları beş farklı sultan baniliğinde inşa edilmiştir. Mimari açıdan dönemsel gelişim, kişisel ve toplumsal istekler, dini amaçlar gibi değişkenlerin yorumlanmaları gibi spesifik detaylara belirgin anlamlar kazandıran külliyeler devlet-millet-şehir üçgenine de işlevsel noktalarda anlam kazandıran mimari düzenlemeler olarak değerlendirilmektedir.

2.1. ORHAN GAZİ KÜLLİYESİ (1339-1340)

Cami giriş kapısı üzerinde yer alan inşa kitâbesi dikkate alınarak M. 1339-1340 yılında baniliğinin Orhan Gazi tarafından üstlenildiği bilinen ilk Osmanlı sultan külliyesi olan yapı topluluğunun diğer bir önemi zâviyeli/tabhâneli, ters T planlı gibi farklı isimler ile anılan plan şemasına sahip olarak Bursa şehrinde denemesi yapılan ilk cami yapısını içinde barındırıyor olmasıdır[58].

Bursa'nın Osmanlı Beyliği tarafından fethinden sonra şehir gelişimi içerisinde bulunan mevcut yapıların ve alanların yetersizliği sonucu Gökdere isimli dere yatağına müdahale edilerek ortaya çıkan yeni arazide Orhan Gazi Külliyesi inşa edilmiştir.[59] (Şekil 1). Külliyenin özgün programında cami, han, hamam, medrese, imaret, mektep gibi yapılar yer almış ise de bu yapılardan Atatürk Caddesi'nin kuzeyinde yer alan tabhâneli/zaviyeli cami, külliye alanının güneydoğusuna konumlandırılan Emir Han ve Orhan Hamamı günümüze ulaşabilmiş, özgün inşa programında alanın kuzeybatısında bulunan imaret ve medrese, Orhan Camii'nin güneyinde yer alan sıbyan mektebi ise çeşitli nedenler dolayısı ile günümüze ulaşamamıştır.

[58] Ötüken, 'vd', a.g.e., s. 148.
[59] Doğan Yavaş, "Orhan Gazi Külliyesi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, c. 33, 2007, s. 387.

2.1.1. Cami

Günümüzde Bursa Ulucami'nin doğusunda bulunan Orhan Camii Atatürk Caddesi üzerinde yer almaktadır[60]. Kuzey-güney yönü doğrultusunda inşa edilen yapı (Şekil 3, 4) plan şeması bağlamında; güneyde kare planlı ve üzeri 13.5 m. çapında kubbe ile örtülü ana ibadet mekânı, doğu-batı doğrultusunda konumlandırılan ve aynı alan ölçülerine sahip iki eyvan düzenlemesi ile çevrelenerek, 8.45 m. çapında kubbe ile üzeri kapatılmış sofa ve alanın kuzeyinde bulunan beş birimli son cemaat yerinden oluşmaktadır[61] (Şekil 2). Plan şemasına ismini de veren tabhâneler doğu-batı doğrultusunda gelişim göstererek yapının kuzeyinde yer almaktadır. Cami cephe duvarları Ayverdi'nin ifadesi ile "*derelerden toplanan moloz taş"*, yatay olarak yerleştirilen çift sıra tuğla ve dağınık biçimli tek sıra tuğlaların bir araya getirilmesi ile oluşturulmuştur[62]. Duvarlar saçak kısımlarına kadar sivri kemerlere de sahip çift silmeler ile dekore edilmiş, silmelerin yarattığı boşluklara değişen sayılarda pencereler ilave edilmiştir[63]. Sivri kemerli çökertmeler içerisinde yer alan ahşap doğramalara sahip döşeme seviyesi pencerelerini "*altlık"* olarak tanımlayan Ayverdi düzenlemenin "*cami mimarisinde ilk kez bu yapıda kullanıldığını"* da belirtmektedir[64]. Döşeme seviyesi pencereleri ile benzer düzene sahip üst seviye pencereleri mermer denizlikler içerisinde yer almaktadır[65]. Goodwin yapının kuzeydoğusunda yer alan minarenin "*19. yüzyıl yapımı olduğunu"* ve nitelik bakımından "*orijinal özelliklerini kaybettiğini"* belirttikten sonra ilk inşa ettirildiği dönemlerde minare kurgusunun bağımsız bir birim olarak düzenlendiğini de vurgulamaktadır[66]. *Türkiye'de Vakıf Abider ve Eski Eserler* kitabının Orhan Camii maddesinde 1904 yılında gerçekleştirilen onarım çalışmasından önce "*minarenin kurşunlarla kaplı ve sivri külâhlı olduğu, müezzin odasında yer alan merdiven kullanılarak şerefe bölümüne çıkılabildiği"* aktarılmaktadır[67]. Minarenin günümüze ulaşan versiyonunda çokgen düzende tuğla gövde yine aynı malzemeler kullanılarak oluşturulan şerefe ile devam ettirilmektedir. Testere dişli, üç bölümlü saçak

[60] Acar, a.g.e., s. 264.
[61] Yavaş, "Orhan Gazi Külliyesi", s. 387.
[62] Ekrem Hakkı Ayverdi, İ. Aydın Yüksel*, İlk 250 Senenin Osmanlı Mimarisi*, İstanbul, Baha Matbaası, 1976, s. 12.
[63] Yavaş, "Orhan Gazi Külliyesi", s. 387.
[64] Ayverdi, Yüksel, a.g.e, s. 12.
[65] Acar, a.g.e., s. 267.
[66] Goodwin, a.g.e., s. 45.
[67] Ötüken, "vd", a.g.e., s. 152.

şerefe kısmını çevrelemektedir. Petek yüzeyleri kesme taş kullanılarak düzenlenen minare somaki taşından kurşun kaplı külah ile tamamlanmaktadır. Şerefeye çıkış doğu tabhânesinde yer alan demir basamaklar ile sağlanmaktadır[68].Yapının kuzeyinde bulunan sekizgen planlı şadırvan mermer bir zemin üzerinde yer almaktadır. Musluklar için düzenlenen aynalıkları çiniler ile hareketlendirilen şadırvanın üzerini örten çokgen kesitlere sahip ve payelere oturan kubbe kurşun plakalar ile kaplanmaktadır[69].

Ana ibadet mekânına girişin ilk aşamasını temsil eden ve kuzeye konumlandırılan son cemaat yeri birimlerinin cephe duvarları yatay olarak yerleştirilen üç sıra tuğla ve tek sıra kesme taşlar ile inşa edilmiştir. Yatay eksende yerleştirilerek, doğu-batı doğrultusunda gelişim gösteren beş birimli son cemaat yeri farklı formlara sahip ve tamamı kesme taş malzemeler ile örülen altı adet anıtsal ayak tarafından desteklenmektedir. Kuzeybatı ve kuzeydoğuda yer alan çift birimin üzeri aynalı-haç-manastır gibi isimlendirmelere sahip tonozlar ile kapatılmış, dış alanlara da açılan ikiz kemerler devşirme sütunlarca bölümlendirilmiştir. İç kısımlarda bulunan üç adet birimin üzeri geçişleri üçgen ve pandantifler ile sağlanan birbirinden bağımsız kubbeler ile örtülmektedir. Sivri kemerlere sahip birimlerin orta kısmında yer alan hacim kemer açıklığı ve kubbe örtüsü yüksekliği daha geniş tutularak diğer birimlerden ayrılmış, Acar düzenlemeyi "*dönem yapılarında fazlaca tekrarlanan bir deneme"* olarak yorumlamıştır[70]. Birim üzerinde yer alan pencereler hafifletme kemerlerine yerleştirilmiştir. Goodwin'in ifadesi ile bu tasarım "*Bursa mimarisinin ayırt edici özelliklerindendir"*[71]. Son cemaat yeri, doğu-batı cephelerinin uç kısımlarına yerleştirilen tuğla güneş diskleri, kemer geçişlerinde kullanılan zikzak ve silme motifleri ile dekore edilmekte, cephe üzerinde sağlanan bu hareketlilik biçimsel bağlamda yapı cephesini de farklı bir görünüme ulaştırmaktadır[72]. Cami kuzey cephesinin orta bölümüne yerleştirilen giriş biçimsel olarak eyvan şeklindedir. Üst örtü sisteminde kubbenin kullanıldığı giriş hacminde kubbeye geçiş elemanları olarak ise pandantifler tercih edilmektedir[73]. Giriş hacmi kare bir alan olarak algılandığı takdirde güney yöne yerleştirilen taçkapı mermer söveli, basık kemerlidir (Şekil 5). Taçkapı üzerinde yer

[68] Acar, a.g.e., s. 267.
[69] a.g.e., s. 266.
[70] a.g.e., s. 266.
[71] Goodwin, a.g.e., s. 45.
[72] a.g.e., s. 45.
[73] Acar, a.g.e., s. 269.

alan sivri kemerli kitâbe panosu yapının M. 1417 yılında geçirdiği ilk onarım çalışmasından bahsetmektedir[74]. Taçkapı ile bitişik yerleştirilerek doğu-batı yönü doğrultusunda konumlandırılan ana mekâna geçiş, hol, iç sofa gibi isimlerdirmelere sahip koridorlar ufak boyutludur. Sivri kemerler ile vurgulanan girişlere sahip alanların üst kısımları bağımsız tonozlar kullanılarak sonlandırılmaktadır. Geçiş mekânlarından olan ve batıya yerleştirilen hacim 19. yüzyılın ikinci yarısında kütüphane olarak faaliyet göstermeye başlamış, yaklaşık olarak yüzyıl boyunca bu fonksiyonunu devam ettirmiştir[75]. Yapı içerisinde yer alan ve plan şemasının oluşumuna doğrudan etki eden tabhânelere geçişler hacimlerde yer alan sivri kemerli açıklıklar kullanılarak gerçekleştirilmektedir.

Plan şeması ve yapı içerisinde konumlandırıldığı alan ölçülerinin birbirini tekrar ettiği çifte tabhâne, cami içerisinde kuzeydoğu ve kuzeybatıya yerleştirilmektedir. Günümüzde üzeri ahşap bir tavan ile örtülü olan kuzeydoğu tabhânesini özgün inşa programında kuzeybatıda da kullanılan tonoz örtüsü ile benzer özelliklerde bir üst örtü sistemine sahip olduğu düşünülmektedir. Kuzeybatı tabhânesi dikdörtgen söveli, yuvarlak kemerli üç pencereye sahiptir. Güney duvarında yer alan pencerelerden biri ile aynı duvarda tekrarlanan basit giriş iç avlu alanının batısında yer alan eyvan alanına da açılmaktadır[76]. Acar'ın "*iç avlu-orta avlu"* olarak nitelendirdiği, Yavaş'ın "*sofa"* olarak isimlendirdiği giriş hacmi ile benzer zemin seviyesinde yer alan dikdörtgen formlu alan, geçiş kısımlarının pandantifler ile sağlandığı sekizgen kasnaklı kubbe ile örtülmektedir. Kubbe kasnağı çok sayıda pencere ve üçgen kullanımları ile çevrelenmektedir. Alanın kuzeyine yerleştirilen kadınlar mahfili ahşap malzemeler kullanılarak inşa edilmiştir[77]. Sofanın doğu-batı kısımlarında bulunan eyvanlara geçişler tek sıra mermer basamaklar ile sağlanmaktadır. Acar, özgün programında tabhânelere ait olduğunu düşündüğü bu alanların, "*doğu-batı duvarlarına ait olan kısımlarının kaldırılarak günümüze ulaşan sivri kemerli açıklıklar ile elde edilen eyvan düzenlemelerine dönüştürüldüğünü"* belirtmektedir[78]. Dikdörtgen planlı çift eyvan, birbirini tekrarlayan detaylara sahiptir. Geçiş kısımlarında pandantiflerin kullanıldığı kubbe kullanımı üst örtü sistemini

[74] Yavaş, "Orhan Gazi Külliyesi", s. 388.
[75] a.g.e., s. 388.
[76] Acar, a.g.e., s. 269.
[77] a.g.e., s. 270.
[78] a.g.e., s. 270.

tamamlamaktadır. Çift eyvanda da bulunan altlı-üstlü düzene sahip pencereler sivri ve yuvarlak kemerli çökertmeler içerisinde yer almaktadır[79]. Yapının güneyine konumlandırılan ana ibadet mekânı, harim gibi isimlendirmelere sahip alan 9.30 x 8.60 m. iç ölçülerine sahiptir[80]. Goodwin'e göre ana ibadet mekânı "*ayrılığın vurgulanması nedeni ile zemin kısmından çift basamak yukarıda düzenlenmiştir"*. Ana ibadet mekânı geçiş kısımlarında üçgenlerin kullanıldığı tromplar üzerine oturan oval bir kubbe ile örtülmektedir. Goodwin düzenleme ile ilgili olarak ''*üçgenlerin anlamlı bir şekilde birleştirilerek beş köşeli yıldız motiflerine dönüştürüldüğünü''* belirtmektedir[81]. Kubbe eteği çevresinde yer alan dört pencere kalemişi bezemeler ile dekore edilmektedir. Bu şekilde sağlanan hareketli görünüm tromplar arasına yerleştirilen sivri kemerli çökertme kullanımları ile de desteklenmektedir. Ana ibadet mekânının cephe yüzeyleri altlı-üstlü biçimde ve aynı seviyelerde yerleştirilen çift sıra pencerelere sahiptir. Döşeme seviyeleri pencereleri sivri kemerli, üst kısımlarında yer alan pencereler ise yuvarlak kemerlidir[82]. Ana ibadet mekânının güney duvarında yer alan yarım daire formunda mihrap yedi kademeden oluşan mukarnas kavsaraya sahiptir (Şekil 6). *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler* kitabının ilgili bölümünde mihrap *"16. yüzyılda Anadolu topraklarında ileri seviyelerde olan alçı işçiliğinin bir örneği"* ifadeleri ile tanımlanmaktadır[83]. Mukarnas kavsaranın çevresine yerleştirilen rumî, palmet ve lotus çiçeği motifleri mihrap nişinin ağız kısmında yer alan çift sütunçeler ile birleştirilmektedir. Çerçeve işlevi de gören geometrik formlara sahip iç bordür profilli, mukarnaslı farklı bir dış bordür ile kuşatılmaktadır[84]. Mihrap Kur'an-ı Kerim metni içerisinde yer alan ayetlerin yazılı olduğu ve Hafız Hamdi isminin geçirilerek M. 1864-1865 tarihinin verildiği üç köşeli taç ile sona ermektedir[85]. Mihrabın sağ tarafında yer alan ve yapı planına göre ana ibadet mekânının kuzeybatı yönüne yerleştirilen ahşap minber ve alanın kuzeydoğusuna konumlandırılan ajur teknikli vaaz kürsüsü özgün niteliklerini kaybetmişlerdir[86].

[79] a.g.e., s. 270.
[80] Goodwin, a.g.e., s. 44.
[81] a.g.e., s. 44.
[82] Acar, a.g.e., s. 270.
[83] Ötüken, "vd", a.g.e., s. 151.
[84] Yavaş, "Orhan Gazi Külliyesi", s. 388.
[85] Ötüken, "vd", a.g.e., s. 151.
[86] Acar, a.g.e., s. 271.

Orhan Camii'nin bilinen ilk onarımı M. 1416-1417 yılında I. Mehmed'in baniliğinde veziri Beyazıd Paşa tarafından gerçekleştirilmiştir. Karamanoğulları'nın Bursa kuşatması sırasında hasar gören mermer ve kalker taşı kullanılarak inşa ettirilen giriş ile son cemaat yeri bu tarihlerde restore edilerek yeniden kullanıma açılmıştır[87]. Kuban "*bu tarihlerde gerçekleştirilen onarım çalışmalarının bahsedildiği gibi ufak ölçekli olmadığını aksine tüm yapının eski temeller üzerine yeniden inşa ettirildiğini"* belirtmektedir[88]. 1855 yılında şehir ölçeğinde büyük zararlara neden olan Bursa depremi sonrasında şehir valisi Ahmed Vefik Paşa tarafından kente davet edilen Fransız mimar Leon Parvillêe Orhan Camii'nde de onarım faaliyetlerinde bulunmuştur. 1864 yılına tarihlendirilen bu onarım çalışmaları sırasında kubbe boyutlarının değiştirildiği, sofa içerisinde yer aldığı düşünülen aydınlık fenerli havuzun kaldırıldığı gibi teori aşamasında belgelenen fikirler bulunmaktadır[89]. 1904 yılında gerçekleştirilen bir diğer onarım çalışmasında yapının doğusunda yer alan pencerelerin kaldırılarak yerine günümüze ulaşan kapının yerleştirildiği belirtilmektedir[90]. Yapı üzerinde gerçekleştirilen bu değişikliğin dışında aynı onarım çalışmalarında düz zemin üzerinde yer alan pencerelerin kemerli çökertmeler içerisine alındığı ve günümüze ulaşan minarenin bu tamiratlar sırasında inşa edildiği gibi belgelenemeyen düşünceler de bulunmaktadır[91].

2.1.2. Han

Osmanlı mimarisinde bilinen ilk han örneği olan yapı Bey Hanı, Sultan Hanı, Bezzâzistan, Kervansaray ve Emir Hanı gibi isimler ile de anılmaktadır. Bursa Orhan Külliyesi'nin mimari programında yer alıp günümüze ulaşabilmiş bir diğer yapı örneği olarak bilinen han külliyeye ait alanın güneydoğusuna konumlandırılmaktadır[92] (Resim 1, 5). Osmanlı şehirlerinin gelişiminde önemli bir yere sahip olan ve ekonomik kalkınmanın yapısal bazda ilk örneğinin temsili niteliğine sahip Emir Han yıllar

[87] Aslanapa, a.g.e., s. 222.
[88] Kuban, a.g.e., s. 84.
[89] Acar, a.g.e., s. 271.
[90] Yavaş, "Orhan Gazi Külliyesi", s. 388.
[91] Kuban, a.g.e., s. 85.
[92] Yavaş, "Orhan Gazi Külliyesi", s. 387. Kuban, a.g.e., s. 393.

içerisinde depremler, yangınlar, onarımlar ve farklı yapıların inşası sırasında oluşan kayıplarının dışında günümüze çok sayıda ticaret alanına sahip olarak ulaşabilmiştir[93].

45 m. x 45 m. ölçüleri ile standart bir kare plan şemasına sahip han çift katlı olarak inşa edilmiştir (Şekil 7, 8). Zemin kat içerisine girişler yapının kuzeyine yerleştirilen giriş kullanılarak sağlanmaktadır (Resim 2, 3) (Şekil 9). Girişin simetrisinde ahır olarak kullanıldığı düşünülen farklı bir hacim de yer almaktadır. Zemin katta yer alan 26 m. x 26 m. boyutlarında üzeri açık avlu payelerce taşınan beşik tonoz örtülü revaklar ile çevrelenmektedir[94]. Zemin katın güneyinde bulunan almaşık örgülü, yuvarlak kemerli revak kanadı istisnası dışında avlu boyunca devam ettirilen revak tuğla malzemeler ile örülerek, sivri kemerler ile tamamlanmaktadır[95]. Revak sırtlarında yer alan dikdörtgen planlı otuz altı odada pencere bulunmamaktadır. Bu odaların işlevlerinin ise han içerisine gelen malların depolanması olduğu bilinmektedir[96]. Yapının ikinci katında yer alan odaların sayısı otuz sekizdir. Zemin kat yerleşiminde olduğu gibi dikdörtgen plan şemasına sahip üst kat odaları birkaç istisna dışında sivri kemerli birer pencere (Resim 4) ile işlevsel kullanımlar için oluşturulan ocak nişlerine sahiptir. Pencerelerin biçimsel ve sayısal anlamda farklılaştığı örneklerden olan güneydoğu odalarında ocak nişleri de bulunmamaktadır. Üst katın kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerine konumlandırılan diğer odalarda ise ikişer pencere kullanılmaktadır[97]. Üst kat odaları han içerisinde yer alan tüccarların barınma ihtiyacını karşılamak dışında han içerisinde gerçekleştirilen ticari konuların yürütülebilmesi için de kullanılmaktadır. Zeminde ve ikinci katta bulunan toplam yetmiş dört odanın üzeri beşik tonozlar ile örtülüdür. Tüm odalar birer kapı kullanılarak revaklı alana açılmaktadır[98]. Yapının duvarları ve avluda yer alan payeleri tuğla ve taşın bir arada kullanıldığı almaşık taş örgüsüne sahiptir. Düzenleme bir sıra taş, iki sıra tuğla biçimindedir. Çift katta kullanılan tüm taşıyıcı elemanlar kare tabanlara sahiptir. İkinci katta yer alan köşe payeleri "L" biçimlidir. Yapı içerisinde

[93] a.g.e., s. 134.
[94] Baha Tanman, "Emir Hanı", *TDV İslam Ansiklopedisi,* İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1995, c.11, s. 134.
[95] a.g.e., s. 134.
[96] a.g.e., s. 134.
[97] a.g.e., s. 134.
[98] a.g.e., s. 134.

kullanılan kubbe örtüleri ikinci katta yer alan revak tonozlarının kesiştiği dört köşe ile sınırlı kalmıştır[99].

2.1.3. Hamam

Külliyeye ait medreseye gelir elde etme amacı ile M. 1339 yılında Orhan Camii'nin güneydoğusunda inşa ettirilen Orhan Hamamı günümüzde Aynalı Çarşı ismi ile işlevini devam ettirmektedir. 1958 Bursa yangınından sonra hamamın erkeklere ait bölümü çarşı, kadınlara ait bölümü ise depo, dükkan gibi ticari işletmeler olarak yeniden düzenlenmiştir[100]. Bu yıllarda gerçekleştirilen dönüşüm sırasında erkekler hamamının özgün planı değiştirilmiştir. Güney ve batı cephelerine birer kapı eklenmiş, yapının temel unsurları olan soğukluk, ılıklık gibi alanları ayıran duvarlar kaldırılmıştır (Şekil 11). Yapının kuzeydoğusunda yer alan su deposuna farklı işlevler kazandırılmış, külhan ise tamamen ortadan kaldırılmıştır[101]. Günümüzde Orhan Gazi Vakfı adına kayıtlı olan hamam Vakıflar Genel Müdürlüğü idaresindedir[102]. Osmanlı mimarisinde büyük boyutlu hamamlara geçişin merkezi noktasında yer alan yapı etrafında yer alan hallaçlar ve bıçakçılar gibi çeşitli zanaatlara ait isimler ile de bilinmektedir[103].

Orhan Gazi'nin baniliğinde Bursa'da inşa edilen ikinci hamam olarak bilinen yapı özgün planında simetrik olmayan düzendedir (Şekil 10, 12). Cephe yüzeylerinde enine yerleştirilmiş çift sıra tuğla ve tek sıra kesme taş duvar örgüsü hakimdir. Farklı boyutlara sahip kubbe örtüleri tuğla kirpi saçaklar tarafından çevrelenmektedir[104]. Kubbelerin oturduğu üçgenler kullanılarak oluşturulan kasnaklar üç sıra tuğla, bir sıra kesme taş düzenindedir[105]. Farklı boyutlarda çift birimden oluşan yapının batısına konumlandırılan erkekler kısmı içerisine giriş kuzeydedir (Resim 6, 7). Geniş bir açıklık ile geçişi sağlanan soyunmalık 12 m. x 12 m. ölçülerinde olup, üst kısımları tonozlar tarafından taşınan kubbe ile kapatılmaktadır[106] (Resim 8). Soğukluk doğu-batı

[99] a.g.e., s. 134.
[100] Sağlık, a.g.e., s. 66.
[101] Yavaş, "Orhan Gazi Külliyesi", s. 387.
[102] a.g.e., s. 66.
[103] Yavaş, "Orhan Gazi Külliyesi", s. 388.
[104] a.g.e., s. 387.
[105] Ötüken, "vd", a.g.e., s. 148.
[106] Sağlık, a.g.e., s. 66.

ekseninde iki parçaya bölümlenmektedir (Resim 9). Doğuda yer alan bölüm içerisinde hela ve halvet odaları da yer almaktadır. Batıda bulunan soğukluk simetrik düzendedir. Kare planlı bu birimin üzeri merkezi kubbe ile örtülmektedir. Yapının güney ucunda yer alan sıcaklık merkezi plan şemasına sahiptir. Dört eyvanlı sıcaklık alanının köşelerinde halvet hücreleri yer almaktadır[107]. Erkekler kısmına bağlantının doğudan sağlandığı kadınlar için ayrılmış diğer bir alanın giriş kısmı güneyde bulunmaktadır (Resim 10, 11). Erkeklere ait hamamdan bağımsız bir şekilde ulaşımı sağlanan 10 m. x 10 m. ölçülerine sahip soyunmalık bölümünün üst örtü sisteminde üçgensel formlu kasnak üzerine oturan kubbe tercih edilmektedir[108] (Resim 12). Kadınlara ait hamam içerisinde ılıklık ve halvet hücreleri de bulunmakta, güneybatıda yer alan külhan ve su deposu ile yapı sona ermektedir.

[107] Yavaş, "Orhan Gazi Külliyesi", s. 388.
[108] Sağlık, a.g.e., s. 66.

2.2. HUDÂVENDİGÂR KÜLLİYESİ (1367-1385)

Konumlandırıldığı bölge dolayısı ile Çekirge İmareti ve çevresinde yer alan şifalı su kaynaklarına bağlantılı olarak Kaplıca İmareti gibi farklı isimlendirmeler ile de nitelendirilen Hudâvendigâr Külliyesi, Bursa'da inşa edilen ikinci sultan külliyesidir. İnşa tarihini gösteren bir kitabesi ve günümüze ulaşan kesin nitelikte bir belge olmaması külliyenin tarihlendirilmesi problemini beraberinde getirmektedir. Çeşitli kaynaklardan alınan bilgiler ile birlikte değerlendirildiğinde külliyenin banisi I. Murad'ın oğullarının sünnet töreni sonrası Bursa'da kendi adına imaret ve medrese inşa ettirdiği, bu yapıların Hudâvendigâr Külliyesine ait çift katlı düzenleme olduğu düşünülmektedir[109]. Eyice külliye inşasının M. 1367-1385 yılları arasında tamamlandığını söylemektedir[110]. Kuban tarihlendirmede göze çarpan belirsizliğe dikkat çekerek külliyenin inşa tarihi olarak M. 1366-1385 yıllarını işaret etmektedir[111]. Aslanapa ise inşa faaliyetlerinin başlangıç tarihini M. 1366 yılı olarak kabul ettikten sonra külliyenin M. 1385 tarihinden önce bitirildiğini belirtmektedir [112].

Hudâvendigâr Külliyesi, tabhâneli/zaviyeli cami ve ikinci katında yer alan merkezi kubbeli medrese, çift katlı yapının kuzeybatısına konumlandırılan kare planlı türbe, kıble yönünde cami duvarına batıdan uzanan "L" biçimli imaret ve caminin doğusuna yerleştirilen kare planlı hamam yapılarından meydana gelmektedir[113] (Şekil 13). Çeşitli kaynaklarda muallimhâne ismi ile geçerek külliye özgün programında yer aldığı bilinen üzeri kubbe ile örtülü sıbyan mektebi ise günümüze ulaşamamıştır.[114].

[109] Semavi Eyice, "Hudâvendigâr Külliyesi", *TDV İslam Ansiklopedisi,* İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1998, c. 18, s. 291.
[110] a.g.e., s. 291.
[111] Kuban, a.g.e., s. 87.
[112] Aslanapa, a.g.e., s. 223.
[113] Eyice, "Hudâvendigâr Külliyesi", s. 291.
[114] a.g.e., s. 291.

2.2.1. Cami-Medrese

Bursa'da yer alan ikinci sultan külliyesinin odak yapısını temsil eden Hudâvendigâr Camii Çekirge semt kurgusu içerisinde yer almaktadır. Beş birimli son cemaat yerini takip eden alan üzerine doğu-batı doğrultusunda konumlandırılan kareye yakın dikdörtgen planlı çifte tabhâne, yapının kuzeyine yerleştirilerek tüm yönlerinden eyvanlar tarafından çevrili, yüksek biçimli bir kubbe ile tamamlanan sofa ile alanın güneyinde bulunan kare planlı ana ibadet mekânı camiyi oluşturan alanlar olarak görülmektedir[115] (Şekil 14, 16, 17). Taş, tuğla ve devşirme malzemeler kullanılarak inşa edilen yapının cephe duvarları yatay olarak yerleştirilen üç sıra tuğla, bir sıra kesme taş düzenindedir. Zemin katta yer alan kemer ayaklarında taş malzemeler ve medrese revak ayaklarında tuğla malzeme kullanımı ile cephe düzenlemesi bir nebze de olsa farklılık gösterebilmektedir[116] (Resim 13, 16). Yapının kuzeydoğusundan bulunan minare beden duvarları üzerinde yükselmektedir (Resim 14). Tuğla minare gövdesi kagir bir platform üzerinde yükselmektedir[117]. Gövde, yüzeylerine bezenen kuş gagası, balıksırtı, zincir ve madalyonlar içerisine yerleştirilen çarkıfelek motifleri ile hareketlendirilmektedir[118]. Beş sıra tuğla mukarnasları bulunan şerefe kubbecik, basık gibi isimlendirmelere sahip başlık kullanılarak tamamlanan külah ile sona ermektedir[119]. Eyice bazı yabancı yazarları eleştirerek Hudâvendigâr Camii minaresinin" *kilise mimarisinde görülen çan kuleleri ile benzerlik taşımadığını ve 1855 yılında yaşanan Bursa Depremi sırasında minarenin zarar görmeden günümüze ulaştığını"* belirtmektedir[120]. Kuban bu görüşe karşı çıkarak "*minarenin yapı cephesinde asimetrik bir problem meydana getirdiğini ve 19. yüzyılda ilave bir ek olarak cami bünyesine dahil edildiğini"* söylemektedir[121]. Goodwin günümüze ulaşan minareyi biçimsizlikle nitelerken *"minarenin kurgusal ve boyutsal anlamlarda orijinal özelliklerini kaybettiğini, ilave bir unsur olarak yapı cephesine ilerleyen yıllarda dahil edildiğini"* belirtmektedir.[122]

[115] Aslanapa, a.g.e., s. 223.
[116] Acar, a.g.e., s. 69.
[117] Eyice, "Hudâvendigâr Külliyesi", s. 293.
[118] Acar, a.g.e., s. 72.
[119] Ötüken, "vd", a.g.e., s. 130.
[120] Eyice, "Hudâvendigâr Külliyesi", s. 293.
[121] Kuban, a.g.e., s. 88.
[122] Goodwin, a.g.e., s. 51.

Caminin bulunduğu alanın yer seviyesinden 1 m. üst kotlarına yerleştirilen son cemaat yerine beş basamaklı bir merdiven kullanılarak ulaşılmaktadır. (Resim 15, 17, 23). "T" şekilli ayaklar üzerinde taşınan beş sivri kemer üç sıra tuğla, tek sıra taş düzenindedir (Resim 18)[123]. Devşirme sütunlar üzerine yerleştirilen ve sivri kemerli çökertmeler ile tamamlanan ikiz kemerler son cemaat yerinin doğu-batı yönü köşelerindedir (Resim 20, 21, 24, 26, 27)[124]. Geçiş kısımlarında pandantiflerin kullanıldığı beş bağımsız kubbe üst örtü sisteminin tamamlayıcı elemanları olarak görünmektedir (Resim 19, 25) Kuzey cephede bulunan testere dişi kemerli üç nefeslik kubbe içlerine hava giriş-çıkışını sağlarken cephe mimarisine de hareketli bir görünüm kazandırmaktadır[125] (Resim 22, 28). Medreseye ait üst kat cephe düzenlemesi tamamen tuğla, altı fil ayak üzerine oturmaktadır[126]. Doğu-batı doğrultusunda uzanan taşkın silme ile zemin katından ayrılan üst kat revakları devşirme sütunlar üzerine bindirilen sivri ikiz kemer kullanımları ile dışa açılmaktadır[127]. Revakları çevreleyen sivri kemerli çökertmeler bir sıra taş, çift sıra tuğla düzenindedir. Saçak kısımları birbirini tekrar eden küçük kemerleme dizilerinden meydana gelmektedir[128]. Aynalı revaklar ile sonlandırılan köşe revakları dışında kalan diğer revaklarda kubbe kullanımları görülmektedir [129]. Çifte tabhâne ve cami iç mekânına geçişi sağlayan cümle kapısı düşey formlu, dikdörtgen biçimlidir (Resim 30, 31) (Şekil 18). Beyaz renkli mermer söve kullanımı ile çevrelenen taçkapı sivri kemerli, basık formludur[130] (Resim 29). Taçkapı üst kısımlarında yer alan onarım kitabesi 1904 yılına aittir. Dikdörtfen formlu pano içerisinde talik harflerle II. Abdülhamit'in (öl. 1909) isteği doğrutusunda ve belirtilen tarihlerde yapının yenilendiği vurgulanmaktadır[131] Taçkapı hacminin güneyinde yer alan geçiş mekanı (Şekil 32, 33) yapının kuzeydoğu-kuzeybatısına konumlandırılan çifte tabhâne ve Eyice'nin "*basit bir dehliz olarak"* isimlendirdiği koridor aracılığı ile giriş eyvanına açılmaktadır[132] [133] (Resim 34).

[123] a.g.e., s. 130.
[124] Acar, a.g.e., s. 72.
[125] a.g.e., s. 72.
[126] Goodwin, a.g.e., s. 50.
[127] a.g.e., s. 50.
[128] Acar, a.g.e., s. 78.
[129] a.g.e., s. 50.
[130] Eyice, "Hudâvendigâr Külliyesi", s. 292.
[131] Acar, a.g.e., s. 93.
[132] Acar, a.g.e., s. 80,
[133] Eyice, a.g.e., s. 292.

Goodwin'in "*gerçek bir Ortodoks medrese planına benzettiği"* (Şekil 15) Hudâvendigâr Medresesine giriş kuzey eyvanında bulunan doğu-batı yönlü kagir merdivenler ile sağlanmaktadır[134] (Resim 35). Merdiven basamaklarının sona erdiği alanın iki yanında yer alan müderris, şeyh odaları kuzey-güney doğrultularında, dikdörtgen planlıdır. Öğrencilere ait hücrelere göre büyük boyutlu olan şeyh odaları giriş açıklıkları ile hol alanına açılmaktadır[135] (Resim 40). Şeyh odaları dışında medresede "C" ya da "U" biçimli koridoru çevreleyen oniki öğrenci hücresi yer almaktadır[136] (Resim 36, 37). Yapı içerisine doğu-batı doğrultularında yerleştirilen öğrenci hücreleri kareye yakın dikdörtgen planlıdır. Öğrenci hücrelerinin köşe kısımlarına yerleştirilen ocak nişlerinin ilk inşa düzeninde yer almadığı bilinmektedir[137] (Resim 38, 39). Biçimsel, boyutsal özelliklerinin birbirini tekrar ettiği pencereler öğreci hücrelerinin dışa açılan unsurlarındandır. Öğrenci hücrelerinin tümü kubbe kullanılarak örtülmektedir[138]. Koridor boyunca devam ettirilen 80 cm. genişliğinde dehlizler tonoz ile örtülüdür. Koridorlar medresede ibadetin gerçekleştirildiği eyvan ve mihrabın yer aldığı kubbeli alanı da çevrelemektedir[139] (Resim 41).

Sofadan daha yüksek kot seviyesinde oluşturulan tabhâneler yapının kuzeyinde doğu-batı doğrultusundadır (Resim 42, 43, 47, 48). Sofaya geçiş bölmelerini de barındıran kuzey tabhâneleri altlı-üstlü biçimde çift sıra pencerelere sahiptir. Kuzeyde yer alan tabhâneler sofa alanı dışında tabhâneler arası geçişi de sağlayan açıklıklara sahiptir[140] (Resim 45, 46, 49). Ocak ve dolap nişlerinin bulunmadığı kuzey tabhânelerinde üst örtü sistemi yuvarlak kemerli beşik tonoz kullanımı ile sonlandırılmaktadır[141] (Resim 44). Eyice tarafından "*Orta Asya'dan itibaren Türk yapı sisteminin bir geleneği olarak"* nitelendirilen, dört eyvanlı sofa kare planlı alan içerisine konumlandırılmaktadır[142] (Resim 50, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59). Güneyde bulunan 12.6 m. x 9.7 m. ölçülerine sahip eyvan derinlik, genişlik yönünden diğer eyvanların

[134] Goodwin, a.g.e., s. 50.
[135] Eyice, ''Hudâvendigâr Külliyesi'', s. 293.
[136] Eyice, "Hudâvendigâr Külliyesi", s. 293. Acar, a.g.e., s. 70. Goodwin, a.g.e., s. 50.
[137] Acar, a.g.e., s. 70.
[138] Ötüken, "vd", a.g.e., s. 130.
[139] Eyice, "Hudâvendigâr Külliyesi", s. 293.
[140] Acar, a.g.e., s. 75.
[141] a.g.e., s. 75.
[142] a.g.e., s. 292.

üzerindedir[143] (Resim 51). 11. m çapı ile kare alanın üst örtü sistemini tamamlayan kubbe onaltıgen kasnak üzerine yerleştirilmektedir[144] (Resim 62). Kubbeye geçişler pandantifler kullanılarak sağlanmakta, tepelik kısmında ise aydınlık feneri bulunmaktadır. Üst örtü sisteminin kasnak, göbek ve konsol gibi detayları geometrik ve bitkisel motifler ile hareketlendirilmektedir[145]. Goodwin'in "*19. ve 20. yüzyıllarda yapı içerisinde gerçekleştirilen tamiratlar dolayısı ile sanatsal bağlamda sahip olduğu özellikleri tümü ile kaybettiğini"* ileri sürdüğü şadırvan sofanın orta noktasına konumlandırılmaktadır[146] (Resim 60). Altıgen planlı mermer bir zemin üzerinde bulunan şadırvan, bağımsız olarak yerleştirilen mermer aynalıklar ile de çevrelenmektedir (Resim 61). Acar sofa içerisinde yer alan bu tip şadırvanların "*camilerde görülen ve ibadet kısmına hazırlık işlevine de sahip şadırvan ya da çeşmeler gibi düşünülmemesi gerektiğini, tabhâneli dini yapılarda düzenlemelerin daha çok dekoratif amaçlı olarak iç avlu içerisine konumlandırıldığını"* belirtmektedir[147].

Hudâvendigâr Camii ana ibadet mekânına geçiş kuzey eyvan kemerinin zeminine yerleştirilen dört basamaklı merdiven kullanımı ile sağlanmaktadır (Resim 63). Basamakların yer aldığı platformun doğu-batı yönünde pabuçluk nişleri olarak isimlendirilen sivri kemerli, mermer plakalar görülmektedir (Resim 64, 65). Dikdörtgen planlı ana ibadet mekânının üzeri eyvan kemerlerine bindirilen beşik tonoz ile örtülmektedir (Resim 66, 67, 68). Derin bir niş içerisine alınarak ibadet mekânının güney duvarına yerleştirilen mihrap yapının dış yüzeyinde beş cepheli bir çıkıntı görünümündedir[148] (Resim 69) (Şekil 19). Dikdörtgen kesitli mihrap tuğla malzemeler kullanılarak inşa edilmiştir. Mihrap nişi içerisinde bulunan dokuz kademeli, mukarnaslı kavsara çeşitli boyalar ve altın yaldızlar kullanılarak renklendirilmektedir. Kavsaranın çift yanına yerleştirilen bitkisel bezemeler kıvrık dallar ile çevrelenmektedir. Bordürler üzerinde palmet ve rumî motifleri ile birlikte çeşitli yazı stilleri de yer almaktadır. Yarım daire formlu palmet ve rumîlerle dekore edilen tepelik bölümü ile mihrap sona ermektedir[149]. 20. yüzyılın ilk yıllarında yapılan onarım çalışmaları sırasında yenilenen

[143] a.g.e., s. 292.
[144] Ötüken, "vd", a.g.e., s. 130.
[145] Eyice, "Hudâvendigâr Külliyesi", s. 292.
[146] Goodwin, a.g.e, s. 49.
[147] Acar, a.g.e., s. 737.
[148] Eyice, "Hudâvendigâr Külliyesi", s. 292.
[149] Acar, a.g.e., s. 90.

ahşap minber ve ibadet mekanının güneydoğusuna yerleştirilen ahşap vaaz kürsüsünün özgün ayrıntıları bulunmamaktadır[150] (Resim 70, 71).

M. 1520, 1563, 1619, 1904, 1906, 1976 yıllarında çeşitli onarım ve tadilat çalışmalarının gerçekleştirildiği Hudâvendigâr Camii 2006 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü kontrolünde restore edilmiştir[151]. Eyice "*II. Abdülhamit döneminde gerçekleştirilen onarım çalışmasına dikkat çekerek bu tarihlerde yapının bütün cephelerinin beyaz renk ile badanalandığını"* belirtir[152]. Kuban, giriş kapısı üzerinde yer alan ve 1904 yılına tarihlendirilen onarım kitabesi cümlelerine atıf yaparak yapının bu dönem içerisinde ihya edildiğini söyler[153]. Aslanapa, *geçiş kısımları pandantifler ile çevrelenen 11 m . çapında iç avlu kubbesi ve altında yer alan sembolik şadırvanın 1855 Depremi'nden sonra yeniden inşa ettirildiğini*, Goodwin ise Apdullah Kuran'ı da referans göstererek oluşturduğu varsayımında "*yapının ikinci katında yer alan medrese hücrelerinin M. 1417 yılında gerçekleştirilen Karamanoğulları saldırıları sonucu yeniden inşa ettirilmiş olabileceğini"* belirtmektedir[154] Acar, Yetkin ve Çetintaş'ı referans göstererek "*medrese koridorları içerisinde yer alan ve ana ibadet mekânının görülebildiği pencerelerin M. 1832-1909 yılları içerisinde yapılan onarım çalışmaları sırasında kapatıldığını"* belirtir[155]. "*Tabhâne alt sıra pencerelerinin ilk inşa programında yer almadığını"* belirttikten sonra "*alanlara eklemlenen kapıların 1904 yılında gerçekleştirilen onarım çalışmaları sırasında yerleştirilmiş olabileceğini"* de ifade eden araştırmacı, mihrap üzerinde bulunan dikdörtgen söveli pencerenin geçmiş yıllarda ufak boyutlu mazgal biçiminde yer aldığını aktarmaktadır[156].

2.2.2. Türbe

M. 1389 yılında gerçekleştirilen I. Kosova Savaşı'nda şehit olan I. Murad adına oğlu I. Bayezid baniliğinde inşa ettirilen türbe külliye alanının kuzeybatısında yer

[150] Eyice, "Hudâvendigâr Külliyesi", s. 293.
[151] Acar, a.g.e., s.
[152] Eyice, "Hudâvendigâr Külliyesi", s. 292.
[153] Kuban, a.g.e., s. 88.
[154] Aslanapa, a.g.e., s. 223. Goodwin, a.g.e., s. 51.
[155] Acar, a.g.e., s. 70.
[156] a.g.e., s. 79.

almaktadır[157]. Özgün türbenin 1855 Depremi sonucu tamamen yıkıldığı ve temelleri üzerine günümüze ulaşan yapının inşa edildiği bilinmektedir. Bu yönü ile türbe yapısal bağlamda restorasyondan ziyade yeni bir inşa olarak tanımlanmaktadır[158]. Türbenin giriş cephesi üzerinde yer alan sekiz satırlık kitabe metni M. 1741 ve 1855 yıllarında yapılan iki farklı onarım çalışması ile de bağlantılı bilgileri günümüze ulaştırmaktadır[159]. I. Murad'ın naaşının bulunduğu alanın iki yanında I. Bayezid'in oğulları Süleyman Çelebi ve Musa Çelebi'ye ait oldukları bilinen sandukalar yer almaktadır[160]. Yapı içerisinde yer alan kabirlerin ikisi hakkında bilgi bulunmamak ile birlikte diğer üç naaşın I. Murad'ın oğlu Yakup Çelebi'ye, Bursa Ulucamii imamlarından olan Süleyman Çelebi'nin oğlu Orhan'a ve II. Bayezid'in oğlu Şehzade Mehmet'e ait oldukları tespit edilebilmiştir[161]. Türbe bahçesine ilerleyen dönemlerde eklemlendiği düşünülen naaşlar hakkında ise ayrıntılı bilgiler bulunmamaktadır[162].

Plan şeması açısından özgün durumu korunup günümüze ulaşan I. Murad Türbesi, 17.6 m. x 17.6 m. boyutlarında kare planlı olarak inşa edilmiştir (Şekil 20, 21). Cephe duvarları sıva ve badana kullanımı ile şekillendirilen yapının kuzey duvarı masif üç payanda tarafından desteklenmektedir (Resim 72, 73, 74, 75). Yapının odak noktasında yer alan, I. Murad'ın naaşının da yer aldığı alanı dört yönden kuşatan 3.5 m. genişliğe sahip beşik tonoz örtülü hacim Eyice tarafından dehliz olarak isimlendirilmektedir[163] (Resim 76). Türbenin merkezi noktasına yerleştirilen ve I. Murad'ın sandukasının da bulunduğu alanın (Resim 79) çevresini sınırlandırılan alçı işi kenger yaprakları ile dekore edilen sekiz mermer sütun (Resim 77, 78) yuvarlak kemerler üzerine bindirilmiş sekizgen kasnaklı 6 m. çapındaki kubbe örtüsünü de taşımaktadır[164] (Resim 80). Cephe yüzeyleri tamamen kurşunlar ile kaplı olan kubbeden hareket eden Goodwin "*Osman Gazi'nin naaşının yer aldığı ve 1855 yılında yaşanan Bursa depremi sırasında tamamen yıkılmış olan Gümüşlü Türbe isimli yapının I. Murad Türbesi için bir esin kaynağı olduğundan"* bahsetmektedir[165]. Yapının ışıklandırılması amacı ile yerleştirilen dokuz

[157] Yıldız Ötüken, "vd", a.g.e., s. 271.
[158] Goodwin, a.g.e., s. 54.
[159] a.g.e., s. 54.
[160] a.g.md., s. 294.
[161] a.g.md., s. 294.
[162] Ötüken, "vd", a.g.e., s. 271.
[163] Eyice, "Hudâvendigâr Külliyesi", s. 294.
[164] Ötüken, ''vd'', a.g.e., s. 271.
[165] Goodwin, a.g.e., s. 54.

pencere dışında güney duvarı üzerinde bulunan mihrap mimari unsurları örneklendiren diğer detaylardandır (Resim 81, 82).

2.2.3. İmaret

Külliye görevlileri dışında ihtiyaç sahiplerinin yeme-içme gereksinimlerinin karşılandığı imaret konumu itibari ile külliye alanının batısında yer almaktadır. Özgün mimari özelliklerini yitirerek günümüze ulaşabilmiş olan yapının II. Abdülhamid (ö. 1909) baniliğinde 1906 yılında temel seviyesinden tekrardan inşa edildiği bilinmektedir. İmaretin güneyinde bulunan giriş kapısı üzerine yerleştirilen sülüs hatlı, altı satırlık tamir kitabesi 1906 yılında gerçekleştirilen onarım çalışmasını doğrulamaktadır (Resim 85, 86) [166].

Goodwin'in "*büyük imaret"* olarak isimlendirdiği yapının uzun kolu cami batı duvarına paralel olarak ilerleyen "L" harfi biçimindedir[167] (Şekil 24). 0.90 m. kalınlığında cephe duvarları üç sıra tuğla, bir sıra taş dizilimlerine sahiptir[168] (Resim 84). Yapının üzeri ahşap kaplı kiremitler kullanılarak örtülmektedir. İmaret içerisine giriş güney bölüme yerleştirilen basık kemerli, küfeki söveli geniş kapı vasıtası ile sağlanmaktadır (Resim 83). Yapıda kullanılan kapı ve pencere gibi unsurların tümünde tuğla ile örülmüş kemerler ve küfeki taşın kullanıldığı söveler görülmektedir (Resim 87). Yapının içinde bulunan beş ocak nişinden günümüze sadece uzun tuğla bacalı olarak düzenlenen üç ocak ulaşabilmiştir[169].

2.2.4. Hamam

Cıkcık Hamamı, Bekarlar Hamamı, Kimsesizler Hamamı gibi farklı nitelendirmeler ile de bilinen yapı günümüze Girçık Hamamı ismi ile ulaşabilmiştir. Külliye alanının batısına konumlandırılan hamam kare planlıdır[170] (Resim 88) (Şekil 22, 23). 6.60 m. x 6.60 m. iç ölçülerine sahip yapı sıcaklık ve aynı alan içerisinde yer alan beş tuvalet

[166] Eyice, "Hudâvendigâr Külliyesi", s. 294. Goodwin, a.g.e., s. 54.
[167] Goodwin, a.g.e., s. 54
[168] Ötüken, "vd", a.g.e., s. 387.
[169] Eyice, "Hudâvendigâr Külliyesi", s. 294.
[170] Ötüken, "vd", a.g.e., s. 353., Goodwin, a.g.e, s. 54., Eyice, "Hudâvendigâr Külliyesi", s. 295.

hücresinin dışında güneye yerleştirilen ve özgün kullanımının gusülhane olduğu düşünülen iki adet birimden meydana gelmektedir[171].

Yapı içerisine girişler batı duvarına yerleştirilmiş olan açıklık ile sağlanmaktadır (Resim 89). Dıştan onikigen kasnağa içten ise prizmatik üçgen kuşaklara yerleştirilen 6 m. çapında kubbe ile yapının üst örtü sistemi tamamlanmaktadır[172] (Resim 92). Tepe noktasında dairesel aydınlık fenerinin bulunduğu kubbe, etek kısımlarına yerleştirilen tomurcuk işlemeli çift friz kullanımı ile de çevrelenmektedir[173] Yapı içerisinde kuzey-güney doğrultusunda sıralanan beş tuvalet hücresi sıcaklık alanının doğusundadır. Özgün yapı programının gusülhaneleri olarak kabul edilen ve tuvalet hücrelerinin zıttı biçimde doğu-batı eksenine yerleştirilen çift birimin üzeri beşik tonozlar ile örtülmektedir. Yaklaşık olarak 1.40 m. x 5.00 m. ölçülere sahip batı gusulhanesi 1.40 m. x 2.00 m. ölçülerinde olan ve farklı dönemlerde abdest alma alanı, lavabo ya da depo olarak da kullanılan doğu gusulhanesi ile benzer kurgudadır [174] (Resim 90, 91, 93).

[171] Ötüken, "vd", a.g.e., s. 353.
[172] a.g.e., s. 353.
[173] Eyice, "Hudâvendigâr Külliyesi", s. 295.
[174] a.g.e., s. 295.

2.3. YILDIRIM KÜLLİYESİ (1391-1395)

Kronolojik açıdan Bursa'da inşa edilen üçüncü sultan külliyesi, ordularının hızlı hareket kabiliyetinden dolayı bu lâkabı alan ve yapı topluluğuna da ismini veren I. Bayezid'e aittir[175]. İnşa edildiği yıllarda Orta Kızık Köyü ve Şüşteri Bahçesi isimli alan içerisine yerleştirilen Yıldırım Külliyesi günümüzde ise bulunduğu bölgeye ismini de vermektedir[176]. Özgün inşa programında günümüze ulaşamamış bir ihata duvarı ile çevrili olan Yıldırım Külliyesi tabhâneli/zaviyeli cami, günümüzde sağlık kurumu olarak kullanılan ve alanın kuzeybatısına yerleştirilen dikdörtgen planlı medrese, caminin kuzeyine konumlandırılan kare planlı türbe ile güneybatıda yer alan hamam ve dârüşşifâ yapılarından meydana gelmektedir[177] (Şekil 25). Duvar kalıntılarından anlaşıldığı kadarı ile alanın doğusunda bulunan imaret, Uludağ'ın Akçağlayan suyunu bölgeye ulaştıran su kemerleri, çeşitli hanlar, ahır ve görevliler için ayrılan yapılar külliye programında bulunmasına rağmen günümüze ulaşamamıştır[178] [179].

Yapı topluluğu içerisinde inşa tarihini belirten bir kitabe bulunmaması tarihlendirme yönünden kaynaklar üzerinden tarama yapılmasını zorunlu hale getirmektedir. *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler* isimli eserin Yıldırım Camii maddesinde yer alan bilgiler doğrultusunda "*külliyeye ait olan vakfiye tarihi M. 1399 olarak belirtilerek yapıların bu tarihten birkaç yıl önce tamamlandığı"* kabul edilmektedir[180]. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içerisinde yer alan Yıldırım Külliyesi maddesinde *"vakfiye tarihi M. 1400 olarak kabul edilerek yapı topluluğunun M. 1391-1395 yılları arasında tamamlandığı"* belirtilmektedir[181]. Kuban *Osmanlı Mimarisi* adlı eserinde *"külliye içerisinde inşa kitabesi bulunmamasını M. 1402 yılında meydana gelen Ankara Savaşı'ndan önce yapı topluluğunun bitirilmemiş olması ile açıklarken vakfiye tarihi olarak M. 1400 yılını"* kabul etmektedir[182]. Goodwin ise *Osmanlı Mimarlığı Tarihi*

[175] Goodwin, a.g.e., s. 57.
[176] Doğan Yavaş, "Yıldırım Külliyesi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2013, c. 43. s. 532.
[177] a.g.e., s. 532.
[178] a.g.e., s. 532.
[179] Kuban, a.g.e., s. 91.
[180] Ötüken, "vd", a.g.e., s. 227.
[181] Yavaş, "Yıldırım Külliyesi", s. 532.
[182] Kuban, a.g.e., s. 92.

isimli eserinde "*külliyenin inşasına M. 1390-1391 yıllarında başlandığını ve M. 1395 yılında yapı topluluğunun tamamlandığı"* belirtilmektedir[183].

[183] Goodwin, a.g.e., s. 57.

2.3.1. Cami

Aslanapa'nın *"ters T planlı yapıların en olgun aşamasını temsil ettiğini"* düşündüğü, külliyenin odak yapısı olan Yıldırım Camii, kuzeyde yer alan doğu-batı yönü doğrultusunda gelişim gösteren beş birimli son cemaat yeri, yapı içerisine bağımsız biçimlerde yerleştirilen dört tabhâne, dönem yapılarında sıklıkla görülen dört eyvanlı sofa ve ana ibadet mekânı kısımlarından meydana gelmektedir [184] (Şekil 26, 27, 28, 29). Cami duvar cepheleri tamamen kesme taşlar kullanılarak inşa edilmiştir (Resim 94). Yapı boyunca döşeme seviyelerinde kullanılan tüm pencereler dikdörtgen profilli çökertmeler içerisinde yer almaktadır (Resim 95, 96). Lokmalı demir içliklere sahip pencereler, dört yönden mukarnas dolgular ile çevrelenmekte, sivri kemerler ile kuşatılmaktadır[185]. Yapının doğu-batı yönü yüzeylerine yedişerli üst seviye pencereleri de yerleştirilmiştir (Resim 97). Zemin seviyesi pencereleri ile karşılaştırıldığı takdirde boyutsal açıdan ufak tutulan üst seviye pencereleri dikdörtgen profillere sahiptir (Şekil 98). 2011 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan proje kapsamında aslına uygun biçimde yeniden inşa edilen çifte minare yapının kuzeydoğu ve kuzeybatısında yükselmektedir[186]. Son cemaat yeri ile cami iç mekânına giriş hacminin kesiştiği beden duvarları üzerine bağımsız şekilde konumlandırılan minareler sekizgen kaideler üzerine oturmaktadır. Kaidelerde kesme taş ve tuğla almaşıklığı görülmektedir. Tuğla malzemelere sahip silindir gövdelere çifter mazgal pencereleri yerleştirilmiştir. Şerefe altları mukarnas kullanımları ile hareketlendirilen minarelerin şerefele korkulukları mermerdendir. Minareler 4.33 m. yüksekliğinde petekler ile sürdürülmekte, kurşun kaplı, piramidal külah ve madeni şebekeli alemler ile sona ermektedir[187]. Mermer platform üzerinde yer alan sekizgen planlı şadırvan caminin kuzeyindedir (Resim 99). Çokgen kesitli ahşap ayaklar üzerine bindirilen şadırvan Bursa kemerleri kullanılarak taşınmaktadır. Mermer aynalıklarla (Resim 101) çevrelenen musluklar tüm yüzeylerde tekrar kullanılmaktadır. Şadırvan geçişleri

[184] Aslanapa, a.g.e., s. 226.
[185] Acar, a.g.e., s. 142.
[186] Yavaş, "Yıldırım Külliyesi", s. 533.
[187] Ümit Levent Şahin, *Erken Osmanlı Selatin Camilerinde Minareler, (Bursa - Edirne)*, (Yüksek Lisans Tezi), Isparta: Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, s. 83.

üçgenler tarafından gerçekleştirilen kubbe ile örtülmektedir (Şekil 100). Kubbe, dıştan şeritli ve kurşun külahlıdır[188].

Goodwin'in "*ilerleyen dönemlerde inşa edilen Yeşil Cami'ye ait kurgulanan son cemaat yeri birimlerinin tamamlanamamış olmasını gerekçe göstererek ayrı bir önem atfettiği",* Yavaş'ın "*mermer benzeri taş ayaklarının yapı ile orantısal bağlamda uyumunu ve özdeşliğini kast ederek şehir siluetine kattığı önemi vurguladığı",* ve Aslanapa'nın "*benzer form ve biçimlere sahip başka bir düzenleme bulunmadığını belirterek tekilliğini ön plana çıkardığı"* son cemaat yeri yapının kuzeyinde doğu-batı doğrultusunda yer almaktadır[189] (Resim 102, 108). Son cemaat yeri yüzeylerinde kullanılan mermer camiye oranla daha koyu tonlardadır[190]. Kurşuni renkli kesme taş payeler üzerinde taşınan beş birimin üzeri geçişlerinde pandantiflerin kullanıldığı beş bağımsız kubbe ile örtülmektedir (Resim 105). Osmanlı mimarisinde ilk kez Yıldırım Camii'nde kullanılan Bursa tipi kemerler Acar'ın deyimi ile "*günümüze ulaşana dek niteliklerini kaybeden mimari unsurlardandır"*[191]. Son cemaat yeri cephelerinde yer alan kemerler silme kuşaklı, mukarnaslıdır. Bursa kemeri dışında son cemaat yerinde bulunan diğer bir kemer formu olan sivri kemer kullanımı birimleri birbirinden ayırma işlevinde kullanımaktadır [192]. Yan kanatlar payeler aracılığı ile ikiye bölünen ikiz kemerler biçimindedir[193] (Resim 103). Dikdörtgen çökertmeler içerisine alınan döşeme seviyesi pencereleri sivri kemer alınlıklıdır (Resim 106). Dikdörtgen kesitli dış mihraplar (Resim 107, 108) yedi sıra mukarnas dizileri (Resim 111) ile hareketlendirilmektedir. Dış mihrapların üst seviyelerine simetrik yerleştirilen şahnişinler (Resim 104) üçgen biçimli, dama tahtası görünümündedir[194]. Cami içerisine geçişi sağlayan giriş hacmi beyaz renkli mermer malzemeler kullanılarak inşa edilmiştir (Resim 112) (Şekil 31). Bursa kemerli hacim Goodwin'in deyimi ile "*avlunun büyük kubbesine geçiş için görsel bir basamak oluşturan, kasnak üzerinde yükselen ve beşik tonozlar* (Resim 115*) ile tamamlanan kubbeler kurgusuna sahiptir* (Resim 113) ". Dikdörtgen taçkapı mermer silmeler ile çevrelenmekte, sivri bir kuşatma kemeri

[188] Acar, a.g.e., s. 141.
[189] Goodwin, a.g.e., s. 59. Yavaş, ''Yıldırım Külliyesi, s. 532. Aslanapa, a.g.e., s. 227.
[190] Goodwin, a.g.e., s. 143.
[191] Acar, a.g.e., s. 143.
[192] a.g.e., s.143.
[193] Goodwin, a.g.e., s. 60.
[194] a.g.e., s. 60.

kullanılarak sona ermektedir[195] (Resim 114, 116, 117, 118). Giriş hacminin kuzeyinde bulunan alana geçiş doğu-batı kısımlara yerleştirilen merdiven basamakları ile sağlanmaktadır. Yaklaşık olarak 1 m. genişliklikleri olan koridorlar ile ulaşılan ve tamirat belgelerine hünkâr mahfili olarak yansıtılan diğer bir hacim günümüze nitelikleri belli olmayan çeşitli bölümlere sahip olarak ulaşabilmiştir[196]. Yavaş'ın "*çilehâne olarak kullanıldığını varsaydığı"* çift pencereli hacim, kemer kullanımları ile oluşturulan giriş açıklıklarına da sahiptir[197]. Minarelere geçiş bölmelerinin yer aldığı hacim güneyde manastır tonozu, kuzeyde kubbe ile örtülmektedir[198]. Yapının kuzeyinde doğu-batı doğrultusunda konumlandırılan tabhânelere, eyvan çevresine yerleştirilen basık kemerler ile geçiş sağlanmaktadır (Resim 119, 120). Dikdörtgen planlı, ufak boyutlu tabhâneler (Resim 121) manastır tonozları (Resim 122, 123) kullanılarak örtülmektedir. Tabhâneler tonoz çevrelerinde ve iç alanların kuzey duvarlarına yerleştirilen pencereler ile aydınlatılmaktadır[199]. Giriş eyvanından geçişi sağlanan yükseklik ölçüsü 22 m. boyutlarında kare planlı sofa (Resim 123, 124) doğu-batı kısımlarına yerleştirilen ve günümüzde ibadet mekânı olarak da kullanılan eyvanlar tarafından sınırlandırılmaktadır. Sofa geçişleri tromplu, sekizgen kasnaklı 12 m. çapında kubbe ile örtülmektedir (Resim 125). Kubbe etek ve göbek kısımlarını dekore eden kalemişi süslemeler geniş kasnak yüzeyinde bulunan pencerelerde de tekrar edilmektedir. Sofanın giriş eyvanı ile kesiştiği kuzey duvarı üzerine konumlandırılan ahşap mahfil aynı malzemeli dört ayak üzerine bindirilmektedir (Resim 126). Sofa alanını doğu-batı yönünde sınırlandırıan çifte eyvan dikdörtgen planlıdır (Resim 129, 132). Sofa zemininden üst kotlarda oluşturulan eyvanlara basamaklar kullanılarak geçilmektedir (Resim 128, 131). Basamakların zemin seviyelerine oylumlanan ahşap pabuçluklar güncel düzenlemelerdir. Sofa alanından eyvanlara geçişin sağlandığı yüksek boyutlu açıklıklar sivri kemerlidir. Çifte eyvan yıldız tonozlar üzerine yerleştirilen sekizgen kasnaklı kubbe kullanımları ile örtülmektedir[200] (Resim 130, 133). Kasnak çevresi ile birlikte kubbe etek ve göbeği kalemişi motiflerce

[195] Acar, a.g.e., s. 144.
[196] Yavaş, "Yıldırım Külliyesi", s. 533.
[197] a.g.e., s. 533.
[198] Acar, a.g.e., s. 144.
[199] a.g.e., s. 145.
[200] Acar, a.g.e., s. 145.

hareketlendirilmektedir. Eyvanlarda yer alan döşeme seviyeleri pencereleri dikdörtgen sövelidir. Kasnak çevreleri ve üst seviye pencereleri yuvarlak kemerlidir.

Sofanın güneyinde bulunan ana ibadet mekânına geçiş üç basamaklı merdiven kullanılarak sağlanmaktadır. Kare planlı ana ibadet mekânının iç ölçüleri 11.5 m.'dir[201] (Resim 134, 135). Sofa ile arasında yer alan alanları ayırıcı-birleştirici Bursa tipi kemer açıklığı kesme taş malzemeler kullanılarak inşa edilmiştir. Goodwin'in *"sarkıt biçimli mukarnas kurgunun yükseldiği minyatür bir mihrap"* olarak nitelendirdiği ve "*yapı içerisinde kullanılan en önemli yenilik"* olarak gördüğü kemer ayakları ve konsollar dikdörtgen nişli, oniki kat mukarnas kavsaralıdır[202] (Resim 136, 137, 138). Kemer karın kısmına da işlenen kalemişi süslemeler alan içerisinde yer alan kubbe ve kasnak çevrelerinde tekrar edilmektedir[203]. Üst örtü sistemi için tercih edilen kubbeye prizmatik üçgen kullanımları ile geçiş sağlanmaktadır[204] (Resim 139). Ana ibadet mekânı güney duvarında yer alan döşeme seviyesi pencereleri mermer söveli, dikdörtgen profillidir. Yuvarlak kemerli alınlıklar pencereleri tamamlayan diğer unsurlardır. Alanın doğu-batı duvarlarına yerleştirilen birer pencere güney pencerelerini tekrar etmektedir. Güney duvarında bulunan üst seviye pencereleri vitraylı, doğu-batı duvarlarında yer alan üst seviye pencereleri alçı içlikli, yuvarlak kemerlidir[205]. Yavaş'ın "*koltuk kubbesi"* olarak konumlandırıldığını düşündüğü ana ibadet mekânının doğu-batı kısımlarında yer alan (Resim 140, 144) dikdörtgen planlı odalara geçişler mermerden, basık kemerler kullanılarak sağlanmaktadır[206] (Resim 141, 145). Giriş kapılarının üst kısımlarına yerleştirilen pencereler profilli, dikdörtgen sövelidir. Koltuk kubbeleri iç kısımlarında bulunan alçı, dolap ve ocak nişleri alanların içerisinde sürekli vakit geçirildiğinin kanıtları olarak düşünülmektedir[207] (Resim 142, 146). Çift odanın üzeri manastır tonozları ile örtülmektedir[208] (Resim 143, 147). Renkli çini kakmalar, geometrik bezemeler ve çeşitli hadis-i şeriflerin benzer biçimlerde kullanıldığı koltuk kubbesi yüzeylerini farklı bir bakış açısı ile değerlendiren Goodwin "*horror vacui (boşluk*

[201] Yavaş, "Yıldırım Külliyesi", s. 532.
[202] Goodwin, a.g.e., s. 59.
[203] Acar, a.g.e., s. 146.
[204] Ötüken, "vd", a.g.e., s. 231.
[205] Acar, a.g.e., s. 146.
[206] Yavaş, "Yıldırım Külliyesi", s. 532.
[207] a.g.e., s. 532.
[208] Ötüken, "vd", a.g.e., s. 231.

korkusu) düşüncesinin mekân donanım ve biçimlendirilmesi noktasında etkili olduğunu da" savunmaktadır[209]. Ana ibadet mekânı güney duvarına yerleştirilen yedi sıra mukarnas kavsaralı mihrap güncel düzenlemeler ile birlikte yapı içerisinde özgünlüğünü yitiren unsurlardandır (Resim 148) (Şekil 30). Dikdörtgen çerçeve içerisinde bulunan mihrap ağız kısımlarında tekrar edilen mukarnaslı, stalaktitli sütunçe kullanımları ile sınırlandırılmakta, yüzeylerine işlenen bitkisel bezemelerce hareketlendirilen tepelik ile tamamlanmaktadır[210] (Resim 149). Minber yapı içerisinde güneybatıda yer almaktadır. Güneydoğuda bulunan vaaz kürsüsü ile birlikte güncel eklentilerden olan minber detaylandırılabilecek özelliklere sahip değildir (Resim 150).

Yapı ile alâkalı olarak gerçekleştirilen onarım çalışmaları hakkında günümüze ulaşan resmi belge olmaması bu bilgilerin çeşitli yazılı kaynaklar üzerinden okunmasını da zorunlu hale getirmektedir. Aslanapa "*1855 Bursa Depremi sonrası yapının tamir görmüş olabileceğini fakat bu çalışmalar sırasında mekân içerisinde plan şeması bağlamında değişiklik gözlemlenmediğini"* belirtmektedir[211]. Kuban Çetintaş'ı referans göstererek yaptığı alıntıda 1855 yılı sonrası yapı görünümü hakkında bazı yorumlarda bulunan kişinin *"İç avlunun üst örtü sistemi olan kubbenin büyük ölçüde zarar gördüğü ve son cemaat yerine ait kubbelerin tamamen çökük, birime ait taşıyıcı ayakların oldukça hasarlı ve tüm bu mimari elemânların yenilendiği"* cümlelerini aktarmaktadır. Kuban, bu bilgileri göz önünde bulundurarak yaptığı yorumunda "*son cemaat yerinin 1855 yılı sonrası harap durumda olduğunu, şehirde yer alan bazı yapıları da içine alan ve Leon Parvillêe tarafından 19. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleştirilen restorasyon çalışmaları sırasında son cemaat yerinin oryantalist bir yorum ile tekrardan inşa edildiğini"* belirtmektedir[212]. Acar, Ayverdi'den yaptığı alıntıda Kuban'ın da aktardığı kişi yorumunun "*tamamen asılsız olduğunun bahsi geçen unsurlara ait 1882 tarihli bir fotoğraf ile anlaşıldığını, 1885-1887 yılları arasında son cemaat yeri kubbelerinin çökmüş olduğunu ve paye aralarında yer alan demir gergiler ile birlikte kubbelerin bu tarihlerde yapılan onarım çalışmaları sırasında yenilendiğini"* aktarmaktadır[213]. Goodwin yapının kuzeybatısında bulunan minarenin "*1949 yılında kullanılamaz hale*

[209] Goodwin, a.g.e., s. 58.
[210] a.g.e., s. 231.
[211] Aslanapa, a.g.e., s. 228.
[212] Kuban, a.g.e., s. 92.
[213] a.g.e., s. 147.

geldiğini, kuzeydoğuda yer alan minarenin ise 19. yüzyıl içerisinde tamamen çökmüş olduğunu" aktarmaktadır[214].

2.3.2. Medrese

Külliye alanının kuzeybatısına yerleştirilen, camiye uzaklığı 80 m. olan medrese binası meyilli ve kayalık bir arazi üzerine inşa edilmiştir[215]. Farklı tarihler içerisinde birden fazla onarım aşamasından geçtiği düşünülen yapı 1948 yılında Sıhhiye Vekaleti tarafından yapılan geniş çaplı bir onarımdan sonra dispanser olarak kullanılmış, günümüze ise sağlık kurumu olarak ulaşabilmiştir[216].

Medreseye ait cephe duvarları Kuban'ın "*cami cephesi göz önünde bulundurulduğu takdirde itinasızlıkla"* eleştirdiği bir sıra kesme küfeki taşı, üç sıra tuğla düzenindedir[217]. Medrese içerisine geçişler kuzeyde bulunan ve sekizgen kasnaklı, dilimli kubbe ile örtülü sundurma-sofa isimleri ile nitelendirilen kare planlı eyvan kullanılarak sağlanmaktadır[218] (Şekil 32, 33). Giriş eyvanına doğu-batı doğrultusunda eklemlenen stalaktitli, çifter nişli ikişer oda Goodwin'in ifadesi ile "*fazlaca dedikodu yapılan alanlardır"*[219]. Dikdörtgen planlı odaların müderris ve mûidlere ayrılmış alanlar olduğu ise daha doğru bir ifade olarak görünmektedir[220]. Basık kemerli, geniş bir kapı (Şekil 34) kullanılarak geçilen 28 m. x 8.5 m. ölçülerinde revaklı avlu kubbe ile örtülmektedir[221]. Avlu alanına doğu-batı doğrultusunda yerleştirilen sekizer oda birer kapı girişi kullanımı ile revak sırtlarına açılmaktadır. Odaların ışıklandırılması köşelerde yer alan odalarda çifter geriye kalan odalarda ise birer pencere ile sağlanmaktadır. Oda içlerinde ikişer niş, birer ocak bulunmaktadır. Tüm odaların üzeri beşik tonozlar kullanılarak kapatılmaktadır[222]. Medresenin güneyine konumlandırılarak dershane işlevinde kullanılan diğer bir hacim kare planlı, eyvan formludur[223]. Avlu

[214] Goodwin, a.g.e., s. 59.
[215] Kuban, a.g.e., s. 93.
[216] Yavaş, "Yıldırım Külliyesi", s. 533.
[217] Kuban, a.g.e., s. 93.
[218] a.g.e., s. 93.
[219] Goodwin, a.g.e., s. 61.
[220] Ötüken, "vd", a.g.e., s. 321.
[221] Goodwin, a.g.e., s. 61.
[222] a.g.e., s. 321.
[223] Yavaş, "Yıldırım Külliyesi", s. 533.

zemininden iki merdiven basamağı kullanılarak ulaşılan eyvan yapı geneline oranla daha yüksek kot seviyesindedir. 8.65 m. x 8.86 m. ölçülerine sahip dershanenin üzeri kubbe ile örtülmektedir. Kubbe eteğinde yer alan ve kasnak işlevine sahip üçgenler kubbeye geçişi sağlayan mukarnaslı pandantiflerce de takip edilmektedir[224]. Dershane eyvanı giriş kapısı batısına işlenen güneş kursu motifi dışında pencere çevrelerinde bulunan altıgen yıldız ve düz tuğla parçaları ile hareketlendirilmektedir.

2.3.3. Hamam

Külliyenin güneybatısına eğimli bir arazi üzerine konumlandırılan hamam simetrik olmayan bir plana sahiptir. Yapı doğu-batı doğrultusunda düzenlenen soyunmalık, ılıklık, sıcaklık, çift halvet, tuvalet ve su depolarından meydana gelmektedir. Cephe duvarları almaşık biçimli, taş ve tuğlanın bir arada kullanıldığı düzendedir[225]. Yapının kuzeyinde bulunan kare planlı soyunmalık biriminin üzeri 8.30 m. çapındaki kubbe ile örtülmektedir[226]. Kubbeye geçişte üçgen kuşaklar kullanılmaktadır. Yapının güneyinde yer alan ılıklığa geçişler basit bir açıklık tarafından sağlanmaktadır. Kare planlı olarak düzenlenen ılıklık üst örtü sisteminde 4 m. çapında kubbe ile örtülmekte, soyunmalık bölümünde kullanılan üçgen kuşaklar bu alanda da tekrar edilmektedir[227]. Yapının batısına konumlandırılan dikdörtgen planlı sıcaklık zeminden itibaren belli bir yüksekliğe kadar beyaz renkli mermer ile kaplanmaktadır. Üst örtü sisteminde çift biçimli sivri kemerli tonoz ve kubbe kullanımı görülmektedir[228]. Güneyde bulunan çift halvet kare planlıdır. Doğu-batı doğrultularında tekrar edilen halvetler kubbe kullanımları ile sona ermektedir.

2.3.4. Dârüşşifâ

Osmanlı mimarisinde görülen ilk hastahane yapısını içinde barındırarak ayrı bir öneme sahip olan Yıldırım Dârüşşifâsı eğimli bir arazi üzerine dikdörtgen planlı olarak

[224] Yavaş, "Yıldırım Külliyesi", s. 533.
[225] Sağlık, a.g.e., s. 91.
[226] Ötüken, "vd", a.g.e., .s 385.
[227] a.g.e., s 385.
[228] Sağlık, a.g.e., s. 91.

inşa edilmiştir. Yıldırım Camii'ne 250 m. uzaklığa sahip yapının günümüze ulaşan mimari ayrıntıları ve inşa tekniği, dârüşşifânın da külliyenin özgün programında yer aldığını doğrulayan unsurlar olarak kabul edilmektedir[229]. Yıldırım Dârüşşifâsı psikolojik rahatsızlıkların tedavi edildiği kurum olarak Osmanlı mimarisinde farklı bir yere de sahiptir. 1855 Bursa depreminden zarar gördüğü düşünülen yapı ilerleyen yıllarda baruthâne, silâh deposu olarak kullanılmış, çeşitli zamanlarda yapılan yenileme çalışmaları sonrasında ise günümüzdeki işlevine ve görünümüne ulaşabilmiştir[230].

Goodwin'in "*eğitim hastahanesi"* olarak nitelendirdiği yapı 29 m. x 53 m. ölçülerine sahip olarak kuzey-güney doğrultusunda konumlandırılmaktadır[231] (Şekil 37, 38). Kuzeyde bulunan basit biçimli giriş hacminin cepheleri çift sıra tuğla, bir sıra taş düzenindedir.[232] Bu alana doğu-batı yönünde yerleştirilen dört odanın doktor ve eczacılar tarafından kullanıldığı düşünülmektedir[233]. Merkezi noktasında şadırvanın yer aldığı avluyu doğu-batı yönünden çevreleyerek hastalar için ayrılan kare planlı odaların toplam sayısı yirmidir. 3.30 m. x 3.60 m. iç boyutlara sahip oda cephelerinde moloz taş kullanılmaktadır. Üst örtü sisteminin tamamlayıcı unsurları olarak tercih edilen tonozlar tüm odalarda tekrar edilmektedir[234]. Yapının güneyine yerleştirilen üç odadan ortada konumlandırılan hacim kare planlı ve kubbelidir. Odanın doğu-batı doğrultusunda yer alan dikdörtgen planlı çifte odanın üzeri ise tonoz kullanımları ile sona ermektedir.

2.3.5. Türbe

Külliyeye ait alanın kuzeyinde bulunan türbe içerisinde I. Bayezid'in naaşının dışında oğlu Îsâ Çelebi ile hanımı ve kime ait oldukları belli olmayan iki sanduka yer almaktadır. Yapının giriş kapısı üzerinde yer alan üç satırlık mermer kitabe türbenin M. 1406 yılında I. Bayezid'in oğlu Emir Süleyman Çelebi baniliğinde inşa edildiğini belirtmektedir[235]. Osmanlı külliyelerinde ilk defa türbelerde kullanılan revaklara sahip

[229] Kuban, a.g.e., s. 93.
[230] Yavaş, "Yıldırım Külliyesi", s. 533.
[231] Yavaş, "Yıldırım Külliyesi", s. 533.
[232] Goodwin, a.g.e, s. 61.
[233] Sağlık, a.g.e., s. 89.
[234] a.g.e., s. 89.
[235] a.g.e., s. 534.

olması ile önemi artan yapının mimarı Ali bin Hüseyin'dir[236]. Aslanapa'ya göre "*yapı M. 1414 yılında Karamanoğulları tahribi sonucu ve 1855 Bursa depremi sonrasında çeşitli onarım aşamalarından geçerek günümüze asıl biçimini koruyarak ulaşabilmiştir"*[237]. Goodwin *"M. 1414 ve 1855 yıllarında ki onarım çalışmalarını doğrulayarak büyük ölçekte gerçekleştirilen bir restorasyon aşamasından"* bahsetmektedir[238]. Kuban Çetintaş'tan alıntıladığı bilgiler doğrultusunda türbenin "*19. yüzyılda yeniden inşa edildiğini ve özgün niteliklerini tümü ile kaybettiğini"* belirtmektedir[239].

Cephe duvarları çift sıra tuğla, bir sıra taş düzeninde örülen türbenin zemin bölümü ise tuğla kaplıdır[240]. Kuzey-güney yönünde dikdörtgen planlı (Şekil 35) olarak konumlandırılan yapı içerisine girişler sandukaların yer aldığı alandan yüksek kot seviyesine sahip revaklı alan kullanımı ile sağlanmaktadır[241] (Resim 151) (Şekil 36). Bağımsız üç kubbe ile örtülü (Resim 155) revak yuvarlak kemerler ile birbirine bağlantılandırılmaktadır. Çifte payeler ile ortalarında bulunan çift sütun (Resim 152) Bizans yapılarından devşirilen mimari elemanlar olarak tanımlamaktadır[242]. Basık kemerli giriş açıklığı (Resim 156) ile devam ettirilen türbenin odak noktasında I. Bayezid'in naaşının bulunduğu alan yer almaktadır. Yapının ana mekânı olarak nitelendirilen kare planlı alanın (Resim 157, 159) üzeri 10.50 m. çapında kubbe ile örtülmektedir. Prizmatik üçgenler kullanılarak geçişi sağlanan kubbe sekizgen kasnak üzerine oturmaktadır[243] (Resim 158). Goodwin'in orjijinal olarak nitelendirdiği dokuz pencere taçyaprak bezemeli yonca motifleri ile dekore edilmekte, sivri kemerler kullanılarak kuşatılmaktadır[244] [245] (Resim 153, 154).

[236] Ötüken, "vd", a.g.e., s. 300.
[237] Aslanapa, a.g.e., s. 285.
[238] Goodwin, a.g.e., s. 62.
[239] Kuban, a.g.e., .s 94.
[240] Ötüken, "vd", a.g.e., s. 300.
[241] a.g.e., s. 300.
[242] Goodwin, a.g.e., s. 62.
[243] Aslanapa, a.g.e., s. 285.
[244] Ötüken, s. 300.
[245] Goodwin, a.g.e., s. 62.

2.4. BURSA ULUCAMİİ ve KÜLLİYESİ (1399-1400)

I. Bayezid baniliğinde inşa edilen Bursa Ulucamii ve Külliyesi, şehir merkezi içerisinde yer alan ve günümüzde Atatürk Caddesi ismi ile bilinen alan üzerine konumlandırılmaktır[246]. Günümüze ulaşan belgelerde külliyenin mimarı ile kesin nitelikte bilgilerin yer almaması konu ile alâkalı olarak çeşitli varsayımlar üzerinde durulmasını zorunlu hale getirmektedir. Bursa'ya ait olan çeşitli dönemlerde yayımlanmış yıllıklarda külliyenin inşasının Rum uyruklu bir kişi tarafından tamamlandığı gibi bilgiler bulunmaktadır. Ali Neccâr ya da Hacı İvaz Paşa isimlerinin külliye yapımı ile ilişkilendirilmesi ise daha doğru bir ifade olarak görünmektedir[247]. Cami kuzeyinde yer alan taçkapı kitabesi doğrultusunda külliyenin inşasının M. 1396 yılında başlandığı ve yapı topluluğunun inşasının M. 1400 yılında tamamlandığı anlaşılmaktadır[248]. Bursa Ulucamii ve Külliyesi, kareye yakın dikdörtgen planlı cami, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı olarak caminin kuzeyine konumlandırılan bedesten, Vaîziye ya da Mahkeme isimleri ile bilinen ve külliye alanının batısında bulunan medrese ile caminin kuzeybatısında yer alan hamam yapılarından meydana gelmektedir (Şekil 39). Farklı zamanlarda inşa edilerek külliyeye ait ilave yapılar olarak tanımlanan şadırvanlar, muvakkithâne, muallimhâne ve müezzin odaları gibi hacimler ise günümüze ulaşamamıştır. Külliye yapılarının etrafında yer alan dükkânlar işlevlerini korurken, görevliler için ayrılmış meşrutalar özgün niteliklerini kaybetmiştir[249].

[246] Ötüken, "vd", a.g.e., s. 185.
[247] Doğan Yavaş, "Bursa Ulucamii", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2012, c. 42, s. 88.
[248] Aslanapa, a.g.e., s. 225.
[249] Yavaş, "Bursa Ulucamii", s. 88.

2.4.1. Cami

Kuban'ın "*cuma camileri olarak nitelendirdiği ve kent merkezi ana hatlarının başlangıç noktalarına yerleştirilen ulucami kurgusunun Bursa şehri ölçeğinde örnek mekânı olarak"* değerlendirdiği yapı çok kubbeli camilerin de en âbidevi olan örneklerindendir[250] (Resim 160). 63 m. x 50 m. ölçülerine sahip cami yatay eksende, dikdörtgen planlıdır[251] (Şekil 40). Cami üzerini tamamı ile örten 11 m. çapları bulunan yirmi kubbe kare tabanlı ayaklar üzerine bindirilmektedir. Ana ibadet mekânı içerisine girişler kuzey yönünde yer alan taçkapı düzenlemesi ile birlikte doğu-batı cephelere de yerleştirilen portallar kullanılarak sağlanmaktadır[252]. Yapı giriş kapıları dışında tamamen düzgün kesme taş kullanılarak inşa edilmiştir. Duvar kalınlıkları doğuda 2.80 m., batıda 3.10 m., kuzeyde 2.40 m., güneyde ise 2. 20 m. ölçülerine sahiptir[253]. Cephe yüzeylerine yerleştirilerek yapı üzerindeki masif görünümü azaltma işlevine de sahip pencerelerin sayısı döşeme seviyelerinde yirmi altıdır (Resim 163, 164, 165). Dikdörtgen profilli sövelere sahip döşeme seviyesi pencereleri kum saati formlu sütunçeler kullanılarak sınırlandırılmaktadır. Sivri kemerli çökertmeler içerisinde tekrarlanan sivri kemerlerin daha alt kısımlarında ise nefeslikler yer almaktadır[254]. Cephe yüzeylerinde kullanılan üst seviye pencereleri uzunlamasına biçimli ve dikdörtgen sövelidir (Resim 161, 162). Dağınık şekillerde yerleştirilen ve simetrik bir anlayışın düşünülmediği üst seviye pencereleri otuz iki adettir. Döşeme seviyesi pencerelerinde olduğu gibi bu pencerelerde sivri kemerli çökertmeler ile çevrelenmektedir. Yapının kuzey yönüne konumlandırılan çifte minarenin iki farklı dönemde inşa edildiği ve farklı zamanlarda gerçekleştirilen onarım çalışmaları ile beraber günümüze ulaşabildikleri düşünülmektedir[255]. Kuzeyde yer alan taçkapının batısında yer alan minarenin külliyenin ilk inşa programında da yer aldığı bilinmektedir. Batı minaresi yapı içerisine geçişinde sağlandığı sekizgen kaide üzerine oturmaktadır[256] (Resim 166, 167). Goodwin'in "*yakın zamanlarda yapılan restorasyon ile günümüzdeki görünümünü kazandığını"* belirttiği kaide yüzeylerinde bulunan nişler Bursa

[250] Kuban, a.g.e., s. 133. Ötüken, "vd", a.g.e., s. 186.
[251] Goodwin, a.g.e., s. 65. Ötüken, "vd", a.g.e., s. 186.
[252] Yavaş, "Bursa Ulucami", s. 88.
[253] Ötüken, "vd", a.g.e., s. 192.
[254] a.g.e., s. 192.
[255] Yavaş, "Bursa Ulucami", s. 89.
[256] Goodwin, a.g.e., s. 66.

kemerlidir[257]. Dikdörtgenlerle çevrelenen kartuşlar, renkli mermerler, palmet motifleri kullanılarak çevrelenen kaideden 3.37 m. boyutlu pabuca geçilmektedir. Pahlanmış üçgenler dışında geometrik motiflerin de yer aldığı pabuç yüzeylerini sınırlandıran mermer bilezik gövdeye de bir nevî altlık oluşturmaktadır. 17.79 m. yüksekliğe sahip silindir formlu gövde tuğla malzemeler kullanılarak inşa edilmiştir. Şerefe altı stilize edilmiş mukarnaslarca doldurulan minare 6.3 m. yüksekliğinde tuğla petek ile sürdürülmektedir. Kagir, boğumlu külah tepe noktasına yerleştirilen alem ve ayça ile sonlandırılmaktadır[258]. Kuzeydoğuda bulunan, Kuban'ın *"I. Mehmet döneminde yapı cephesine eklenmiş olabileceğini"* aktardığı ve Yavaş'ın "*ilk inşa programında yer almasına rağmen yapım işinin yarım bırakılarak bir süre güdük minare olarak isimlendirildiğinden"* bahsettiği doğu minaresi kare planlı, kesme taş kaide üzerine yerleştirilmektedir[259] (Şekil 168, 169, 170). Baklava formlu pabuç ile geçişi sağlanan silindir gövde ise tuğladandır. Gövde yüzeyleri bordürler ile çevrelenmekte, bordür içleri meander, ok ucu, üçgenler kullanılarak doldurulmaktadır. Altı sıra mukarnaslı şerefe altını testere dişi biçimli silme çevrelemektedir. Dairesel şerefe üzerine yerleştirilen dört boğumlu alem ve düz ayçalar minareyi tamamlayan diğer unsurlardandır [260] (Şekil 41).

Cami iç kısımlarına giriş kuzeyde bulunan taçkapı dışında doğu-batı yönlere de yerleştirilen birer portal ile sağlanmaktadır. Kuzeyde bulunan taçkapı yedi kagir basamak ile başlatılmaktadır. Taçkapı dikdörtgen profilli, onbir sıra mukarnas kavsaralıdır. Mukarnas kavsara kademeli şekilde yükseklik kazanmakta, taçkapı çerçevesini sade bir silme çevrelemektedir (Resim 171) (Şekil 44). Taçkapı doğu-batı süpürgeliklerine yerleştirilen mukarnaslı mihrabiyeler ile de hareketlendirilmektedir[261]. Yapının doğusunda bulunan portal geniş bir çerçeve içerisine yerleştirilmektedir. Basık kemerli doğu portalı eyvan formundadır (Resim 172) (Şekil 43). Geometrik figürlerin oyma, geçme tekniğinde uygulandığı ahşap kapı kanatlarının bir diğer önemi cami inşası ile aynı döneme tarihlendirilmesidir. Basık kemerli, dikdörtgen profilli batı yönü portalı ise doğu-batı süpürgeliklerinde bulunan köşe sütunçeleri ile diğer girişlerden

[257] Goodwin, a.g.e., s. 68.
[258] Şahin, a.g.e., s. 77.
[259] Kuban, a.g.e., s. 138. Yavaş, "Bursa Ulucamii", s. 89.
[260] Şahin, a.g.e., s. 72.
[261] Ötüken, "vd", a.g.e., s. 193.

farklılaşmaktadır[262] (Resim 173) (Şekil 42). İç ölçüsü 318 metrekare boyutlarına sahip ana ibadet mekânı kalın cephe duvarları tarafından çevrelenmektedir (Resim 174, 175). Alan on iki, dört köşeli paye kullanımları ile bölümlendirilmektedir (Resim 176). Payeler sivri kemerler tarafından çift yönde birbirine bağlantı sağlamaktadır[263] (Resim 177). Ana ibadet mekânının tekrarlanan görünüme sahip olmasına neden olduğu da düşünülen yirmi kubbeye geçişler pandantiflerledir. 11 m. çap ölçülerine sahip tüm kubbeler dairesel kasnaklı, sekiz pencerelidir[264] (Resim 178). Kuban "*1855 yılında yaşanan şehir depremi sırasında hasar görmeyen iki kubbenin geçiş elemanları olan tromp yerleşimini"* göz önünde bulundurarak yaptığı yorumunda "*özgün inşa programında da tüm geçiş elemanlarının tromplar olabileceğini"* belirtmektedir[265]. Kubbe iç kısımları dışında kasnak ve pencere çevreleri kalemişi süslemeler ile hareketlendirilmektedir. Ana ibadet mekânının iki merdiven basamağı alt seviyesinde bulunan şadırvan mermer platform üzerine yerleştirilmektedir[266]. Kuban'a göre "*şadırvan özgün mimarisi kare planlıdır ve günümüze ulaşan düzenleme rokoko üslubunun hakim olduğu 19. yüzyıla tarihlendirilmelidir*[267].Onaltıgen planlı şadırvan parmaklık kullanımı ile de çevrelenmektedir. Cami yerleşiminin matematiksel hesaplamalar ile uyumunun ispatı olarak da gösterilen şadırvan camekânlı kubbe ile örtülmektedir [268] (Resim 180). Şadırvanın üç çanaklı fıskiyesinden dökülen sular onaltı abdest alma musluğuna bölüştürülmektedir[269] (Resim 179). 16. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilerek doğusuna işlenen Mehmed Usta ismi ile inşa eden kişi hakkında da bilgilere yer veren mihrap yapının güneyinde bulunmaktadır[270] (Resim 181) (Şekil 45). Yukarı seviyelerine doğru daralan biçimde sekiz sıra kavsara nişini çevreleyen Besmele ile Ayet-el Kürsi'nin yazılı olduğu kemer sivri formludur[271] (Resim 182). Mihrap ağızlarında tekrarlanan mermer taklidi sütunçeler bitkisel bezemeli, köşe dolguludur. Dikdörtgen formlu mihrabı kuşatan dörtlü friz içerisinde yazı kuşakları, bitkisel ögeler

[262] Ötüken, "vd", a.g.e., s. 192.
[263] Aslanapa, a.g.e., s. 225.
[264] Yavaş, "Bursa Ulucami", s. 88.
[265] Kuban, a.g.e., s. 134.
[266] Goodwin, a.g.e., s. 65.
[267] Kuban, a.g.e., s. 138.
[268] Ötüken, "vd", a.g.e., s. 186.
[269] Aslanapa, a.g.e., s. 225.
[270] Ötüken, "vd", a.g.e., s. 187.
[271] a.g.e., s. 187.

ve çeşitli motifler yer almaktadır[272]. Taç kısmında bulunan dikdörtgen levha içerisinde çeşitli ayetler yazılıdır. Kur'ân'ı Kerîm'de yer alan ayet sayısına da denk gelen 6666 oyma parça ile birbirine geçirilerek oluşturulan kündekâri minber ana ibadet mekânının kuzeybatısındadır[273] (Resim 183). Minberin doğu korkuluğuna işlenen el-Hâc Muhammed b. Abdülazîz İbnü'd-Dakki isminin kurguyu tamamlayan sanatçıya ait olduğu bilinmektedir[274]. Ahşap kapı kanatlarının üzerinde yer alan dikdörtgen levha içerisinde bani ismi dışında yapının inşa tarihi de yer almaktadır[275]. Minber, Selçuklu oyma işçiliğinin devamı sayılan oyma tac kısmı, doğu-batı aynalıklarına işlenen güneş ve galaksi sisteminin işleyişi sahneleri, çeşitli bitkisel, geometrik motifli korkulukları ile birlikte şaheser niteliğine bürünmektedir[276]. Batısında bulunan merdiven alınlığında geçen ifadelerden Bursalı şair Rahimi tarafından M. 1549 yılında tamamlandığı bilinen müezzin mahfili mihrabın ön kısmındadır[277] (Resim 184). Goodwin'in "*mihrabı maskelediğini"* belirttiği sekiz ahşap ayak (Resim 185, 186) üzerine inşa edilen mahfil, yüzeylerine işlenen bitkisel motifler dışında ibadet mekânı içerisinde yer alan en eski tarihli yazı levhasına da sahiptir [278]. Ana ibadet mekânı güneydoğusunda bulunan bir diğer mahfil ise M. 1862 yılında Sultan Abdülaziz baniliğinde inşa edilmiştir. Ahşap olan bu hünkâr mahfili sade biçimlidir[279] (Resim 187). Mihrabın doğusunda karşılıklı yerleştirilen M. 1816 tarihli mermer vaaz kürsüsü ile ahşap vaaz kürsüsü mekân içerisinde kullanımı tercih edilen diğer unsurlardır[280] (Resim 188, 189).

M. 1402 yılında yaşanan Ankara Savaşı'nda I. Bayezid'i mağlup eden ve Bursa'da yer alan yapılar üzerinde bazı hasarlara neden olan Timur ve beraberinde bulunan ordusunun Bursa Ulucamii kuzey kapısını da ateşe verdiği bilinmektedir[281]. Kuban'ın aktardığı bilgilere göre "*M. 1732 tarihine ait bir mahkeme belgesi kubbe ve pencerelerin tamiratı dışında yapı içerisinde yer alan bezemeler için de yapılması gereken bir çalışmadan bahsetmektedir"* [282]. 1855 Bursa Depremi sırasında yapının üst

[272] Yavaş, "Bursa Ulucami", s. 89.
[273] a.g.e., s. 88.
[274] Ötüken, "vd", a.g.e., s. 188.
[275] a.g.e., s. 188.
[276] Aslanapa, a.g.e., s. 226.
[277] Yavaş, "Bursa Ulucami", s. 89.
[278] Goodwin, a.g.e., s. 65. Yavaş, "Bursa Ulucami", s. 89.
[279] Yavaş, "Bursa Ulucami", s. 89.
[280] a.g.e., s. 89.
[281] Goodwin, a.g.e., s. 66.
[282] Kuban, a.g.e., s. 134.

örtü sistemi içerisinde yer alan yirmi kubbeden sadece ikisi zarar görmeden çıkabilmiştir. Mihrap önü kubbesi ile birlikte kuzeybatıda aynı eksende yer alan diğer bir kubbe felaketi hasar görmeden atlatabilmişlerdir[283]. Yaşanan deprem sonrası ise yapı ile alâkalı en kapsamlı onarım çalışmalarının yaşandığı dönem olarak bilinmektedir. Yedi yıl süren çalışmalardan sonra Bursa Ulucamii tekrardan ibadete açılmıştır. 1889 yılında yaşanan çarşı yangınına kadar da işlevini sürdürmeye devam etmiştir[284]. 1889 yangını sırasında yapının kuzey cephesi ve minarelere ait ahşap külahları zarar görmüştür. Taş malzemeler ile inşa edilerek günümüze de ulaşan barok külahlar bu dönem sonrasında yapılan tamiratlar ile minare tepeliklerine eklemlenmiştir[285]. 1956 yılına tarihlendirilen ve Bursa Çarşısı'nın büyük kısmını da harap eden başka bir yangın sonrasında taçkapı basamakları, batı minare kaidesi ve kuzeyde yer alan süpürgelik yüzeyleri restore edilerek günümüze ulaşan görünümlerini kazanmıştır[286].

2.4.2. Medrese

Bursa Ulucamii'nin batısına konumlandırılan medrese Vaîziye ya da Mahkeme isimlerine sahip olarak günümüze ulaşabilmiştir[287]. Yıllar içerisinde yaşanan afetler, insan kaynaklı bozulmalar, zamanın yıpratıcı etkileri gibi doğal süreçler sonucunda birçok onarım çalışmasına ve değişikliğe uğradığı düşünülen yapı özgün niteliklerini büyük ölçüde koruyamamıştır. Medresenin ilk inşa programında kuzey-güney doğrultusunda inşa ettirildiği düşünülmektedir. Yapı içerisinde görev alan müderris ve muîdler için ayrılan dört bölümlü hacim, revaklı avlu sırtlarına yerleştirilen yirmi bir öğrenci hücresi ve dershane eyvanlarına sahip olduğu bilinen medreseyi günümüzde çevreleyen otuzyedi dükkân 20. yüzyıl eklentileridir [288]. 1854 Depremi ve ilerleyen yıllarda da meydana gelen yangınlar sonrası on öğrenci hücresi ve dershane eyvanı dışında kalan tüm detaylar ortadan kaldırılmıştır[289].

[283] Ötüken, "vd", a.g.e., s. 186.
[284] Yavaş, "Bursa Ulucami", s. 88. Goodwin, a.g.e., s. 66.
[285] Yavaş, "Bursa Ulucami", s. 89.
[286] Goodwin, a.g.e., s. 66.
[287] Yavaş, "Bursa Ulucami", s. 89.
[288] Ötüken, "vd", a.g.e., s. 319.
[289] a.g.e., s. 319.

2.4.3. Bedesten

Bursa Hanlar Bölgesi içerisinde bulunan alana paralel biçimde dikdörtgen planlı olarak inşa edilen bedesten günümüzde de asıl işlevini sürdürmektedir[290] (Şekil 46). 1958 yılında gerçekleşem Kapalı Çarşı yangını sırasında büyük hasar gören ve kullanılamaz hale geldiği bilinen yapı 1960 yılında aslına uygun biçimli olarak yeniden inşa edilmiştir[291]. İlerleyen dönemlerde inşa edilecek olan Edirne Bedestenine de örnek teşkil ettiği düşünülen Bursa Ulucamii Bedesteni tek katlı bir yapıdır. Uzunlamasına dikdörtgen planlı kütleyi doğu-batı doğrultusunda çeşitli işlevleri bulunan dükkânlar çevrelemektedir. Cephe duvarları taş ve tuğla malzemelerin belli bir düzende kullanıldığı almaşık teknikli inşa edilen bedestenin dış ölçüleri 35.5 m. x 71.7 m. boyutlarında alanı kapsamaktadır. Cephe duvarlarının orta kısımlarında yer alan birer hacim kullanılarak yapı içerisine giriş gerçekleştirilmektedir[292]. Bedestenin güney kapısı üzerinde yer alan kitabede Kelime-i Tevhid, batı kapısı üzerinde ise eski harfler ile tamamlanmış "Bazestan" yazısı okunabilmektedir[293]. Merkezi planlı iç hacmin ölçüsü 15 m. x 56. 5 m.'dir. Bedestenin üst örtü sistemi altı ayak üzerine bindirilen on dört kubbe ile tamamlanmaktadır[294]. Yapı içerisinde bulunan otuz iki mahzen ile bedestenin etrafını karşılıklı biçimde çevreleyen altmış sekiz dükkân ticaretin gerçekleştirildiği alanlar olarak tanımlanmaktadır[295]. Mahzen ve dükkânların tümü yuvarlak tonozlar kullanılarak örtülmektedir. Yapının kuzeyinde bulunan ve doğu duvarının sonuna kadar devam ettirilen on iki dükkân Orhan Gazi baniliğinde inşa ettirilip ilerleyen yıllarda bedestene eklemlenmiştir[296].

2.4.4. Hamam

Caminin kuzeybatısına konumlandırılan ve Şengül Hamamı ismi ile nitelendirilen yapı günümüzde asıl işlevinin dışında Gümüşçüler Çarşısı olarak kullanılmaktadır[297] 16.

[290] Yavaş, "Bursa Ulucami", s. 89.
[291] Ötüken, "vd", s. 344.
[292] a.g.e., s. 344.
[293] a.g.e., s. 344.
[294] a.g.e., s. 344.
[295] a.g.e., s. 344.
[296] a.g.e., s. 344.
[297] Yavaş, "Bursa Ulucami", s. 89.

yüzyılda günlük 16-25 akçe arasında değişen fiyatlara kiraya verildiği bilinen yapı ile ilgili olarak çeşitli yazılı kaynaklarda M. 1551 ve 1718 yıllarında gerçekleştirilen onarım çalışmalarından söz edilmektedir[298]. İlk inşa programında asimetrik planlı olduğu düşünülen hamam kuzey-güney yönü doğrultusunda inşa edilmiştir (Şekil 47, 48). Cephe duvarlarında moloz taş kullanımının tercih edildiği yapı içerisinde soğukluk, sıcaklık ve çift halvet yer almaktadır. Yapının doğusunda bazı duvarları özgün niteliklerini kaybetmiş olan ve kubbe ile örtülü soğukluk bulunmaktadır[299]. Çift eyvanlı, dikdörtgen planlı sıcaklık sekiz köşeli, dilimli kubbe kullanımı ile sonlandırılmaktadır[300]. Sıcaklık kısmının içerisinde yer aldığı düşünülen çift halvet dışında kazan ve külhan da yapının batısında bulunmaktadır[301].

[298] Ötüken, "vd", a.g.e., s. 381.
[299] Ötüken, "vd", a.g.e., s. 381.
[300] a.g.e., s. 381.
[301] Yavaş, "Bursa Ulucami", s. 89.

2.5. YEŞİLCAMİ KÜLLİYESİ (1414-1419)

Kuban'ın "*Osmanlı bey ve sultanlarının yaptırdıkları imâret-zaviye yapılarının en ünlüsü"* ifadeleri ile tanımladığı İmâret-i Sultân, İmâret-i Sultân Çelebi Mehmed Han gibi isimlendirmelere sahip, külliye içerisinde yer alan yapıların çini bezemeleri ile alâkalı olarak Yeşilcami Külliyesi olarak isimlendirilen yapı topluluğu[302] [303]. Goodwin'in "*övgü dolu bir kitabe"* olarak yorumladığı, yapının banisi I. Mehmed'in *"Şark ve Garbın Büyük Sultanı, Arap ve Acemin Hakanı, Din ve Dünyanın Yardımcısı"* sıfatları ile anıldığı inşa kitabesine göre M. 1414 yılında başlatılan külliye yapımı M. 1419 yılında tamamlanmıştır[304]. Kuban'a göre "*Yeşil Cami tamamlanmamış bir yapıdır ve tabhâneli-zaviyeli plan şemasına sahip farklı camilerde uygulandığı gibi burada da payeler üzerine oturan bir revak"*gerekmektedir[305]. Aslanapa'nın yorumunda "*külliye inşasının M. 1414 yılında başlatıldığı ve on yıl süren bir çalışma sonucunda tamamlandığı, başlangıç aşamasında planlanan bazı detayların özgün inşa faaliyetinde yer almadığı"* belirtilmektedir. Aslanapa "*cami mekânına ait olan kemer ayaklarının beş kubbeli bir son cemaat yeri için düzenlendiğini ve dış pencere süslemelerinin tamamlanmadığını"* belirterek bu detayları da örneklendirmektedir[306]. Kitabe metni külliyenin mimarı olarak Hacı İvaz Paşa ismine işaret etmektedir[307]. Külliyenin isimlendirilmesinde de etkili olan nakış işlerini İlyas Ali oğlu Ali, çini işlerini Muhammed-el Mecnun sorumluluğunda bulunan Tebriz'li ustalar, ahşap oymaların yine Tebriz'li olduğu bilinen Hacı Ahmed oğlu Hacı Ali adlı kişiler tarafından tamamlandığı bilinmektedir[308]. Külliyenin esas yapısı olan tabhâneli/zaviyeli külliye için ayrılan alanın kuzeybatısına konumlandırılmaktadır. Güneye yerleştirilen sekizgen planlı türbe, güneydoğuda yer alan asimetrik dikdörtgen planlı imaret, kareye yakın dikdörtgen

[302] Kuban, a.g.e., s. 96.
[303] Doğan Yavaş, "Yeşilcami Külliyesi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, c. 43, 2013, s. 492.
[304] Goodwin, a.g.e., s. 80.
[305] Kuban, a.g.e., s. 98.
[306] Aslanapa, a.g.e., s. 228.
[307] Yavaş, "Yeşilcami Külliyesi", s. 492.
[308] Murat Alkan, *"Bursa Yeşi Camii Süsleme Programı, Taş, Ahşap, Kalemişi ve Alçı Üzerine Bir İnceleme"*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2013, s. 14.

planlı olarak alanın batısında bulunan medrese ile birbirinden bağımsız inşa edilen üç han külliyeye ait diğer yapılardandır[309] (Şekil 49).

[309] Yavaş, "Yeşilcami Külliyesi", s. 492.

2.5.1. Cami

Bursa'da inşa edildiği bölgeye ismini veren dini yapıların bir diğer örneği de Yeşil Cami olarak adlandırılmaktadır. Yapının plan şeması ve çini süslemelerinin benzerliği doğrultusunda Tebriz'de 15. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilen Gökmescid Cami'ne de referans oluşturduğu düşünülmektedir[310] (Resim 190). Cami, doğu-batı doğrultularında konumlandırılan ve giriş holü aracılığı ile geçişi sağlanan tabhâneler, kubbe örtülü sofa, geçişleri kemer kullanımları ile gerçekleştirilerek sofaya da açılan doğu-batı eyvanları ile güneye yerleştirilen ve doğu-batı doğrultusunda çifte tabhânelerin de tekrarlandığı ana ibadet mekânından meydana gelmektedir[311] (Levha 50). Yapı cephelerinin inşası için kullanılan malzemeler mermer, taş ve tuğladır. Cami girişinin de bulunduğu kuzey cephe üzerinde tamamen mermer kullanılmaktadır. Kıble duvarının konumlandırıldığı güney cephe dışında doğu-batı beden duvarları da döşeme seviyelerinden başlatılarak pencerelere kadar kesme taş, pencerelerden itibaren ise mermerler kullanılarak oluşturulmaktadır[312]. Yapının iç kısımlarını aydınlatmak amacı ile de yerleştirilen pencereler (Resim 193, 194, 195) doğu-batı duvarlarının döşeme ve üst seviyelerinde bulunmaktadır. Cephe yüzeylerine altışarlı konumlandırılan pencereler altlı-üstlü biçimlidir (Resim 191). Çift cephede de zemin seviyesinde yer alan pencereler dikdörtgen profilli, sivri kemer alınlıklıdır (Resim 192). Pencerelerin alınlık aynaları yazı stilleri ve bitkisel motifler kullanılarak hareketlendirilmektedir. Üst seviye pencereleri dikdörtgen çökertmeli, sivri kemerlidir[313]. Kıble duvarında altlı-üstlü bulunan simetrik pencereler doğu-batı duvarlarında gerçekleştirilen biçimsel özellikleri tekrarlamaktadır. Kuzey cephenin döşeme seviyesinde bulunan dört pencere dikdörtgen profilli, sivri alınlıklıdır (Resim 196). Pencere aralarına yerleştirilen dış mihraplar üç kenarlıdır (Resim 197). Mukarnas kavsaralı dış mihraplar bitkisel motifler kullanılarak hareketlendirilmektedir. Döşeme seviyelerinde bulunan pencereleri simetrik şekillerde tamamlayan Bursa kemerli şahnişinler mermer korkuluk kısımlarına sahiptir[314]. Caminin kuzeyine yerleştirilen şadırvan sekizgen planlıdır (Resim 198). Şadırvan ahşap destekler üzerine bindirilmekte, kaş kemerler ile çevrelenmektedir. Giriş işlevine de

[310] Yavaş, "Yeşilcami Külliyesi", s. 492.
[311] Acar, a.g.e., s. 225. Yavaş, "Yeşilcami Külliyesi", s. 492.
[312] Acar, a.g.e., s. 227.
[313] a.g.e., s. 227.
[314] Acar, a.g.e., s. 228.

sahip kemer açıklıkları tüm yüzeylerde tekrar edilmektedir (Resim 199). Abdest alma alanlarının bulunduğu havuz mermerdendir (Resim 200). Düz tavanlı şadırvanı üst örtü sisteminde kurşun kaplı konik külah tamamlamaktadır[315]. Yapının kuzeyinde beden duvarları üzerine yerleştirilen çifte minarenin ilk inşa programında tekli olarak konumlandırıldığı, günümüze ulaşan çifte minarenin 19. yüzyılda inşa edildiği düşünülmektedir[316] (Resim 201, 202). Kuzeybatıda bulunan kare kaideye sahip minarenin pabuç kısmı armudidir. Dairesel gövdesi tuğladandır. Şerefe altları mukarnaslar ile çevrelenmektedir. Kesme taş petek, külaha geçişi de sağlayan bezemeli bir bordür kullanılarak çevrelenmekte, minare piramidal külah üzerine yerleştirilen ay şeklinde ayça ile sona ermektedir[317]. Kuzeydoğuda inşa edilen ikinci minare ölçü, boyut, biçim ve form açılarından batı minarenin tekrar edilmiş örneğidir.

Yapı içerisine giriş için yerleştirilen taçkapı kuzey duvarının ortasındadır (Resim 203, 206) (Şekil 52). Dikdörtgen profilli taçkapı yukarı seviyelerine doğru daralan biçimli oniki sıra stalaktitli mukarnas kavsaraya sahiptir. Kavsara ile kitabe panosu arasında kalan yüzeye konumlandırılan pencere dikdörtgen kesitlidir. Celi sülüs, üç satır kitabe metni yapım tarihi, bani ve binanın mimarı ile alâkalıdır[318]. Mukarnas kavsara doğu-batı yüzeylerine sık dokunan bitkisel motiflerce hareketlendirilmektedir. Taçkapı yan kısımlarında stalaktitli, mukarnas kavsaralı nişler düşey formlardadır. Beyaz renkli mermerlerin kullanıldığı silindir köşe sütunçeleri benzer tarzlarda altlık ve başlıkları ile taçkapı yüzeylerinde masif bir görüntü oluşturmaktadır (Resim 204, 205). Taçkapı çevresini şerit biçiminde dolanan dörtlü dikey silmeler düz, kaval ve oluk formlarına sahiptir[319]. Silmeler şeritler, rumi ve palmet motifli bezemeler, celî sülüs ve kûfi yazı stilleri ile de hareketlendirilmektedir[320]. Taçkapı zıvanalı, basık kemerli ve ahşap kanatları bulunan giriş kullanılarak tamamlanmaktadır[321]. Hol, dehliz, giriş bölümü gibi isimlendirmelere sahip koridorun yer aldığı yapının kuzey yerleşimi çift kademelidir[322] (Resim 207, 208, 209). Kareye yakın dikdörtgen planlı ilk birim kalemişi

[315] a.g.e., s. 226.
[316] Yavaş, "Yeşilcami Külliyesi", s. 494.
[317] Şahin, a.g.e., s. 91.
[318] Yavaş, "Yeşilcami Külliyesi", s. 493.
[319] Acar, a.g.e., s. 228.
[320] Yavaş, "Yeşilcami Külliyesi", s. 493.
[321] Acar, a.g.e., s. 228.
[322] Yavaş, "Yeşilcami Külliyesi", s. 493.

süslemeler ve mukarnas kullanımları ile hareketlendirilen düz tavanlıdır. Hol boyunca devam ettirilen "L" biçimli koridorlar yapının kuzeydoğu-kuzeybatısında bulunan tabhânelere de ulaşımı sağlamaktadır[323]. Kare planlı tabhânelerin (Resim 210) üst örtü sisteminde yıldız tonozlar kullanılmaktadır (Resim 211). Dikdörtgen profilli kapı girişleri sivri kemerli alınlıklara sahiptir (Resim 212). Kıble duvarı boyunca devam ettirilerek geometrik, bitkisel motifler ile de hareketlendirilen ocak ve dolap işlevlerinde kullanılan alçı nişler tabhâne içlerinde bulunmaktadır. Bitkisel bezemeli bordürlerce çevrelenen altıgen çiniler duvar yüzeylerinde kullanılan dekoratif ögelerdendir. Kuzey tabhâneleri doğu-batı duvarlarına yerleştirilen altlı-üstlü çift sıra pencerelere sahiptir [324]. Holün güneyine konumlandırılan diğer bir hacim doğu-batı kısımlarına yerleştirilen loca, mahfil alanlarını birbirinden ayıran ve güneyde sofa alanına geçiş eyvanının da yer aldığı dikdörtgen formlu koridordur (Resim 213). Üst örtü sisteminde tonozun tercih edildiği koridor sofa alanına da sivri kemer kullanımı ile açılmaktadır (Resim 215). Yazılı kaynaklarda sahın, müezzin mahfili, loca gibi isimlendirmeler ile tanımlanan hacimler kareye yakın dikdörtgen planlıdır[325] (Resim 217). Koridor zemininden daha yüksek kotlarda inşa edilen bu sahınlara geçişler sofaya da açılan geniş, Bursa kemerleri ile sağlanmaktadır. Birbirini tekrar eden düzenlemelere sahip çift sahın sofa zemininden iki basamak yükseltilmiş, basamakların doğu-batı kısımlarına ise dilimli, kemerli nişler yerleştirilmiştir[326]. Zeminden başlayarak duvar yüzeylerine işlenen altıgen çiniler bitkisel bezemeli frizler ile sınırlandırılmakta, yazı şeritli bordürler kullanılarak çevrelenmektedir. Sahınların kuzey duvarlarına yerleştirilen pencereler dikdörtgen formlu, ahşap kanatlıdır[327]. Çift sahın üst örtü sisteminde tercih edilen düz tavanlar ile sona ermektedir[328]. İkinci kata kuzey-güney doğrultusunda konumlandırılan mahfil birbirinden bağımsız altı hacimden meydana gelmektedir[329] (Şekil 51). Zemin kattan merdiven basamakları ile geçilen hünkâr mahfili ikinci kat kurgusunun odak noktasındadır. Zemin, tavan, ve duvarlar yüzeylerinin çini plakalar ile işlendiği hünkâr mahfili boyunca beyaz, lâcivert, fîrûze ve sarı renk kullanımı tercih edilmektedir[330].

[323] Acar, a.g.e., s. 228.
[324] a.g.e., s. 231.
[325] Aslanapa, a.g.e., s. 228. Kuban, a.g.e., s. 97. Yavaş, "Yeşilcami Külliyesi", s. 493.
[326] Acar, a.g.t., s. 231.
[327] a.g.e., s. 231.
[328] a.g.e., s. 231.
[329] a.g.e., s. 233.
[330] Yavaş, "Yeşilcami Külliyesi", s. 493.

Koridor üzerine balkon gibi de açılan güney duvarı tamamen mermerdendir. İkinci katta bulunan kubbe örtülü kuzey hacminin çift yönünde kareye yakın dikdörtgen planlı odalar yer almaktadır. Odaların iç kısımları altıgen çini levhalar ile kaplanmakta, kuzey duvarlarında şahnişinler bulunmaktadır. Sekizgen kasnaklar üzerine bindirilen dilimli kubbelere geçiş elemânları olarak pandantifler tercih edilmektetir[331]. Hünkâr mahfilinin güneyine doğu-batı doğrultusunda yerleştirilen tonozlu çift hacim kare planlı mekân kurgularını tekrarlamaktadır. Kuzey duvarlarına açılan ahşap kanatlı pencereler ile güney hacimlerine de geçişler sağlanabilmektedir. Hacimlerin iç alanlarında ocak, dolap gibi işlevler için ayrılmış nişler bulunmaktadır[332].

Zemin seviyelerinde ana ibadet mekânı ve doğu-batı kısımlarına yerleştirilen eyvanlardan daha düşük kotta yer alan sofa kare planlıdır (Resim 216). Geçişleri üçgenler ile sağlanan 13 m. çapında kubbe ile örtülü (Resim 219) alanın ortasında bulunan havuz- şadırvan sekizgen planlıdır (Resim 218). Dekoratif amaçlı sofa içerisine yerleştirilen yüksek kenarlı şadırvan tümü ile mermerdir [333]. Kubbeye geçiş elemanlarının da yer aldığı yüzey boyunca tekrarlanan sivri kemerli dört pencere ve kubbe göbeğinde bulunan aydınlık feneri ile alanın aydınlatılması sağlanmaktadır[334]. Sofaya doğu-batı doğrultusunda açılabilen, sofa zemininden 75 cm. daha yüksek kotta bulunan eyvanlar kare planlı kurguyu iki yönde de tekrar etmektedir[335] (Resim 220, 222). Zemin seviyelerinde kuzey-güney kısımlarının pabuçluk olarak değerlendirildiği eyvanlara geçişler çift basamaklı merdivenler ile sağlanmaktadır. Eyvan iç yüzeyleri zemin seviyesinden yukarıya doğru çıkıldıkça 2 m. yüksekliğe kadar işlenen altıgen çiniler kullanılarak kaplanmakta, yatay olarak yerleştirilen bitkisel bezemeli motifler ve dini yazıların işlendiği frizler ise çinileri kuşatmaktadır[336] (Resim 225). Çift eyvanda da yer alan dikdörtgen söveli pencereler sivri alınlıklıdır[337]. Dış alanlara açılan pencerelerin ahşap kanatları Rumi motifler ile hareketlendirilmektedir. 18 m. yüksekliğe sahip eyvanların üzerleri tekrarlanan biçimlerde kullanılan yirmi dört dilimli, 7 m.

[331] Ötüken, "vd", a.g.e., s. 227.
[332] Acar, a.g.e., s. 229.
[333] Ötüken, "vd", a.g.e., s. 223.
[334] Acar, a.g.e., s. 230.
[335] Yavaş, "Yeşilcami Külliyesi", s. 493.
[336] a.g.e., s. 493.
[337] Acar, a.g.e., s. 232. Ötüken, ''vd'', a.g.e., s. 226.

çapında kubbeler kullanılarak örtülmektedir[338] (Resim 221, 223). Sekizgen kasnaklar üzerine yerleştirilen kubbelere geçişler renkli mukarnas dizilerinin oluşturduğu pandantifler ile sağlanmaktadır[339]. Kasnak çevrelerine eşit aralıklar ile yerleştirilen sekizer pencere içerisinde üç kör pencere bulunmaktadır[340]. Kubbe dilimlerinin iç yüzeyleri ve pencere aralarında bulunan üçgenler kalemişi motifler kullanılarak hareketlendirilmektedir[341] (Resim 224). Eyvanların benzer kullanımlar dışında batı eyvanında yer alan ve kuzeyine oylumlanan duvar açıklığı ile kuzeybatı tabhâneye geçişi sağlayan mermer söveli, Bursa kemerli kapı girişi istisna niteliğindedir[342]. Sofanın güneyinde bulunan doğu-batı yönü tabhânlerine geçişler mermer kapılar ile sağlanmaktadır Dikdörtgen profiller içerisinde yer alan giriş kapıları sivri çökertmeli, basık kemerlidir. (Resim 227) Kare planlı tabhâneler benzer mekân kurgularına sahiptir (Resim 228). Sekizgen kasnaklar üzerine konumlandırılan otuziki dilimli kubbeler ile sonlandırılan üst örtü sistemine geçişler yedi sıra stilize yaprak motifleri kullanılarak gerçekleştirilmektedir[343]. Zemin seviyelerinde itibaren 2 m. yüksekliğe kadar duvar yüzeylerine işlenen kobalt mavisi altıgen çini plakalar, yatay olarak yerleştirilen bitkisel bezemeli birer bordür ile alt ve üstten sınırlandırılmaktadır[344]. Yapının dış cephelerine de açılan uzunlamasına dikdörtgen formlu pencereler, çevresinde yer alan bitkisel motifli friz kuşakları kullanılarak hareketlendirilmekte, sivri alınlıklar ile tamamlanmaktadır. Çift tabhânede de tekrarlanan ocak, dolap nişleri kuzey duvarlarında yer almaktadır. Güney duvarına oylumlanan ahşap kanatlı, dikdörtgen dolaplar bitkisel bezemeli, sivri alınlıklıdır. Yapının güneyine konumlandırılan kare planlı ana ibadet mekânı 6 m. genişliğindedir. Sofadan ana ibadet mêkanına (Resim 228) geçiş dört basamaklı merdiven kullanılarak sağlanmaktadır (Resim 229). Mermer geçiş kemeri Bursa tipindedir. Kemer, doğu-batı yönü kemer yastıklarında yedi sıra stalaktit mukarnaslı nişler ve alt kesimlere yerleştirilen beş sıra mukarnaslı, geometrik bezemeli dikdörtgen pano kullanımları ile de hareketlendirilmektedir[345] (Resim 230, 231, 233). 10.67 m. yüksekliğe sahip ana ibadet mekânını etrafını üçgenlerin çevrelediği kasnak

[338] Yavaş, "Yeşilcami Külliyesi", s. 493.
[339] Ötüken, "vd", a.g.e., s. 226.
[340] a.g.e., s. 226.
[341] a.g.e., s. 226.
[342] Acar, a.g.e., s. 232.
[343] Ötüken, "vd", a.g.e., s. 226.
[344] Acar, a.g.e., s. 232.
[345] Ötüken, "vd", a.g.e., s. 224.

üzerine oturan kubbe örtüsü tamamlamaktadır[346] (Resim 232). Kubbe eteğine yatay şekilde yerleştirilen ayet yazılı bordürler ve geçiş üçgenlerinin yüzeylerine bezenen kalemişi motifler kullanılarak kazandırılan hareketlilik kubbe kasnağını eşit bölümlere ayıran dört vitray pencere ile sürdürülmektedir[347]. Ana ibadet mekânı kuzey duvarına doğu-batıda yerleştirilen altlı-üstlü pencereler döşeme seviyelerinde dikdörtgen formlu, sivri alınlıklı üst seviyelerde uzunlamasına, sivri kemerlidir. Geometrik süslemelere sahip ahşap kanatlı doğu-batı pencereleri ise mermer sövelidir[348]. Yapı içerisinde sıklıkla tekrarlanan altıgen çini plakalar ile çevrelenen duvar yüzeyleri ana ibadet mekânını da çevrelemektedir (Resim 234). Kobalt mavisi rengin ağırlıklı olarak tercih edildiği çini plakalar üst kısımlarına yatay biçimde işlenen dini içerikli metinlerin yer aldığı friz şeritleri kullanılarak sınırlandırılmaktadır[349]. Güney duvarının orta noktasına yerleştirilen 10.65 m. yüksekliğe sahip beşgen formlu mihrap çini plakalarla kaplanmaktadır[350] (Resim 235, 236) (Şekil 53). Dikdörtgen formlu çerçeve etrafını mihrap boyunca takip eden dikey şeritli bordürlerin iç kısımlarına işlenen yazı stilleri, geometrik ve bitkisel motifler, mukarnas dişleri gibi süslemeleri ile Osmanlı mimarisinin dikkat çekici ve özel süsleme programına sahip olan mihrabın Tebrizli bir usta grubu öncülüğünde tamamlandığı bilinmektedir[351]. Mihrap nişini şekillendiren stalaktitli mukarnas kavsara düşey yönde daralan biçimlidir (Resim 237) Ağız kısımlarına yerleştirilen kum saati formlu sütunçeler (Resim 238) mihrabı doğu-batı yönünde sınırlandırmaktadır[352]. Yazı kuşakları içerisinde dualar, dilekler, övgüler, ayet ve hadislerin yer aldığı mihrap kırmızı zemin üzerine beyaz boyalar ile tepelik kısmına işlenen sülüs tarzı Kelime-i Tevhid yazılı levha kullanılarak sonlandırılmaktadır[353]. Yapı içerisine güneybatıda konumlandırılan ahşap minber (Resim 239) ile güneydoğuda bulunan vaaz kürsüsü özelliği bulunmayan güncel eklemelerdendir.

M. 1552, 1573, 1617, 1623, 1635, 1645, 1684, 1783, 1863, 1881, 1893, 1940 yıllarına tarihlendirilen çeşitli onarım faaliyetleri ile günümüze ulaşan Yeşil Cami 2009

[346] Yavaş, "Yeşilcami Külliyesi", s. 493.
[347] Acar, a.g.e., s. 232.
[348] a.g.e., s. 232.
[349] a.g.e., s. 232.
[350] Yavaş, "Yeşilcami Külliyesi", s. 493.
[351] Yavaş, "Yeşilcami Külliyesi", s. 493. Acar, a.g.e., s. 233.
[352] Acar, a.g.e., s. 233.
[353] Ötüken, "vd", a.g.e., s. 226.

yılında geniş çaplı bir restorasyon çalışmasına ev sahipliği yapmıştır[354]. Yapı ile alâkalı olarak farklı tarihlerde ve çeşitli düzeylerde gerçekleştirilen onarım çalışmalarından biri olan ve 1835 yılına tarihlendirilen restorasyonu değerlendiren Kuban, "*kubbe örtüleri ve tamburlarına ait dış yüzeylerin biçim değiştirdiğini, bu değişimin dönem yapılarının aksine alışılmışın dışında olduğunu"* söylemektedir. 1863 yılında Leon Parvilleê'in çeşitli eleştirilerin odak noktasında yer almış olsa da Yeşil Cami'nin onarımı ile yakından ilgilendiği gerçeği de göz ardı edilmemelidir[355]. 2009 yılında başlatılan restorasyon çalışmaları sırasında kubbeler ve geçiş elemanları üzerinde yer alan kalemişi süslemeler tamamlanmış, bezemeler günümüze ulaşan görünümlerine bu tamirat ile birlikte ulaşabilmişlerdir[356].

2.5.2. Medrese

Farklı kayıtlarda Çelebi Mehmed Medresesi, Bursa Sultaniyesi, Sultaniye Medresesi gibi isimler ile anılan medrese külliye alanının güneybatısına konumlandırılmaktadır[357] (Resim 240). Yeşil Cami ile arasında 950 m. gibi bir mesafe bulunan yapının ilk planlamasında çift katlı kurgulandığı fakat banisi I. Mehmed'in ölümü üzerine ikinci katının tamamlanamadığı düşünülmektedir[358]. Döneminin eğitim-öğretim ve kültür yaşamının gelişiminde önemli bir etkiye sahip olan Yıldırım Medresesi Mehmed Şah Fenâri, Zenbilli Ali Efendi, Ebüssuûd Efendi, Molla Yegânzâdeler, Molla Hüsrev gibi isimlerin de müderrislik görevinde bulunduğu etkin bir yapı idi[359] [360] (Resim 262, 263, 264). Farklı tarihlerde bir çok onarım ve tadilat çalışmaları göz önünde bulundurulduğunda plan şemasını ve özgün detaylarını koruduğu düşünülen yapı 1975 yılından itibaren Türk-İslam Eserleri Müzesi adı altında günümüze ulaşabilmiştir[361] .

Kuzey-güney yönünde düzenlenen, kareye yakın dikdörtgen plan şemasına sahip medrese 36 m. x 38.5 m. boyutlarındadır[362] (Resim 54). Cephelerinde taş ve tuğlanın bir

[354] Yavaş, "Yeşilcami Külliyesi", s. 494.
[355] Goodwin, a.g.e.., s. 73.
[356] Acar, a.g.e., s. 225.
[357] Sağlık, a.g.e., s. 103.
[358] Ötüken, "vd", a.g.e., s. 320.
[359] Yavaş, "Yeşilcami Külliyesi", s. 494.
[360] Ötüken, "vd", s. 318.
[361] Uslu, a.g.e., s. 33.
[362] Yavaş, "Yeşilcami Külliyesi", s. 494.

arada kullanıldığı yapı içerisinde yer alan tüm kemerler sivri formlardadır. Medrese ana mekânına geçişler kuzey cepheye yerleştirilen, çapraz tonoz örtülü eyvan kullanımı ile gerçekleştirilmektedir[363] (Resim 241, 242, 243, 244, 245) (Şekil 55). Yapının güneyi dışında kalan tüm alanlar revaklar ile çevrilmektedir. Dikdörtgen planlı revaklı avlunun (Resim 246, 247) ortasında şadırvan bulunmaktadır. Devşirme sütunlar (Resim 249, 250, 251, 252) üzerine bindirilen sivri kemerli (Resim 248) revaklar üst örtü sisteminde kubbe ve tonoz kullanımları ile sona ermektedir. Revakların sırt kısımlarına konumlandırılan on iki öğrenci hücresinin (Resim 260, 261) dış cephelere de açılan birer penceresi bulunmaktadır. Uzunlamasına doğrultularda, dikdörtgen söveli pencereler farklı renklerde çini ve tuğla malzemeler kullanılarak hareketlendirilmektedir[364] (Resim 256, 257). Öğrenci hücrelerinin üzerleri iç kısımlardan tonozlar, dışta ise kiremitler kullanılarak örtülmektedir. Yapı içerisinde öğrenci hücreleri ile aynı düzende inşa edilen bir müderris odası bulunmaktadır[365] (Resim 258, 259). Kuzeybatıda bulunan diğer bir hücre üç tuvaletlidir[366]. Giriş eyvanının simetrisine konumlandırılan dershane avlu ve öğrenci hücrelerinin yer aldığı zeminden yüksek kot seviyesindedir[367] (Resim 253). Sekiz basamaklı çift yönlü merdivenler ile ulaşılabilen ve cephe kısımlarında kesme küfeki taşının kullanıldığı dershane eyvanı 10 m. x 10 m. ölçülerindedir[368] (Resim 254). Dershanenin üzerini örten kasnaklı kubbeye (Resim 255) geçişler pandantifler üzerinde yer alan üçgen kuşak kullanımları ile sağlanmaktadır[369].

2.5.3. Türbe

Caminin güneyinde kalan tepe üzerine konumlandırılan ve Goodwin'in ifadesi ile "*Osmanlı sultan mezarlarının inşa tarzından farklı olarak Selçuklu ve İran kümbetlerine, Orta Asya insanının yaşamını sürdürdüğü yurt ya da çadırların gelişmiş bir versiyonuna işaret eden"* Yeşil Türbe külliyenin banisi I. Mehmed için

[363] Ötüken, "vd", a.g.e., s. 320
[364] a.g.e., s. 321.
[365] Yavaş, "Yeşilcami Külliyesi", s. 494.
[366] Goodwin, a.g.e., s. 85.
[367] Sağlık, a.g.t., s. 103.
[368] Ötüken, a.g.e., s. 320.
[369] Fatma Serra Uslu, *Bursa Yeşil Camii Çini Tezyinatı*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012, s. 32.

tasarlanmıştır[370] (Resim 265). Yapının inşa faaliyetlerinin M. 1421 yılında tamamlandığı genel görüşüne rağmen bazı detaylarda farklı yorumlamalar bulunmaktadır. Yorumlardan ilki "*I. Mehmed'in ölümünden kırk gün önce yapının inşa edildiği"* görüşünü destekleyen Aslanapa'ya aittir[371]. Goodwin yapının "*I. Mehmed'in vefatından sonra II. Murad'ın talimatı ile Hacı İvaz Paşa tarafından tamamlandığını"* belirtmektedir[372]. Kuban mimarın Hacı İvaz Paşa olduğunu belirten açıklamalarında sonra türbenin tarihlendirmesi noktasında bir yorumda bulunmamaktadır[373]. Türbe iç kısımlarına girişi sağlayan ve kuzeyde bulunan giriş kapısının ahşap kanatları üzerinde yer alan kitabe 1421 yılında vefat eden I. Mehmed'i şehit olarak nitelendirirken yapının mimarı olarak Hacı İvaz Paşa ismini göstermektedir. Kitabe metninde yer alan diğer ifadeler doğrultusunda Tebriz'li Hacı Ahmed oğlu Hacı Ali isimli ustanın mekân için düzenlenen ahşap işleri ile alâkadar olduğu da öğrenilebilmektedir[374].

Cepheleri küfeki taşı ile örülerek inşa edilen yapının sekizgen kasnağı, geçiş kısımları ve kubbe örtüsü de düşünüldüğünde yüksekliği 25.5 m. ulaşmaktadır (Şekil 56). Osmanlı türbeleri özelinde değerlendirildiğinde ise düzenleme boyutsal açıdan ilk sıraya yerleştirilmektedir[375]. Giriş dışında kalan cephelerde yapı boyunca devam ettirilen pencereler birbirini tekrarlayan biçimdedir (Resim 277, 278). Döşeme seviyelerinde bulunan mermer söveli, lokma parmaklıklı pencereler üst seviyelerinde bulunan ayet ve hadislerin yazılı olduğu levhalar ile kuşatılmaktadır. Düşey doğrultularda yerleştirilen üst seviye pencereleri ise sivri kemerlidir. Zemin seviyesi pencerelerinin aksine yazı levhalarının bulunmadığı pencereler altlıklarında yer alan dikdörtgen kartuşlar kullanılarak hareketlendirilmektedir. Yapının giriş kapısı dikdörtgen formlu bir niş içerisine alınmıştır ve mukarnaslı, yarım daire formlu kubbe örtüsü ile tamamlanmaktadır[376] (Resim 266, 267, 268) (Şekil 57). Ceviz ağacından ahşap kapı kanatları (Resim 269, 270) üzerinde bulunan geometrik süslemeler, rumî, palmet ve rozet motifleri ile tarihi, dini nitelikli yazılar yapı üzerinde yer alan kitabeden de öğrenildiğine göre Tebriz'li ahşap ustası Hacı Ahmed oğlu Hacı Ali tarafından

[370] Goodwin, a.g.e., s. 83.
[371] Aslanapa, a.g.e., s. 285.
[372] Goodwin, a.g.e., s. 82.
[373] Kuban, a.g.e., s. 107.
[374] Yavaş, "Yeşilcami Külliyesi", s. 494.
[375] a.g.e., s. 494.
[376] Kuban, a.g.e., s. 108.

bezenmiştir[377]. Sekiz köşeli seki üzerinde yer alan sembolik sandukaların bulunduğu alana geçiş çift basamaklı merdiven kullanımı ile gerçekleştirilmektedir[378]. I. Mehmed'e ait olan beyaz, mavi, sarı ve lacivert renklerin kullanıldığı çini sanduka zeminin orta kısmında yer almaktadır (Resim 271). Güneye yerleştirilen iki adet sanduka I. Mehmed'in oğulları Şehzade Mahmud ve Şehzade Mustafa'ya aittir. Kuzeyde bulunan sandukanın Şehzade Yusuf'a arka kısımlarında yer alan naaşların Selçuk Hatun, Sitti Hatun, Hafza Sultan, Ayşe Hatun ve Daya Hatun'a ait oldukları bilinmektedir[379]. Zeminden başlayarak 3 m. yüksekliğe kadar yapının iç yüzeylerini dolanan altı köşe firuzeler ve altın yaldızlı rozetler Muhammed-el Mecnun isimli sanatçının eseridir[380] (Resim 276). İç mekânın tüm yüzeyleri boyunca tekrarlanan altlı-üstlü çift sıra pencerelerini alınlık kısımlarına ilâve edilen çeşitli hadislerin yazılı olduğu sivri kemerli çini levhalar kuşatmaktadır[381]. Sekizgen, yüksek bir kasnak üzerine oturtulan 15 m. çapa sahip kubbe örtüsüne geçiş üçgen kuşaklar kullanılarak sağlanmaktadır (Resim 272). Kubbenin iç yüzeylerinde sivri kemerli, küçük boyutlu birer pencere açıklığı tekrarlanmaktadır[382]. Naaşların tabutlar içerisinde zeminin altında yer aldığı mahzen, kripta gibi isimler ile bilinen mezar odası beş bölmelidir. Üzeri basık tonoz ile örtülü olan mezar odasının güneyinde girişi bulunmaktadır[383]. Giriş kapısının simetrisinde yer alan çini mihrap Aslanapa'nın deyimi ile *"Bursa Yeşil Cami ve Edirne Muradiye Camii mihrabı ile beraber üçlü bir grup oluşturan şaheserlerdendir"*[384] (Resim 273, 274, 275). Tepelik bölümünde biçimlendirilmiş buket desenleri, doğu-batı yönlü yerleştirilen çift sütunçe rumi, palmet, kıvrık dal motifleri ve çeşitli yazı dizileri tarafından çevrelenmiş mihrap geometrik ve bitkisel motifler kullanılarak çerçeve içerisine alınan altı basamaklı, stalaktitli mukarnaslar kullanılarak sonlandırılmaktadır[385]

[377] Ötüken, "vd", a.g.e., s. 295.
[378] Uslu, a.g.e., s. 28.
[379] Ötüken, "vd", a.g.e., s. 296.
[380] a.g.e., s. 295.
[381] a.g.e., s. 295.
[382] a.g.e., s. 295.
[383] Kuban, a.g.e., s. 108.
[384] Aslanapa, a.g.e., s. 285.
[385] Uslu, a.g.e., s. 28.

2.5.4. İmaret

Külliye alanının güneydoğusunda yer alan imaret simetrik olmayan dikdörtgen planlı düzendedir. Günümüzde özgün işlevini sürdüren yapı fazlaca harap durumda olduğu 2010 yıllarında Vakıflar Genel Müdürlüğü kontrolünde özgün planına sadık kalınarak restore edilmiştir[386]. Plan şeması üzerinden değerlendirildiğinde ise imaret, 10 m. x 23 m. ölçülerine sahip güney yönde yer alan hacim ile 10 m. x 16 m. ölçülerinde kuzey hacminin birleştirilmesi ile oluşturulmaktadır. Yapının cephe duvarları taş ve tuğla malzemeler kullanılarak inşa edilmiştir[387]. İşlevsel açıdan çift hacimlerin yemeklerin dağıtıldığı ve yemekhane olarak kullanılan birbirinden bağımsız alanlar oldukları düşünülmektedir[388]. Kuzey yönüne doğudan ilave edilerek plan şemasının simetri kaybetmesine de neden olan çift kubbeli mutfak 10 m. x 3.5 m. ölçülerindedir[389]. İmaret içerisinde yer alan fakat günümüze ulaşamayan ambarın yapının doğusuna konumlandırıldığı düşünülmektedir[390].

2.5.5. Hanlar

Külliye'ye gelir sağlama amacı ile inşa edilen üç handan birincisi olan fakat günümüze ulaşamamış Yeşil Han isimli yapı caminin batı yönüne konumlandırılmıştır[391]. *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler* isimli çalışmanın ilgili maddesi yapının "*külliye ile paralel şekilde inşa ettirildiğini, banisinin II. Mehmed Çelebi"* olduğu aktarılmaktadır[392]. Külliyenin banisi olarak I. Mehmed isminin günümüze ulaşan belgelerde kesinlik kazanmış olması ve II. Mehmed Çelebi isminde bir şahsiyete Osmanlı hükümdarları içerisinde rastlanmaması göz önünde bulundurulduğunda bahsi geçen bilgilerde bir yazım yanlışı olduğunu düşünmek akla yatkın görünmektedir. Yayımlanmış bir yüksek lisans tezinin Yeşil Hanı başlıklı maddesinde Kamil Kepecioğlu ve Ekrem Hakkı Ayverdi'nin çeşitli kaynakları referans gösterilerek iki yazarın yapıdan han ya da misafirhane olarak bahsettikleri

386 Sağlık, a.g.e., s. 107.
387 a.g.e., s 107.
388 Yavaş, "Yeşilcami Külliyesi", s. 494.
389 Goodwin, a.g.e., s. 84.
390 Yavaş, "Yeşilcami Külliyesi", s. 494.
391 a.g.e., s. 495.
392 Ötüken, "vd", a.g.e., s. 346.

görünmektedir[393]. Aynı çalışmanın ilerleyen bölümlerinde çeşitli belgelerden yola çıkılarak han için ayrılan tamir bütçeleri incelenmiş ve Ayverdi'den aktarıldığına göre yapının büyük boyutlarda olması gerektiği vurgulanmıştır[394]. Sultan Hanı, Hân-ı Harir, Faytoncular Hanı, Arabacılar Hanı, Yeni İpek Hanı, Eski İpek Hanı gibi geçmiş yıllarda farklı isimlendirmelere sahip olarak kullanılan diğer bir han günümüzde İpek Hanı ismi ile bilinmektedir[395]. Bursa Ulucamii'nin kuzeyine konumlandırılan yapının külliye ile paralel inşa edildiği ve banisinin I. Mehmed olduğu düşünülmektedir.[396] Yapının mimarı olarak ise hana yakın şekilde kendi adına bir külliyenin inşasını da tamamlayan Hacı İvaz Paşa ismi ön plana çıkmaktadır[397]. Farklı yıllarda birden çok onarım ve tadilat çalışmalarının gerçekleştirildiği İpek Han'ın özgün inşa özellikleri hakkında ise yapının batısında bulunan çift katlı hacim günümüze doğru verilerin aktarılmasını sağlamaktadır. Yapının 1972-1973 yıllarına tarihlendirilen restorasyon çalışması sırasında batı hacmi örnek alınmış, Bursa'da yer alan diğer şehir içi hanlarının mimari özellikleri ile de desteklenerek yeniden inşa faaliyeti gerçekleştirilmiştir[398]. Han doğu-batı doğrultusunda, kareye yakın dikdörtgen planlı ve çift katlıdır[399]. Yapının cephe duvarları taş ve tuğlanın bir arada kullanıldığı almaşık biçimdedir. Doğuda bulunan giriş kapısının ilk inşa dönemlerinde taçkapı şeklinde inşa edildiği fakat günümüze ulaşan girişin işlevsel ya da biçimsel açıdan bu kapıyı yansıtmadığı düşünülmektedir[400]. Özgün inşa programında yapıyı dört tarafından çevreleyen üzeri açık avlu alanının ortasında yer alan onikigen planlı, fevkâni mescid ile beraber şadırvan ve farklı işlevler için kullanılan odalar günümüze ulaşamamıştır[401]. Yapıyı avlu etrafında çevreleyen ve çift kat boyunca tekrarlanan revaklar kalın payeler üzerine bindirilmektedir. Zemin katta yer alan revak kemerleri taş ve tuğla kullanılarak inşa edilmiş, üzerleri çapraz tonozlar ile kapatılmıştır. Günümüze ulaşamamış olan ahır ve yemlik bu katın güneyine konumlandırılmıştır. İkinci kat revakları yuvarlak kemerli, üzeri kubbe ile örtülü

[393] Fikret Alkan, "Günümüze Ulaşamayan Bursa Hanları", (Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, s. 57.
[394] a.g.e., s. 57.
[395] Yavaş, "Yeşilcami Külliyesi", s. 495.
[396] Enis Karakaya, "İpek Hanı", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2000, c. 20, s. 368.
[397] a.g.e., s. 368.
[398] a.g.e., s. 368.
[399] Ötüken, "vd", a.g.e., s. 333.
[400] Karakaya, a.g.e., s. 368.
[401] a.g.e., s. 368.

biçimdedir ve tuğlanın yapı malzemesi olarak kullanıldığı görülmektedir. Yapı içerisine yerleştirilen kare planlı odalarının tümü tonoz ile örtülmektedir. Zemin katında yer alan otuz dokuz oda ve ikinci katında bulunan kırk iki odanın birer kapı açıklığı ile revaklı alana geçişi sağlanmaktadır[402]. Bursa şehrinin boyutsal açıdan en büyük hanı olma özelliğini taşıyan yapı asli işlevini de koruyarak günümüze kadar ulaşmış olmasının yanı sıra ticarî nitelikli yapıların tanımlanması, karşılaştırılması gibi unsurların somut veriler üzerinden değerlendirmesine de imkân sağlamaktadır. Bursa Hanlar bölgesi içerisinde yer alan, doğu-batı yönü doğrultusunda şekillendirilmiş çarşı aksının oluşum sürecinde de etkili olan Lonca Han, Geyve Han ve İvaz Paşa Hanı gibi isimler ile bilinen yapı Yeşilcami Külliyesi'ne gelir elde edebilmek amacı ile inşa edilen üçüncü ve son yapıdır[403]. Cepheleri taş ve tuğla ile örülerek oluşturulan yapı içerisine girişler doğu yönü dışında kalan yüzeylere açılan kapı kullanımları ile gerçekleştirilmektedir[404]. Kare planlı avlu çevresinde çift kat boyunca tekrarlanan sivri kemerli, tuğla ayaklar üzerine bindirilen revaklar çapraz tonozlar ile örtülmektedir. Çift katlı hanın zemin katında yer alan yirmi altı oda içerisinde birer pencere bulunmaktadır. Üst örtü sisteminde beşik tonozların kullanıldığı odaların tümünde revaklara geçişi sağlayan birer kapı girişi de yer almaktadır. Yapının ikinci katında bulunan oda düzenlemeleri otuz adettir. Zemin kat odalarından farklı olarak bu birimlere birer ocak nişi yerleştirilmiştir. Yapı içerisinde yer alan tek kubbeli mescid ve ahır bölümleri günümüze ulaşamamıştır[405]. Ticari işlevine devam eden yapı farklı tarihlerde geçirdiği onarım ve tadilat işlerinin dışında Osmangazi Belediyesi sorumluluğunda yapılan restorasyon çalışmaları ile birlikte özgün plan şemasını ve yapı özelliklerini bir nebze de olsa koruyarak günümüze ulaşabilmiştir[406].

[402] a.g.e., s. 368.
[403] Ayşegül Keleş Eriçok, "Bursa Tarihi Ticaret Merkezinde 16. Yüzyıldan Günümüze Ticari Fonksiyonların Değişimi", *Planlama Dergisi*, 2015, s. 174.
[404] Ötüken, "vd", a.g.e., s. 339.
[405] a.g.e., s. 339.
[406] Yavaş, "Yeşilcami Külliyesi", s. 495.

2.6. MURÂDİYE KÜLLİYESİ (1425-1426)

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Bursa'da Zaman şiirinde *"sabrın acı meyvası"* olarak nitelendirdiği Murâdiye Külliyesi, M. 1426 yılında II. Murad baniliğinde inşa edilmiştir[407]. Yapım kitabesinden bir buçuk yıl içerisinde tamamlandığı anlaşılan külliyenin mimarı ile ilgili net bir bilgi günümüze ulaşamamıştır[408]. Bulunduğu bölgeye ismini veren ve Osmanlı sultanları tarafından Bursa'da inşa ettirilen son külliye olarak dikkat çeken yapı topluluğu; merkezinde tabhâneli/zaviyeli cami, alanın batısına konumlandırılan on altı hücreli medrese, medrese ile aynı yönde yer alan dikdörtgen planlı hamam, külliye alanının kuzeydoğusunda bulunan imaret ve caminin güneyinde farklı aralıklarla düzenlenmiş türbelerden meydana gelmektedir[409] (Şekil 58). Türbelerin bulunduğu hazire içerisinde çeşitli dönemlere ait çok sayıda mezarlıklar da yer almaktadır. Külliye içerisinde yer alan çeşmelerden biri Murâdiye Camii'ne diğer ikisi Murâdiye Medresesi'ne aittir. Türbelerin bulunduğu alanın muhtelif yerlerine konumlandırılan üç, caminin kuzeyine eklemlenmiş bir şadırvan da külliye alanı içerisinde yer almaktadır[410]. Özgün durumunda külliye programı dahilinde inşa ettirilen sıbyan mektebi ise günümüze ulaşamamıştır[411].

[407] Tuba Dalar, "Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Bursa'da Zaman Şiirinde Zaman ve Mekan Algısı", *Akademik İncelemeler Dergisi*, 2018, s. 190.
[408] Mefail Hızlı, "Bursa'da Selâtin İmâretleri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2001, s. 57
[409] Doğan Yavaş, "Murâdiye Külliyesi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2006, c. 31, s. 196.
[410] Sağlık, a.g.e., s. 108.
[411] a.g.e., s. 108.

2.6.1. Cami

Çeşitli kaynaklarda II. Murad Zaviyesi olarak da isimlendirilen yapının cümle kapısı üzerinde yer alan celî sülüs Arapça kitabesi külliyenin inşasına 828 Recebinde (Mayıs 1425) başlandığını ve 830 Muharreminde (Kasım 1426) inşa faaliyetinin tamamlandığını belirtmektedir[412]. Yapı; doğu-batı doğrultusunda yerleştirilerek koridor aracılığı ile ulaşılabilen çifte tabhâne, giriş cephesine konumlandırılan beş birimli, revaklı son cemaat yeri, dikdörtgen planlı sofa ve kuzey-güney ekseninde üzeri kubbe ile örtülü ana ibadet mekânından meydana gelmektedir [413] (Şekil 59, 60). Caminin cephe duvarları yatay olarak yerleştirilmiş üç sıra tuğla, bir sıra taş biçimli almaşık düzendedir. Boyut, biçim yönünden farklılıklar gösteren taş sıralarının aralarına bazı noktalarda bir ya da ikişer dik tuğlalar yerleştirilmektedir. Taş ve tuğla aralarında kullanılan bağlayıcı harçlar ile birlikte yapının beden duvarları kabayonu olmasına rağmen bir nebze de olsa düzgün kesme taş görünümü kazanmaktadır[414]. Yapı içerisini aydınlatmak amacı ile doğu-batı duvarlara üçer, (Resim 283, 284) güney duvara ikişer, kuzey duvarına dört pencere yerleştirilmiştir (Resim 279, 280, 281, 282). Döşeme seviyelerinde yer alan tüm pencere söveleri kagirdir. Pencerelerin üzerine konumlandırılan sivri alınlıklı kemerler tuğladandır. Üst seviye pencereleri dikdörtgen çökertmeler içerisinde, alınlıkları sivri kemerler ile sonlandırılmaktadır. Yapının kuzeyinde yer alan sekizgen planlı şadırvan içten kubbe, dıştan kurşun kaplı kırma çatı ile örtülüdür (Resim 285). Ahşap payeler kullanılarak taşınan Bursa tipi kemerler "S" kıvrımları ile hareketlendirilmektedir. Mermer havuzun (Resim 286) ayna taşlarında (Resim 287) kakma tekniğinde süslemeler bulunmaktadır[415]. Caminin kuzeyine konumlandırılan çifte minareden doğuda bulunan minarenin kaidesi beden duvarları ile birleştirilmiştir. Doğu minaresinin özgün niteliklerini koruduğu düşünülmektedir[416]. Kesme taş kullanılarak inşa ettirilen 1.46 m. boyutlarına sahip kaide üzerinde yükselen pabuç çift mazgallıdır. Silindir formlu tuğla gövde 9.23 m. uzunluğundadır. Kesme taş şerefe ve petek yüzeyleri beyzi kartuşlar ve nişli bordürler ile hareketlendirilmektedir. Minare konik formlu külah üzerine konumlandırılan kesme taş alem ile

[412] Kuban, a.g.e., s. 114. Yavaş, "Murâdiye Külliyesi", s. 196.
[413] Yavaş, "Murâdiye Külliyesi", s. 196. Kuban, a.g.e., s. 114. Sağlık, a.g.t., s. 109.
[414] Acar, a.g.e., s. 334.
[415] a.g.e., s. 335.
[416] a.g.e., s. 337

sonlandırılmaktadır[417]. Kuzeybatıda yer alan diğer minare kitabesinde 1904-1905 tarihi yazılıdır. Bahsi geçen tarih minarenin yapıya eklenme tarihi olmalıdır[418]. Kare planlı kaide bölümü almaşık örgüye sahip minarenin pabucu kesme taşlar ile oluşturularak gövdeye de geçişi sağlayan yatay bir şerit tarafından çevrelenmektedir. Tuğla malzemelerin kullanıldığı gövde silindir formlu, kısa gövdelidir. Korkuluk kısımlarına dikey taşların yerleştirildiği şerefe dairesel planlıdır. Silindir formlu petek ile devam ettirilen düzenleme kurşun kaplı külah ve metal işlemeli alem tepeliği ile sonlandırılmaktadır[419].

Son cemaat yeri olarak düzenlenen beş birimli hacim çift granit sütun ve dört mermer ayak üzerinde yükselmektedir (Resim 288, 296). Mermer ayaklar doğu-batı köşelerde "L", diğer yönlerde ise "T"formundadır[420] (Resim 293, 299). Tüm birimler sütun (Şekil 292, 300) ve ayaklar üzerinde yükselen sivri alınlıklı kemerler ile tamamlanmaktadır. Kemerler doğu-batı ve kuzey-güney yönünde uzanan ahşap gergiler ile de desteklenmektedir[421]. Kemerlerin üzerinde son cemaat yeri boyunca devam ettirilen silmeler geometrik ve bitkisel motifler kullanılarak hareketlendirilmektedir. Giriş simetrisine yerleştirilen orta birimin (Resim 303, 304) üzeri üçgenlerden oluşan ve kasnak üzerine oturan mukarnaslı, tromplu kubbe ile örtülmektedir (Resim 305). Orta birimin doğu-batı eksenine yerleştirilen diğer birimler (Resim 289, 290, 291, 297, 298) geçişleri üçgenler ile sağlanan tromplu kubbeler (Resim 294, 302) ve aynalı tonoz kullanımları ile kapatılmaktadır[422] (Şekil 295, 301). Dışa doğru çıkıntısı olmayan Bursa kemerli, mermer söveli giriş eyvanının eni ve boyu yaklaşık olarak aynı ölçülerdedir[423] (Resim 306, 307, 308) (Şekil 61). Doğu-batı duvarlarına dikdörtgen kesitli, stalaktitli mihrabiyeler (Resim 309, 310) işlenen giriş holü batı eyvanından bir kapı aracılığı ile çıkılabilen malakâri tekniğinde tavan göbeği düzenlemesine sahiptir[424]. İnşa edildiği dönemin özelliklerini koruyan basık kemerli, mermer söveli ve ahşap kanatlara (Resim 311, 312) sahip giriş kapısı üzerinde yer alan levha içerisinde inşa kitabesi de

[417] Şahin, a.g.e., s. 104.
[418] Acar, a.g.e., s. 337.
[419] Şahin, a.g.e., s. 101.
[420] Acar, a.g.e., s. 338.
[421] a.g.e., s. 338.
[422] Yavaş, "Murâdiye Külliyesi", s. 196.
[423] a.g.e., s. 196.
[424] a.g.e., s. 196.

yer almaktadır. Yapının kuzeyinde doğu-batı doğrultusunda düzenlenen birimler aynı ölçülerde iki ayrı kareden meydana gelmektedir. Ayverdi'ye göre "*hizmet odaları"*, Gabriel'e göre "*eğitim odaları ya da kütüphane"* gibi işlevlerde kullanılan bu alanlar Yenal'a göre ise "*tabhâne"* olarak inşa edilmiştir[425]. Günümüzde özgün işlevini kaybederek ibadet mekânı işlevinde kullanılan alanlara geçişler yuvarlak kemerler kullanılarak gerçekleştirilmektedir. Geçmiş yıllarda ahşap tavan düzenlemesi ile üzeri kapatılan doğu tabhânesi dikdörtgen kesitli ocak nişi ile tamamlanmaktadır. Batı tabhânesinin üst örtü sisteminde kullanılan kubbe örtüsünün özgün inşa programında doğuda yer alan tabhâne içerisinde de kullanıldığı düşünülmektedir[426]. Kuzey eyvanı ile geçişi sağlanan (Resim 316) sofa kareye yakın dikdörtgen planlıdır (Resim 313). Kuzeyde bulunan kemer altına yerleştirilen ahşap ayaklar üzerine bindirilmiş mahfil alan içerisine sonraki yıllarda ilave edilen unsurlardandır[427] (Resim 315). Mahfil altı duvarının altıgen mermer plakalar kullanılarak oluşturulan kısımları bitkisel motiflere sahip bordürler ile sınırlandırılmaktadır[428]. Üst seviyelerine üçgenler ile hareket kazandırılan pandantifl kullanımları ile geçişi sağlanan kubbe sekizgen kasnak üzerine yerleştirilmektedir (Resim 314). Geçiş elemanları, etek ve göbek kısımları geç döneme ait kalemişi süslemeler ile hareketlendirilen kubbe aydınlatma feneri ile sona ermektedir. Sofa alanına doğu-batı ekseninde dahil edilen eyvanlara geçişler yuvarlak kemerli düzenlemeler kullanılarak sağlanmaktadır (Resim 317). Kare planlı mekân kurgularına sahip eyvanları (Resim 318, 320, 321) üst örtü sisteminde kullanılan kubbe düzenlemesine mukarnaslar ile hareketlendirilmiş pandantifler kullanılarak geçilmektedir (Resim 319, 322). Sekizgen kubbe kasnakları kemerleme dizileri kullanılarak çevrelenmektedir[429]. İki eyvan içerisinde de tekrar edilen pencereler güney duvarlarının orta kısımlarına yerleştirilen birer, yapılan tamirat çalışmaları sırasında kapılara dönüştürülen de dahil olmak üzere doğu-batı duvarlarında yer alan ikişerli düzenlemeye sahiptir. Kalemişi süslemeler kullanılarak bezenen dikdörtgen söveli pencereler sivri kemerlidir[430].

[425] Sağlık, a.g.e., s. 109.
[426] Acar, a.g.e., s. 341.
[427] Yavaş, "Murâdiye Külliyesi", s. 196.
[428] Acar, a.g.e., s. 340.
[429] Acar, a.g.e., s. 340.
[430] a.g.e., s. 340.

Sofa zemininden beş basamaklı bir merdiven (Resim 325) ile geçişi sağlanan ana ibadet mekânı kare planlı kurgudadır (Resim 323, 324, 326, 327, 328, 329). Kubbe (Resim 331) geçişleri için kullanılan damlalı tromplar iri mukarnaslara sahiptir[431]. Acar'ın "*pandantifin form değiştirmiş garip görünümü"* olarak tanımladığı tromplar kıvrımlar, yaprak sıraları ve püskül kullanımları ile bezenen yedi sıra halkalardan meydana gelmektedir[432]. Üçgen kuşaklar tarafından çevrelenen sekizgen kasnak simetrik yerleştirilen sekiz pencerelidir. Ana ibadet mekânı içerisinde bulunan pencereler tüm yüzeylere altlı-üstlü yerleştirilmiştir. Döşeme seviyesi pencereleri gemi teknesi kemerlidir ve kalemişi süslemeler kullanılarak hareketlendirilmektedir. Üst seviyelerde yer alan vitray pencereler sivri kemerlidir. Zemin seviyelerinde kalan boşlukları ana ibadet mekânı boyunca çevreleyen çini plakalar geometrik şekiller ve bitkisel motiflerin yer aldığı kompozisyonlara sahiptir (Resim 324, 330). Renk skalasını firuze, yeşil, mavi, beyaz ve turkuazlar oluşturmaktadır[433]. Ana ibadet mekânı içerisinde yer alan çini plakaları farklı bir bakış açısı ile değerlendiren Goodwin "*İslami yapılar içerisinde görülen bezemelerin takıntı seviyesinde gök sembolleri ile bağlantısına ve hiyerarşik sıralamasına"* dikkat çekmektedir[434]. Ana ibadet mekânının güney duvarına yerleştirilen mihrap 18. yüzyılın ilk yıllarına tarihlendirilmektedir (Resim 332). Rokoko tarzında inşa edilen mihrap beşgen profilli, kıvrımlı kavsaralıdır (Resim 333, 334). Mihrabın batısında bulunan ahşap minber, aynalıklarına geometrik motiflerin işlendiği ve ajur teknikli korkulukları ile hareketli görünüme sahiptir[435] (Resim 335). İbadet mekânının kuzeydoğusuna yerleştirilen ahşap vaaz kürsüsü detaylandırılabilecek özellikler barındırmamaktadır (Resim 336).

Günümüze ulaşana dek çeşitli onarım ve tadilat çalışmalarının gerçekleştirilen yapı ile alâkalı olarak Yavaş M. 1623 yılına ait bir belgeden bahsetmektedir. Belge içeriğini ise "*dönem yapıları göz önünde bulundurularak sofanın orta bölümüne konumlandırıldığı düşünülen şadırvanın varlığı ile mihrabın yeniden inşa edilmesi"* konuları oluşturmaktadır[436]. Hızlı M. 1782 yılına ait olan bir keşif raporu doğrultusunda oluşturulan heyetin "*cami çatısı, kubbe kurşunları ve mekân içerisinde yer alan*

[431] Yavaş, "Murâdiye Külliyesi", s. 196.
[432] Acar, a.g.e., s. 342. Ötüken, ''vd'', a.g.e., s. 136.
[433] Acar, a.g.e., s. 342.
[434] Goodwin, a.g.e., s. 82.
[435] Acar, a.g.t., s. 343.
[436] Yavaş, "Murâdiye Külliyesi", s. 197.

döşemelerin değişimine karar verdiğini ve tamirat için gereken miktarın hesaplanarak kayıt altına alındığını" bildirmektedir[437]. Kuban "*yapı strüktürü ile anlamsız biçimde yerleştirilen minarelerin çoğu kez yıkıldığını ve yeniden inşa edildiğini"* söylemektedir[438]. Cephe üzerine konumlandırılan pencereleri 19. yüzyıla tarihlendiren araştırmacı ana ibadet mekânında yer alan çini kaplı duvar yüzeylerini ise 18. yüzyılın Barok uygulamalarına benzetmektedir[439]. Acar Ayverdi'den alıntıladığı bilgiler ve tamir vesikaları doğrultusunda "*minberin yapı içerisine sonradan konumlandırıldığını fakat yine çıkan bir yangın sırasında zarar görerek mihrap çevresinde yer alan çini panolar ile birlikte yenilenerek günümüze ulaşabildiğini"* aktarmaktadır[440].

2.6.2. Medrese

Caminin batısına konumlandırılan kare planlı Murâdiye Medresesi güneyinde yer alan yazlık dershane, avluyu üç yönden çevreleyen on dört öğrenci hücresi, ufak boyutlu çift eyvan ve merkezinde sekizgen şemada şadırvan bulunan revaklı avludan oluşmaktadır[441] (Şekil 62,63, 64). 19. yüzyılın son çeyreğine kadar eğitimin sürdüğü çeşitli kaynaklardan öğrenilen Murâdiye Medresesi M. 1603 ve 1951 yıllarında çeşitli onarımlardan geçerek günümüze ulaşmıştır[442]. Yapının tüm cephe yüzeylerinde taş ve tuğla almaşık düzende kullanılmıştır. Kare planlı yazlık dershaneye on basamaklı bir merdiven aracılığı ile ulaşılmaktadır. Dershanenin iç alanında güneye bitişik dikdörtgen profilli mihrap yer almakta ve tüm alanın üzeri kubbe ile örtülmektedir[443]. Kare planlı öğrenci hücrelerinin tümü aynalı tonozludur[444]. Köşe odaları dışında kalan tüm hücrelerin içerisinde birer ocak ve pencere bulunmakta, duvar yüzeylerinde üçer niş tekrar edilmektedir. Köşe odaları iki pencereli, altı nişlidir[445]. Kuzeyde bulunan giriş hacmi devşirme sütun gövde ve başlıkları ile hareketlendirilmektedir (Şekil 65).

[437] Mefail Hızlı, "Murâdiye Külliyesi'nin 1782 Yılı Onarımı", *Bursa'da Zaman*, 2013, s. 38 - 39.
[438] Kuban, a.g.e., s. 114.
[439] a.g.e., s. 115.
[440] Acar, a.g.e., s. 333.
[441] Yavaş, "Murâdiye Külliyesi", s. 196.
[442] a.g.e., s. 113.
[443] Sağlık, a.g.e., s. 114.
[444] a.g.e., s. 113.
[445] Yavaş, "Murâdiye Külliyesi", s. 197.

Yapının kuzeyinde yer alan ufak boyutlu eyvanların üst kısımları kemerli tonozlar ile örtülmektedir[446].

2.6.3. İmâret

Külliye alanının kuzeydoğusuna konumlandırılan imâret, 40 m. x 13 m. boyutlarında dikdörtgen planlıdır[447] (Şekil 66). Üç sıra tuğla, bir sıra moloz taşın kullanıldığı almaşık düzende cephe yüzeyleri tüm yapı boyunca tekrarlanmaktadır. Yapı içerisinde ocak ve çeşme dışında sekiz fırın bulunmaktadır[448]. İmâretin batısında bulunan giriş kapısı ve eyvanının çift yanında yer alan pencereler yıldız, altıgen ve baklava motifli tuğlalarla hareketlendirilmiştir. Yapının üst örtü sistemi alaturka kiremitlerden oluşturulan çatı kullanılarak tamamlanmaktadır[449]. Külliyeye ait olduğu bilinen ve 15. yüzyılın ikinci çeyreğine tarihlendirilen vakfiyeye göre imârette iki öğün yemeğin pişirilip ihtiyaç sahiplerine dağıtılacağı belirtilmektedir. Bu bilginin dışında yapı içerisinde görevli vekilharç, ekmekçi, aşçı ve kilerci gibi kişilere ödenecek ücretler yine vakfiyede yer alan koşullara göre tespit edilmiştir[450]. M. 1649, 1825, 1878, 1996 gibi farklı tarihlerde çeşitli onarım ve yenileme faaliyetlerinin gerçekleştirildiği Murâdiye İmâreti günümüzde özel sektöre ait yeme-içme mekânı olarak hizmet vermektedir.

2.6.4. Hamam

Külliye içerisinde yer alan türbe bekçilerinin ve dua okuyucularının hamam içerisinde abdest almaları sonucu "Bekçiler", "Bekciyan" isimleri ile de bilinen Murâdiye Hamamı külliye alanının batı ucuna konumlandırılmaktadır. İnşa edildiği dönemde külliye bahçesinin içerisinde yer alan hamam Kaplıca Caddesi'nin kullanıma açılması ve çeşitli yol düzenlemeleri sonucu bu alanın dışında bırakılmıştır. M. 1523, 1623, 1634, 1742, 1930, 1980, 2010 yıllarında çeşitli onarımlar gören ve farklı

[446] Sağlık, a.g.e., s. 113.
[447] Yavaş, "Murâdiye Külliyesi", s. 197.
[448] Sağlık, a.g.e., s. 115.
[449] M. Baha Tanman, "Sinan'ın Mimârisi İmâretler", *Vakıflar Genel Müdürlüğü*, 1988, s. 335.
[450] a.g.m., s. 335.

faaliyetlerde kullanılan yapı günümüzde Bursa İl Özürlüler Kurulu'na ait "Engelli Kişisel Gelişim Merkezi" olarak hizmet vermektedir[451].

Yapı kuzey-güney yönünde dikdörtgen formlu plan şemasına sahiptir (Şekil 67, 68). Tüm cephe yüzeyleri 0.50 m. kalınlığında üç sıra moloz taş, üç sıra tuğla hatıllıdır. Yapının kuzeyinde yer alan 9.95 m. x 9.95 m. iç ölçülerine sahip soğukluğun üzeri sekizgen formlu kasnağa yerleştirilen ve ortasında aydınlık feneri bulunan kubbe ile örtülmektedir[452]. Soğukluk aracılığı ile geçilebilen çift eyvanlı ılıklık basit düzenlidir. Yapının güneyinden bulunan ve eyvanlar kullanılarak ile geçişi sağlanan kubbe ile örtülü halvet odaları doğu-batı simetrisindedir. Külhan ve yapıya su temini sağlayan depo halvet hücrelerine kuzey duvarından bitişiktir[453].

2.6.5. Hazire ve Türbeler

Murâdiye Külliyesi'nin güneyine doğu-batı doğrultusunda yerleştirilen çeşitli türbeler külliye haziresini bir nevî Osmanlı hanedanı mezarlığına dönüştürmüştür. İlk olarak külliyenin banisi olan II. Murad adına inşa edilen türbeyi ilerleyen dönemlerde sultan eş ve çocukları, sultan anneleri ve ebeler için düzenlenen farklı yapılar takip etmektedir (Resim 406, 407, 408).

M. 1451 yılında inşa ettirilen Sultan Murad Türbesi'nin mimari programının şekillenmesinde banisinin istekleri ön plana çıkmaktadır. Sultan Murad'ın isteği ve vasiyeti dikkate alınarak naaşı direkt olarak toprağa gömülmüş, hâfızların kur'an okuyabilmesi için etrafı galeri biçiminde düzenlenmiş, türbenin üzeri yağmur sularının yağması için açık bırakılmıştır[454]. Cephe yüzeylerinde taş ve tuğlanın bir arada kullanıldığı türbe 13.45 m. x 13.45 m. ölçülerindedir (Resim 337). Doğu-batı doğrultusunda kare planlı olarak düzenlenen mekâna giriş kuzey bölümünden bir antre aracılığı ile sağlanmaktadır (Resim 338, 339). Sultan Murad'ın naaşı iç alanın merkezinde yer almaktadır (Resim 342, 346). Naaşın bulunduğu orta bölüm devşirme dört sütun (Resim 343, 344) ve dört paye ile çevrelenmiş, alanın üzeri sekizgen

[451] a.g.e., s. 117.
[452] Yavaş, "Muradiye Külliyesi", s. 197.
[453] Sağlık, a.g.e., s. 117.
[454] Yavaş, "Murâdiye Külliyesi", s. 197.

kasnaklı, tromplu kubbe (Resim 345) kullanılarak örtülmüştür[455] Türbe çevresinde düzenlenen doğu-batı, kuzey-güney yönü doğrultusunda yürüme alanının üzeri ise kurşun kaplı tonoz ile kapatılmıştır[456]. Yapının kuzey-güney yönü duvarlarında ikişer, doğu-batı duvarlarında üçer adet dikdörtgen söveli pencere açıklıkları bulunmaktadır[457] (Resim 340, 341). Yapıya ilerleyen yıllarda doğu duvarından eklemlenen bir diğer türbe Alâeddin Türbesi ismi ile bilinmektedir (Resim 347). II. Murad'ın oğulları Şehzade Alâeddin, Şehzade Ahmet, Şehzade Orhan ve kızı Şehzade Hatun'un naaşlarının yer aldığı bu mekân 6.90 m. x 6.90 m. ölçülerinde kare planlı olarak inşa edilmiştir[458].

Hazire alanı içerisinde Murâdiye Camii ve II. Murad Türbesi arasında bulunan türbe Şehzade Ahmed Türbesi ismi ile bilinmektedir (Resim 348, 357, 359, 360). I. Selim'in (öl. 1520) isteği üzerine inşa edilen türbe 16. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlendirilmektedir. Yapı içerisinde sekizinci Osmanlı padişahı II. Bayezid'in oğulları Şehzade Ahmed, Şehzade Korkut, Şehzade Şehinşah, kızı Fatma Sultan ve torunları Kamer Sultan ve Mehmed'in naaşları yer almaktadır[459] (Resim 355, 356). Yapıya giriş kuzey cepheden Bursa kemerli, ahşap saçaklı 1.45 m. x 2.21 m. ölçülerine sahip giriş kapısı ile sağlanmaktadır[460] (Resim 349, 350, 353, 354). Sekizgen planlı mekânın cephe duvarları bir sıra kesme taş, çift sıra tuğla düzenindedir. Yapının üzerini örten kubbe sekizgen formlu kasnak üzerine bindirilmektedir[461] (Şekil 358). Tüm cephe yüzeylerinde yer alan üçer adet pencerenin kemer kısımları tuğla parçalarla dekore edilmiştir[462] (Resim 351, 352). Zemin pencerelerinde tercih edilen mermer kullanımı ve dikdörtgen söveler üst seviyelere yerleştirilen pencere açıklıklarına göre farklı düzendedir.

Hazire alanının güneybatısına konumlandırılan türbe Cem Sultan Türbesi ismi ile bilinmektedir (Resim 361). Altıgen planlı yapının tüm kenarları 7 m. uzunluğundadır. Cephe yüzeyleri çift sıra tuğla, tek sıra taş ve aralara yerleştirilen dik biçimli tuğlalar ile düzenlenmiştir. Yapı boyunca devam ettirilen pencere düzenlemeleri zemin kısmında

[455] Sağlık, a.g.e., s. 119.
[456] a.g.e., s. 119.
[457] Yavaş, "Murâdiye Külliyesi", s. 197.
[458] a.g.e., s 197.
[459] a.g.e., s 197.
[460] Hakkı Önkal, "Bursa'da Şehzade Ahmed Türbesi", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1986, s. 144.
[461] Önkal, a.g.m., s. 145.
[462] a.g.m., s. 197.

mermer söveli, üst kısımlarda ise sivri kemerlidir. Türbe iç kısmına giriş kuzey yöne yerleştirilen ahşap saçaklı, geniş boyutlu kemer aracılığı ile sağlanmaktadır (Resim 362). Giriş yönünün simetrisinde mihrap yer almaktadır. Bu iki duvar haricinde kalan cephe yüzeyleri Bursa kemerleri ile hareketlendirilmektedir (Resim 363). Yapının üzerini örten kubbeye geçiş elemanı olarak mekânı da çevreleyen prizma biçimli bademler tercih edilmiştir[463] (Resim 364). 15. yüzyılın son çeyreğinde inşa ettirildiği bilinen yapının ilk aşamada II. Mehmed'in (öl. 1481) büyük oğlu Şehzade Mustafa için düzenlendiği kabul edilmektedir[464]. Türbe içerisinde Cem Sultan'ın naaşı dışında, sekizinci Osmanlı Padişahı II. Bayezid'in oğulları Şehzade Abdullah, Şehzade Âlemşah ve on beşinci Osmanlı Padişahı Sultan Mustafa'nın kabri de yer almaktadır[465].

Külliye haziresinin güneybatısında yer alan bir diğer yapı ise Şehzade Mustafa Türbesi'dir (Resim 365). Giriş kapısında yer alan iki satırlık kitabe dikkate alınarak 16. yüzyılın son çeyreğinde II. Selim'in isteği doğrultusunda inşa edildiği bilinen türbe içerisinde Şehzade Mustafa ve annesi Mâhidevran Kadın'ın yanısıra Şehzade Bayezid'in oğulları Ahmed ve Orhan'ın da naaşları yer almaktadır (Resim 371). Yapının tüm cephe yüzeylerinde yatay olarak sıralanan üç sıra tuğla ve bir sıra kesme taş tekrarlanmıştır. Cephelerin zemin kısmında mermer söveli, üst kısımlarında sivri kemerli pencereler tercih edilmiştir (Resim 367, 368, 369). Yapı içerisine giriş kemerli, ahşap kanatlı kapı ile sağlanmaktadır (Resim 366, 370). Zemin kısmından başlayarak 3 m. yüksekliğe kadar onikigen olan duvar yüzeyleri İznik çinileri kullanılarak kaplanmıştır (Resim 373, 374). Çini dekorasyonunun bittiği kısımlardan itibaren sekizgen formlu plan şemasına sahip alanın üzeri pandantif ögeler ile geçişleri sağlanan kubbe örtüsü tamamlamaktadır[466] (Resim 372).

II. Bayezid'in oğlu Şehzade Mahmud adına 16. yüzyılın ilk çeyreğinde inşa edildiği düşünülen yapı külliye haziresinde yer almaktadır (Resim 375, 380). Türbe içerisinde Şehzade Mahmud dışında oğulları Orhan, Emir ve Musa'nın naaşları da yer almaktadır (Resim 378). Sekizgen formlu plan şemasına sahip yapının cephe yüzeyleri yatay olarak tekrarlanmış üç sıra tuğla ve bir sıra kesme taş ile kapatılmıştır. Giriş kapısı dışında

[463] Semavi Eyice, "Cem Sultan Türbesi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1993, c. 7, s. 286.
[464] a.g.e., s. 286.
[465] a.g.e., s. 286.
[466] Yavaş, "Murâdiye Külliyesi", s. 197.

kalan cephelerin zemin kısımlarında mermer söveli, üst kısımlarında sivri kemerli pencereler tekrar edilmiştir. Mermer revaklı ve Bursa kemerli girişin kapı kanatları kündekari tekniğindedir[467] (Resim 376, 377). Yapının iç kısmı altıgen çini panoların dışında kalemişi süslemeler ile dekore edilmekte, üst örtü sisteminin tamamlayan kubbe mekân içerinde tekrarlanan sivri kemerler kullanılarak taşınmaktadır (Resim 378).

Hazire içerinde yer alan hatun türbelerinden ilki II. Mehmed'in eşi ve Şehzade Mustafa'nın annesi Gülşah Hatun'a aittir (Resim 381). Türbe içerisinde bulunan iki adet mermer sandukanın biri yapının banisi Gülşah Hatun'a ait iken diğer sanduka hakkında net bilgiler bulunmamaktadır. Çeşitli kaynaklarda bu sandukanın II. Bayezid'in oğlu Şehzade Ali'ye ait olduğu yer almakta ise de II. Bayezid'in bu isimli oğlu bilinmemektedir[468]. 0.82 m. x 0.85 m. ölçülerinde değişen duvar kalınlıklarına sahip mekânın cephe yüzeyleri çift sıra tuğla, tek sıra taş düzenindedir. Yapı boyunca devam ettirilen duvar silmesi tek sıra kirpi saçaklı, kubbe etrafını çevreleyen silme ise çift sıra kirpi saçaklıdır. Zemin boyunca tekrarlanan sivri kemer alınlıklı, mermer söveli pencereler kubbe kasnağında yer alan alçı şebekeli pencereler ile birlikte yapının aydınlanmasını sağlamaktadır (Resim 384). Kuzey cephesinde yer alan giriş kısmı minimal bir eyvan görünümündedir (Resim 382, 383). Mermer söveli girişin üzeri tuğla süslemeler ile dekore edilmiştir. Ahşap kapı kanatları kündekâri tekniğindedir[469]. Kare planlı iç hacmin güney duvarında sade bir mihrap girintisi bulunmaktadır. İç kısımdan tromplarla geçişi sağlanan kubbe dıştan sekizgen kasnak üzerine oturmaktadır.

Hazire alanının güneybatısına konumlandırılan ikinci hatun türbesi ise Mükrime Hatun'a aittir (Resim 385). Yapı içerisinde II. Bayezid'in oğlu Şehzade Şehinşah'ın hanımı olan Mükrime Hatun'un naaşının yanısıra II. Bayezid'in torunu Fatma Hatun'un da sandukası yer almaktadır (Resim 388). 16. yüzyılın ilk çeyreğinde inşa ettirildiği düşünülen yapı kare planlıdır[470]. Kapı açıklığından başlayan tek sıra kirpi saçak düzenlemesi tüm yapı boyunca devam ettirilmektedir. Cephe yüzeyleri yatay olarak yerleştirilen tek sıra taş, üç sıra tuğla düzenindedir. Zemin kısmında yer alan sivri kemer alınlıklı, mermer söveli sekiz adet pencere kubbe kasnağında yer alan alçı şebekeli dört

[467] a.g.e., s. 198.
[468] a.g.e., s. 198.
[469] a.g.e., s. 197.
[470] a.g.e., s. 197.

pencere ile birlikte yapının aydınlatılmasını sağlamaktadır (Resim 387). Doğu yönünde yer alan cephe üzerine yerleştirilen kapı açıklığı eyvan biçimindedir (Şekil 386). Tromplarla geçişi sağlanan kubbe sekizgen formlu kasnak üzerine bindirilmektedir (Resim 389). Kubbe boyunca devam ettirilen silme çift sıra kirpi saçaklıdır.

Murâdiye Medresesi'nin güneybatı yönüne konumlandırılan bir diğer hatun türbesinin II. Mehmed'in ebesi adına inşa edildiği düşünülmektedir. 15. yüzyılın ortalarına tarihlendirilen türbe Ebe Hatun Türbesi olarak isimlendirilmektedir[471] (Resim 390) Türbe içerisinde yer alan sanduka baş ve ayak taşlarının çift yanına mermer levhalar yerleştirilerek oluşturulmuştur[472]. Mezar anıtı dört yönü açık baldaken plan şemasına sahiptir. Moloz taş kullanılarak oluşturulan zemin kaidesi üzerine oturan 0. 78 x 0. 78 m. ölçülerine sahip ayakların her biri arasında 4. 46 m. mesafe bulunmaktadır[473]. Ayak ve gövde kısımlarında yatay olarak yerleştirilen tek sıra kesme taş, çift sıra tuğla düzenlemesi dört yönde sivri biçimli kemerler ile tamamlanmaktadır. Sivri kemerlerin kaideleri tek sıra kesme taş, üç sıra tuğla düzenindedir. Cephe boyunca devam ettirilen silmeler çift sıra kirpi saçaklıdır. Yapının üzerini örten ve kasnağı bulunmayan kubbeye geçiş pandantifler ögeler ile sağlanmaktadır.

Hazire alanının güneybatı yönünde yer alan türbe II. Bayezid'in eşi Gülruh Hatun'a aittir (Resim 391). Yapı içerisinde Gülruh Hatun'ın yanısıra kızı Kamer Hatun, oğlu Osman ve torunu Fatma Hatun'un naaşları da yer almaktadır. Kare planlı yapının cephe yüzeyleri yatay olarak yerleştirilmiş tek sıra kesme taş ve çift sıra tuğla düzenindedir. Zemin katta bulunan sivri kemer alınlıklı, mermer söveli sekiz adet pencere üst katta bulunan dört adet alçı şebekeli pencere ile birlikte mekânın aydınlatılmasını sağlamaktadır (Şekil 395). Yapı boyunca devam ettirilen kademeli silmeler tek sıra kirpi saçaklı iken kubbe silmesinde çift sıra kirpi saçak tercih edilmiştir. Küçük boyutlu bir eyvan görüntüsünde olan giriş basık kemerli ve mermer sövelidir (Resim 392, 393). Çift yanında ise mihrabiyeler yer almaktadır. İç mekânın güney duvarında mihrap, doğu ve batı duvarlarda ahşap kapaklı dolaplar için düzenlenmiş nişler yer almaktadır. Dıştan

[471] Ali Kılcı, "Erken Osmanlı (1299-1451) Baldaken Türbeleri", Vakıflar Dergisi, 2005, s. 261.
[472] a.g.m., s. 261.
[473] a.g.m., s. 261.

sekizgen formlu kasnak üzerine bindirilen kubbeye geçişler ise mukarnaslı tromplar ile sağlanmaktadır[474] (Resim 394).

Hazire alanının kuzeybatı yönüne konumlandırılan bir diğer türbe II. Bayezid'in eşi Şirin Hatun adına inşa edilmiştir (Resim 396). Türbe içerisinde Şirin Hatun'un dışında Şehzade Abdullah'ın hanımı Ferahşah Hatun ve kızı Aynışah'ın naaşları da yer almaktadır (Resim 398). 5.93 x 5.97 m. ölçülerinde kare planlı mekânın üzeri tromplar ile geçişi sağlanan yüksek sekizgen kasnaklı bir kubbe ile örtülmektedir (Resim 399). Tüm cephe yüzeylerinde yatay olarak yerleştirilen bir sıra kesme taş, çift sıra tuğla ve aralara yerleştirilen tuğla düzenlemeleri tekrar edilmiştir. Yapının aydınlatılması alt kısımda mermer söveli, sivri kemer alınlıklı sekiz adet, üst kısımda sivri kemerli dört adet pencere kullanılarak sağlanmaktadır (Şekil 400). İki yanında alçı mihrabiyelerin bulunduğu giriş kapısı basık kemerli ve mermer sövelidir (Resim 397).

II. Mehmed'in annesi Hümâ Hatun adına II. Murad tarafından M. 1449 yılında tamamlandığı bilinen Hümâ Hatun Türbesi hazire alanının güneydoğu yönüne konumlandırılmıştır (Resim 401). Ak Türbe, Hatuniye Türbesi isimleri ile de bilinen yapı içerisinde Hümâ Hatun'un naaşı dışında kime ait olduğu bilinmeyen bir sanduka yer almaktadır (Resim 403). Altıgen formlu plan şemasına sahip türbenin üzeri kubbe ile örtülmüştür (Resim 404). Cephe yüzeylerinde yatay olarak yerleştirilen bir sıra kesme taş, çift sıra tuğla düzenlemesi tüm yapı boyunca tekrar edilmiştir. Kesme taş aralarına dikine yerleştirilen tuğlalar beden duvarlarına hareketlilik kazandıran unsurlardandır. Zemin kısmında giriş açıklığı dışında kalan yüzeylerde sivri kemer alınlıklı, mermer söveli pencereler yer almaktadır. Pencere düzenlemeleri üst seviyelerde alçı şebekelidir. Türbe iç alanına girişi sağlayan kapı basık kemerli, mermer söveli, çift yanı mihrabiyeli ve alçı sıvalıdır (Resim 402).

Hümâ Hatun Türbesi ile aynı doğrultuda yer alan son hatun türbesi ise Saraylılar "Cariyeler" ismi ile bilinmektedir[475] (Resim 405). Hazire içerisinde yer alan etrafı açık, baldaken formlu iki yapıdan biri olan türbenin banisi ve içerisinde yer alan tuğladan iki adet sandukanın kimlere ait olduğu hakkında bilgiler yok denecek kadar azdır. Zemin kısmı tuğla malzemeler kullanılarak kaplanan yapı dört yanı açık, kare formlu plan

[474] Yavaş, "Murâdiye Külliyesi", s. 198.
[475] Kılcı, a.g.m., s. 260.

şemasındadır. Karenin köşelerine yerleştirilen "L" şemaya sahip ayaklar arasındaki mesafe 6.68 m. ölçülerindedir[476]. Cephe duvarları ve ayakların yüzeyleri yatay olarak yerleştirilmiş bir sıra kesme taş, üç sıra tuğla düzenindedir. Kesme taşların arasına dikine yerleştirilen tek sıra tuğla parçaları ve kemer alınlıklarında tekrarlanan üç sıra tuğla düzenlemeleri ile cephe yüzeyleri dekore edilmiştir. Tüm cephelerde tekrar ettirilen sivri alınlıklı, mermer konsollar üzerine oturan çifte kemerler üçer paye üzerinde yükselmektedir. Çatı kısmında yer alan silmeler kirpi saçaklar ile tamamlanmış, yapının üzeri geçiş kısımları piramidal üçgenler tarafından çevrelenen sivri formlu bir külah kullanılarak örtülmüştür[477].

[476] a.g.m., s. 260.
[477] a.g.m., s. 260.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SULTAN KÜLLİYELERİ

(EDİRNE ÖRNEĞİ)

Osmanlı Devleti'nin payitaht şehirlerinden olan ve oldukça önemli mimari yapıların yer aldığı şehir içerisinde yaklaşık olarak 53 yıllık bir zaman dilimini kapsayan sultan külliyeleri inşa faaliyetleri izlenebilmektedir. M. 1435 yılına tarihlendirilen yapım başlangıçlarına sahip Murâdiye Külliyesi ile birlikte 1488 yılı içerisinde tamamlanan Bayezit II Külliyesi kronolojik gelişimin başlangıç ve sonlandırılış aşamalarını temsil eden yapı topluluklarıdır. M. 1437-1447 yılları arasında tamamlandığı düşünülen Üç Şerefeli Cami ve Külliyesi şehirde inşa ettirilen ve kronolojik açıdan ikinci sıraya yerleştirilen bir diğer sultan külliyesi örneği olarak öne çıkmaktadır.

3.1. MURÂDİYE KÜLLİYESİ (1435-1436)

Caminin kuzeyinde bulunan taçkapı üzerine yerleştirilen inşa kitâbesi doğrultusunda baniliğini II. Murad'ın yaptığı bilinen külliyenin mimarı hakkında ise kesin niteliklere sahip belge ya da yazılı kaynak bulunmamaktadır. Acar, Ünver'den alıntıladığı ve varsayım üzerine geliştiği düşünülen bilgiler doğrultusunda "*Konya şehrinden sedye üzerinde taşınarak Edirne'ye getirilen ve Üç Şerefeli Cami programı ile de bağlantılı olan, ismi ya da niteliği belli olmayan bir mimar"* tarafından külliye inşasının M. 1436 yılında tamamlandığını belirtmektedir[478]. Şehrin kuzeydoğusuna yüksek bir tepe üzerine konumlandırılan Murâdiye Külliyesi kuzey-güney yönü doğrultusunda tabhâneli/zaviyeli cami, kıble yönünde bulunan ve batıya doğru genişleyen hazire alanından meydana gelmektedir (Levha 70). Caminin kuzeyinde bulunan ahşap mevlevîhâne, kuzeydoğuda yer alan imârethâne ve güneyde çift katlı sıbyan mektebi günümüze ulaşamayan yapılardandır[479].

Kuban'ın Evliya Çelebi metinlerini referans göstererek bahsettiği pasajlarda "*günümüze ulaşan caminin ilk inşa programında mevlêvihane işlevinde olduğu ve yaşanan kanlı bir olay sonrasında minare eklenerek günümüze cami olarak ulaşabildiği"* aktarılmaktadır[480]. Külliye alanının kuzeyine konumlandırılan ahşap mevlevîhanenin semâhane, harem dairesi, derviş hücreleri, dede odaları, imaret, türbe ve farklı işlevlerde kullanılan odalara sahip olduğu fakat yapının 20. yüzyılın ilk yarısında tamamen ortadan kaldırıldığı düşünülmektedir[481]. Külliye içerisinde yer alan diğer bir yapı ise caminin kuzeydoğusuna konumlandırılan imârethanedir. Akçıl ve Özer'e ait ansiklopedi maddesinde yer alan bilgilere göre imârethane "*aşevi, kiler ve fırından meydana gelmektedir".* Aynı madde içerisinde çift katlı mektep binasının "*tamamen kesme taş malzemeler kullanılarak inşa edildiği ve üzerinin beşik çatı ile örtülü olduğu"* da öğrenilmektedir[482].

[478] Acar, a.g.e., s. 307. Aslanapa, a.g.e., s. 232.
[479] Nesrin Çiçek Akçıl, Cebe Özer, "Murâdiye Külliyesi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, Türkiye, Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, c. 7, 2006, s. 199.

[480] Kuban, a.g.e., s. 111.
[481] Akçıl, Özer, a.g.e., s. 200.
[482] a.g.e., s. 200.

3.1.1. Cami

Murâdiye ya da Mevlevîhâne gibi külliye ile bağlantılı isimler ile anılan bölge içerisine konumlandırılan cami doğu-batı ekseninde bir alanı kapsayan set duvarları ile çevrelenmektedir. Yapı, merkezi noktasına taçkapının da yerleştirildiği yatay eksende, doğu-batı doğrultusunda uzanan beş birimli son cemaat yeri, kare planlı sofa, sofa alanına doğu-batı ekseninde dahil edilen dikdörtgen planlı tabhâneler ve sofa ölçülerini güneyde de tekrar eden ana ibadet mekânından oluşmaktadır[483] (Resim 409) (Şekil 71, 72, 73). Caminin cephe duvarları Kuban'ın deyimi ile "*II. Murad döneminde yaygınlık kazanan kesme taş malzemeler"* kullanılarak inşa edilmiştir[484] (Resim 410). Cephe duvarları dışında üst örtü sisteminde kullanılan kubbe ve tonozlar yatay şeritli saçaklar kullanılarak çevrelenmektedir[485]. Yapıda bulunan pencereler boyutsal ve biçimsel özelliklerini cephe bütününde tekrarlamaktadır. Güney duvarına simetrik yerleştirilen altlı-üstlü çifte pencereler dikdörtgen profilli çökertmeler içerisindedir (Resim 411). Döşeme seviyelerinde bulunan tüm pencereler mermer söveli, sivri kemerli ve renkli alınlıklıdır (Resim 412, 413) Üst seviye pencereleri uzunlamasına biçimli, sivri kemerlidir[486]. Taçkapı ile aynı eksen üzerine konumlandırılan şadırvan avlunun kuzeyindedir (Resim 414). Mermer aynalıklar (Resim 415) şadırvanın tüm yönlerinde benzer biçimli olarak tekrar kullanılmaktadır. Baldaken biçiminde, altıgen planlı şadırvan altı ahşap ayak (Resim 416) üzerine bindirilen beş bölmeli çatı kullanılarak örtülmektedir. Caminin kuzeybatısına, beden duvarları üzerine konumlandırılan minare 1.70 m. ölçülerine sahip kare kaide ile başlatılmaktadır[487]. Üçgen pabuç kesme taş gövdeye altlık biçimindedir. Çokgen profilli gövde yüzeyleri çift mazgallı, taş bileziklidir. Yatay ve dikey silmeler kullanılarak çevrelenen şerefe altı dışında geometrik motiflerin yer aldığı korkuluklar ile şerefeye geçilmektedir[488]. Minare, çokgen kesitlere sahip petek üzerine yerleştirilen kurşun kaplı, konik külah ile sonlandırılmaktadır[489].

[483] Acar, a.g.e., s. 308.
[484] Kuban, a.g.e., s. 112.
[485] Acar, a.g.e., s. 308.
[486] a.g.e., s. 309.
[487] Şahin, a.g.e., s. 132
[488] a.g.e., s. 134.
[489] Akçıl, Özer, a.g.e., s. 200.

Murâdiye Camii'nin kuzeyine yatay şerit biçiminde, dikdörtgen planlı yerleştirilen beş birimli son cemaat yeri doğu-batı eksenindedir (Resim 417). Kare kesitli payeler tarafından taşınan beş birim tuğla parçalar dışında tamamen kesme taş malzemeler kullanılarak inşa edilmiştir[490]. Dikdörtgen profilli giriş hacmine (Resim 418) sivri kemerli geniş bir açıklık kullanılarak geçiş sağlanmaktadır. Sivri kemer doğu-batı ekseninde yerleştirilen gergiler ile de sağlamlaştırılmaktadır. Giriş hacmi diğer birimlerden yüksek boyutları ile daha vurguludur. Geçişlerinde üçgenlerin kullanıldığı kubbe ile üst örtü sistemi tamamlanmaktadır (Resim 419). Giriş hacminin güneyine yerleştirilen düşey eksende, dikdörtgen profilli doğu-batı yönü pencereleri mermer sövelidir (Resim 420, 427). Batı penceresinin simetrisinde bulunan beşgen mihrap sivri kemerli, kavsaralıdır[491] (Resim 428). Doğu cephe yüzeylerinin yukarı kısımlarında kalın puntolar ile "Allah" ve "Hu" kelimeleri yazılıdır[492] (Resim 421, 422). Giriş hacmine doğu-batı yönünde yerleştirilen çifter birim yaklaşık olarak 20 cm. ölçülerinde sekileri ile (Resim 423) yüksek kot seviyelerine sahiptir[493]. Dikdörtgen profilli, sivri kemerli bu birimler tuğla malzemeler ile de hareketlendirilmektedir (Resim 424). Doğu-batı doğrultusunda birbirinden bağımsız yerleştirilen gergiler tarafından desteklenen yan birimler aynalı manastır tonozları kullanılarak örtülmektedir (Resim 425, 426). Son cemaat yerinin uç kısımlarında bulunan sivri kemerli dış açıklıklar güneyden çift kademeli, silme biçimli yastıklar üzerine oturmaktadır [494] (Resim 429, 430) Diğer birimlerde olduğu gibi tuğla malzemeler kullanılarak hareket kazandırılan bu birimler de gergi kullanımları ile sağlamlaştırılmaktadır. Giriş hacminin güneyinde bulunan taçkapı dikey formlu, dikdörtgen çerçevelidir (Resim 431). Taçkapı ağızlarında dikdörtgen kaidelere bindirilen gömme sütunçeler kullanılmaktadır. Kademeli biçimde ve üst kısımlara doğru daralarak yükseklik kazanan yedi sıra mukarnas kavsaralı taçkapı nişi sivri kuşatma kemeri kullanılarak da çevrelenmektedir[495] (Resim 434). Kavsara seviyesine doğu-batı yönünde yerleştirilen çifte pencere dikdörtgen söveli, demir şebekelidir[496]. Yan duvarlarda bulunan mukarnas kavsaralı mihrabiye nişleri ile taçkapı

[490] a.g.e., s. 199.
[491] Acar, a.g.e., s. 311.
[492] a.g.e., s. 311.
[493] a.g.e., s. 311.
[494] a.g.e., s. 311.
[495] Acar, a.g.e., s. 311.
[496] a.g.e., s. 311.

fazlaca hareketlendirilmektedir[497] (Resim 432, 433) Giriş kapısı basık kemerli, ahşap kanatlı ve çift renklidir (Resim 435). Taçkapı üzerine yerleştirilen kitabe renkli mermer malzemelerden oluşturulan levha içerisindedir. Arapça kitabe metni kazıma tekniğinde, üç satırdır[498].

Taçkapıdan basamaklar kullanılarak geçişi sağlanan kısa mesafeli hol, yatay eksende doğu-batı doğrultusundadır (Resim 436). Son cemaat yerinin güney duvarına yerleştirilen çifte pencerenin iç mekâna yansımaları olan açıklıklar hol alanında Bursa kemerli hücrelere açılmaktadır[499] (Resim 437). Hücrelerin batısında bulunan sivri kemerli geçiş (Resim 438) 19. yüzyıl eklentisi olduğu düşünülen kadınlar mahfiline açılmaktadır[500] (Resim 439). Holün doğusuna, duvar yüzeyine yerleştirilen sivri kemerli, sağır nişin işlevi hakkında kesin bilgiler bulunmamaktadır (Resim 440). Hol alanından merdiven basamakları kullanılarak geçişi sağlanan sofa kare planlıdır (Resim 441). Sofa, geçişlerinde prizmatik üçgenlerin kullanıldığı kubbe ile örtülmektedir. Ana ibadet mekânı kubbesine oranla daha büyük boyutlu olan sofa kubbesinin merkezi noktasında aydınlık feneri bulunmaktadır[501] (Resim 442). Kubbe çevresinde yer alan ve günümüze kalıntılar şeklinde ulaşabilmiş kalemişi süslemelerin yapının ilk inşa aşamasında üst örtü sistemini tümü ile bezediği düşünülmektedir[502]. Kubbe çevresi ve geçiş elemanları kûfi ve sülüs yazı frizleri, madalyon motifleri dışında bitkisel bezemeler ile hareketlendirilmektedir[503]. Sofa alanına doğu-batı yönünde konumlandırılan tabhâneler kuzey-güney doğrultusundadır. Dikdörtgen planlı şemayı tekrar eden çifte tabhâne alanlarına geçişler geniş, sivri kemerler ile sağlanmaktadır (Resim 443, 444). Yapı içerisinde bulunan diğer birimler ile benzer kot seviyelerinde yerleştirilen tabhâneler boyutsal açıdan ise bu birimlerin gerisindedir[504] (Resim 445). Çifte tabhânede kubbeye geçişlerde pandantifler kullanılmaktadır. Tabhânelerin kuzey duvarlarına oylumlanan nişler dikdörtgen biçimlidir. Orta yüzeylerde bulunan yuvarlak kemerli ocak nişleri sivri kemerli ikişer niş ile de sınırlandırılmaktadır (Resim 446).

---

[497] a.g.e., s. 311.
[498] Yıldız Demiriz, Osmanlı Mimarisi'nde Süsleme I, Erken Devir (1300 - 1453), Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1979, s. 487.
[499] Akçıl, Özer, a.g.e., s. 199.
[500] Acar, a.g.e., s. 312.
[501] Aslanapa, a.g.e., s. 232.
[502] Demiriz, a.g.e., s. 488
[503]. a.g.e., s. 488.
[504] Akçıl, Özer, a.g.e., s. 199.

Sofa ile aynı zemin seviyesinde bulunan ana ibadet mekânı içerisine geçişler geniş açıklıklı, sivri kemerli eyvan kullanılarak sağlanmaktadır (Resim 447, 448). Kemer altlıklarına yerleştirilerek kaide görevinde de kullanılan dikdörtgen nişler ana ibadet mekânını hareketlendirilen unsurlardandır. Kuzeye bakan yüzeylerine düşey formlu sütunçelerin yerleştirildiği beşgen kesitli nişler mukarnas kavsaralıdır[505] (Resim 449, 450). Ana ibadet mekânı 9.30 m. x 9.30 m. iç ölçülerinde kare planlıdır[506] (Resim 451). Üst örtü sistemi sofada da kullanılan benzer kubbe ile tamamlanmaktadır. Kubbeye geçişlerde prizmatik üçgenler tercih edilmektedir[507] (Resim 452). Ana ibadet mekânını çevreleyen duvar yüzeylerine sıraltı tekniğinde, beyaz zemin üzerine mavi renklerin hakim olduğu altıgen, üçgen çini plakalar yerleştirilmektedir. Çini plakaların iç yüzeyleri bitkisel ve geometrik motifler ile bezenerek doldurulmaktadır[508]. Çini plakaları üst kısımlarından çevreleyen ve sınırlandıran bitkisel motifli bordürler yine bitkisel bezemelerin kullanıldığı palmet fistosları ile hareketlendirilmektedir[509] (Resim 453, 454, 455, 456, 457, 458). Ana ibadet mekânı güney duvarına orantılı biçimde yerleştirilen mihrap iç alana 19. cm çıkıntı oluşturmaktadır (Resim 459) (Şekil 74). Bağlayıcı yapı malzemesi olarak beyaz renkli kireç harcının kullanıldığı mihrap tamamen çini plakalar ile kaplanmaktadır[510]. Yaklaşık olarak 3.65 m. x 6.35 m. boyutlu düzenleme dikdörtgen profillidir. Mihrap, geometrik ve bitkisel motifler ile birlikte yazı kuşaklarının da yer aldığı altı ayrı bordür kullanılarak çevrelenmektedir. Ağız kısımlarına doğu-batı yönünde yerleştirilen silindir gövdelere sahip köşe sütunçeleri 1.48 cm boyutlarındadır. Yukarı seviyelere doğru daralan biçimli sekiz sıra mukarnaslı kavsara, köşelik yüzeylerine işlenen kıvrım dallar, rumiler ve hatayi motifleri ile hareketlendirilmektedir[511]. Alınlık çeşitli ayetlerin yazılı olduğu dikdörtgen bir levhaya sahiptir. Mihrap diziler şeklinde sıralanan bitkisel bezemeli tepelik ile sonlandırılmaktadır[512]. Yapının camiye dönüştürüldüğü yıllarda alan içerisine yerleştirildiği düşünülen ahşap minber ana ibadet mekânının güneybatısındadır. Sivri

[505] Acar, a.g.e., s. 313.
[506] Tolga Bozkurt, *Osmanlı Selâtin Cami Mihrapları*, (Doktora Tezi), Konya: Konya Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s. 69.
[507] Akçıl, Özer, a.g.e., s. 199.
[508] a.g.e., s. 199.
[509] Acar, a.g.e., s. 314.
[510] Bozkurt, a.g.e., s. 69.
[511] a.g.e., s. 76.
[512] a.g.e., s. 71.

kemerli açıklık ile merdivenlerine geçişin sağlandığı minber aynalık ve korkuluk yüzeylerine bezenen şebekeli, geometrik bezemeler ile de şekillendirilmektedir[513] (Resim 460).

3.1.2. Hazire

Caminin güney yönüne doğu-batı ekseninde gelişim göstererek eklemlenen hazire 16. yüzyıldan itibaren kullanılan mezar taşlarının gelişimi ile de yakından ilintilidir[514] (Resim 461). Hazire alanına geçişler doğuda bulunan ve kesme taş malzemeler kullanılarak inşa edilen dikdörtgen formlu, basık kemerli giriş kullanılarak gerçekleştirilmektedir[515] (Resim 462, 463).

16. yüzyıldan başlayarak 20. yüzyıla kadar tarihlendirilebilen detaylara sahip hazire çeşitli boyut ve formlarda mezar taşlarını günümüze aktarabilmiştir. Alan içerisine belli bir düzen dahili dışında yerleştirilen 206 mezar taşının 123 tanesi erkek mevtâlara aittir. 51 adet baş taşının kadın mevtâlar için oluşturulduğu bilinmekte, 32 adet ayak taşı üzerinde cinsiyet bağlamında yorum yapılamamaktadır[516]. Mezar alanlarında kullanılan malzemeler bağlamında bazı değerlendirmelerin yapılabildiği hazire içerisinde oyma ve kabartma teknikleri ile şekillendirilen mezar taşları bulunmaktadır. Taş ve mermer malzemeler kullanılarak biçimlendirilen mezar başlıklarının üzerinde yer alan tüm isimlendirmeler celi talik ya da celi sülüs yazı stili kullanılarak oluşturulmaktır. Mezarlara ait formlar çerçeveli, kapak taşlı ve sandık biçimli olarak isimlendirilen yapım tekniklerine sahiptir (Resim 464, 465, 466). Mevtâ kişiler çeşitli ve çok sayıda meslek grupları içerisinde yer almaktadır. Bu mesleklerlerden bazıları ise; nalbant, gümrük kâtibi, muallim, kaymakam, çuhadar, neyzen, serasker, sultan ağası, saray muhasebecisi, kethüda, sarac, posta tatarı, berber, binbaşı, mektep şakirdanı, musâhib, piyade yüzbaşı, ticaret reisi, kol ağası, müezzin, şeyh, vilayet defteri müdürü, imam, çavuş, şair, tersane-i amire müdürü şeklinde sıralanabilmektedir[517]. Hazire alanı

[513] Acar, a.g.e., s. 314.
[514] Detaylı bilgi için bkn. Yağmur Candan Kuşaklı, *Edirne Muradiye Camisi Haziresi Mezar Taşları*, (Yüksek Lisans Tezi) Ankara: Ankara Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.
[515] Akçıl, Özer, a.g.e., s. 200.
[516] Kuşaklı, a.g.e., s. 219.
[517] Kuşaklı, a.g.e., s. 219.

içerisinde yer alan mezar taşlarından edinilen bilgiler doğrultusunda Murâdiye Mevlevîhanesi'nin ilk şeyhi Celâleddin Çelebi, halefi Cemâleddin Çelebi, tekke şeyhlerinden Mehmed Ârif ve Osman Dede gibi isimlerin dışında 17. yüzyıl divan şairlerinden Neşâtî, Mevlevî şairlerinden Enîs Recep Dede gibi önemli isimler de bu alana defn edilmişlerdir[518].

[518] Akçıl, Özer, a.g.e., s. 200.

3.2. ÜÇ ŞEREFELİ CAMİ VE KÜLLİYESİ (1437-1447)

Edirne'de yer alan sultan külliyeleri örneklerinden bir diğeri olan Üç Şerefeli Cami ve Külliyesi II. Murad'ın baniliğinde inşa edilmiştir. M. 1437 yılına tarihlendirilen inşa faaliyetlerinin yaklaşık olarak on yıl içinde tamamlandığı ve yapı topluluğun M. 1447 yılında sona erdiği bilinmektedir[519]. Külliyenin mimarı ile ilgili olarak çeşitli isimler günümüze ulaşmasına rağmen bu kişi ya da kişiler üzerinde kesin bir mutabakat sağlanamamaktadır. *TDV İslam Ansiklopedisi'nin* Üç Şerefeli Cami ve Külliyesi maddesinde külliyenin mimarları olarak Mimar Muslihuddin ve Şehâbeddin Usta isimleri öne çıkmaktadır[520]. Kuban "*mimar Muslihuddin isimli kişi yalnızca camiye ait revaklı avlunun kurgulanıp, inşa edilmesi üzerine yoğunlaşmış olabileceğini"* belirtmektedir[521]. Külliye alanının merkezi noktasında bulunan cami, kuzeyinde konumlandırılan ve doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen bir alan içerisine yerleştirilen revaklı avlu kullanımı ile Osmanlı mimarisinde bir ilki temsil etmektedir. Cami, avlu alanının güneyinde benzer şemada fakat daha ufak boyutlu ana ibadet mekânından meydana gelmektedir. Külliyeye kıble duvarının sırt bölümüne yerleştirilerek eklemlenen hazire, revaklı avlu alanına geçilen doğu portalının simetrisinde bulunan Saatli Medrese ve külliye alanının güneydoğusunda bulunan Peykler Medresesi diğer külliye yapılarındandır (Şekil 75). Günümüze ulaşamayan sıbyan mektebinin caminin doğu cephesi ile Saatli Medrese'nin batı duvarı arasında kalan bölümde yer aldığı düşünülmektedir[522].

[519] Aslanapa, a.g.e., s. 234.
[520] Nesrin Çiçek Akçıl, "Üç Şerefeli Cami ve Külliyesi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi , c. 42, 2012, s. 277.
[521] Kuban, a.g.e., s. 145.
[522] Akçıl, "Üç Şerefeli Cami ve Külliyesi", s. 277.

3.2.1. Cami

Günümüzde Edirne şehir merkezi içerisinde yer alan ve külliye programının ana ibadet mekânını içerisinde barındıran cami, kuzeyi haricinde kalan kısımlardan geçişlerin sağlandığı, doğu-batı ekseninde dikdörtgen planlı revaklı-şadırvanlı avlu ile başlatılmaktadır. Avlu alanının güneyine yerleştirilen son cemaat yeri yedi birimlidir. Son cemaat yerinin ortasında bulunan geniş bir giriş hacmi ve taçkapı kullanılarak geçişin sağlandığı ana ibadet mekânı 60 m. x 24 m. ölçülerinde, dikdörtgen planlıdır [523] (Şekil 76, 77). Tamamen kesme taşlar kullanılarak inşa edilen Üç Şerefeli Cami detaylarında bulunan renkli mermer malzemeler ile de hareketlendirilmektedir. Yatay biçimlerde, dikdörtgen kesitli kesme taş düzeni caminin tüm cephelerinde tekrar kullanılmaktadır. Taçkapı ve portal sövelerinde, kemerlerinde kullanımının dışında revak kemerleri ve sütunlarda da renkli mermerler görülebilmektedir. Camiye ait cephe yüzeyleri ile birlikte avluda da tekrarlanan pencereler altlı-üstlü, çift sıra biçimindedir (Resim 467). Döşeme seviyelerine yerleştirilen pencereler silme kullanımları ile oluşturulan dikdörtgen profiller içerisindedir (Resim 468, 469, 470) Pencereler, yatay ve dikey eksenli beyaz mermer söveli, madeni şebekeli içlikli, sivri kemerlidir. Pencere alınlıklarında hafifletme kemerlerine benzer kırmızı-beyaz renkleri ardışık biçimlerde devam ettiren uygulamalar görülmektedir (Resim 471, 472, 473). Üst seviye pencere çerçeveleri duvar yüzeyleri ile ince bir silme tabakası kullanılarak bütünleştirilmektedir. Kagir üst seviye pencereleri dikdörtgen profilli, sivri alınlıklıdır. Kurgulanış açısından iç mekân düzenine de benzer şekillerde yansıtılan pencereler biçimsel manada ise farklılıkları bünyesinde barındırmaktadır. Farklılıkların detaylandırılması noktasında; avlu giriş kapılarının çevrelerine yerleştirilen döşeme seviyesi pencerelerinin renkli bordür kullanımları ile çevrelenmesi, son cemaat yeri döşeme seviyeleri pencerelerinin dini içerikli bezemelerinin işlendiği çini levhalardan oluşturulan alınlıkları, aynı alanın üst seviyelerinde bulunan dikdörtgen şemada, sivri alınlıklı pencereleri ve ana ibadet mekânı üst seviye pencerelerinde kullanılan vitray içlikler gibi örnekler görülmektedir. Camiye ve yapı topluluğuna da ismini veren minare ana ibadet mekânının kuzeybatı köşesine konumlandırılmaktadır (Resim 474). 6 m. çap ve 67.75 m. uzunluk ölçüleri ile döneminin en yüksek boyutlu kurgusu olan minare tamamen kesme taş malzemeler

[523] a.g.e., s. 277

kullanılarak inşa edilmiştir[524]. Çokgen formlu kaide (Resim 475) üzerine yerleştirilen üç şerefeli minare yatay düzlemde üçgen motiflerden oluşan dışa taşkın pabuçludur. Kaide yüzeylerine oylumlanan dikdörtgen, Bursa kemerli nişler kaide platformu çevrelemektedir. Kırmızı renkli ilk şerefe altı bölümüne kadar sürdürülen zikzak bezemeli gövde daireye yakın çokgen formludur[525]. Bağımsız şekillerde yerleştirilen üç petek kurşun kaplı, konik külahlıdır. Minare yüzeyinde bulunan üç şerefe profilli ve kaval silmeler ile çevrelenen altlıklar kullanılarak başlatılmaktadır[526]. Şerefe korkulukları baklavalı motiflerce hareketlendirilmektedir. Korkuluklar kafes tekniğinde geçmeli ve silindir formlu levhalara da sahiptir. Minare kaidesinden Bursa kemerli nişler (Resim 476) kullanılarak şerefelere geçilmektedir. Şerefelere 202 basamaklı, üç farklı merdiven ile ulaşılmaktadır. Birinci merdiven sadece ilk ve ikinci şerefelere ikinci merdiven ise ikinci ve üçüncü şerefelere açılmaktadır. Diğer basamaklar ile minarenin yalnızca son şerefesine çıkış gerçekleştirilmektedir[527] Birinci şerefesine kadar gövde yüzeylerine işlenen bezemeler ile bağlantılı olarak baklavalı ya da mozaikli gibi isimler nitelendirilen ikinci minare ana ibadet mekânının kuzeydoğusundadır (Resim 477).
II. Mehmed'in baniliğinde inşa edilere külliyeye eklemlenen Peykler Medresesi ile aynı yıllara tarihlendirilen kuzeydoğu minaresi kesme taş, moloz taş almaşıklığındadır[528]. Minare kaide ve gövde yüzeylerinde tekrarlanan kırmızı renkli taş dizilimlerince de hareketlendirilmektedir. Kagir bir zemin üzerine bindirilen kaide platformuna geçiş üç basamaklı merdiven kullanılarak gerçekleştirilmektedir (Resim 478). Uzunlamasına şemada kaide girişi kırmızı-beyaz renkli, sivri kemerlidir (Resim 479). Uç kısımlarına yerleştirilen dikine üçgen şeritlerce çevrelenen pabuç gövde başlangıcını da dolanan kırmızı renkli bordürlüdür. Dairesel gövde ardışık biçimli dikine, kare formlar kullanılarak elde edilen baklava-mozaik motiflidir. Kademeli biçimlerde konumlandırılan şerefeler kafesli korkulukludur. Mazgal pencereli çifte petek piramidal, kurşun kaplı ve ayça motifli külah kullanılarak sonlandırılmaktadır[529] 18. yüzyılda inşa edilen ve revaklı avlunun kuzeybatısına konumlandırılan üçüncü minare, gövde

[524] a.g.e., s. 279.
[525] a.g.e., s. 279.
[526] Şahin, a.g.e., s. 147.
[527] Akçıl, "Üç Şerefeli Cami ve Külliyesi", s. 279.
[528] a.g.e., s. 279.
[529] Şahin, a.g.e., s. 161.

yüzeylerine işlenen sarmal biçimli kaval silmelerden burmalı ismi ile anılmaktadır[530] (Resim 480). Minarenin sekizgen planlı kaidesi (Resim 481) dışa taşkın şekillendirilen ve üçgenlerler çevrelenen pabuç kısmı ile devam ettirilmektedir. Kaide yüzeyi uzunlamasına, geniş nişlere sahiptir (Resim 482). Niş köşelerini mukarnas başlıklı sütunçeler sınırlandırmakta, iç kısımları ise renkli tasarımlar ile hareketlendirilmektedir. Sivri kemerler kullanılarak pabuçluklara geçiş sağlanmaktadır. Pabuç yatay bordürlü, bitkisel bezemelidir. Yüzeylerinde yer alan dolgulu üçgenlerce hareketlendirilen pabuç uç yönü aşağı biçimli yerleştirilen motifler tarafından da çevrelenmektedir. Gövde yüzeylerine yerleştirilen ve minare görünümünün oluşumunu sağlayan renkli sarmallar pabuç üst kısımlarından itibaren görülebilmektedir. Silindir gövde yatay biçimli, beyaz renkli kesme taşlardan oluşturulan helezonik şekilli, kırmızı renkli kaval silmelerin birleşiminden oluşmaktadır. Şerefe altları dışa taşkın, kagir bileziklidir. Şerefe yüzeyleri baklava biçimli motifler kullanılarak hareketlendirilmektedir. Dikdörtgen korkuluk panoları şerefe boyunca devam ettirilmektedir. Şerefe balkonunun da yer aldığı petek geleneksel biçimlerde minareye yerleştirilen piramidal külah kullanılarak sona ermektedir. Yapıda bulunan son minare yivli, şeşhaneli, kaval ve çubuklu gibi nitelendirmelere sahiptir. Minare, revaklı avlunun kuzeydoğusuna konumlandırılmaktadır[531] (Resim 483). Tamamen kesme taş malzemeler kullanılarak inşa edilen minare çokgen zemin seviyesine yerleştirilen sekizgen kaidelidir (Şekil 484). Kaide yüzeyini düşey eksenlerde çevreleyen sağır, dikdörtgen giriş kısımları mukarnas dolgulu başlık ve kaidelere sahip sütunçeler ile hareketlendirilmektedir. Pahlanmış motifler kullanılarak oluşturulan pabuçluk uç kısımları aşağı biçimli dışa taşkın üçgenler ile de kuşatılmaktadır. Dairesel gövde yüzeylerini meydana getiren dolgulu silmeler şerefe altlarına kadar devam ettirilmektedir. Korkuluk kare panoludur. Masif görünümlü petek ve kurşun külah kullanımı ile minare sonlandırılmaktadır. Caminin kuzeyine konumlandırılan ve yapının başlangıç aşamasını temsil eden şadırvanlı (Resim 486) avlu Osmanlı mimarlık kültüründe dönem itibari ile tercih edilen ilk kurgulama olması açısından da artı bir öneme sahiptir. Yatay eksende yerleştirilerek doğu-batı yönü doğrultusunda gelişim gösteren avlu 60.70 m. x 35.50 m. iç ölçüleri ile dikdörtgen planlıdır. (Resim 485). Avlu alanına geçişler güney yönü dışında kalan

[530] Akçıl, "Üç Şerefeli Cami ve Külliyesi", s. 279.
[531] a.g.e., s. 279.

cephe yüzeylerine yerleştirilen portallar kullanılarak gerçekleştirilmektedir. Yapı üzerinde yer alan diğer portallara göre gösterişli olmak ile nitelendirilen batı portalına eğimli arazi faktörüne paralel olarak kagir basamaklar kullanılarak ulaşım sağlanmaktadır[532] (Resim 487) (Şekil 79). Farklı boyutlu kademeli silmeler ile oluşturulan portalın yüzey kısımları beyaz renkli mermer malzemeler kullanılarak inşa edilmiştir (Resim 488, 491). Mermer söveli portal basık kemerlidir (Resim 489, 490). Portala kuzey-güney yönünden yerleştirilen çifte sütunçeler ile kazandırılan hareketlilik üst seviyelerde palmetli, sivri kemerli yüzeylerde de devam ettirilmektedir[533] Kademeli biçimlerde daralarak yükseklik kazanan ve kagir basamaklar (Resim 492) ile ulaşılan kuzey portalı küfeki, kesme taş malzemeler kullanılarak inşa edilmitir[534] (Resim 493, 495) (Şekil 78). Batı portalı ile benzer silmelere sahip kuzey portalı basık kemerlidir. Çerçevesi dışa taşkın biçimli niş örtüsü ile çevrelenmektedir. Niş kurgusu ise renkli malzemeler ile biçimsel anlamda hareket kazandırılan sivri kemer kullanımı ile sonlandırılmaktadır (Resim 494). Diğer bir portal doğu yönü cephe yüzeyine yerleştirilmektedir (Resim 496, 498). Mütevazi biçimlere sahip doğu portalı çift portalda da kullanılan biçimsel özellikleri bünyesinde taşımaktadır[535] (Resim 497).

Avlu alanı üç yönden benzer özelliklere sahip revaklar kullanılarak çevrelenmektedir (Resim 499, 500, 501). Kuzeye konumlandırılan ve alana geçiş için yerleştirilen giriş hacminin dışında doğu-batı doğrultusuna yerleştirilen üçer birimden oluşturulan kuzey revakları yüksek kotlu, seki biçimli yükseltili kısımlara sahiptir. Yeşil eğriboz taşı ve granit malzemeler ile şekillendirilen sütun gövdeleri, kademeli mukarnaslı ve kademeli mermer başlıklıdır[536] (Resim 502, 503, 504). Sütun başlıkları üzerine bindirilen sivri kemerler kırmızı-beyaz renkli malzemelerin ardışık biçimlerde kullanımı ile oluşturulmaktadır. Kuzey revakları üst örtü sisteminde tercih edilen aynı boyutlara sahip kubbeler ile devam ettirilmektedir (Resim 505, 506). Kubbeler dörtlü pandantifli, çokgen kasnaklıdır. Kubbe yüzeyleri ve pandantifler kalemişi, bitkisel ve geometrik bezemeler kullanılarak hareketlendirilmektedir. Revaklı avlunun doğu-batı kısımlarına konumlandırılan yan kanatlar (Resim 507, 508) kapı girişleri de dahil olmak üzere üçer

[532] a.g.e., s. 278.
[533] a.g.e., s. 278.
[534] a.g.e., s. 278.
[535] a.g.e., s. 278.
[536] a.g.e., s. 278.

birimden meydana gelmektedir. Çift yönde de portallar dışında kalan çifter birim sekiler ile yükseltilerek zemin kısımlarına işlevsel nitelikler kazandırılırken kuzey revakında kullanılan unsurlar benzer biçimlerde tekrar edilmektedir. Revaklı avlunun güneyinde yedi birimli alan kurgusunu yansıtan son cemaat yeri, doğu-batı doğrultusunda, yatay şerit biçimindedir (Resim 509, 512, 515). Ana ibadet mekânına giriş işlevine sahip taçkapı dışında orta hacmin çift yanına simetrik yerleştirilen üçerli birim sekili bir zemin inşasına sahiptir (Resim 510, 511, 513, 514). Kesme taştan seki yüzeylerine kuzeyde dairesel, geniş gövdeli sütunlar bindirilmektedir. Sütunlar beyaz mermerli, kare kaideli ve mukarnas başlıklıdır (Resim 517). Sivri kemerler ile birim açıklıklarının yüzey kısımları şekillendirilmekte, kemerlerde kullanılan renkli malzemeler ile cephe görünümü hareketlendirilmektedir (Resim 516). Tekne tonoz kullanımı ile üst örtü sistemi tamamlanan batı yönü harici tüm birimler çokgen kasnaklı, pandantifli kubbeler ile sona ermektedir (Resim 517, 518). Son cemaat yeri orta hacminin güneyine yerleştirilen taçkapı beyaz renkli mermer malzemeler kullanılarak inşa edilmiştir (Resim 520, 526) (Şekil 80). Taçkapı kademeli silmeli, dikdörtgen profillidir (Resim 521). Kaide ve başlık kısımları kum saati biçimli çifte sütunçe ve üst seviyelere yerleştirilen mukarnas dolgulu kavsara ile hareketlendirilmektedir. Sekiz sıra kademeli kavsara püsküllü stalaktitlidir. Taçkapı ağız kısımları doğu-batı yönünde yerleştirilen yarım sekizgen şemada mukarnas kavsaralıdır (Resim 522, 524, 525). Giriş çerçevesi basık kemerli, ahşap kanatlıdır (Resim 523).

Ana ibadet mekânına geçiş Goodwin'in "*parmaklıklı sedirler"* olarak nitelendirdiği, çift yöne yerleştirilerek giriş alanına koridor niteliği kazandıran şebekeli mermer korkulukludur[537] (Resim 527, 528). 60 m. x 24 m. iç ölçülere sahip ana ibadet mekânı yatay eksenli, uzunlamasına dikdörtgen planlıdır[538] (Resim 529). İnşa edildiği dönemin ölçüsel bağlamda en gelişmiş düzeyine örnek teşkil eden mekânın merkezi kubbesi, doğu-batı doğrultusunda alan içerisine yerleştirilen altıgen taş dizilimine sahip çift, serbest payeler ile birlikte kuzey-güney cephelerinde yer alan mukarnas geçişli dört taşıyıcı ayak üzerine bindirilmektedir (Resim 530, 531, 532). Taşıyıcı elemanlardan kubbeye geçişler üst seviyelere konumlandırılan sivri kemerler ile sağlanmaktadır (Resim 533). Kemerlerin üst seviyelerinde renkli, çifter konsollar ile geçişlerin

[537] Goodwin, a.g.e., s. 119.
[538] Akçıl, "Üç Şerefeli Cami ve Külliyesi", s. 278.

tamamlandığı merkezi kubbe yaklaşık olarak 24 m. çap ölçülerine sahiptir[539] (Resim 535). Alçıdan baklava biçimli (Resim 534) yatay şeritler kubbe eteğini düzenleme boyunca çevrelemektedir . Çokgen gövdeli kasnak yüzeyi sivri kemerli, vitray camlı oniki pencerelidir. Kubbe iç yüzeyleri kalem işi farklı renklendirmelerde yazı şeritleri, geometrik ve bitkisel bezemelerce hareketlendirilmektedir. Kubbe, dıştan kurşun plakalı , madeni alemlidir Ana ibadet mekânı üst örtü sisteminin odak noktasına yerleştirilen merkezi kubbe, dört yönünden farklı biçimsel özelliklere sahip yan kubbeler kullanılarak desteklenmektedir. 10.5 m. çap ölçülerine sahip yan kubbeler dıştan kurşun plakalar ile sona ermektedir[540]. Mekânın güneybatısına yerleştirilerek kademeli biçimlerde yükselen üç sıra dolgulu mukarnaslar ile geçişin sonlandırıldığı yan kubbe mukarnas aralarına işlenen dört adet yazı bordürü ile de çevrelenmektedir (Resim 536, 537). Çokgen kasnak yüzeyine simetrik yerleştirilen pencereler alçı şebekeli, sivri kemerlidir. Kubbe iç zemini birbirini tekrar eden yirmi dört dilimli, kalemişi bitkisel bezemeli motiflerce hareketlendirilmektedir. Kuzeybatıda bulunan yan kubbe çerçevesini kuşatan ters "U" biçimli motifler ve simetrik yerleştirilen yazı bordürleri ile başlatılmaktadır (Resim 538). İstiridye formlu, beş dilimli tromplar ile geçişlerin tamamlandığı yan kubbe sekizgen kasnaklıdır. Kuzeybatı kubbesi sivri kemerli pencereleri, kasnak yüzeyine işlenen yazı frizleri ve bitkisel bezemeleri ile hareketlendirilmektedir. Güneydoğu ve kuzeydoğu kısımlarda bulunan çifte yan kubbe diğer yan kubbeler ile benzer özelliklere sahiptir. Güneydoğuya konumlandırılan kubbenin geçiş kısımları pandantifler ile tamamlanmakta, kuzeydoğu kubbesinde ise sade şekilli tromplar tercih edilmektedir[541] (Resim 539, 540, 541, 542). Ana ibadet mekânı üst örtü sistemi içerisinde yer alan ana ve yan kubbelerin yarattıkları üçgen şemada boşluk kısımlarına yerleştirilen dört kubbecik renkli mukarnaslı, altıgen kasnaklıdı[542] (Resim 543). Ana ibadet mekânı güney duvarına yerleştirilen mihrap iç mekâna 15 cm. çıkıntı oluşturmaktadır[543] (Resim 544) (Şekil 81). Beyaz renkli mermerden inşa edilen mihrabın bağlayıcı malzemesi kireç harcıdır[544]. Yaklaşık olarak 4.65 m. x 7.90 m. boyutlarına sahip mihrap, kademeli biçimde şekillendirilen silmeler

[539] a.g.e., s. 277.
[540] a.g.e., s. 278.
[541] a.g.ma., s. 278.
[542] a.g.ma., s. 278.
[543] Bozkurt, a.g.t., s. 79.
[544] a.g.e., s. 79.

tarafından çevrelenmektedir[545]. Zemin seviyesi itibari ile yükselen bir kurgu bağlamında değerlendirildiği ise niş ağız kısımlarına doğu - batı yönünde yerleştirilen çift sütünçeler silindir formlu yüzey görünümlerine sahiptir (Resim 546). Mihrap geometrik şekilli mermer plakalar ile yedi biçimli şemaya bölümlendirilmektedir[546]. Daralan biçimli gelişim gösteren kavsara dört sıra mukarnas dolguludur (Resim 545). Mihrap, alınlık kısmına yerleştirilen yatay şeritli, dini içerikli yazı panosu ile sürdürülmekte, bitkisel bezemeli motiflerin yer aldığı taç kullanılarak sonlandırılmaktadır[547]. Mihrabın batısına yerleştirilen minber beyaz renkli mermerdendir (Resim 547). Basamaklarına geçişlerin sivri kemer kullanımı ile sağlandığı minber alınlığı dini içerikli yazı levhaları ve tepe noktasına yerleştirilen palmet fistosu ile tamamlanmaktadır[548] (Şekil 548). Minberin çift yönünde tekrarlanan korkuluk ve aynalıklar sade biçimlidir. Aynalık yüzeylerinde bulunan yarım kemer, teğet kemer gibi isimlendirmelere de sahip niş Akçıl'ın deyimi ile "*alışılmışın dışında, yapı içerisinde gerçekleştirilen bir uygulamadır''*[549] (Resim 549). Kalem işi, geometrik bezemeli motiflerin işlendiği külah sekizgen şemadadır[550]. Minberin doğusuna konumlandırılan ahşap vaaz kürsüsü kemerli açıklıklar ile çevrelenmekte, geometrik motiflerce hareketlendirilmektedir (Resim 550).

3.2.2. Medreseler

Yapı topluluğu özgün programı içerisinde yer alan ve külliyeye ait alanın doğusuna konumlandırılan medrese üç şerefeli ya da saatli isimleri ile bilinmektedir[551] (Resim 551). Simetrik özellikler göstermeyen dikdörtgen plan şemasına sahip yapı kuzey-güney doğrultusunda gelişim göstermektedir (Şekil 82). Revaklı avlu etrafına yerleştirilen on yedi öğrenci hücresi ve alanın güneyine yerleştirilen çift eyvandan oluşan yapı tamamen kesme taş malzemeler kullanılarak inşa edilmiştir[552]. Batıda cephe

[545] a.g.e., s. 80.
[546] a.g.e., s. 80.
[547] a.g.e, s. 80.
[548] Feyza Köse Sayan, *Erken Osmanlı Camileri İçinde Üç Şerefeli Cami ve Belgeler Üzerinden Cumhuriyet Dönemine Kadar Geçirdiği Onarımlar*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2018, s. 83.
[549] Sayan, a.g.e., s. 84. Akçıl, "Üç Şerefeli Cami ve Külliyesi", s. 279.
[550] Sayan, a.g.e., s. 84.
[551] Akçıl, "Üç Şerefeli Cami ve Külliyesi", s. 279.
[552] Ayşe Zişan Furat, ''Eğitim-Mimari İlişkisi Açısından Kuruluş Dönemi Osmanlı Medreseleri'', *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2003, s. 198.

yüzeyine yerleştirilen taçkapı cephe simetrisini kaybettirecek biçimde, kuzey yöne yakın biçimdedir (Resim 552, 553) (Şekil 83). Kuban'ın "*cami ile ilişkili olarak düzenlendiğini"* belirttiği giriş hacmi medresenin duvar ölçüleri ile karşılaştırıldığı takdirde yüksek biçimlidir[553]. Kagir basamaklar kullanılarak ulaşılabilen uzunlamasına, dikdörtgen profilli taçkapı belli bir mesafe boşluk bırakılarak yerleştirilen çifte kemer ile hareketli bir görünüme sahiptir. Dışa çıkıntılı çifte kemer ardışık biçimlerde yerleştirilen kırmızı-beyaz renkli, mermerden sövelidir. Kemerler basık ve sivri biçimlerdedir. Taçkapı dış yüzeyleri kurşun plakalar ile kaplı, giriş hacmi kare kasnak üzerine yerleştirilen kubbe ile örtülmektedir. Yapı 28 m. x 35.5 m. boyutlu alan içerisindedir[554]. Güneyi haricinde kalan birimleri üç yönden revak kullanımları ile çevreleyen ana plan şeması yazlık, kışlık eyvan yerleşimleri ile de zenginleştirilmektedir[555]. Günümüze yakın bir zaman dilimi içerisinde restore edilerek farklı işlevler için kullanıma tekrardan açılan yapı özgün özelliklerini ve asli görünümünü büyük ölçüde kaybetmiştir (Resim 526, 527, 528, 529, 530).

Çeşitli kaynaklar dışında günümüze ulaşan görseller doğrultusunda sağlıklı değerlendirmelerin yapılabildiği medrese, revaklı avlu alanını çevreleyen silindir gövdeli, sütunlar ile başlatılmaktadır. Külliyeye ait caminin avlu alanında da bulunan çift renkli malzemeler ile hareket kazandırılan revak kemerleri medreseye ait avluda da tercih edilmektedir. Revaklı avlu boyunca tekrar ettirilen benzer yerleşimlere sahip öğrenci hücrelerinin dikdörtgen kesitli giriş çerçeveleri bulunmaktadır. Giriş çerçeveleri ve uzunlamasına, dar ölçeklerde pencereler (Resim 524, 525) öğrenci hücreleri etrafını koridor niteliğine de büründüren revaklar ile de bağlantının sağlandığı unsurlardır. Pencereler yapının dış yüzeylerinde de kullanılmaktadır. Dikdörtgen kesitli, sivri kemerli orta çerçeveleri çift yanına yerleştirilen dairesel kesitli pencereler tamamlamaktadır. Öğrenci hücreleri birer ocak nişi ve değişen sayılarda dolap nişlerine sahiptir[556]. Tüm öğrenci hücreleri altıgen kasnaklı, basık kubbelidir. Medresenin güney yönüne konumlandırılan çifte eyvan mevsimsel bağlamlarda yazlık ve kışlık kullanımlar

[553] Kuban, a.g.e., s. 152.
[554] Furat, a.g.m., s. 198.
[555] Kuban, a.g.e., s. 152.
[556] Akçıl, "Üç Şerefeli Cami ve Külliyesi", s. 279.

için oluşturulmaktadır. Kare planlı şemaları tekrarlayan çifte eyvan, geçişlerinin de üçgenlerin kullanıldığı kubbeli düzenlemelerdir[557].

15. yüzyılda inşa edilerek külliye programına eklemlenen Peykler Medresesi'nin banisi II. Mehmed'dir. Külliye alanının güneybatısına konumlandırılan yapı uzunlamasına, dikdörtgen planlı mekân kurgusuna sahiptir (Resim 561, 564, 566) (Şekil 84). Batı cephe yüzeyinde bulunan taçkapı ile geçişlerin sağlandığı medrese, güneyi dışında kalan alanlarının revaklar ile çevrelendiği, toplam yirmibir hücreden meydana gelmektedir. Taçkapı batı cephesinde simetriktir (Resim 562) (Şekil 85). Yatay kesitli dikdörtgen kesme taşlı taçkapı kademeli silmeler kullanılarak oluşturulan uzunlamasına formlardadır (Resim 563). Seki biçiminde yükseltilen ön hacime de sahip taçkapı, üst seviyelerinde bulunan istiridye formlu, yivli yarım kubbe kullanımı ile sona ermektedir. Giriş hacmi mermer sövelidir. Yuvarlak kemerli alınlık kırmızı-beyaz renkli parçalar ile hareketlendirilmektedir. Ahşap kapı kanatlarının özgün inşa özelliklerini korudığu düşünülmektedir. Giriş hacmi üst örtü sistemini tamamlayan kubbeye geçişler pandantifler ile sağlanmakta, kubbe yüzeyleri mukarnaslı bezemelerce hareketlendirilmektedir[558]. Medrese içerisinde yer alan revaklı avlu alanını biçimlendiren sütunlar beyaz renkli mermerdendir. Kaidelere bulunmayan sütunlar direkt olarak zemin seviyelerine bindirilmektedir. Sütun gövdeleri baklava biçiminde başlıklıdır[559]. Revak hacimleri renkli, yuvarlak kemerlidir. Revakların yarattığı boşluklarının geçiş koridorları olarak tasarlandığı hücreler öğrencilere ait faaliyetler içindir. Avlu alanına da açılan revak sırtlarına konumlandırılan basit formlu, dikdörtgen giriş çerçevelerine sahip öğrenci hücrelerinin toplam sayısı onbeştir. Hücrelere ait küçük ölçekli, kare biçimli çifter pencere sivri kemer alınlıklıdır (Resim 565, 567, 568). Öğrenci hücreleri iç kısımlarına yerleştirilen birer ocak ve ikişer dolap nişleri işlevsel bağlamda tercih edilen ögelerdir[560]. Dıştan kurşun plakalar ile kaplı basık kubbeler ve çapraz tonozlar ile kapatılan öğrenci hücreleri, yapının dış yüzeylerine çıkıntı oluşturan kiremit malzemeli, mazgal pencereli bacalara da sahiptir. Plan şemasının güneyine konumlandırılarak eyvan biçiminde tasarlanan çifte hacim revaklı avlu ile orantılandığında daha yüksek boyutlardadır. Dershane işlevi için tasarlandığı bilinen

[557] Kuban, a.g.e., s. 152.
[558] a.g.e., s. 220.
[559] Ayverdi, a.g.e., s. 97.
[560] Akçıl, "Üç Şerefeli Cami ve Külliyesi", s. 279.

çifte hacim yaz ve kış mevsimleri için tasarlanan açık ve kapalı medreseler olarak nitelendirilmektedir[561]. Çifte hacim birbirinden bağımsız biçimlerde yerleştirilen ve dış kısımları kurşun plakalar ile sona eren basık kubbe örtüleri kullanılarak tamamlanmaktadır. Alanın güneydoğusuna yerleştirileren kubbeli diğer bir birimin işlevsel bağlamda mescid olarak hizmet verdiği düşünülmektedir[562].

3.2.3. Hazire

Caminin kıble duvarı yönüne konumlandırılan hazire simetrik olmayan biçimlerde yerleştirilen mezar şahideleri, ayak ve baş taşları doğrultusunda yatay eksende gelişim göstererek, dikdörtgen şemada alan içerisinde çevrelenmektedir (Resim 569). Çeşitli çalışmalar sonucu elde edilen bulgular doğrultusunda hazire alanına defn edilen en erken tarihli mevtanın 17. yüzyılın ikinci yarısına, en geç tarihli mezarın ise 20. yüzyılın ilk çeyreğine ait olduğu düşünülmektedir[563]. Yaklaşık olarak 250 yıllık bir zaman dilimine işaret eden mezar formları dönem biçimlendirmesinin izlenebildiği ve farklı hazireler ile karşılaştırmaların yapılabildiği alanlar olarak değerlendirilmektedir. Çok sayıda seyyid nitelendirmelerinde kişi ve din işleri mensuplarından oluşan mevtaların bulunduğu alan içerisine sabuncu, saray memuru, hafız, balcı, sultan kâtibi, aşçı başı, pehlivan, derviş gibi sosyo-kültürel ve ekonomik arka planları bulunan meslek gruplarına sahip kişilerde defn edilmişlerdir[564]. Farklı biçim ve boyutlara sahip mermer malzemelerinin dışında çeşitli taş örgülerinde inşa edilen mezar taşları sanduka şekilli, sembolik, lahit tarzı ve şahideli nitelendirmeleri ile kategorize edilebilmektedir[565] (Resim 570, 571, 572, 573, 574). Hazire içerisine belli bir düzen dahili dışında yerleştirilen mezar taşlarından ellibeşi kadınlara aittir. Mezar alanlarının toplam sayısı ise yüz doksan dörttür[566].

[561] Kuban, a.g.e., s. 220.
[562] Yekta Demiralp, "Osmanlı Öncesi Anadolu Medreselerinde Örtü ve Erken Osmanlı Medreseleriyle Karşılaştırma", *Sanat Tarihi Dergisi,* 2006, s. 38.
[563] Akçıl, ''Üç Şerefeli Cami ve Külliyesi'', s. 279.
[564] Detaylı bilgi için bkn: Ayşegül Arslan, *Edirne Üç Şerefeli Camii Haziresi Mezar Taşları,* Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.
[565] Arslan, a.g.e., s. 442.
[566] Arslan, a.g.e., s. 442.

3.3. BEYAZIT II CAMİİ VE KÜLLİYESİ (1487-1488)

Sultan külliyeleri bağlamında kronolojik açıdan Edirne'de inşa edilen üçüncü yapı topluluğu olan Bayezid II Camii ve Külliyesi Tunca nehrinin kuzey yönüne konumlandırılmaktadır[567]. Külliyenin banisi olan II. Bayezid'in çeşitli Balkan bölgeleri üzerine geliştirdiği sefer hareketleri sırasında şehir içinde konakladığı ve dârüşşifânın eksikliğini işitmesi üzerine yapı topluluğunun inşasını başlattırdığı bilinmektedir[568]. M. 1484 tarihine yerleştirilen olay örgüsü sonrası içerisinde cami, dârüşşifâ, imaret, medrese, hamam ve köprü gibi çeşitli kütlelerin bulunduğu yapı topluluğunun, cami taçkapı kemeri üzerine yerleştirilen inşa kitabesi doğrultusunda M. 1487-1488 yılları içerisinde tamamlandığı öğrenilebilmektedir[569]. Külliye, alanın merkezi noktasına yerleştirilerek dikdörtgen planlı revaklı avlu, güneye konumlandırılan ve üzeri 20 m. çapında kubbe ile örtülü ana ibadet mekânının birleşimi sonucu oluşturulan cami, [570] caminin doğusunda birbiri ile bağlantılı çift hacimden oluşan dikdörtgen planlı imaret- aşhane ve aynı yönün kuzeyine "L" biçiminde yerleştirilen asimetrik, dikdörtgen planlı kervansaraydan meydana gelmektedir[571]. Külliyeye ait yapıları tüm yönlerden çevreleyen ve sınırlandırılan avlu duvarı içerisine yerleştirilen bir diğer yapı grubu ise alanın batısında kuzey-güney ekseninde gelişim gösteren [572] dârüşşifâ ya da şifahane gibi isimlendirmelere sahip yapı ve revaklı avlu etrafına konumlandırılan on sekiz öğrenci hücresine sahip kareye yakın dikdörtgen planlı medresedir. Eyice'nin "*külliye içerisine dahil olduğunu"* düşündüğü, bu kapsamda çalışma içerisinde de yer verilen tamamen kesme taş malzemeler kullanılarak inşa edilen yine Eyice'nin ifadesi doğrultusunda "*tüm unsurları Türk eseri olarak nitelendirilen köprü"* ise külliyeye ait alanın güneydoğusundadır[573] (Şekil 86, 87, 88). Külliye özgün programında avlu sınırları içerisinde yer almayan fakat yapı topluluğuna ait olduğu bilinen çifte hamam günümüze ulaşamamıştır[574].

---

[567] Semavi Eyice "Beyazıt II Camii ve Külliyesi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, c. 6, s. 42.
[568] Kuban, a.g.e., s. 195.
[569] Eyice, "Beyazıt II Camii ve Külliyesi", s. 42.
[570] Fatih Müderrisoğlu, "Edirne II. Bayezid Külliyesi", 1991, s. 159.
[571] Eyice, "Beyazıt II Camii ve Külliyesi", s. 42.
[572] Müderrisoğlu, a.g.m., s. 163.
[573] Semavi Eyice, "Beyazıt II Köprüsü", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, c. 6, 1992, s. 50.
[574] Müderrisoğlu, a.g.m., s. 169.

3.3.1. Cami

Yapı topluluğunun odak noktasına yerleştirilerek geleneksel anlayışı koruduğu düşünülen II. Bayezid Cami, Edirne'de Yıldırım isimli mahalle içerisindedir[575]. Dikdörtgen bir alan içerisinde çevre duvarı tarafından kuşatılan yapı kuzeyde yaklaşık olarak ana ibadet mekânının iki katı ölçülerine sahip revaklı avlu, alanın güneyine konumlandırılarak taçkapı ile geçişi sağlanan kare planlı ana ibadet mekânı ve mekânın kuzeyine doğu-batı doğrultularında yerleştirilen kareye yakın dikdörtgen planlı tabhânelerden meydana gelmektedir[576] (Şekil 89, 90) Cami, yatay eksenli, kademeli kesme taş malzemeler kullanılarak inşa edilmiştir. İç mekânı aydınlatma işlevine de sahip pencereler yapı boyunca altlı-üstlü biçimdedir. Biçimlendirmenin tek istisnası ise ana ibadet mekânının üst seviyelerine konumlandırılan pencerelerde gözlemlenebilmektedir (Resim 576, 577). Yapı bütününde kullanılan döşeme seviyesi pencereleri simetrik aralıklar ile yerleştirilmektedir. Uzunlamasına, dikdörtgen profilli döşeme seviyesi pencereleri mermer söveli, madeni şebekeli ve ahşap kanatlıdır. Pencereler sivri kemerli alınlıklar tarafından da çevrelenmektedir (Resim 578, 579, 580). Yapının üst seviyeleri dışında ana ibadet mekânının kubbe kasnağına yerleştirilen pencerelerde benzer şemayı tekrarlamaktadır. Ana ibadet mekânı cephelerinde simetri kaybına da neden olan pencereler uzunlamasına profilli, alçı şebekeli ve sivri kemerlidir. Caminin cephe yüzeyleri yatay ve düşey eksenli kaytan silmeler ile çevrelenmekte, üst örtü sisteminde tercih edilen tüm kubbeler ise dış yüzeylerinde kurşun plakalar kullanılarak tamamlanmaktadır[577]. Yapı kütlesine kuzeydoğu-kuzeybatıdan dahil edilen çifte minare yaklaşık olarak 42 m. boyutlarındadır[578] (Resim 581, 586). Yapı ölçülerine oranla çifte minare arasında kalan mesafenin oldukça uzun ölçekli tutulması, Eyice'nin Evliya Çelebi'den aktardığı görüş doğrultusunda *''bölgede yaşanabilecek bir deprem olayı sırasında yıkımı varsayılan minarelerin kubbe örtülerine de verebileceği zararı en alt seviyelere indirgeme düşüncesidir''*[579]. Tabhâne duvar köşelerine birbirinden bağımsız olarak yerleştirilen çifte minare biçimsel özelliklerini çift kurguda da tekrar etmektedir. Dairesel platformlar üzerine yerleştirilen

[575] a.g.m., s. 158.
[576] a.g.m., s. 158.
[577] Acar, a.g.e., s. 519.
[578] Müderrisoğlu, a.g.m., s. 159.
[579] Eyice, "Bayezid II Cami ve Külliyesi", s. 43.

sekizgen planlı kaideler çokgen şemalı yüzeylere ayrılmaktadır (Resim 582, 583, 585, 587, 588). Kaide köşelerine yerleştirilerek düzenlemeyi dışa taşkın şekilde belirginleştiren gömme sütunçeler uzunlamasına formlara sahip detaylardandır. Yüzey etrafını çevreleyen sütunçeler yivli gövdeli, mukarnas örgülü başlıklıdır (Resim 584). Sütunçelerin yarattığı boşluklara yerleştirilen düşey formlu dikdörtgen levhalar üç dilimli kemer dizileri şeklindedir Kaidelerin üst seviyelerine yerleştirilen Bursa kemerleri ile sonlandırılmaktadır. Renkli taşlar ile hareketlendirilen dairesel bilezikler pabuçlara geçişi de sağlayan ikinci kaide görevindedir. Kesme taş pabuçlar piramidâl yüzeylidir. Masif görünümlü, çokgen gövdeler şerefe altlarına yerleştirilen renkli, dairesel silme kullanımları ile çevrelenmektedir. Kademeli, mukarnas dolgular kullanılarak hareketlendirilen şerefe altları mermer korkulukludur. Petekler geleneksel anlayış içerisinde yerleştirilen kurşun kaplı, konik külahlar ve madeni, şebekeli alem-ayçalar ile tamamlanmaktadır.

Revaklı avlu alanına geçiş yapının güneyi dışında kalan kısımlarına yerleştirilen portal kullanımları ile gerçekleştirilmektedir. 45 m. x 53 m. boyutlarına sahip avlu kuzey-güney doğrultusunda konumlandırılarak tüm yönlerinden revaklar tarafından çevrelenmektedir (Resim 589, 590, 591). Taçkapının simetrisine yerleştirilen giriş (Resim 592, 593, 594) (Levha 91) ile doğu-batı kısımlarda birbirinin eksenine konumlandırılan çift portal (Resim 595, 596, 597, 598) (Şekil 92, 93) benzer kurgulardadır. Tüm portalların çerçeveleri kesme taştandır. Silme kullanımları ile oluşturulan dikdörtgen girişler kavsaralı, basık kemerli ve mermer sövelidir. Çeşitli renklere sahip alınlıkların hareketlendirdiği portallar ahşap kapı kanatlarına sahiptir. Avlu alanına belli aralıklar ile yerleştirilen revakların bindirildiği on sekiz sütun dairesel kaideler üzerindedir (Resim 599). Mukarnas dolgulu başlık kısımları (Resim 600) ile tamamlanan sütunları oluşturan mermer, granit ve somaki taş gövdeler alan içerisine hareketli bir görünüm de kazandırmaktadır (Resim 601, 602, 603). Sütun kaidelerinin bindirildiği mermer zemin yüksek boyutlu kot seviyelerindedir. Seki (Resim 604, 605) olarak değerlendirilen yükseltiler güney revaklarının bulunduğu yatay eksenli alanda son cemaat yeri işlevinde kullanılmaktadır. Revakları birbirine kenetleyen sivri kemerlerin farklı renklere sahip kesme taşları ardışık biçimlerde yerleştirilmektedir. (Şekil 606) Revakların üzeri pandantifli kubbeler ile örtülmektedir (Resim 607). Kubbe örtüleri birbirini tekrar eden biçimde basık formlu, benzer iç çaplı ve sekizgen

kasnaklıdır. Geçiş unsurları olan pandantif yüzeyleri, kubbe etek ve göbek kısımlarına bezenen kalemişi motifler ile hacimler biçimsel açıdan hareketli bir görünüme ulaştırılmaktadır. Avlu alanının kagir zeminine konumlandırılan şadırvan-havuz mermerdendir (Resim 608). Dairesel planlı şadırvan dağınık biçimli yerleştirilen taş oturaklarla çevrelenmektedir. Günümüzde işlevini yitirmiş olan kuyunun avlunun kuzeydoğusuna konumlandırıldığı bilinmektedir[580]. Avlu alanının kuzeyinde yer alan yatay şerit biçimli son cemaat yeri, doğu-batı doğrultusunda gelişim gösteren yedi birimli düzenlemedir (Resim 609, 610, 612). Yapı bütününde tercih edilen kesme taş malzeme kullanımı son cemaat yeri birimlerinin kuzey yönü kemer aralarında tekrarlanan mermer malzemeler ile birlikte ufak ölçekli değişkenlikler göstermektedir[581]. Avlu boyunca tekrarlanan sekili zemin son cemaat yerinde de kullanılmaktadır. Seki yüzeyleri üzerine yerleştirilen altı sıra sütun dairesel kaidelidir. Gövdelerinde somaki ismi ile bilinen yeşil renkli mermerler bulunan sütunlar mukarnas başlıklıdır. Avlu alanında bulunan diğer kemerlerden farklılaşarak sütun dizilerine de yakın renk tonlarının tercih edildiği son cemaat yeri kemerleri tekrarlanan biçimde, sivri formlu ögelerdir. Taçkapının yerleştirildiği orta hacim dışında kalan tüm birimler geçiş kısımları pandantifler ile sağlanan sekizgen kasnaklı kubbe kullanımları ile sonlandırılmaktadır (Resim 611). Güneyine taçkapının konumlandırıldığı giriş hacmi diğer birimlere göre daha yüksek boyutlu tutulmuş ve geniş ölçülere sahip olarak inşa edilmiştir (Resim 613). Giriş hacmi geçişlerinde mukarnas dolguların kullanıldığı, kübik kaide üzerine yerleştirilen tonoz kullanımı ile sona ermektedir[582] (Resim 614).

Yapının güneyine konumlandırılan ana ibadet mekânına geçiş son cemaat yeri orta hacmine yerleştirilen taçkapı kullanımı ile sağlanmaktadır (Resim 615, 619) (Şekil 94). Dikdörtgen profilli, silmeli taçkapı beyaz mermerdendir. Taçkapı alınlığı uzunlamasına, üst kısımlara doğru daralan biçimli dokuz sıra stalaktitli, mukarnaslı kavsara ile kuşatılmaktadır (Resim 616). Zemin seviyelerine konumlandırılan çift basamaklı, kagir basamaklar ile başlayan düzenlemenin alınlık ve sövelerinde çift renkli mermer tercih edilmektedir. Zıvana geçmeli, basık kemerli geçiş yüzeyi beyaz, yeşil renk almaşıklığına sahip mermerdendir. Geometrik ve bitkisel motifler ile bezenen kapı

[580] Müderrisoğlu, a.g.m., s. 159.
[581] Acar, a.g.e., s. 529.
[582] a.g.e., s. 529.

kanatlarına da (Resim 620) sahip taçkapının üst seviyelerinde dikdörtgen şemada inşa kitabesi yer almaktadır. Taçkapı ağızlarında bulunan doğu-batı mihrabiyeleri düşey eksende gelişim gösteren beşgen unsurlardandır[583] (Resim 617, 618). Mukarnaslı kavsaralar ile örtülü niş yüzeyleri uzunlamasına, dikdörtgen biçimli ve dini içeriklere sahip yazı levhaları ile sona ermektedir.

Cami kütlesi için ayrılan alanın güneyine konumlandırılan ana ibadet mekânı kare plan şemasındadır (Resim 621, 622, 623). Yatay biçimli, dar kesme taşların kullanıldığı ana ibadet mekânı cephe yüzeyleri üst seviyelerine konumlandırılan askı formlu, geniş kemerler kullanılarak çevrelenmektedir[584]. Başlangıç kısımları uzun tutulan pandantifler kullanılarak geçişi sağlanan üst örtü sistemi sekizgen kasnak üzerine yerleştirilen ve iç çapı 20 m. ölçülerinde merkezi bir kubbe örtüsü ile tamamlanmaktadır[585] (Resim 624). Kubbe boyunca sürdürülen dairesel teras nişler kullanılarak bölümlendirilmektedir. Sekizgen kasnağın konumlandırıldığı alana simetrik düzende yerleştirilen pencereler kalemişi bezemeli, sivri kemerlidir. Özgün inşa programında ana ibadet mekânı ile bağlantının da kurulabildiği tabhâneler yapı bünyesine güneyden doğu-batı doğrultusunda dahil edilmektedir (Resim 625, 627). Tabhânelerden ibadet mekânına geçişler için düzenlenen, çift birimde üçer pencerenin nedeni bilinmeyen bir şekilde kaldırılarak çift birime avlu kısımlarına da açılan portallar yerleştirilmiştir[586] (Resim 626, 628). Ahşap kapı kanatlarına sahip portallar beyaz mermer söveli, çift renkli basık kemerlidir. Silmeler kullanılarak oluşturulan profiller dikdörtgen çerçeveler içerisindedir. Kemer alınlıklarının üst seviyelerinde yer alan dikdörtgen pencereler ve yapı bünyesinden dışa taşkın gergilere bindirilerek taşınan kurşun saçaklıklar diğer detaylardandır. Simetrik biçimlerde konumlandırılan çifte tabhâne kare planlıdır. Dağılım hacmi işlevinde orta sofa etrafında bulunan çifte hücre ve dört eyvanlı alanın üzeri alçak kasnaklı kubbeler ile örtülmektedir. Kubbe geçişleri mukarnas dolgularla sağlanmaktadır. Orta sofanın üst örtü sistemine yerleştirilen piramidal aydınlık feneri kurşun kaplıdır. Aydınlık fenerine dairesel eksen boyunca simetrik pencereler yerleştirilmektedir. Tuğla malzemeli eyvan alanlarına ait kemerler sivri biçimlerdedir. Giriş eyvanı biçiminde şekillendirilen kuzey-güney alanı dışında kalan eyvanlı hacimler

[583] a.g.e., s. 530.
[584] Müderrisoğlu, a.g.m., s. 158.
[585] a.g.m., s. 158.
[586] a.g.m., s. 158.

sekiler ile yükseltilerek oturma mekânı gibi işlevler için kullanılmış olmalıdır[587] Tabhânelerin içerisinde yer alan hücrelerin basık kemerli giriş çerçeveleri, ocak ve dolaplara ait farklı boyutlarda nişler çift mekânda da benzer özellikler taşımaktadır. Ana ibadet mekânı güney duvarına, taçkapı ile aynı aks üzerine simetrik biçimde yerleştirilen mihrap kireç harcı malzeminin bağlayıcı olarak kullanıldığı ve beyaz mermer malzemenin kurgu boyunca sürdürüldüğü düzenlemeye sahiptir[588] (Resim 629) (Şekil 95). Profilli silmeler ile oluşturulan mihrap dikdörtgen formlu bir çerçeve içerisindedir. Taç, çerçeve, alınlık, köşelik, kavsara ve niş açıklığı gibi ögeleri barındıran kurgu yaklaşık olarak 7 m. x 4. 30 m. boyutlarındadır[589]. Ağız kısımlarına çift yönden yerleştirilen silindir gövdeli sütunçeler (Resim 631) ile başlatılan mihrap yatay eksenlerde yerleştirilen ve dikdörtgen kesitli mermer malzemeler kullanılarak oluşturulan yedi kenarlı niş açıklığı ile devam ettirilmektedir. Üst kısımlarına doğru çıkıldıkça daralan şemada kavsara on sıra mukarnas dolguludur (Resim 630). Mukarnas dolgular sarkıt biçiminde yerleştirilen püsküller ve çeşitli geometrik motifler ile hareketlendirilmekte, kavsara köşelikleri üçgen biçiminde mermer yüzeyleri ile masif bir görünüm oluşturmaktadır. Alınlık bölümüne yatay eksende yerleştirilen dikdörtgen yazı panosu, celî sülüs hat kullanılarak kaleme alınan, Kur'an-ı Kerim metni içerisinde 200. ayet olan Al-i İmran suresi ile tamamlanmaktadır. Kademeli biçimlerde gelişim gösteren silme dizilerince oluşturulan dikdörtgen formlu çerçeve çıkıntı oluşturacak biçimde yerleştirilen tepeliğe eklenmektedir. Çerçeve bölümü üzerine yerleştirilerek, düşey eksende 50 cm. boyutlarına sahip tepelik şerit düzeninde gelişim gösteren bitkisel nitelikli palmet fistoslarına sahiptir[590]. Yapı içerisine güneydoğuya konumlandırılarak dahil edilen, Eyice'nin ifadesi ile "*Osmanlı devri Türk sanatında inşa edilen ilk hünkâr mahfili örneği olan"* dikdörtgen yükselti farklı özelliklere sahip mermer malzemedendir[591] (Resim 632). Kuzey-güney doğrultusunda alan genişliğinin sağlandığı hünkar mahfili şebekeli mermer korkuluklar ile "L" biçiminde çevrelenmektedir (Resim 633). Üst seviyesinde bulunan asma kat platform geçmeli, sivri kemerlerin (Resim 634) bindirildiği sekizgen şemada sütunlar üzerine yerleştirilmektedir. Kemer alınlıklarında ardışık biçimlerde, düşey eksende çift renkli

[587] Müderrisoğlu, a.g.m., s. 159.
[588] Bozkurt, a.g.e., s. 96.
[589] a.g.e., s. 96.
[590] a.g.e., s. 96.
[591] Eyice, "Beyazıt II Cami ve Külliyesi", s. 43.

mermer malzeme kullanılmaktadır. Kemerlerin bindirildiği sütunlar sekizgen gövdeli, (Resim 635) mukarnas başlıklı, (Resim 636) kübik kaidelidir Hünkâr mahfili asma katına geçiş doğu yönü uç kısmına yerleştirilen dikdörtgen çerçeve kullanımı ile sağlanmaktadır (Resim 637). Ana ibadet mekânının güneybatı köşesine konumlandırılan minber dikdörtgen kaide üzerine yerleştirilmektedir. Mermerden minber kuzey-güney doğrultusundadır (Resim 638). Süpürgeliklere oylumlanan dört adet niş ile başlatılan minber silmeler, bordürler ile hareket kazandırılan aynalık yüzeyleri tarafından devam ettirilmektedir (Resim 641). Geçit ya da dolap gibi isimlendirmelere sahip güneye yakın olarak yerleştirilen mermer basamaklı yüzey bitkisel ve geometrik bezemelerin bulunduğu açıklıklara sahiptir (Resim 640). Burma tekniğinde sütunçeler kullanılarak şekillendirilen dikdörtgen formlu minber girişi çerçeveli yazı bordürleri ve şebekeli tepelik kısımları ile tamamlanmakta, (Resim 639) yeşil renkli sütunlar üzerinde taşınan kemerler ve piramidal köşk ile kurgu sona ermektedir[592].

3.3.2. İmaret

Külliyeye ait alanın doğusuna konumlandırılan ve kuzey-güney doğrultusunda gelişim göstererek çift birimli bir mekân kurgusunun izlenebildiği imaret mekânları camiye paralel doğrultularda yer alan güney birimi ile başlatılmaktadır (Resim 642) (Şekil 100). Kare planlı revaksız avlu etrafına yerleştirilen üç farklı birimden ilki, doğu-batı doğrultusunda yatay eksende yerleştirilmektedir. Üç kubbeli birim dikdörtgen kesitli kesme taştandır (Resim 650, 651). Birim üst seviyelerinde bulunan kademeli, kagir silmeler kullanılarak sınırlandırılmakta, silmelere dahil edilen kurşun saçaklar ile üst örtü sistemi tamamlanmaktadır. Birimin güney duvarında görülen altlı-üstlü çift sıra pencereler cephe boyunca birbirini tekrar eden biçimlidir (Resim 643, 644, 645). Döşeme seviyelerine yerleştirilen altı pencere çerçevesi düşey yönlü, dikdörtgen profillidir. Mermer söveli, demir lokma parmaklıklı döşeme seviyesi pencereleri sivri kemerli alınlıklarca da kuşatılmaktadır. Duvar yüzeyinin üst seviyelerinde altı pencere bulunmaktadır. Üst seviye pencereleri sivri kemerli, alçı içliklidir. Yapı içerisine girişler ise külliye avlusu içerisine konumlandırılmaktadır[593] (Resim 646, 647, 648, 649). Orta

[592] Acar, a.g.e., s. 538.
[593] Müderrisoğlu, a.g.m., s. 167.

kısmın yükseltilerek eyvan hacmine dönüştürüldüğü birime doğu-batı yönlü konumlandırılan hücreler ocak ve dolap nişlerine sahiptir[594] (Resim 653, 657). Boyut ve ölçüleri birbirine eş olan birimlerin üst örtü sisteminda kasnaksız kubbe örtüleri kullanılmaktadır[595] (Resim 652, 654). İmarete güney birime yerleştirilerek dahil edilen kuzey-güney doğrultusunda gelişim gösteren batı birimi dikdörtgen planlıdır[596]. Güney birimde de tercih edilen pencere biçimlendirmelerini tekrar eden birim içerisine girişler dikdörtgen profilli, basık kemerli portal kullanımı ile sağlanmaktadır. İç alan kurgusunda yer alan, yaklaşık olarak 20-25 cm boyutlu sekiler ile yükseltilen zemine sahip alanın ilk inşa programında yemek salonu işlevi için kullanıldığı düşünülmektedir[597] (Resim 657, 658). Güney biriminde de tercih edilen üst örtü sisteminin tekrarlandığı yemek salonu kasnaksız, üç kubbelidir (Şekil 659, 660). İmaret alanının kuzeyinde yer alan "L" formlu birim dikdörtgen planlıdır. Birim içerisine girişler doğu yönü haricinde kalan tüm kısımlardan gerçekleştirilmektedir. Kuzey portalı (Resim 663, 664) (Şekil 101) ve doğu-batı cephelere yerleştirilen altlı-üstlü, çifte pencereler boyutsal ve biçimsel özelliklerini birim boyunca devam ettirmektedir. İç mekânında boyutsal manada anıtsal kurgulara sahip iki ocak nişi yer alan düzenlemenin bu yönü ile birlikte değerlendirildiğinde mutfak olarak kullanıldığı algılanabilmektedir[598] (Resim 665, 666, 667). İmaret iç avlusuna da açılan birim külliyenin avlusu ile de bağlantılıdır[599] (Resim 661, 662). Batıda imaret ile eklentinin kurulduğu birim dışında kalan alanlar aydınlık fenerlidir.

İmaret yapısı ile bağlantılı alan içerisine yerleştirilen kervansaray, mutfak, ahır, depo, fırın gibi farklı işlevlere sahip olabileceği düşünülen yapı imaret ile aynı eksen üzerine konumlandırılmaktadır[600]. Yapı, çift hacmin oluşturduğu "L" formlu birimler ile kuzeye açılan avludan meydana gelmektedir[601]. Kuzeybatıya konumlandırılan kare planlı birimin üzeri sağır, dört kubbe örtüsü ile kapatılmaktadır. Güneyde yer alan kapılar kullanılarak girişlerin sağlanabildiği birim aynı yönde külliye avlusuna da

[594] a.g.m., s. 167.
[595] a.g.m., s. 167.
[596] a.g.m., s. 167.
[597] a.g.m., s. 167.
[598] a.g.m., s. 167.
[599] a.g.m., s. 167.
[600] Eyice, "Beyazıt II Cami ve Külliyesi", s. 45. Aslanapa, a.g.e., s. 242. Kuban, a.g.e., s. 198. Müderrisoğlu, a.g.m., s. 167.
[601] Aslanapa, a.g.e., s. 242.

açılabilmektedir. Eyice birimin iç mekânında bulunan dörtlü ocak açıklıklarını referans göstererek "*düzenlemenin mutfak işlevi ile kullanıldığını*", Müderrisoğlu aynı ocak açıklıklarından yola çıkarak "*mekânın fodla fırını olarak düzenlendiğini"* belirtmektedir[602]. Yapıya güneydoğudan dahil olan bir diğer birimin ise ahır, kervansaray gibi işlevler için kullanıldığı düşünülmektedir. Dikdörtgen planlı birim içerisine geçişler kuzey-güney doğrultusunda yerleştirilen portallar kullanılarak sağlanmaktadır[603] (Resim 668) (Resim 669)[604]. Doğu-batı doğrultusunda konumlandırılan birim çifte payeler ile aynı boyutlara sahip sekiz hücreye bölümlendirilmektedir. Tüm hücreler aynı çaplarda kubbelidir[605]. Kuzey duvarında yer alan iki ocak nişi ve bu yönün örtü sisteminde görülebilen mazgallı, çifte menfezler değerlendirilerek birimin ahır işlevi için kullanıldığı düşünülmektedir[606].

3.3.3. Dârüşşifâ-Medrese

II. Bayezid Külliyesi'nin inşa edilmesi fikrinde önemli rolü olduğu bilinen ve dönem şartları doğrultusunda bölgenin ihtiyaçları gözetilerek yapımı planlanan dârüşşifâ külliye avlusunun batı yönüne kuzey-güney doğrultusunda konumlandırılmaktadır. Mimari anlamda geleneksel anlayışa zıt biçimde inşa edildiği düşünülen yapı kuzeybatısından bulunan geniş ölçülere sahip revaklı avlu etrafına sıralanan hücrelerin yer aldığı dikdörtgen planlı medrese, güneyde yer alan kubbe ile örtülü altıgen planlı şemanın uygulandığı darüşşifâ ve dikdörtgen planlı avlulu-eyvanlı üçüncü bir hacimden meydana gelmektedir[607] (Şekil 96). Yatay profilli, kesme taş malzemeler kullanılarak inşa edilen dârüşşîfa, üst örtü sisteminde çeşitli sayılarda kullanılan aydınlık fenerli kubbeler ve tonoz kulanımları ile tamamlanmaktadır. Yapı bütününde tekrarlanan altlı- üstlü biçimde çifte pencereler döşeme seviyelerinde dikdörtgen şema içerisindedir. Mermer söveli, madeni şebekeli pencere çerçeveleri üst kısımlarından sivri kemerli alınlıklar tarafından da kuşatılmaktadır (Resim 670). Üst seviye pencereleri sivri kemerli, alçı şebekelidir. Avlu revaklarını oluşturan sütunlar, kapı girişlerinde

[602] Eyice, "Beyazıt II Cami ve Külliyesi", s. 45. Müderrisoğlu, a.g.m., s. 167.
[603] Eyice, "Beyazıt II Cami ve Külliyesi", s. 45.
[604] Müderrisoğlu, a.g.m., s. 168.
[605] Müderrisoğlu, a.g.m., s. 167.
[606] Eyice, "Beyazıt II Cami ve Külliyesi", s. 45.
[607] Gönül Cantay, "Darüşşifalar", 1988, s. 355.

kullanılan kavsaralı nişler, sütunçeler ve kemer alınlıklarında tercih edilen renkli mermer yerleşimleri yapıya hareket kazandıran unsurlardandır.

Darüşşîfa içerisine giriş kuzey cephe duvarı üzerine yerleştirilen tuğla alınlıklı, dikdörtgen profilli kapı kullanılarak sağlanmaktadır (Resim 671). Giriş sonrası ulaşılan avlu asimetrik planlı, uzunlamasına dikdörtgen biçimlidir (Şekil 672). Yapı topluluğunun bir diğer mekânı medrese ile bağlantının da kuzeybatısında yer alan eklenti ile sağlanabildiği avlu içerisinde dairesel bir kuyu (Resim 673) ve küçük boyutlu mermer havuz bulunmaktadır. Avlunun doğusunda bulunan kareye yakın dikdörtgen planlı dört hücre içerisine girişler batı yüzeylerine yerleştirilen açıklıklar kullanılarak gerçekleştirilmektedir (Resim 676). Basık kemerli giriş açıklıkları, uzunlamasına profilli çökertmeler ile de çevrelenmektedir. Kuzey-güney doğrultusunda konumlandırılan ilk üç mekân aydınlık fenerli kubbeler ile sonlandırılmaktadır. Güneyde yer alan dördüncü hacimde ise tonoz kullanımı görülmektedir (Resim 674, 675). Dört hücrenin işlevleri hakkında kaynaklarda net bilgiler yer almamak ile birlikte çamaşırhane, mutfak ve ambar gibi işlevsel düzenlemelerin bir arada kullanıldığı alanlar olabileceklerine dair çeşitli fikirler ön plana çıkmaktadır[608]. Avlu içerisine batıdan dahil edilen eşit ölçülere sahip altı kubbeli oda kuzey-güney doğrultusundadır (Resim 677, 678). On sütun (Şekil 680) ile onbir adet kemerin (Resim 679) meydana getirdiği tek sıra revaklı alanın sırtlarına konumlandırılan odaların iç kısımlarına geçişler doğu yüzeylerine yerleştirilen çerçeveler kullanılarak gerçekleştirilmektedir (Resim 681, 682). Silmeler ile oluşturulan dikdörtgen profilli giriş çerçeveleri, mermerden basık kemerlidir. Alınlıkları kabartma sivri kemerler kullanılarak hareketlendirilen giriş kapıları sivri kemerli çökertmeler tarafından da kuşatılmaktadır. Hücre iç kısımlarında bulunan ocak nişlerinin üst örtü sistemine yansımaları olan mazgal pencereli bacalar ise kubbe örtüsü aralarında çıkıntılar biçiminde görülmektedir. Darüşşifa'ya ait alan içerisinde orta bölüm olarak isimlendirilen avlulu-eyvanlı birim, taçkapınında yer aldığı sivri kemerli eyvan (Resim 683) (Şekil 97) ve hacimin doğu-batı kısımlarında bulunan dikdörtgen planlı çifter odadan meydana gelmektedir (Resim 684, 685). Nitelikleri hakkında kesin bilgilerin günümüze ulaşamadığı odalar doğu-batı doğrultusundadır[609]. Basık giriş çerçevelerine sahip odalar iç alanlarında kemer kullanımı ile

[608] Eyice, "Beyazıt II Cami ve Külliyesi", s. 44.
[609] Eyice, a.g.e., s. 44.

bölümlendirilmektedir. Kurşun plakalar ile kaplı çifter kubbeli odalar ocak nişlerine ve buna paralel baca çıkıntılarına sahiptir. Eyvanın güneyinde bulunan taçkapı kalın silmeli, dikdörtgen profillidir (Şekil 686, 688). Basık kemerli giriş çerçevesi (Resim 687) renkli mermer alınlıklıdır. Taçkapı ağız kısımları doğu-batı yönünde sütunçeler kullanılarak hareketlendirilmektedir. Yukarı doğru daralan biçimli mukarnas kavsaralı, ahşap kanatlı taçkapı aynalı tonoz ile örtülmektedir.

Dârüşşîfa için ayrılan alanın güneyinde yer alan altıgen planlı yapıya geçiş alanı olarak da tasarlanan orta bölüm dikdörtgen planlı avlu (Resim 689) çevresine doğu-batı doğrultusunda yerleştirilen eyvanlı hacimlerden meydana gelmektedir (Resim 690, 696). Sivri kemerli açıklıklar (Resim 691, 697) ile geçişlerin tamamlandığı hacimler kuzey-güney doğrultusunda yerleştirilen, kare planlı alanları tekrarlayan hücrelere sahiptirr. Eyvan kemerlerinin bulunduğu avlu yönüne bakan çift yüzey altlı-üstlü pencerelere sahiptir (Resim 695, 702). Döşeme seviyeleri pencereleri dikdörtgen formlu, ahşap şebekelidir. Üst seviyeleri pencereleri ise uzunlamasına formlu, sivri kemerli ve renkli cam şebekelidir. Eyvan zeminleri çift kurguda da sekilidir. Sekilere geçişler birer adet taş basamak kullanımı ile gerçekleştirilmektedir. Basamakların çift yanına yerleştirilen daralan biçimli, yükselen kademeli nişler pabuçluk olarak kullanılmış olmalıdır[610] (Resim 692, 698, 699). Eyvanların üst örtü sisteminde kullanılan kasnaksız kubbelere geçişler basitleştirilmiş pandantiflerce sağlanmaktadır. Eyvanlı hacimlere kuzey-güney yönü doğrultularında dahil edilen kare planlı odalara geçişler için yerleştirilen kapı düzenlemeleri çift yönde de aynı eksen üzerinde tekrarlanan çifte çerçevelerdir (Resim 693, 700). Mermer söveli, basık kemerli girişler dikdörtgen profillidir. (Resim 691, 701). Çifte odanın avluya açılan kuzeydoğu-kuzeybatı cephelerine yerleştirilen altlı-üstlü biçimde pencereleri bulunmaktadır. Döşeme seviyelerinde silmeler kullanılarak oluşturulan dikdörtgen profilli, mermer söveli, sivri kemerli, madeni şebekeli pencereler sivri kemerli, alçı şebekeli üst seviye pencereleri ile tamamlanmaktadır. Çifte odanın üst örtü sisteminde kullanılan kubbe örtüleri dış yüzeylerinde kurşun plakalar ile kaplanmaktadır.

Dârüşşîfa'nın üçüncü kütlesi olan altıgen planlı yapıya geçişler portal kullanımı ile gerçekleştirilmektedir (Resim 703) (Resim 98). Kagir malzemeli portal dikdörtgen

[610] Eyice, a.g.e., s. 44.

profilli, yuvarlak kemerlidir. Ağız kısımları sütunçe (Resim 705) kullanımları ile hareketlendirilen portal mermer söveli, renkli basık kemerlidir (Resim 704). Portal ile geçişi sağlanan güney eyvanı yapı için koridor niteliğindedir. Güney eyvanı yapının sofa alanına geçişin ilk aşamasını da temsil etmektedir (Resim 706). Bulunduğu alanın orta noktasına yerleştirilen fıskiyeli şadırvan-havuz dairesel kaide üzerinde, kesme taştandır (Resim 707). Sofayı kuşatan, mukarnas kullanımı ile geçişi sağlanan (Resim 708) aydınlık fenerli, pencereli kubbe basıktır (Resim 709). Sofa etrafını dairesel biçimli çevreleyen sivri kemerli eyvanlar birbirini tekrar eden düzenlemelerdir (Şekil 710). Tüm eyvanlar iç kısımlarına yerleştirilen basık kemerli kapılar (Resim 714) ile bağlantılandırılmakta, sekiler ile yükseltilmektedir (Resim 713). Sekiler, taş basamaklı ve çift yönü pabuçluk olarak değerlendirilen nişler kullanılarak tasarlanmıştır. Eyvanlar, iç kısımlarında yer alan çift sıra pencereler ile aydınlatılmakta, kubbe örtüleri ile sona ermektedir. Pencereler döşeme seviyelerinde dikdörtgen profilli, ahşap kanatlı üst kısımlarda ise sivri kemerli, renkli şebekelidir. Giriş eyvanına simetrik yerleştirilen güney yönü eyvanı güney duvarına oylumlanan beş cepheli niş ile de dışa taşkındır (Resim 711, 712). Hacim içerisinde bulunan doğu-batı ekseninde çifte hücre ve dışa taşkın niş gibi detaylar alanın namaz mekânı ya da tedavi biçimi olarak tercih edilen musiki zamanları için bir çalgıcı platformu olduğunu düşündürmektedir[611].

Dârüşşifa'ya ait enderun gibi sıfatlar ile anılan medrese, içerisinde yer alan dini, felsefi, edebi metinlerin yer aldığı kütüphaneler ve öğrenci topluluklarına ayrılan tek kişilik odalar bağlamında döneminin etkileyici mekânlarındandır[612]. Genel kanının aksine yapının salt tıp eğitimi için düzenlenmediği, dönem şartları ve günümüze ulaşan kitap adedi gibi unsurlar doğrultusunda mekânın çok yönlü Osmanlı medresesi fikrini taşıyan bir eğitim-öğretim programına sahip olduğu düşünülmektedir[613]. Dârüşşifa'ya ait alanın kuzeybatısına yerleştirilen medrese yaklaşık olarak 1300 metrekare bir alan içerisine konumlandırılmaktadır[614]. Kare planlı şemaya sahip revaklı avlu etrafını doğu kısım dışında çevreleyen on sekiz öğrenci hücresi ve batıya yerleştirilen dışa taşkın dershaneden meydana gelen medrese külliye içerisinde yer alan diğer yapıların aksine ters biçimde doğu-batı eksenine yerleştirilmektedir (Şekil 99). Medrese tamamen kesme

[611] Eyice, "Beyazıt II Cami ve Külliyesi", s. 44.
[612] Kuban, a.g.e., s. 200.
[613] Müderrisoğlu, a.g.m., s. 161. Eyice, "Beyazıt II Cami ve Külliyesi", s. 44.
[614] Müderrisoğlu, a.g.m., s. 160.

taş malzemeler kullanılarak inşa edilmiştir (Resim 716, 717, 718, 724). Yapının üst örtü sistemi farklı boyutlu otuz sekiz kubbe ile örtülmektedir. Kubbe dış yüzeyleri kurşun kaplıdır. Cephe yüzeylerine altlı-üstlü yerleştirilen pencereler döşeme seviyelerinde dikdörtgen profilli, sivri kemerli üst kısımlarda ise sivri kemerli, alçı şebekelidir (Resim 715). Medresede yer alan benzer formlarda pencerelerin aksine dershanenin üst seviyelerine yerleştirilen vitraylı pencereler farklılık göstermektedir[615]. Yapı içerisine girişin de yer aldığı ve kuzeyinde bulunan fakat günümüze ulaşamayan tuvalet kanalları ile dârüşşifaya da bağlantılandırılan doğu yönü medresenin başlangıç aşaması olarak düşünülmektedir. Kare planlı revaklı avlu etrafına yerleştirilen ve birbirinden bağımsız olarak biçimlendirilen on yedi sütun ardışık biçimli kırmızı-beyaz renkli taşlar kullanılarak oluşturulan sivri kemerlerin bindirildiği elemanlardır (Resim 719). Sütun gövdeleri silindir formlu kademeli kaidelere ve baklavalı, mukarnaslı başlıklara sahiptir[616] (Resim 720, 721, 722). Avlu alanının ortasına yerleştirilen kum saati formlu havuz-şadırvan zemin yüzeyinden dairesel bir kaide ile ayrılmaktadır (Resim 723). Mermerden şadırvan yatay eksenli silmeler, nişler ve fistos dizileri kullanılarak hareketlendirilmektedir. Avlu etrafını çevreleyen öğrenci hücreleri dikdörtgen profilli kapı çerçeveleri kullanılarak revak sırtlarına açılmaktadır (Resim 725). Kare planlı tüm hücreler iç mekânlarında yer alan dolap ve ocak nişleri, altlı-üstlü pencere düzenlemeleri ile birbirini tekrar eden biçimlerdedir. Sekizgen kasnaklar üzerine bindirilen basık kubbeler kullanılarak sonlandırılan öğrenci hücreleri, külliyeye ait vakfiyede belirtilen ifadeler doğrultusunda tek bir öğrenci yaşamının ikâme edildiği düzenlemelerdir[617]. Giriş simetrisine, avlunun batı yönüne konumlandırılan dershane çift katlıdır. Üst katında yer alan mahfile doğu duvarına açılan merdiven basamakları ile geçiş sağlanmaktadır. Medresenin simetri kaybına neden olan batı çıkıntısı ile kare bir plan şeması oluşturan dershane 7 m. çaplı kubbe ile örtülmektedir.

[615] a.g.m., s. 161.
[616] a.g.m., s. 161.
[617] Eyice, "Beyazıt II Cami ve Külliyesi", s. 44.

3.3.4. Köprü

Külliye alanının güneybatısına konumlandırılan, banisi II. Bayezid isminin dışında Yeni İmaret ismi ile de bilinen köprü şehir merkezi ile yapı topluluğu arasında kurulan bağlantının merkezi birimidir. Külliyenin ilk inşa programında da yer aldığı düşünülen köprünün kitâbesi bulunmamaktadır[618]. Bu yönü ile birlikte değerlendirildiğinde ise yapım tarihi olarak cami taçkapısı üzerine yerleştirilen inşa kitâbesi doğrultusunda yorumlar yapılabilmektedir. M. 1507 yılına tarihlendirilen külliyeye ait bir vakfiyede köprünün ismi yer almakta ve düzenlemenin yapı topluluğuna ait olduğu belirtilmektedir[619]. Tunca nehri kuzey kolu üzerine uzunlamasına biçimde yerleştirilen köprü tamamen ve özenli biçimde şekillendirilen kesme taş malzemeler kullanılarak inşa edilmiştir. Hörgüçlü tip olarak isimlendirilen köprü kurgusuna sahip düzenleme boyutsal açıdan 126.55 m. uzunluk, iç kısımları ile bağlantılı olarak 5.60 m. genişlik ölçülerine sahiptir[620]. Köprü için tasarlanan altı göz sivri kemerlidir. Köprü kuzey-güney ekseninde uç kısımlara yerleştirilerek dahil edilen çifte tahliye kemerine de sahiptir. Köprü ayaklarına yerleştirilen çifte selyaran piramidal formlu ve altıgenin yarısı biçiminde iki farklı şemaya sahiptir[621]. Zeminin çift yanına yerleştirilen korkuluklar benzer malzemeli, uzunlamasına şekillidir[622]. Köprüler için bağlantılı birimler arasında yer alan köşk, balkon, liman ve odacık gibi hacimler II. Bayezid Köprüsü içerisinde bulunmamaktadır[623].

[618] Eyice, "Beyazıt II Köprüsü", s. 50.
[619] a.g.e., s. 50.
[620] Altay Bayatlı, *Edirne Taş Köprüleri,* (Yüksek Lisans Tezi), Edirne: Edirne Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015, s. 57.
[621] Bayatlı, a.g.e., s. 57.
[622] Eyice, "Beyazıt II Köprüsü", s. 50.
[623] Bayatlı, a.g.e., s. 57.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Tezde yer verilen külliyeler çeşitli ve işlevsel yapıları bünyelerinde barındıran kurgulardır. Tüm külliyelerde yer alarak, külliyelere ait alanların odak noktalarına konumlandırılan camiler bu yapılar içerisinde öncelikli öneme sahiptir. Camiler dışında han, hamam, medrese, dârüşşifa, imaret, bedesten, muvakkithâne, muallimhane, mevlevîhane, sıbyan mektebi, su kemeri, kervansaray, köprü, türbe ve hazireler gibi çok sayıda oluşum külliyelere işlevsel noktalarda çeşitlilik kazandırarak yapı topluluklarının inşa amaçlarına da hizmet etmektedir. Tezde incelenen külliyeleri oluşturan yapıların sayısal sıralaması şu şekildedir; medreseler dokuz, imaretler altı, hamamlar beş, hanlar beş, sıbyan mektepleri dört, türbe ve hazireler üç, darüşşifalar iki, kervansaray, bedesten ve köprüler ise birer kez inşa edilmiştir. Dört sıbyan mektebi, iki imaret, iki han ile birer medrese, mevlevihâne, su kemeri, kervansaray, muvakkithâne ise çeşitli nedenler ile günümüze ulaşamamıştır.

Tez kapsamında yer alan dokuz külliyenin isimlendirilmesi noktalarında göze çarpan bazı ayrıntılar bulunmaktadır. Bu ayrıntılar sırası ile;

1: Külliyeler banilerine ait isimler ile birlikte nitelendirilmektedir. Bani isimlerinin kullanıldığı Bursa Orhan Külliyesi ve Edirne Beyazıt II Külliyesi bu hususu doğrulayan örneklerdendir.

2: Külliyeler bani isimlerinin dışında yine yaptıran kişinin çeşitli lâkap ya da mahlasları tercih edilerek kurumsallaştırılmıştır. I. Murad baniliğinde inşa edilen ve Hüdâvendigâr ismi ile bilinen külliye, I. Bayezid'in baniliğinde inşa edilen ve Yıldırım ismi ile bilinen külliye, II. Murad'ın yapım işlerini üstlendiği Bursa ve Edirne'de yer alarak Murâdiye nitelendirilmelerinin tercih edildiği yapı toplulukları bu hususu örneklendirmektedir.

3: Banileri ile ilişkili isimlendirmeler dışında dönem külliyelerinin, ünik özellikleri ile ilişkili olarak ya da kullanılan malzemeler paralelinde isimlendirildiği örneklerde görülmektedir. Külliye içerisinde kullanımı tercih edilen çiniler dolayısı ile Yeşil ismi ile nitelendirilen Bursa Yeşilcami Külliyesi ve döneminin ilk örneği olan üç şerefeli minareye sahip olması noktasında kullanımı tercih edilen Edirne Üç Şerefeli Cami ve Külliyesi örnek düzenlemeler olarak bilinmektedir.

Külliyelerin bulundukları alanlara yerleştiriliş biçimlerinde çeşitli detayların gelişimleri de gözlemlenebilir seviyelerdedir. Bu bağlamda;

1: Yapı topluluklarının erken örnekleri belirli bir alan üzerine dağınık biçimde yerleştirilen binalardan meydana gelmektedir.

2: II. Murad baniliğinde Bursa ve Edirne'de inşa edilen Murâdiye Külliyeleri ile birlikte yapı topluluklarının daha simetrik bir düzende külliye alanlarına yerleştirilmeye başlandığı gözlemlenmektedir.

3: Yapıların alanlara yerleştiriliş biçimleri noktasında Edirne Bayezit II Külliyesi ile şema doruk noktasına ulaşmış, tüm yapılar belli bir düzen dahilinde ve birbirleri ile bağlantının kurulabildiği avlu ya da geçişlere sahip olarak tasarlanmıştır.

Camiler: Tez içerisinde yer verilen külliyelerin öncelikli yapıları olarak da görülen camiler plan şemaları, alan ölçüleri, mimari unsurlar ve çeşitli detaylarda gelişimin izlenebildiği ayrıntılara sahiptir. Ayrıntıların örneklendirilmesi noktasında ise;

1: Bursa Orhan Camii ile başlatılan ve Edirne Murâdiye Camii'nde son kez kullanılan tabhâneli cami planı dönem koşulları ile paralel alışılmış bir uygulama olarak görünmektedir.

2: Edirne Üç Şerefeli Cami ile birlikte geniş ölçülere sahip revaklı bir avlu ve merkezi kubbe ile tamamlanan ana ibadet mekânı cami planlarının belirleyici şemalarını oluşturmaktadır.

3: Dönem yapılarında ilk defa Edirne Üç Şerefeli Cami'de kullanılan revaklı avlu, Osmanlı Mimarisi'nde Batılılaşma Dönemi olarak nitelendirilerek 18. yüzyılın ikinci çeyreğine tarihlendirilen zaman aralığı boyunca yapıları şekillendirmeye devam etmektedir.

4: Bursa Orhan Camii'nin ilk örneğini temsil ettiği tabhâneli yapıların kuzey-güney doğrultularında, kareye yakın biçimlerde gelişim gösterdiği anlaşılmaktadır. Revaklı avluların cami planlarına eklenmesi ile birlikte ana ibadet mekânlarında alan ölçüleri bağlamında farklılaşmalar yaşanarak yapı planlarının doğu-batı doğrultularında, yatay biçimlerde oluşturulmak istendiği gözlemlenebilmektedir.

İbadet için gereken temizliğin sağlanması amacı ile camilere yerleştirilen ve abdest alma alanlarının konumlandırıldığı dönem şadırvanları açısından değişim Edirne Muradiye Camii ve Edirne Üç Şerefeli Cami'nde başlamaktadır. Bu yapılara kadar şadırvanlar altıgen, sekizgen gibi şemalarda, köşeli kaide platformları üzerine bindirilmekte, ufak boyutlu dairesel havuzlar ile tamamlanmaktadır. Mermer malzemeler kullanılarak inşa edilen şadırvanların değişiminin başlangıç noktasını Edirne Muradiye Camii şadırvanında kullanılan mermer ve taş almaşıklığı örneklendirmektedir. Edirne Üç Şerefeli Cami ile birlikte şadırvanlara ayrılan alanlar genişletilmektedir. Şadırvanlar daireselleştirilmeye başlanan kaideler üzerine oturtulmakta, Edirne Bayezit II. Camii'nde köşesiz ve tamamen yuvarlak bir kaide platformu kullanımı tercih edilmektedir. Şadırvanlarda kullanılan taş ve mermer almaşıklığı bu iki yapıda da devam ettirilmekte, dekorasyona yönelik olarak ise kaideler ve havuz yüzeyleri sadeleştirilmektedir.

Tezde yer verilen camilere konumlandırılan pencerelerin tüm örnekleri altlı-üstlü biçimde, çifte yerleşim düzenine sahiptir. Bursa Orhan Camii ile kullanımı yaygınlaşan ve ibadet yapılarının tümünde bulunan döşeme seviyesi pencerelerinin düşey doğrultularda, dikdörtgen biçimli yerleştirildiği anlaşılmaktadır. Döşeme seviyesi pencereleri, Bursa Ulucamii'nde son kez uygulandığı gözlemlenen benzer doğrultulara ve şemalara sahip çökertme kemerleri kullanılarak da çevrelenmektedir. Bursa Yeşil Cami ile birlikte pencereler yatay ve düşey silme dizileri içerisinde yer almaktadır. Taş ve mermer malzeme kullanımının görülebildiği silmelerin pencereleri tüm boyutları ile çevrelediği örnekler dışında belli bir mesafe bırakılarak kuşatıldığı görünümleri de bulunmaktadır. Kapsam içerisinde yer alan tüm döşeme seviyesi pencereleri mermer söveli, sivri kemerli ve madeni içliklidir. Yapı bünyesinin görünümüne de etki eden pencerelere;

1: Kalemişi motifler ile bezenerek

2: Renkli mermer malzemeler kullanılarak

3: Kemerler ve sütunçeler tarafından kuşatılarak

4: Ardışık biçimlerde yerleştirilen farklı renklere sahip taş ve mermerler gibi malzeme kullanımları sonucu farklı biçimsel görünümler kazandırılmaktadır.

Yapı cephelerine döşeme seviyesi penceleri ile simetrik biçimlerde yerleştirilen üst seviye pencereleri ise düşey doğrultularda, uzunlamasına biçimlidir. Biçimlendirmenin tek istisnası olarak Bursa Yıldırım Camii'nde yer alan üst seviye penceleri gözlemlenebilmektedir. Döşeme seviyesi pencerelerini çevreleyen çökertmeler içerisinde yer alan örneklerinin de bulunduğu üst seviye penceleri daha çok bağımsız şekillerde yerleştirilmektedir. Döşeme seviyesi pencereleri ile karşılaştırıldığında ufak boyutlu tutulan pencereler sade görünümlere sahiptir. Çeşitli şekillerde yerleştirilen taş malzemeler sonucu oluşturulan üst seviye pencereleri; sivri kemerli ve alçı içliklidir.

Dokuz ayrı yapıda farklı biçimlendirmelere sahip minarelerden ilki olan Orhan Camii minaresi yapının kuzeybatısına yerleştirilmektedir. Tekli minare örneklerinden olan ve tuğla malzemeler kullanılarak inşa edilen Bursa Hudâvendigâr Camii minaresi ile yerleşim planı ve malzeme kullanımları gibi açılardan benzerliklerin bulunduğu Bursa Orhan Camii minaresi, şerefe kısmından sonra tercih edilen taş kullanımı ile Bursa Hudâvendigâr Camii'ne ait minareden farklılaşmaktadır. Tamamen tuğla malzemeler kullanılarak inşa edilen Bursa Hudâvendigâr Camii minaresi Bursa Yıldırım Camii minaresi ile benzer malzeme kullanımına sahiptir. Bursa Yıldırım Camii minarelerinde farklılaşan nokta ise bu yapıda yerleşimin çifte minare şeklinde olmasıdır. Yapıda yer alan minarelerin Bursa Hudâvendigâr Camii minaresi ile değişkenlik gösterdiği bir diğer husus çifte minarelerin son cemaat yeri güney duvarına yakın biçimde konumlandırılmış olmasıdır. Bursa Hudavendigar Camii minaresinde yerleşim son cemaat yerinin kuzey duvarı üzerinde olmak ile birlikte Bursa Yıldırım Camii minareleri ve Bursa Orhan Camii minaresi kuzey-güney yönünde benzer doğrultulardadır. Bursa Yeşil Cami'nde yer alan çifte minare şerefe kısmına kadar tuğladır. Bu yönüne paralel olarak Bursa Orhan Camii minaresi ile de benzerliklerin izlenebildiği minareler çifte kurgusu ile Bursa Yıldırım Camii minareleri ile aynı özelliklere sahiptir. Bursa Muradiye Camii çifte minareleri Bursa Yıldırım Camii ile benzer tarzda son cemaat yerinin güney duvarına yakın biçimde yükselmektedir. Tez kapsamında yer alan yapılarda bağımsız bir kaide platformu üzerine yerleştirilen minarelerin ilk örneklerinin gözlemlenebildiği Bursa Ulucamii minareleri caminin kuzeyine doğu-batı doğrultularında konumlandırılmaktadır. Kaide basamak ve yüzeylerinde taş ve mermer malzemelerin kullanıldığı Bursa Ulucamii minarelerinde külah kısımlarına kadar tamamen tuğla malzemeler tercih edilmektedir. Minare

gövdelerinin taş malzemeler ile şekillendirildiği örneklerden ilki olan Edirne Murâdiye Camii minaresi yapının kuzeybatı yönüne konumlandırılmaktadır. Tek minarenin kullanıldığı Bursa Orhan Camii ve Bursa Hudâvendigâr Camii'lerine bu yönü ile benzer olan minare kuzeybatı yönü yerleşiminden dolayı ise Bursa Orhan Camii minaresine daha yakın görünmektedir. Edirne Murâdiye Camii minaresi ile sadeleşme eğilimde görünen minare gövdeleri Edirne Bayezit II Camii minarelerinin inşaları sonucu bu eğilimi daha da kuvvetlendirmektedir. Edirne Bayezit II Camii minareleri çifte kurgudadır. Caminin kuzeyine doğu-batı doğrultularında konumlandırılan minareler Bursa Ulucamii minarelerinde olduğu gibi bağımsız kaideler üzerine yerleştirilmektedir. Gövde yüzeylerinde gerçekleştirilen sadeleşme eğilimlerinin tersi biçiminde kaide yüzeyleri hareketli görünümlere sahiptir. Minarelerin çokgen kesitli gövde yüzeyleri eşit yüksekliklere sahip subasmanlar üzerindedir. Gövde yüzeyleri düşey doğrultularda sütunçeler ve yatay biçimli kemerler kullanılarak bölümlendirilmektedir. Sütunçelerde kullanılan altlık ve başlık kısımları Edirne Üç Şerefeli Cami'nin kuzeydoğu minaresi dışında kalan üç minaresinde de erken yıllarda deneyimlenmiştir. Edirne Üç Şerefeli Cami'nde yer alan tüm minareler belirli yüksekliklere sahip kaideler üzerine bindirilmesine karşı avlu ve ana ibadet mekânı kütlesi ile de bütünleştirilmektedir. Konumlandırılış açısından minareler avlu alanının dört ayrı yönüne yerleştirilmektedir. Boyut, malzeme ve dekorasyon detaylarında birbirinden farklılaşan minarelerin tek yapıda dörtlü kullanımı Osmanlı Mimarisi'nde o dönemde gerçekleştirilen öncü uygulama olarak görünmektedir.

Osmanlı mimarisinde ilk defa Edirne Üç Şerefeli Cami'nde kullanılarak cami plan şemaları için o tarihten itibaren yeni bir başlangıç noktasının temsil edildiği şadırvanlı avlular tez içerisinde yer verilen iki farklı külliyede izlenebilmektedir. Edirne Üç Şerefeli Cami kuzey yönüne konumlandırılan ve ana ibadet mekânı için ayrılan hacimden daha geniş bir alanı kapsayan revaklı avlu içerisine geçişler güney yönü haricinde kalan tüm cephelere simetrik biçimlerde yerleştirilen portallar kullanılarak gerçekleştirilmektedir. Yerleştiriliş açısından benzer portallar Edirne Bayezit II Camii revaklı avlu alanı geçişlerinde de tercih edilmektedir. Son cemaat yeri ve taçkapının bulunduğu güney yönü haricinde kalan alanları üç yönden sütun ve kemerler kullanılarak çevreleyerek oluşturulan revaklı alanlar avlu zemininden de bir taş basamağı ölçüsünde kot farkı yaratmaktadır. Seki-subasman işlevlerine de sahip revak

zeminleri sıklıkla dağınık biçimlerde yerleştirilen mermer ve taş plakalar kaplanarak oluşturulmaktadır. Çalışma içerisinde incelenen yapılarda göze çarpan ayrıntıların bir diğer örneğinin gözlemlenebildiği seki zeminleri avlu ana zemini ile tamamen karşıtlık oluşturan bir malzemeye sahiptir. Edirne Üç Şerefeli Cami'nde yer alan seki alanlarının taş malzemeler kullanılarak oluşturulduğu fakat avlu zemininin mermer malzemeler ile meydana getirildiği fakat Edirne Bayezit II Camii'nde bulunan seki alanlarının mermer malzeme kullanımı ile oluşturulurken avlu ana zemininin tamamen taş malzemeler ile inşa edildiği anlaşılmaktadır. Belirli aralıklar ile konumlandırılan, kaide ve başlık kısımlarının devşirme malzeme kullanımı ile de zenginleştirildiği sütunların yarattığı boşluklar renkli alınlıklara sahip kemerler ile doldurulmaktadır. Revaklı avlu alanlarının üst örtü sisteminde sıklıkla kubbe tercih edilmek ile birlikte bazı örneklerde tonoz kullanıldığı da gözlemlenmektedir. Üst örtü sistemine geçişlerde kullanılan pandantif ögeler tamamen simetrik biçimlerde yerleştirilmekte ve değişime uğramadan tüm alanlarda tercih edilmektedir. Sütunların kaidelere oturtulmayarak direk zemin üzerinden yükseklik kazandığı Edirne Üç Şerefeli Cami revaklı avlusu bazı açılardan standart uygulamaların dışına çıkılabileceğini de örneklendirmektedir. Aynı yapıda tercih edilerek, farklılıkların örneklendirilmesi noktasında göze çarpan bir diğer uygulama ise üst örtü sisteminin tonoz kullanımları ile tamamlanması olarak görünmektedir.

Camilerin kuzey yönüne yerleştirilen son cemaat yeri birimlerini doğu-batı yönünde ikiye de ayıran bir giriş hacmi kullanılarak ulaşımı sağlanan taçkapıların Bursa Ulucamii ve Bursa Yeşil Cami haricinde tümüne geçişler aynı biçimlerdedir. Geçiş hacimleri kare bir alanı kapsamak ile birlikte üst örtü sistemlerinde daha sık olarak kubbe kullanıldığı görülmektedir. İstisnaların örneklendirilmesi noktasında Edirne Bayezit II Camii giriş hacminin üst örtüsü tonoz kullanımı ile sonlandırılmaktadır. Tez içerisinde yer alan tüm taçkapı örnekleri mermer söveli, basık kemerli giriş açıklıklarının dışında ahşap kapı kanatlarına da sahiptir. Bursa Orhan Camii ve Bursa Hudâvendigâr Camii'lerine ait taçkapılar basit düzendedir. Taçkapılar üzerinden gözlemlenen gelişimin ilk örneği Bursa Yıldırım Camii'ne aittir. Bu yapı ile birlikte taçkapılar doğu-batı yönünde mihrabiyeler, altlık ve başlık kısımları farklılaşan köşe sütunçeleri ile özdeşleşmektedir. Bursa Ulucamii kuzey taçkapısında ilk kez kullanımı görülen stalaktitli, mukarnaslı kavsaranın eklenmesi ile taçkapılar belirgin niteliklere

sahip olmuştur. Düzenin farklılaştığı örneklerden olan Bursa Murâdiye Camii'nde ise mukarnaslı kavsara ve köşe sütunçeleri bulunmamaktadır. Aynı yapıda kullanımı görülen ve giriş hacminin güneyine yerleştirilen Bursa kemerli taçkapının benzer bir kullanımı görülmemektedir. Bursa Yıldırım Camii ve Edirne Murâdiye Camii taçkapı hacimlerinin üst seviyelerine yerleştirilen doğu-batı pencereleri yine farklılıkların örneklendirilmesi açısından önemlidir. Edirne Murâdiye Camii'nde yer alan pencereler kuzey cephede, kare formludur. Bursa Yıldırım Camii'nde ise pencereler geniş biçimli, kademeli kemerlidir. Tamamen mermer malzemeler kullanılarak inşa edilen taçkapıların istisna niteliğinde tek örneği Edirne Murâdiye Camii taçkapısında gözlemlenen taş malzeme kullanımıdır. Taçkapıların ana ibadet mekânlarına yansımaları olan güney yönü yerleşimleri benzer şemada olmak ile birlikte sadeleştirilmiş biçimlidir. Edirne Bayezit II Camii'nin taçkapısına ait olan güney yönü izdüşümü bu unsurlardan arındırılarak oldukça gösterişlidir. Yatay biçimli taş malzemeler kullanılarak meydana getirilen unsur stalaktitli, mukarnaslı kavsarası ve doğu-batı yönünde yer alan mihrabiyeleri ile benzeri olmayan bir örnek olarak görünmektedir. Edirne Üç Şerefeli Cami taçkapısının ana ibadet mekânına izdüşümü olan güney yönü yerleşimi ise kuzey yönünden farklı olarak konumlandırılan Bursa kemerli görünümü ile farklılıkların örneklendirilmesi noktasında bir diğer ayrıntıdır.

Cami taçkapılarına ulaşımın gerçekleştirildiği giriş hacimleri dışında doğu-batı yönünde ikişer birimli kullanımları ile ilk örneklerinin görüldüğü son cemaat yerleri tez içerisinde yer verilen tüm yapılarda gözlemlenebilmektedir. Edirne Üç Şerefeli Cami ile birlikte başlatılarak yine giriş hacimleri dışında doğu-batı yönünde üçer birimli olarak yerleştirilen son cemaat yeri düzeni, Edirne Bayezit II Camii'nde de devam ettirilmektedir. İncelenen tüm son cemaat yerleri camilerin kuzeyine konumlandırılmakta, yapı kütleleri ile paralel biçimde yerleştirilmektedir. Bursa Orhan Camii ile başlayan ve Edirne Murâdiye Camii ile sona eren örneklerinde son cemaat yerlerine geçişler çeşitli sayılarda kullanılan basamaklar ile sağlanmaktadır. Basamaklarda taş ve mermer kullanımı görülmektedir. Tüm yapılarda tercih edilen sivri kemerli revaklar dışında sadece Bursa Yıldırım Camii'nde gözlemlenen ve Bursa kemerleri kullanılarak oluşturulan son cemaat yeri örneğine başka yapıda rastlanmamaktadır. Kemerlerin bindirildiği ayak ve sütunlarda tuğla, taş ve mermer kullanımı izlenebilmektedir. Bu yönü ile malzeme kullanımında belirli bir kuralın

hakim olmadığı düşünülmektedir. Bursa Orhan Camii ve Bursa Hudavendigâr Camii'nde uygulanarak bir anlamda alanın doğu-batı yönlerinden dışa açılmasını da gerçekleştiren ikiz kemer kullanımının Bursa Yıldırım Camii'nde son kez tekrarlandığı anlaşılmaktadır. Son cemaat yerlerinde üst örtü sistemine geçişler pandantifler ile sağlanmaktadır. Bursa Orhan Camii'nde tercih edilen ve sadece Bursa Murâdiye Camii'nde tekrar edilen tonoz ve kubbenin bir arada kullanımına farklı bir yapıda rastlanmamaktadır. Bursa Hudâvendigâr Camii ve Bursa Yıldırım Camii son cemaat yerlerinde sadece kubbe, Edirne Murâdiye Camii'nde ise yalnızca tonoz kullanıldığı görülmektedir. Son cemaat yerlerinde hacim yönünden değişikliğin başlatıldığı Edirne Üç Şerefeli Cami'nde doğu-batı yönünde oluşturulan üçerli birim Edirne Bayezit II Camii'nde de devam ettirilmektedir. Birimlerin bölümlendirilmesinde kullanılan ayaklar iki yapıda görülmemekte, tümü ile farklı boyut ve malzemelere sahip sütunlar tercih edilmektedir. Kemer kullanımında ise sivri biçim geleneği sürdürülmektedir. İki yapıda da kemerlerin farklılaştığı noktalardan olan alınlıklar çift renkli malzeme kullanımı ile şekillendirilmektedir. Tüm yapılarda olduğu gibi bu iki yapıda da üst örtü sistemine geçişlerde tamamen pandantifler tercih edilmekte, yoğun olarak kubbe kullanımı görülmek ile birlikte Edirne Üç Şerefeli Cami son cemaat yerinin doğu birimi tonoz ile kapatılmaktadır.

Ana ibadet mekânına geçişin ilk aşamasının gerçekleştirildiği ve bazı örneklerde çeşitli holler, koridorlar kullanılarak ulaşımı sağlanan sofalar Bursa Ulucamii, Edirne Üç Şerefeli Cami ve Edirne Bayezit II Camii dışında kalan tüm yapılarda gözlemlenebilmektedir. Yer aldığı örneklerde kare planlı bir alana yerleştirilen sofalar tüm yönlerinde bulunan dörtlü eyvanlar ile de camilerde bir nevî geçiş alanı olarak kullanılmaktadır. Sofaların üst örtü sistemlerine geçişlerde üçgenler, tromplar ve pandantifler tercih edilmektedir. Tromp yerleşimin görülebildiği tek yapı Bursa Yıldırım Camii'dir. Pandantif kullanımı Bursa Orhan Camii, Bursa Hudâvendigâr Camii ve Bursa Murâdiye Camii'nde üçgenler ile geçişler ise Bursa Yeşil Cami ve Edirne Murâdiye Camii'nde saptanmaktadır. İncelenen sofaların tümü kubbe kullanılarak örtülmektedir. Kubbe kasnaklarında dörtlü pencere kullanımı Bursa Yıldırım Camii, Bursa Yeşil Cami ve Edirne Murâdiye Camii'nde daha fazla sayıda pencere kullanımları ise Bursa Orhan Camii ve Bursa Murâdiye Camii'nde tercih edilmektedir. Kubbe kasnağında pencere bulunmayan tek örnek Bursa Hudâvendigâr

Camii sofasıdır. Abdest alma işlevinin dışında bazı sofa alanlarına dekoratif amaçlar gözetilerek şadırvanlar yerleştirilmektedir. Tez içerisinde yer alan Bursa Hudâvendigâr Camii ve Bursa Yeşil Cami'nde sofa şadırvanları gözlemlenebilmektedir. Sofaya sahip olan Bursa Orhan Camii, Bursa Yıldırım Camii, Bursa Murâdiye Camii ve Edirne Murâdiye Camii'nde ise sofa şadırvanları bulunmamaktadır. Edirne Bayezit II Camii'nin inşasına kadar tüm örneklerinde sofaların kuzeyine konumlandırıldığı anlaşılan mahfiller Bursa Yeşil Cami ve Edirne Murâdiye Camii'nde özgün inşa özelliklerini korumaktadır. Bursa Hudâvendigâr Camii üst kat yerleşimde bulunan ve sofa alanına medresenin güneyinden dahil edilen mahfilde bu kategoride değerlendirilmektedir. Bursa Yeşil Cami'nde gözlemlenen zemin kat mahfilleri çifte yerleşimleri ve tamamen çini kaplı yüzeyleri ile benzersiz birer örnektir. Bursa Hudâvendigâr Camii'nde kullanılarak Bursa Yeşil Cami'nde kusursuz biçimde tekrar edilen üst kat mahfillerinin hükümdarlar için ayrıldıkları bilinmektedir. Bu yönü ile değerlendirildiğinde ise mahfillerin yapıların üst katlarına yerleştirilmiş olmaları anlamlı hale gelmektedir. Bursa Camileri'nin diğer örneklerinden olan Bursa Orhan Camii, Bursa Hudâvendigâr Camii, Bursa Yıldırım Camii ve Bursa Ulucamii'nde gözlemlenebilen mahfillerin ilerleyen dönemlerde yapıların içerisine yerleştirildiği anlaşılmaktadır. Ahşap malzemelerden inşa edilen bu mahfiller Bursa Orhan Camii ve Bursa Hudâvendigâr Camii'ne kadınlar mahfili, Bursa Yıldırım Camii'ne müezzin mahfili, Bursa Ulucamii'ne ise hünkâr mahfili ve müezzin mahfili işlevinde yerleştirilmektedir. Edirne Murâdiye Camii'nde sofanın kuzeyinde bulunan mermer mahfil özgün inşa özelliklerini korumaktadır. Günümüzde kadınlar mahfili olarak kullanılan alanın Bursa kemerli hacimler üzerine bindirilmesi ve üç gözlü görünümü Bursa Yeşil Cami mahfillerini andırmaktadır. Bu yönü ile Edirne Muradiye Camii'nde bulunan mahfilin Bursa Yeşil Cami mahfilleri ile benzerliğinin öykünme yollu olduğu düşünülebilmektedir. Şebekeli korkuluklar ile çevrelenen alanın mahfil olarak değerlendirilmesi yalnızca Edirne Üç Şerefeli Cami'nde görülebilmektedir. Edirne Bayezit II Camii'nin kuzeyine konumlandırılan ahşap kadınlar mahfilinin Bursa yapılarında görülen mahfiller ile benzer özelliklere sahip olduğu düşünülmektedir. Tezde incelenen yapılarda caminin güneyine yerleştirilen tek mahfil örneği Edirne Bayezit II Camii'ndedir. Mermer kullanımı, çift katlı düzenlemesi, sütun ve kemer

yerleşimleri ile inşa edildiği dönemin ünik bir örneği olarak görülen mahfilin hünkâr kullanımları için ayrıldığı bilinmektedir.

Sofaları dört yönden çevreleyen eyvanların bazı örneklerinde alanların doğu-batı yönlü hacimsel gelişimine katkı gösterdiği tespit edilebilmektedir. Bursa Hudâvendigâr Camii, Bursa Yıldırım Camii, Bursa Yeşil Cami, Bursa Murâdiye Camii ve Edirne Murâdiye Camii'nde bu tip bir yerleşim planı gözlemlenebilmektedir. Edirne Murâdiye Camii dışında kalan tüm örneklerinde eyvan iç hacimleri doğu-batı yönünde gelişim göstermektedir. Edirne Murâdiye Camii'nde ise alan yerleşimleri kuzey-güney doğrultusundadır. Sofa zemininden basamaklar kullanılarak geçişlerin sağlandığı Bursa Orhan Camii, Bursa Hudâvendigâr Camii, Bursa Yıldırım Camii ve Bursa Yeşil Cami doğu-batı eyvanları sofa alanı ile karşılaştırıldığında yüksek kotlu örnekler olarak görünmektedir. Bursa Murâdiye Camii ile Edirne Murâdiye Camii'nde kullanılan doğu-batı eyvanları sofa alanları ile aynı zemin seviyelerindedir. Sofalardan eyvanlara geçişlerde ise yuvarlak ve sivri kemerler tercih edilmektedir. Bursa Hudâvendigâr Camii ve Bursa Murâdiye Camii eyvan geçişlerinde yuvarlak kemerler Bursa Orhan Camii, Bursa Yıldırım Camii, Bursa Yeşil Cami ve Edirne Murâdiye Camii eyvan geçişlerinde sivri kemerler kullanılmaktadır. Tez içerisinde incelenen tüm eyvan hacimlerinde pencereler bulunmaktadır. Pencere yerleşimleri doğu eyvanlarda doğu duvarlarda, batı eyvanlarda ise batı duvarlardadır. Bursa Orhan Camii ve Bursa Murâdiye Camii eyvanlarında gözlemlenen altlı-üstlü çift sıra pencereler dışında tüm örneklerde pencere yerleşimleri tekli biçimlerdedir. Sayıları farklılaşmak ile birlikte tekli pencereler döşeme seviyelerine yerleştirilmektedir. Bursa Hudâvendigâr Camii'nde bulunan eyvan hacimleri tonozlu üst örtü sistemi ile tüm yapılardan farklılaşmaktadır. Bursa Orhan Camii, Bursa Yıldırım Camii, Bursa Yeşil Camii, Bursa Murâdiye Camii ve Edirne Murâdiye Camii eyvan hacimleri kubbelidir. Bursa Orhan Camii, Bursa Yıldırım Camii ve Edirne Murâdiye Camii'nde kubbe geçişleri sade pandantifler ile gerçekleştirilmektedir. Bursa Yeşil Cami ve Bursa Murâdiye Camii'nde ise kubbeye geçişler mukarnaslı pandantiflidir. Tez içerisinde incelenen yapılardan Bursa Hudâvendigâr Camii, Bursa Yıldırım Camii ve Bursa Yeşil Cami tabhâneleri özgün niteliklerini büyük ölçüde korumaktadır. Bu minvalde değerlendirmeye alınan üç yapıdan ilki olan Bursa Hudâvendigâr Camii tabhânelerine geçişler mermer sövelerden oluşturulan çerçeveler kullanılarak gerçekleştirilmektedir. Tabhânelere geçişler Bursa

Yıldırım Camii'nde basık kemerli, mermer giriş ile Bursa Yeşil Cami'nde ise yuvarlak alınlıklı bir hacimden sonra ulaşılan çini alınlıklı, ahşap kanatlı kapı kullanılarak tamamlanmaktadır. Bursa Hudâvendigâr Camii, Bursa Yıldırım Camii ve Bursa Yeşil Cami'nde bulunan tabhânelerin sofa alanlarının doğu-batı köşelerinde yer aldıkları ve çifte biçimli yerleştirildikleri anlaşılmaktadır. Bursa Hudâvendigâr Camii tabhânelerinde görülen tonoz kullanımları diğer iki yapıda da sürdürülmektedir. Bursa Hudâvendigâr Camii dışında kalan iki yapıda tonoz çevrelerinin pencereler kullanılarak çevrelendiği gözlemlenmekte, Bursa Yeşil Cami tabhâne tonozlarının yoğun bezeme detaylarına ise başka bir yapıda rastlanmamaktadır. Tabhânelerde sıklıkla kullanılan ocak ve dolap nişlerinin Bursa Yıldırım Camii ve Bursa Yeşil Cami'nde ahşap malzemelerden meydana getirildiği ve fazla sayıda açıklıkları yüzeylerinde barındırdıkları görülmektedir. Bursa Hudâvendigâr Camii tabhânelerinin özgün nişleri ise günümüze ulaşamamıştır.

Tez kapsamında incelenen külliyelerde tabhâneli plan şemasına sahip camiler Bursa Orhan Camii ile başlatılıp Edirne Murâdiye Camii ile sona ermektedir. Yapıların ana ibadet mekânının temsil edildiği alanlar benzer biçimli ele alınmaktadır. Kıble ekseni dolayısı ile camilerin güneyine konumlandırılan ve kuzey-güney doğrultularında gelişim gösteren ana ibadet mekânlarında Edirne Üç Şerefeli Cami'nin inşası ile birlikte belirgin farklılıklar gözlemlenebilmektedir. Tabhâneli/zaviyeli yapıların ilk örneği olan Bursa Orhan Camii'nde ana ibadet mekânı kareye yakın şemadadır. Sofadan belirgin şekillerde yüksek kotlarda konumlandırılan ana ibadet mekânına geçişler mermer basamaklar kullanılarak gerçekleştirilmektedir. Mermer basamakların çift yanına ise pabuçluk nişleri yerleştirilmektedir. Zeminin yükseltilerek basamaklarla geçişlerin gerçekleştirildiği ve basamakların çift yanının pabuçluk nişleri ile değerlendirildiği diğer yapılar ise Bursa Hudâvendigâr Camii, Bursa Yıldırım Camii, Bursa Yeşil Cami ve Bursa Murâdiye Camii olarak görünmektedir. Yapılardan Bursa Hudâvendigâr Camii dışında kalan tüm ana ibadet mekânları Bursa Orhan Camii ile benzer şemada alanlara sahiptir. Bursa Hudâvendigâr Camii ana ibadet mekânının gelişimi diğer yapılarda olduğu gibi kuzey-güney yönündedir. Yapıdaki farklılık ise ana ibadet mekânının alansal bağlamda Bursa Camileri'nin en uzun örneğine sahip olmasıdır. Bursa Hudâvendigâr Camii'ni tabhâneli/zaviyeli yapılardan farklılaştıran bir diğer özellik ise üst örtü sisteminin tonoz kullanımı ile sona ermesidir. Bursa Orhan Camii, Bursa

Yıldırım Camii, Bursa Yeşil Cami ve Bursa Murâdiye Camii'nin ana ibadet mekânları kubbe ile kapatılmaktadır. Kubbe geçişlerinde ise farklılıklar gözlemlenebilmektedir. Tromp kullanımı yalnızca Bursa Orhan Camii'nde tercih edilmektedir. Bursa Yıldırım Camii ve Bursa Yeşil Cami'nde üçgenler ile kubbelere geçilmekte, Bursa Murâdiye Camii'nde dolgulu pandantifler kubbeye geçişi sağlamaktadır. Geçiş elemanlarının benzer formlara sahip örneklerinde de gözlemlenebilen arayış isteği farklı kullanımları daha anlamlı hale getirmektedir. Bu doğrultularda kubbeye geçiş elemanlarının yerleşiminde net bir anlayışın hakim olmadığı düşünülebilmektedir. Tabhâneli/zaviyeli yapıların Edirne'de bulunan tek örneği olan Edirne Murâdiye Camii'nde ana ibadet mekânı bağlamında Bursa Camileri ile bazı farklılıklar görülmektedir. Farklılıkların en önemli örneği ise ana ibadet mekânının sofa alanı ile aynı kot seviyelerine sahip olmasıdır. Belli bir yüksekliğin bulunmadığı Edirne Murâdiye Camii ana ibadet mekânında pabuçluk nişleri de görülmemektedir. Yapının üst örtü sistemini Bursa Camileri'nden farklılaştıran kasnaksız kubbeye ise Bursa Yıldırım Camii ve Bursa Yeşil Cami'nde de görülen üçgenlerin basitleştirilmiş biçimde kullanımı ile geçilmektedir. Tabhâneli/zaviyeli yapılara yoğun biçimde yansıtılan dörtlü eyvan düzeninin güney izdüşümü olan ve sofalardan ana ibadet mekânlarına geçişi de sağlayan kemerler Bursa Orhan Camii, Bursa Murâdiye Camii ve Edirne Murâdiye Camii'nde sivri biçimlerdedir. Yuvarlak kemer kullanımına yalnızca Bursa Hudâvendigâr Camii'nde rastlanmaktadır. Bursa Yıldırım Camii ve Bursa Yeşil Cami'nde Bursa kemeri kullanılarak sofalardan ana ibadet mekânlarına geçişler gerçekleştirilmektedir. Eyvan kemerlerinin konsollarında tercih edilerek yapı içi hareketliliğe de katkı sağlayan mihrap nişleri Bursa Yıldırım Camii, Bursa Yeşil Cami ve Edirne Murâdiye Camii'ni diğer yapılardan farklılaştırmaktadır. Bursa Orhan Camii ve Bursa Hudâvendigâr Camii'nde kemer konsolları sadedir. Kemer konsollarının çiniler ile kaplandığı tek örnek ise Bursa Murâdiye Camii'ndedir. Tez içerisinde yer verilen çok kubbeli camilerin tek örneği olan Bursa Ulucamii ana ibadet mekânı enine gelişim gösteren plan şemasındadır. Yirmi sahınlı tüm alanın üzerini örten kubbeler pandantifli, kasnaklı ve pencerelidir. Sivri kemerli, kubbelerin de bindirildiği payelerin tümü kare gövdelidir. Enine gelişim gösteren bir diğer ana ibadet mekânı ise Edirne Üç Şerefli Cami'nde görülebilmektedir. Yapı merkezi bir kubbenin altında yer alan ana sahın ve bu alana doğu-batı yönünde yerleştirilen çifter yan sahınlardan meydana gelmektedir. Bursa

Ulucamii'nde olduğu gibi sivri kemer kullanımı bu yapıda da görülebilmektedir. Merkezi kubbeyi çift yönden destekleyen yan kubbelere geçişler tromp ve pandantifler kullanılarak sağlanmaktadır. Tez içerisinde incelenen yapılardan yalnızca Bursa Orhan Camii ana ibadet mekânı kubbesinde bulunan tromp yerleşimine Edirne Üç Şerefeli Cami yan kubbelerine kadar başka bir yapıda rastlanmamaktadır. Merkezi kubbenin geçişlerinde ise ilk kez kullanımı tercih edilen konsollu, mukarnas dolguların farklı bir yapıda kullanımı görülmemektedir. Ana ibadet mekânının tek bir kubbe altında yer aldığı Edirne Beyazıt II Camii, merkezi planlı yapıların da gelişmiş bir örneği olarak görülmektedir. Kare planlı ana ibadet mekânını örten merkezi kubbeye, uç kısımları uzatılmış pandantif kullanımları ile geçilmektedir. Yapıda kullanılan pandantif dizaynının başka bir ana ibadet mekânında örneği bulunmamaktadır. Tez içerisinde bulunan diğer ana ibadet mekânı cephelerinde altlı-üstlü biçimde gelenekselleştirilmiş pencere yerleşimi de Edirne Bayezit II Camii ile birlikte sona ermektedir. Yapı içerisinde çok sayıda vitraylı pencere görülmektedir. Ana ibadet mekânı için ayrılan alanların güney duvarına yerleştirilen mihraplar tüm yapılarda benzer şemalardadır. Taçkapılar ile simetrik biçimlerde konumlandırılan mihraplar güney duvarının da orta noktasında yer almaktadır. Zemin seviyesinden yükselerek profilli silme kullanımları ile çerçeve içerisine alınan ve dışa taşkın bir girinti biçiminde modellenen mihraplar üst seviyelerinde uzunlamasına, yatay şerit biçiminde taç kısmı ile tamamlanmaktadır. Bursa Orhan Camii ile başlatılan bu şema tez içerisinde yer alan tüm mihraplarda hususların örneklendirilmesi açısından gözlemlenebilmektedir. Farklı bir uygulama olarak görünen ve alışılmışın dışında geniş ve derin bir hacim içerisine yerleştirilen Bursa Hudâvendigâr Camii mihrabı üst seviyelerinde duvar örgüsü ile birleştirilmiş, tepelik kısmı ise kullanılmamıştır. Mihrap kavsaralarında kullanılan ve kademeli biçimlerde daralarak yükseklik kazanan mukarnas dizilerinin sayıca en fazla olduğu örnek Bursa Yeşil Cami mihrabında izlenebilmektedir. On bir sıra mukarnas dizisine sahip yapıyı dokuzarlı kullanımları ile Bursa Hudâvendigâr Camii, Edirne Bayezit II Camii sekizerli kullanımları ile Bursa Yıldırım Camii, Bursa Ulucamii, Edirne Murâdiye Camii yedişerli kullanımı ile Bursa Orhan Camii takip etmektedir. Dört sıra kavsaralar ile oluşturulan Bursa Murâdiye Camii ve Edirne Üç Şerefeli Cami mihraplarında mukarnas kullanımı görülmemektedir. Kavsaralarda stalaktik kullanımı sadece Edirne Bayezid II Camii mihrabında tercih edilmektedir. Kavsara altlarında yer

alan niş açıklıkları oval biçimli, düz ya da köşeli zeminli, oval ve köşeli olarak birbirinden farklı kullanımlara sahiptir. Bursa Orhan Camii mihrabı oval biçimli niş açıklığına tek örnek olarak görünmektedir. Bursa Hudâvendigâr Camii, Bursa Yıldırım Camii ve Bursa Ulucamii mihrapları düz zeminli, Bursa Murâdiye Camii mihrabı oval ve köşeli zeminli, Bursa Yeşil Cami, Edirne Murâdiye Camii, Edirne Üç Şerefeli Cami ve Edirne Bayezit II Camii mihrapları köşeli zeminli niş açıklıklarına sahip örneklerdendir. Mihrap ağız kısımlarına doğu-batı yönünde yerleştirilen sütunçeler boyutsal ve biçimsel açılardan farklı örneklere sahip olmak ile birlikte tüm mihraplarda yer almaktadır. Mihrap içerisinde yer alan temel renklerin sütunçelerin renklendirilmesinde de fazlaca tercih edildiği görünmektedir. Sütunçelerin zıt biçimde renklendirilmesi noktalarında ise Edirne Üç Şerefeli Cami ve Edirne Bayezit II Camii mihrapları örnek gösterilebilir. Tezde yer verilen ögelerden olan minberler tüm yapılarda konumlandırılış açısından ana ibadet mekânının güneybatısına yerleştirilmektedir Bursa Orhan Camii ile başlayan ve Edirne Üç Şerefeli Cami'nde kullanımı sona eren ahşap minberlerin doruk noktasını Bursa Ulucamii'nde yer alan kündekari tekniğinde minber oluşturmaktadır. Bursa Yeşil Cami minberi basit ve sade yapısı ile ahşap minberlerin kullanıldığı diğer yapılardan bir nebze de olsa ayrılmaktadır. Edirne Üç Şerefeli Cami minberinde tercih edilen mermer malzeme kullanımı Edirne Bayezit II Camii'nde de sürdürülmektedir. Mermer kullanımı ile minber bölümlerinden olan süpürgelik, aynalık, taç ve geçit kısımlarının daha sık işlenerek, biçimsel manada gösterişli seviyelere evrildiği görülmektedir.

Medreseler: Tez içerisinde camilerden sonra en fazla yer verilen yapı olan medreselerin ilk örneğini Bursa Hudâvendigâr Medresesi oluşturmaktadır. Cami üst katına konumlandırılan medrese kuzey-güney doğrultusundadır. "U" şekilli bir koridorun çift kenarına yerleştirilen altışardan on iki öğrenci hücresi yapı içerisinde simetrik bir düzen meydana getirmektedir. Öğrenci hücrelerinin tümüne girişler mermer çerçeveler kullanılarak gerçekleştirilmektedir. Dış alana birer pencere ile açılan tüm öğrenci odaları tonozludur. Öğrenci odalarının düzeni tüm örneklerinde aynı şemayı tekrarlamaktadır. Kapalı medrese formunda oluşu dışında cami üst katına yerleştiriliş gibi özellikleri dikkate alındığında tez içerisinde Bursa Hudâvendigâr Medresesi ünik bir yapı olarak görünmektedir. Tez içerisinde yer verilen açık avlulu, revaklı medreselerin ilk örneği ise Bursa Yıldırım Medresesi'dir. Çift eyvanlı medreseye

girişler doğuda bulunan eyvan hacmi kullanılarak gerçekleştirilmektedir. Giriş eyvanının simetrisine yerleştirilen bir diğer eyvanın dershane işlevinde kullanıldığı görüşü hakimdir. Dershane eyvanı yapı hacminden dışa taşkındır. Çifte eyvanın üzeri benzer özelliklere sahip kubbeler ile örtülmektedir. Revak sırtlarına yerleştirilen öğrenci hücrelerinin sayısı onaltıdır. Öğrenci hücrelerinin belirli bir düzende tekrar edildiği görülen anlayış bu yapıda da hakimdir. Tüm öğrenci hücrelerinde plan, alan ölçüsü, üst örtü sistemi ve kullanılan pencere, niş vs. unsurlar aynı özelliklere sahiptir. Bursa Yıldırım Medresesi ile benzer doğrultularda inşa edilen bir diğer medrese Bursa Yeşil Medrese'dir. Külliye alanına doğu-batı doğrultularında yerleştirilen yapıya girişler doğuda bulunan eyvan hacmi kullanılarak gerçekleştirilmektedir. Giriş hacmi ve simetrisinde yer alan dershane eyvanı düzenlemeleri özelinde Bursa Yıldırım Medresesi ile benzer bir şemanın tercih edildiği Bursa Yeşil Medrese'de öğrenci hücrelerinin sayılarında ise farklılıklar gözlemlenmektedir. Yirmi öğrenci hücresi basit kemerli giriş açıklıklarına sahiptir. Öğrenci hücrelerinin tümü diğer iki medrese örneğinde de olduğu gibi benzer şemadadır. Bursa Yeşil Medrese'nin revaklı avlusunda tercih edilen devşirme sütunlar yapıyı diğer medreselerden ayıran özelliklerin başında gelmektedir. Kaideleri bulunmayan sütunlar oldukça hareketli başlıklara sahiptir. Bursa Yeşil Medrese'de tercih edilen revak ve eyvan kemerleri sivridir. Bu özellik yapıyı Bursa Yıldırım Medresesi ile daha da yakınlaştırmaktadır. Medreseden dışa taşkın bir hacime sahip dershane eyvanının yerleşiminde yine Bursa Yıldırım Medresesi'nde olduğu gibi yüksek kot seviyeleri gözlemlenmektedir. Bursa'da cami ile aynı doğrultularda konumlandırılan ikinci medrese olan yapı Bursa Hudâvendigâr Medresesi'dir. Revaklı-avlulu medreselerin bir diğer örneği olan yapının içine girişler batıda bulunan eyvan hacmi kullanılarak gerçekleştirilmektedir. Giriş simetrisine yerleştirilen dershane eyvanı bu yapıda da görünmektedir. Bursa Hudâvendigâr Medresesi'nin bu iki yönü Bursa Yıldırım Medresesi ve Bursa Yeşil Medrese ile benzerdir. Kubbeli revak, tonozlu öğrenci hücresi düzeni Bursa Yeşil Medrese ile birlikte bu medresede de izlenebilmektedir. Medrese, öğrencilere ayrılan hücre sayısı yönünden diğer Bursa Medreseleri'nin gerisinde kalmaktadır. Dershane eyvanının yapı hacminden dışa taşkın biçimi ve yüksek kot seviyesi ile birlikte sivri eyvan ve revak kemerleri Bursa Yıldırım Medresesi ve Bursa Yeşil Medrese ile benzerdir. Edirne Üç Şerefeli Cami ve Külliyesi içerisinde bulunan iki medrese Saatli ve Peykler isimleri ile bilinmektedir. Külliye

alanına simetrik biçimlerde konumlandırılan iki medresenin yapı planları ise asimetriktir. Kuzey-güney doğrultularında gelişim gösteren medreseler bu yönleri ile Bursa Hudâvendigâr Medresesi ile benzerdir. Birbiri ile bir sokak mesafesi uzaklıkta yer alan yapıların kubbeli, eyvanlı giriş hacimleri batıdadır. Medreselere giriş kapıları iki yapıda da taçkapı formundadır. Medreseler, giriş hacimlerinin konumlandırıldığı yön bağlamında ise Bursa Yıldırım Medresesi ve Bursa Yeşil Medrese ile eşdeğerdir. Tez içerisinde incelenen Bursa Medreseleri'nde gözlemlenemeyen giriş eyvanı dışında çift eyvan kullanımına Edirne Saatli Medrese ve Edirne Peykler Medresesi'nde rastlanmaktadır. İki yapıda da alanın güneyine yerleştirilen eyvanların yazlık ve kışlık kullanımlar için oluşturulduğu düşünülmektedir. Çifte eyvanlar bulundukları yapıdan dışarı taşmamakta fakat yüksek kot seviyelerine yerleştirilmektedir. Bursa Medreseleri'nde gözlemlenen kubbeli revak, tonozlu hücre düzeni Edirne Medreseleri'nde tam zıttı biçimindedir. Öğrenci hücrelerinin üst örtü sistemi kubbe kullanımları ile tamamlanmakta, revaklar ise tonozlar ile örtülmektedir. Edirne Saatli Medresesi'de on yedi öğrenci hücresi, Edirne Peykler Medresesi'nde on dokuz öğrenci hücresi bulunmaktadır. Hücrelerin tümü Bursa Medreseleri'nde de olduğu gibi benzer şemalardadır. İki yapının sivri eyvan ve revak kemerlerinde gözlemlenen renkli taş işçiliği bu yapıları Bursa Medreseleri'nden ayıran bir diğer özellik olarak görünmektedir. Tez içerisinde incelenen son medrese ise Edirne Beyazıt II Medresesi'dir. Çoğu özelliği ile diğer medreselerden farklılaşan Edirne Beyazıt II Medresesi'ne girişler doğudandır. Yapı avlusunu çevreleyen kubbeli revaklar sivri kemerlidir. Renki taş işçiliği diğer Edirne Medreseleri'nde olduğu gibi bu yapıda da gözlemlenmektedir. Revak sırtlarına tamamen simetrik yerleştirilen on dokuz öğrenci hücresinin tümü kare planlıdır. Edirne Beyazıt II Medresesi, revak ve öğrenci hücrelerinin tamamen kubbe kullanımları ile örtülü olduğu tek medrese örneğidir. Yapının batısına konumlandırılan dershane eyvanı tekli biçimi, kot seviyesi ve tamamen dışa taşkın olmaması ile diğer Edirne ve Bursa Medreseleri'nden ayrılmaktadır. Tez içerisinde incelenen tüm medreselerden farklı olarak Edirne Bayezit II Medresesi'nde yapı bütününde tek eyvan kullanımı görülmektedir. Yapı ile aynı kot sevilerine yerleştirilen eyvanın kütlesel şekilde dışa taşkın olmaması da medreseyi diğer yapılardan ayıran özelliklerden biri olarak görünmektedir.

Hamamlar: Tez içerisinde incelenen Edirne Külliyeleri'nde yer almayan hamamlar Bursa'da beş külliyede gözlemlenmektedir. Bursa Yeşilcami Külliyesi haricinde tez kapsamında bulunan tüm Bursa Külliyeleri birer hamam yapısına sahiptir. Bursa Hamamları'nın ilk örneğini Orhan Hamamı oluşturmaktadır. Günümüze "Aynalı Çarşı" ismi ile ulaşabilen yapı özgün niteliklerini büyük ölçüde kaybetmiştir. Özgün inşa programında kadınlar ve erkekler için ayrılan farklı alanlara sahip hamam külliye alanının kuzeybatısına konumlandırılmaktadır. Simetrik bir şemanın gözetilmediği Orhan Hamamı'nın birden fazla kubbe ile örtülü olduğu bilinmektedir. Bursa Hudâvendigâr Külliyesi içerisinde yer alan ve günümüze "Cıkcık Hamamı" ismi ile ulaşabilen yapı külliye alanının doğusuna konumlandırılmaktadır. Bu yönü ile birlikte Orham Hamamı yerleşimi de göz önünde bulundurulduğunda hamamların külliye alanlarına yerleşimlerinde belirli bir kuralın gözetilmediği düşünülebilmektedir. Kare planlı hamamın iç kısımlarına geçişler yapının batısında bulunan hacimli bir çerçeve kullanılarak sağlanmaktadır. Geçiş kısımlarının üçgenlerce kuşatıldığı merkezi bir kubbe ile örtülü Cıkcık Hamamı plan şeması, merkezi ve tek bir kubbe kullanımı ve dar geçişli abdestlik alanlarına sahip olması gibi yönlerden Bursa Hamamları'nın tümünden farklılaşmaktadır. Tez içerisinde incelenen üçüncü hamam ise Bursa Yıldırım Külliyesi'ne aittir. Külliye alanının güneyine konumlandırılan yapı bu yönü ile Cıkcık Hamamı ile benzerdir. Asimetrik bir plan şemasına sahip hamamın sadece erkek kullanımları için düzenlendiği bilinmektedir. Plan şemasında simetrinin gözetilmemesi Bursa Orhan Hamamı'nda da uygulanmakta ve iki yapının bu yönleri ile eşdeğer olduğu düşünülmektedir. Yapıyı diğer Bursa Hamamları'ndan da farklılaştıran bir özellik olan üst örtü sisteminde kubbe ve tonozun bir arada kullanımı hamam yapıları içerisinde ilk defa Yıldırım Hamamı'nda tercih edilmektedir. Günümüzde "Gümüşçüler Çarşısı" ismi ile nitelendirilen Bursa Ulucamii Külliyesi'ne ait hamam tez içerisinde incelenen tekli hamamlarla benzerlikler taşımaktadır. Sadece erkekler bölümü bulunan yapının bu yönü Cıkcık Hamamı ve Yıldırım Hamamı'na asimetrik yerleşimi ise tüm Bursa Hamamları'na benzerdir. Külliye alanının kuzeybatısına konumlandırılan yapının üst örtü sistemi bütününde kubbe kullanımı görülmektedir. Bursa'da tekli hamam biçiminde bir diğer yapı olan Bursa Muradiye Hamamı "Bekçiler Hamamı" ismi ile de nitelendirilmektedir. Külliye alanının batısına konumlandırılan yapı kuzey-güney doğrultusundadır. Yerleşim özellikleri ile diğer Bursa Hamamları'ndan daha simetrik

bir şemaya sahip olarak farklılaşan yapı benzer üst örtü sistemi ile ise kubbeli Bursa Hamamları'na yakınlaşmaktadır.

İmaretler: Tezde yer verilen dokuz külliyenin dördünde bulunan imaretlerin ilk örneği Bursa Hudâvendigâr İmaretidir. Külliye alanının batısına konumlandırılan yapı uzunlamasına dikdörtgen planlıdır. Kuzey-güney doğrultusunda gelişim gösteren imaretin doğusunda kitabeli giriş kapısı kuzeyinde ise avluya giriş çerçevesi bulunmaktadır. Tuğla ve moloz taş cephe yüzeylerine sahip yapının üzeri kırma çatı ile örtülmektedir. Uzunlamasına dikdörtgen planlı imaretlerin bir diğer örneği olan Bursa Yeşil İmareti külliye alanının güneybatısındadır. Kuzey-güney doğrultusunda gelişim gösteren Bursa Yeşil İmareti alan yerleşimi ve plan şeması bağlamlarında Bursa Hudâvendigâr İmareti ile benzerdir. Yapıyı Bursa Hudâvendigâr İmareti ile yakınlaştıran bir diğer husus cephelerin tuğla ve moloz taş örgülü olmasıdır. Yapının üst örtüsü genel olarak kırma çatılı olmasına rağmen güneydoğusunda bulunan mutfak çifte kubbe ile örtülüdür. Yapı bu yönü ile Bursa Hudâvendigâr İmareti ile de farklılaşmaktadır. Bursa'da incelenen son imaret Bursa Murâdiye Külliyesi'nde yer almaktadır. Külliye alanının kuzeydoğusuna konumlandırılan yapı uzunlamasına dikdörtgen planlıdır. Kuzey-güney doğrultusunda gelişim gösteren imaret plan şeması, alan yerleşimi ve benzer malzeme kullanımı ile Bursa Hudavendigar İmareti ve Bursa Yeşil İmareti ile eşdeğerdir. Bursa Yeşil İmareti'nde ilk kez kullanılan mutfak kubbeleri bu yapıda tekli biçimde yorumlanmaktadır. Tekli kubbe kullanımı Bursa Murâdiye İmareti'ni diğer Bursa İmaretleri'nden farklılaştırmaktadır. Tezde incelenen son imaret Edirne Bayezit II Külliyesi'nde yer almaktadır. Külliye alanının doğusuna konumlandırılan yapının simetrik planı Edirne Bayezit II İmareti'ni diğer tüm imaretlerden farklılaştırmaktadır. Kuzey-güney doğrultusunda alana yerleştirilen imaret uzunlamasına dikdörtgen planlıdır. İncelenen dört imaretin alan yerleşimi ve plan şemasının bu yapı ile birlikte tamamen benzer doğrultularda olduğu anlaşılmaktadır. Malzeme kullanımı ile Bursa İmaretleri'nden oldukça farklılaşan Edirne Bayezit II İmareti'nin tüm cepheleri tamamen kesme taştır. Yapı içerisinde gözlemlenen avlu, mutfak ile imaret ana hacmini birbirinden ayırmaktadır. Avlulu diğer bir imaret olan Bursa Hudavendigar İmareti'nde ise avlu yerleşiminde böyle bir anlayış görülmemektedir. Edirne Bayezit II İmareti'nin toplam on bir kubbe ile örtülmesi bu yapıya kadar görülmemiş bir üst örtü sistemidir. Yapı simetrik planı, avlu yerleşimi,

yüzey malzemeleri ve üst örtü sistemi ile tezde yer verilen tüm imaretlerin en gelişmiş örneğini temsil etmektedir.

Darüşşifalar: Tez içerisinde incelenen darüşşifalar iki farklı külliyede gözlemlenebilmektedir. Yapılardan ilki olan Bursa Yıldırım Darüşşifası, uzunlamasına dikdörtgen planlıdır. İkinci darüşşifa örneği olan Edirne Bayezit II Darüşşifası'nda ise Bursa Yıldırım Darüşşifası ile benzer biçimli plan şeması tekrar edilmektedir. Bu yapıda ki farklılık ise güneyde yer alan sekizgen şemada birimdir. Aynı yön ve alana Bursa Yıldırım Darüşşifası'nda kare planlı bir eyvan yerleştirilmektedir. İki yapıda bulundukları alanlara kuzey-güney doğrultularında konumlandırılmaktadır. Yapı iç kısımlarına girişler Bursa Yıldırım Darüşşifası'nda eyvan kullanımı ile Edirne Bayezit II Darüşşifası'nda kagir bir çerçeve ile gerçekleştirilmektedir. İki yapıda da benzer avlulu-revaklı alan doğu-batı yönlerinden hücreler ile çevrelenmektedir. Bursa Yıldırım Darüşşifası'nda yer alan hücre sayısı yirmi iken bu sayı Edirne Bayezit II Darüşşifası'nda on üçe düşmektedir. Hücrelerin üzeri Bursa Yıldırım Darüşşifası'nda tonozlar ile örtülmektedir. İki yapının farklılaşmasına neden olan özelliklerden biri olarak gözlemlenebilen üst örtü sistemi Edirne Bayezit II Darüşşifası'nda kubbe kullanımları ile tamamlanmaktadır. Bursa Yıldırım Darüşşifası'nın güneyinde bulunan eyvan yapı cepheleri ile uyumlu görünmektedir. Edirne Bayezit II Darüşşifası'nda ise güney birim dışa taşkın biçimlidir. Edirne Bayezit II Darüşşifası'nın güneyi sofa etrafına yerleştirilen birden çok açık eyvandan meydana gelmektedir. Edirne Bayezit II Darüşşifası'nda gözlemlenebilen bir diğer farklılık avlu alanını güney biriminden ayıran eyvanlı, taçkapılı artı bir iç avlu kurgulanmasıdır. Avlu içinde bir iç avlu fikrine Bursa Külliyeleri'nin hiçbir yapısında rastlanmamak ile birlikte bu deneme Edirne Külliyeleri'nde gözlemlenebilmektedir.

Hazireler ve Türbeler: Tezde yer verilen hazire örneklerinden ilki Bursa Murâdiye Külliyesi'nde yer almaktadır. Bu hazireyi sırası ile Edirne Murâdiye Külliyesi Haziresi ve Edirne Üç Şerefeli Külliyesi Haziresi takip etmektedir. Bursa Murâdiye Külliyesi Haziresi alansal bağlamda güney yöne konumlandırılmakta ve batıya doğru gelişim göstermektedir. Kıble ekseni dolayısı ile güneyde yer alan hazirelerden bir diğeri Edirne Muradiye Külliyesi Haziresi'dir. Hazirede belli bir yöne doğru gelişim gözlemlenmemekle birlikte alana dağınık biçimli yerleştirilen mezar taşları hazireyi doğu-batı yönünde genişletmektedir. Edirne Üç Şerefeli Külliyesi Haziresi de Edirne

Muradiye Külliyesi Haziresi'nde uygulanan şemayı tekrar etmektedir. Alana dağınık biçimli yerleştirilen mezar taşları hazireyi camiye de doğu-batı ekseninde bitiştirmektedir. Bu yönü ile Edirne Üç Şerefeli Külliyesi Haziresi diğer hazire alanlarından bir nebze de olsa farklılaşmaktadır. Bursa Murâdiye Türbeleri dışında tezde incelenen üç türbeden ilki olan Bursa Hudâvendigâr Türbesi külliye alanının kuzeybatısındadır. Kare planlı yapının ziyaretgâh kısmını çevreleyen revaklar devşirme sütunlu, yuvarlak kemerlidir. Yapı bu özelliği ile birlikte Bursa Türbeleri'nde ilk kez türbe iç hacminde revak kullanımını örnekledirmektedir. Keskin üçgenlerle geçişin sağlandığı merkezi kubbeli yapının güney duvarında mihrap nişi de bulunmaktadır. Mihrap nişi kullanımı Bursa Yıldırım Türbesi ile Bursa Yeşil Türbe'de de görülebilmektedir. Bursa Yıldırım Türbesi'nde basit kalemişi motiflerle oluşturulan mihrap nişi Bursa Yeşil Türbe'de Osmanlı mimarisinin en önemli çini mihraplarından olan durumuna evrilmektedir. İki yapı da plan şemaları bağlamında Bursa Hudâvendigâr Türbesi'nden farklılaşmaktadır. Külliye alanın kuzeydoğusuna konumlandırılan Bursa Yıldırım Türbesi dikdörtgen planlı, külliye alanının güneybatısına yerleştirilen Bursa Yeşil Türbe ise sekizgen planlıdır. Bursa Yıldırım Türbesi'nde ilk kez kullanılan üç hacimli, revaklı giriş bölümüne diğer iki türbede de rastlanmamaktadır. Bursa Yeşil Türbe'nin eyvan formlu, yarım kubbeli giriş hacmi yapıyı bütün Bursa Türbeleri'nden farklılaştırmaktadır. İki yapıda da Bursa Hudâvendigâr Türbesi'nde de olduğu gibi merkezi kubbe kullanımı görülmektedir. Kubbelere geçişler iki yapıda da Bursa Hudâvendigâr Türbesi'nde gözlemlenen büyük boyutlu üçgenlerin zıttı biçiminde küçük boyutlu, prizmatik üçgenlerle sağlanmaktadır. Bursa Hudâvendigâr Türbesi'nde yer alan uzun boyutlu, yuvarlak kemerli pencereler Bursa Yıldırım Türbesi'nde daha kısa boyutlarda ve sivri kemerli, Bursa Yeşil Türbesi'nde ise altlı-üstlü çifte biçimlerdedir. Tez içerisinde benzeri bir örneğinin görülmediği Bursa Murâdiye Haziresi içerisinde çok sayıda türbe ve mezar taşı gözlemlenebilmektedir. Külliye alanının güneyine konumlandırılan hazire ve türbeler batıya doğru da gelişim göstermektedir. Hazirede yer verilen türbelerin cephe yüzeyleri kesme taş ve tuğlalar ile birlikte almaşık düzendedir. Baldaken formlu, etrafı açık çifte türbenin dışında tüm türbeler merkezi planlıdır. Baldaken formlu türbeler Ebe Gülbahar Hatun ve Saraylılar Türbesi isimleri ile bilinmektedir. Merkezi kubbeli türbeler ise sırası ile II. Murad Türbesi, Şehzade Ahmet Türbesi, Cem Sultan Türbesi, Şehzade

Mustafa Türbesi, Şehzade Mahmut Türbesi, Gülşah Hatun Türbesi, Mükrime Hatun Türbesi, Gülrun Hatun Türbesi, Şirin Hatun ve Hüma Hatun Türbesi'dir. Türbelerde bulunan iki çeşit pencere düzenini altlı-üstlü biçimli ve tek sıra pencereleri oluşturmaktadır. Ziyaretgâh alanının revaklarla çevrili olduğu II. Murat Türbesi, Bursa Hudâvendigâr Türbesi ile bu yönden benzerdir. Şehzade Ahmet Türbesi ve Şehzade Mahmut Türbesi ise revaklı giriş hacimleri ile Bursa Yıldırım Türbesi'ne eşdeğerdir. Eyvan formlu giriş hacimlerine sahip II. Murat Türbesi, Cem Sultan Türbesi, Gülşah Hatun Türbesi, Mükrime Hatun Türbesi, Gülrun Hatun Türbesi, Şirin Hatun Türbesi ve Hüma Hatun Türbesi benzer yapılardır. Kubbe geçişlerinde tromplar, dolgulu mukarnaslar ve pandantiflerin farklı biçimleri gözlemlenmektedir. Baldaken formlu türbeler dışında kalan yapılar mihrap nişlerine de sahiptir. Mihraplar alçı, çini ve kalemişi motifler ile şekillendirilmektedir.

Bedesten ve Hanlar: Tezde incelenen tek bedesten örneği olan yapı Bursa Ulucamii Külliyesi'ne gelir sağlama amacı ile alanın kuzey yönüne konumlandırılmaktadır. Yatay eksende alana yerleştirilen bedesten uzunlamasına dikdörtgen planlıdır. Tek katlı bedesteni çevreleyen dükkân ve mahzenlerin toplam sayısı yüze yakındır. Tüm birimler dikdörtgen planlı, tonoz örtülüdür. Almaşık duvar örgüsünün hakim olduğu bedestenin iç hacmi on dört kubbe ile örtülmektedir. Tez kapsamında bulunan hanlardan ilki Bursa Orhan Külliyesi içerisinde yer almaktadır. Külliye alanının güneydoğusuna konumlandırılan yapı dört yönden simetrik bir kare içerisindedir. Çift katlı düzene sahip hanın cephe duvarlarında dağınık biçimli moloz taş dışında taş ve tuğlanın bir arada kullanıldığı almaşık duvar örgüsü de gözlemlenmektedir. Almaşık örgüde iki, üç, dört sıra yatay şekilli tuğlaları yine aynı şekillerde yerleştirilen kesme taşlar tamamlamaktadır. Zemin katta revaklı avlu etrafına yerleştirilen otuz altı, üst katta ise otuz sekiz oda bulunmaktadır. Tüm odalar beşik tonozlu, dikdörtgen planlıdır. Bursa Yeşilcami Külliyesi'nin sahip olduğu üç handan günümüze ulaşabilen ilk örnek İpek Han ismi ile bilinmektedir. Yapının duvar örgüsü Bursa Orhan Külliyesi programında yer verilen Emir Han'da olduğu gibi değişen biçimli yerleştirilen moloz taş, kesme taş ve tuğla kullanımları ile oluşturulmaktadır. Çift katlı, dikdörtgen planlı yapı doğu-batı doğrultusunda gelişim göstermektedir. Yapı plan şeması bağlamında Bursa Emir Han'dan farklılaşmaktadır. Emir Han'da olduğu gibi zemin katta revaklı avlu etrafını çevreleyen odaların sayısı otuz dokuzdur. İkinci kat odaları ise kırk ikidir. Kare planlı

tüm odaların üst örtü sisteminde tonoz kullanımı gözlemlenmektedir. Odaların tonozlar ile kapatılması Emir Han ile benzer olmasına rağmen oda planlarında farklılıklar bulunmaktadır. Bursa Yeşilcami Külliyesi'ne ait bir diğer han olan Geyve Han çift katlı ve kare planlı düzeni dışında duvar örgülerinde kullanılan malzemeler, avlu ve oda yerleşimleri paralelinde tezde incelenen diğer hanlar ile benzerdir.

ŞEKİLLER

Resim 1. Bursa Emir Han, Kuzeybatıdan Görünüş
31. 03. 2021

Resim 2. Bursa Emir Han Giriş, Kuzeyden Görünüş
31. 03. 2021

Resim 3. Bursa Emir Han Giriş, Güneyden Görünüş
31. 03. 2021

Resim 4. Bursa Emir Han, Kuzeybatıdan Pencere
31. 03. 2021

Resim 5. Bursa Emir Han, Avludan Görünüş
31. 03. 2021

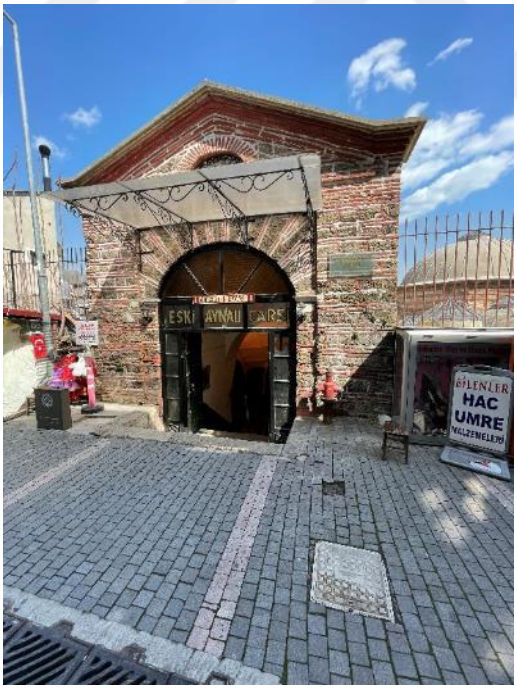

Resim 6. Bursa Aynalı Çarşı, Kuzeyden Giriş
31. 03. 2021

Resim 7. Bursa Aynalı Çarşı, Kuzey Girişi Basamakları
31. 03. 2021

Resim 8. Bursa Aynalı Çarşı, Kuzeyden Kubbe
31. 03. 2021

Resim 9. Bursa Aynalı Çarşı, Güneyden Görünüş
31. 03. 2021

Resim 10. Bursa Aynalı Çarşı, Güneyden Giriş
31. 03. 2021

Resim 11. Bursa Aynalı Çarşı, Güney Girişi İç Hacmi
31. 03. 2021

Resim 12. Bursa Aynalı Çarşı, Güneyden Kubbe
31. 03. 2021

Resim 13. Bursa Hûdavendigar Camii, Güney Cepheden Görünüş
31. 03. 2021

Resim 14. Bursa Hûdavendigar Camii, Minare
31. 03. 2021

Resim 15. Bursa Hûdavendigar Camii, Giriş Basamakları
31. 03. 2021

Resim 16. Bursa Hûdavendigar Camii, Giriş Hacmi
31. 03. 2021

Resim 17. Bursa Hûdavendigar Camii Son Cemaat Yeri, Batıdan Görünüş
31. 03. 2021

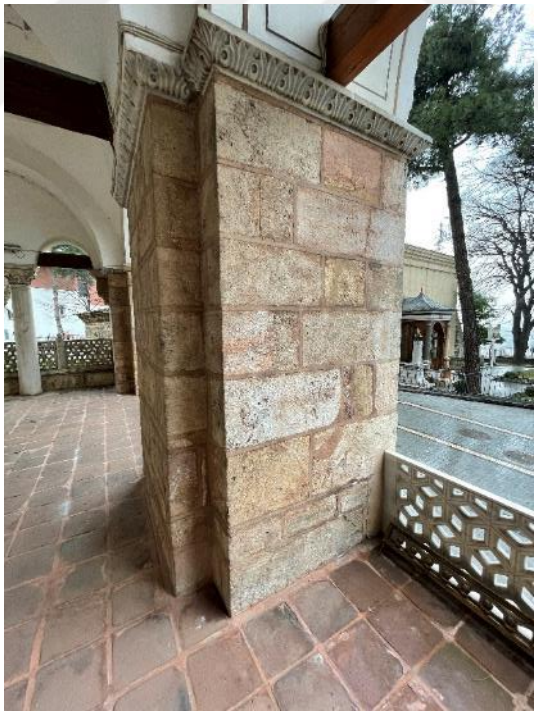

Resim 18. Bursa Hûdavendigar Camii Son Cemaat Yeri, Batı Payesi
31. 03. 2021

Resim 19. Bursa Hûdavendigar Camii Son Cemaat Yeri, Batı Kubbesi
31. 03. 2021

Resim 20. Bursa Hûdavendigar Camii Son Cemaat Yeri, Batı İkiz Kemeri
31. 03. 2021

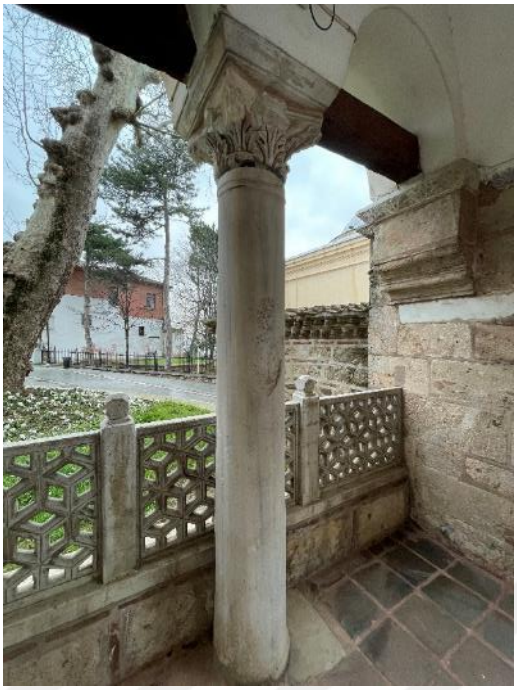

Resim 21. Bursa Hûdavendigar Camii Son Cemaat Yeri, Batı Sütunu
31. 03. 2021

Resim 22. Bursa Hûdavendigar Camii Son Cemaat Yeri, Batı Konsolu
31. 03. 2021

Resim 23. Bursa Hûdavendigar Camii Son Cemaat Yeri, Doğudan Görünüş
31. 03. 2021

Resim 24. Bursa Hûdavendigar Camii Son Cemaat Yeri, Doğu İkiz Kemeri
31. 03. 2021

Resim 25. Bursa Hûdavendigar Camii Son Cemaat Yeri, Doğu Kubbesi
31. 03. 2021

Resim 26. Bursa Hûdavendigar Camii Son Cemaat Yeri, Doğu İkiz Kemeri
31. 03. 2021

Resim 27. Bursa Hûdavendigar Camii Son Cemaat Yeri, Doğu Sütunu
31. 03. 2021

Resim 28. Bursa Hûdavendigar Camii Son Cemaat Yeri, Doğu Konsolu
31. 03. 2021

Resim 29. Bursa Hûdavendigar Camii, Taçkapı Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 30. Bursa Hûdavendigar Camii, Taçkapı Söveleri
31. 03. 2021

Resim 31. Bursa Hûdavendigar Camii, Taçkapının Güneyden Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 32. Bursa Hûdavendigar Camii, Geçiş Koridorundan Görünüş
31. 03. 2021

Resim 33. Bursa Hûdavendigar Camii, Geçiş Koridoru Tonozu
31. 03. 2021

Resim 34. Bursa Hûdavendigar Camii, Geçiş Koridorunun Güneyden Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 35. Bursa Hûdavendigar Medresesi, Merdiven Basamakları
31. 03. 2021

Resim 36. Bursa Hûdavendigar Medresesi, Doğudan Koridor Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 37. Bursa Hûdavendigar Medresesi, Batıdan Koridor Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 38. Bursa Hûdavendigar Medresesi, Öğrenci Hücreleri Girişi
31. 03. 2021

Resim 39. Bursa Hûdavendigar Medresesi, Öğrenci Hücreleri Penceresi
31. 03. 2021

Resim 40. Bursa Hûdavendigar Medresesi, Müderris Odaları Koridoru
31. 03. 2021

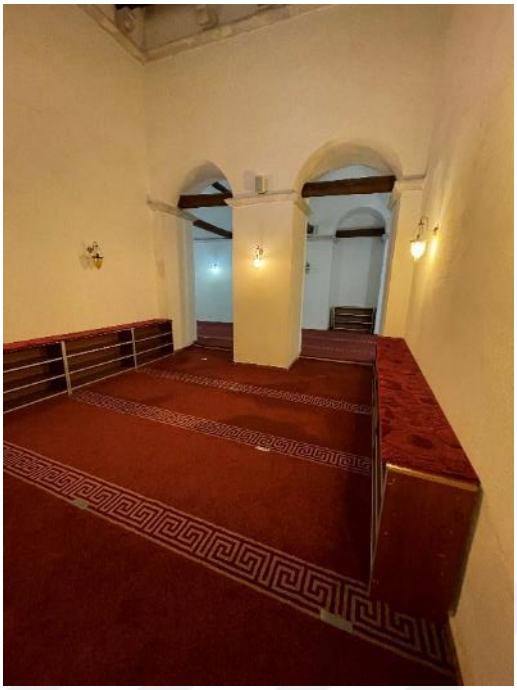

Resim 41. Bursa Hûdavendigar Medresesi, Detay
31. 03. 2021

Resim 42. Bursa Hûdavendigar Camii, Doğu Tabhâneye Giriş
31. 03. 2021

Resim 43. Bursa Hûdavendigar Camii, Doğu Tabhânenin İç Mekânı
31. 03. 2021

Resim 44. Bursa Hûdavendigar Camii, Doğu Tabhâne Tonozu
31. 03. 2021

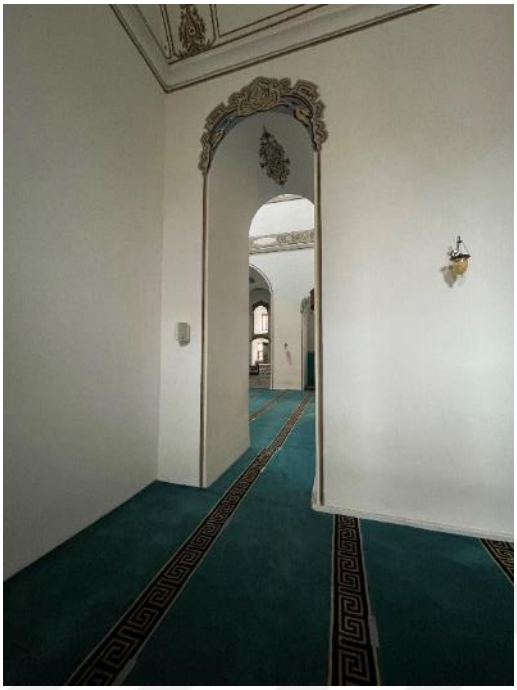

Resim 45. Bursa Hûdavendigar Camii, Doğu Tabhâne Geçişleri
31. 03. 2021

Resim 46. Bursa Hûdavendigar Camii, Doğu Tabhâne Geçişleri
31. 03. 2021

Resim 47. Bursa Hûdavendigar Camii, Batı Tabhâneye Giriş
31. 03. 2021

Resim 48. Bursa Hûdavendigar Camiii Batı Tabhâne İç Mekânı
31. 03. 2021

Resim 49. Bursa Hûdavendigar Camii, Batı Tabhâne Geçişleri
31. 03. 2021

Resim 50. Bursa Hûdavendigar Camii, Kuzey Eyvanı
31. 03. 2021

Resim 51. Bursa Hûdavendigar Camii, Güney Eyvanı
31. 03. 2021

Resim 52. Bursa Hûdavendigar Camii, Doğu Eyvanı
31. 03. 2021

Resim 53. Bursa Hûdavendigar Camii, Doğu Eyvanı Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 54. Bursa Hûdavendigar Camii, Doğu Eyvanı Tonozu
31. 03. 2021

Resim 55. Bursa Hûdavendigar Camii, Batı Eyvanı
31. 03. 2021

Resim 56. Bursa Hûdavendigar Camii, Batı Eyvanı Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 57. Bursa Hûdavendigar Camii, Batı Eyvanı Tonozu
31. 03. 2021

Resim 58. Bursa Hûdavendigar Camii, Batı Eyvanından Detay
31. 03. 2021

Resim 59. Bursa Hûdavendigar Camii, Sofanın Güneydoğudan Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 60. Bursa Hûdavendigar Camii, Sofa Şadırvanı
31. 03. 2021

Resim 61. Bursa Hûdavendigar Camii, Sofa Şadırvanının Mermer Aynalıkları
31. 03. 2021

Resim 62. Bursa Hûdavendigar Camii, Sofa Kubbesi
31. 03. 2021

Resim 63. Bursa Hûdavendigar Camii, Ana İbadet Mekânına Geçiş Basamakları
31. 03. 2021

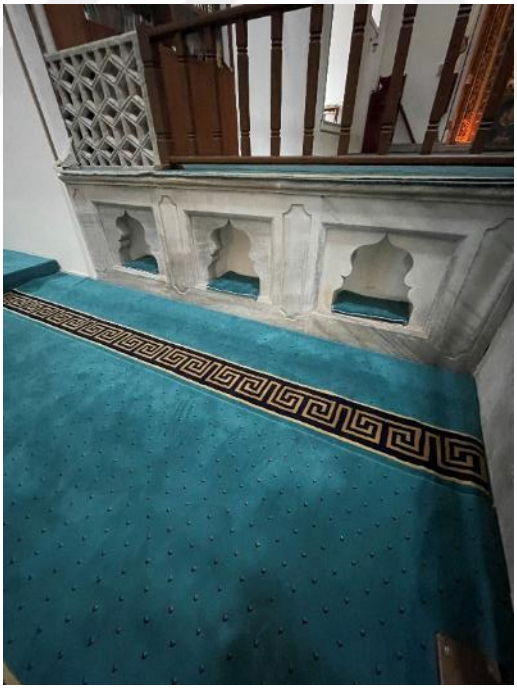

Resim 64. Bursa Hûdavendigar Camii, Doğudan Pabuçluk Nişleri
31. 03. 2021

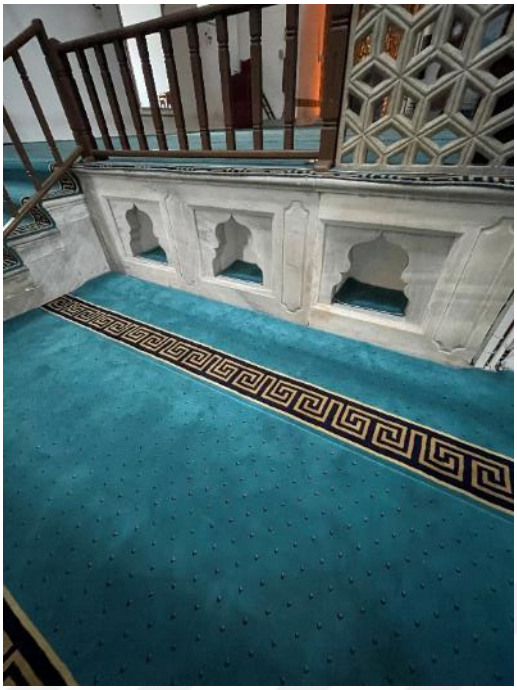

Resim 65. Bursa Hûdavendigar Camii, Batıdan Pabuçluk Nişleri
31. 03. 2021

Resim 66. Bursa Hûdavendigar Camii, Ana İbadet Mekânının Güneyden Görünüşü
31. 03. 2021

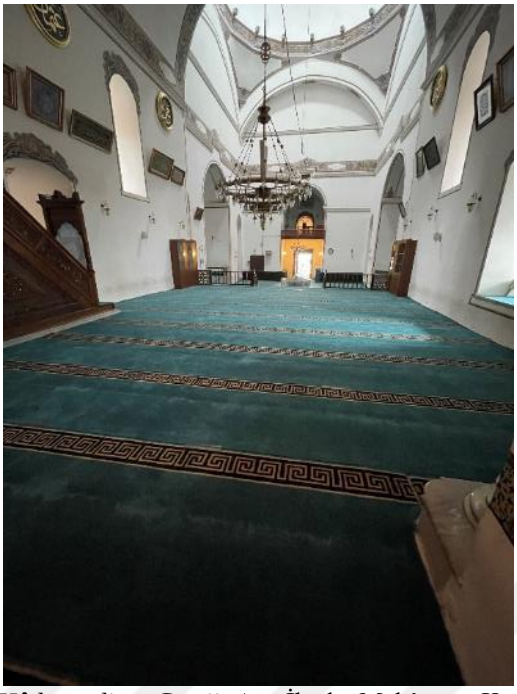

Resim 67. Bursa Hûdavendigar Camii, Ana İbadet Mekânının Kuzeyden Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 68. Bursa Hûdavendigar Camii, Ana İbadet Mekânı Tonozu
31. 03. 2021

Resim 69. Bursa Hûdavendigar Camii, Mihrap
31. 03. 2021

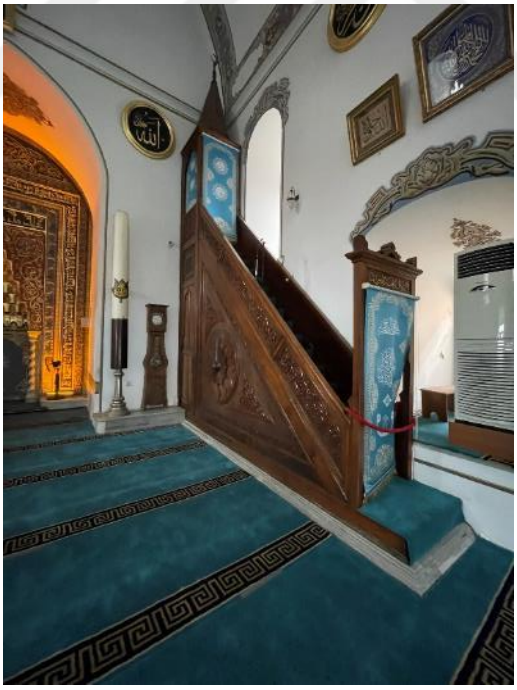

Resim 70. Bursa Hûdavendigar Camii, Minber
31. 03. 2021

Resim 71. Bursa Hûdavendigar Camii, Vaaz Kürsüsü
31. 03. 2021

Resim 72. Bursa Hûdavendigar Türbesi, Kuzeyden Görünüş
31. 03. 2021

Resim 73. Bursa Hûdavendigar Türbesi, Kuzeybatıdan Görünüş
31. 03. 2021

Resim 74. Bursa Hûdavendigar Türbesi, Giriş Kapısı
31. 03. 2021

Resim 75. Bursa Hûdavendigar Türbesi, Giriş Hacmi
31. 03. 2021

Resim 76. Bursa Hûdavendigar Türbesi, Ana Mekânın Kuzeybatıdan Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 77. Bursa Hûdavendigar Türbesi, Ana Mekândan Sütun
31. 03. 2021

Resim 78. Bursa Hûdavendigar Türbesi, Sütun Başlığı Örneği
31. 03. 2021

Resim 79. Bursa Hûdavendigar Türbesi, Naaş Alanı
31. 03. 2021

Resim 80. Bursa Hûdavendigar Türbesi, Kubbeden Görünüş
31. 03. 2021

Resim 81. Bursa Hûdavendigar Türbesi, Mihrap
31. 03. 2021

Resim 82. Bursa Hûdavendigar Türbesi, Kuzeyden Pencere
31. 03. 2021

Resim 83. Bursa Hûdavendigar İmareti, Güneybatıdan Görünüş
31. 03. 2021

Resim 84. Bursa Hûdavendigar İmareti, Avlunun Güneyden Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 85. Bursa Hûdavendigar İmareti, Güneyden Görünüş
31. 03. 2021

Resim 86. Bursa Hûdavendigar İmareti, Güney Girişi ve Kitabe
31. 03. 2021

Resim 87. Bursa Hûdavendigar İmareti, Güneyden Pencere Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 88. Bursa Hûdavendigar Hamamı, Kuzeybatıdan Görünüş
31. 03. 2021

Resim 89. Bursa Hûdavendigar Hamamı, Batıdan Giriş
31. 03. 2021

Resim 90. Bursa Hûdavendigar Hamamı, İç Mekân Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 91. Bursa Hûdavendigar Hamamı, Şadırvan
31. 03. 2021

Resim 92. Bursa Hûdavendigar Hamamı, Kubbe
31. 03. 2021

Resim 93. Bursa Hûdavendigar Hamamı, İç Mekândan Detay
31. 03. 2021

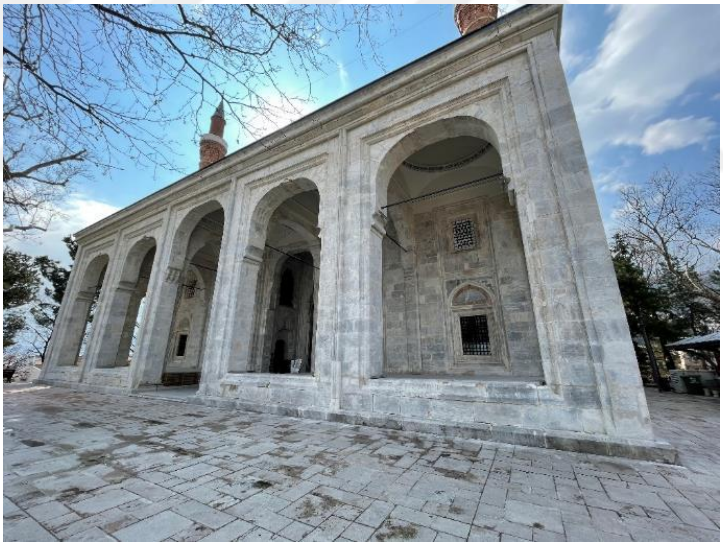

Resim 94. Bursa Yıldırım Camii, Güneyden Görünüş
31. 03. 2021

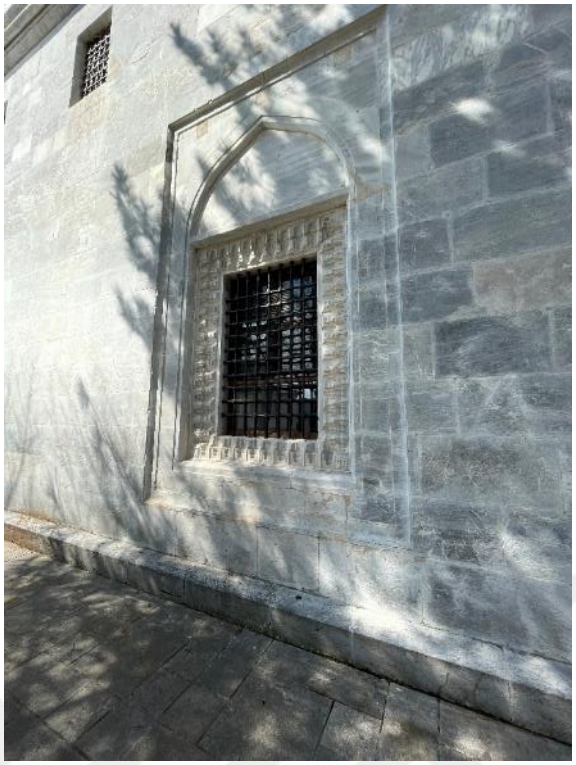

Resim 95. Bursa Yıldırım Camii, Batıdan Pencere Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 96. Bursa Yıldırım Camii, Güneyden Pencere Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 97. Bursa Yıldırım Camii, Kuzeybatıdan Pencere Görünüşleri
31. 03. 2021

Resim 98. Bursa Yıldırım Camii, Kuzeybatı Pencerelerinden Detay
31. 03. 2021

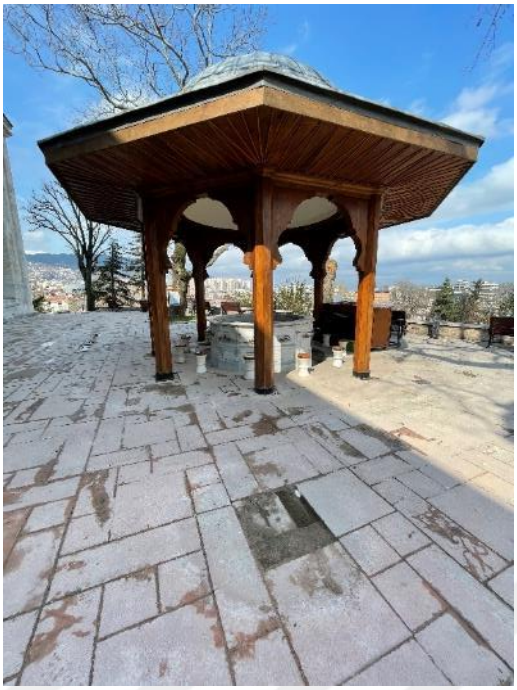

Resim 99. Bursa Yıldırım Camii, Şadırvan
31. 03. 2021

Resim 100. Bursa Yıldırım Camii, Şadırvanın Ayak ve Kemeri
31. 03. 2021

Resim 101. Bursa Yıldırım Camii, Şadırvanın Mermer Aynalıkları
31. 03. 2021

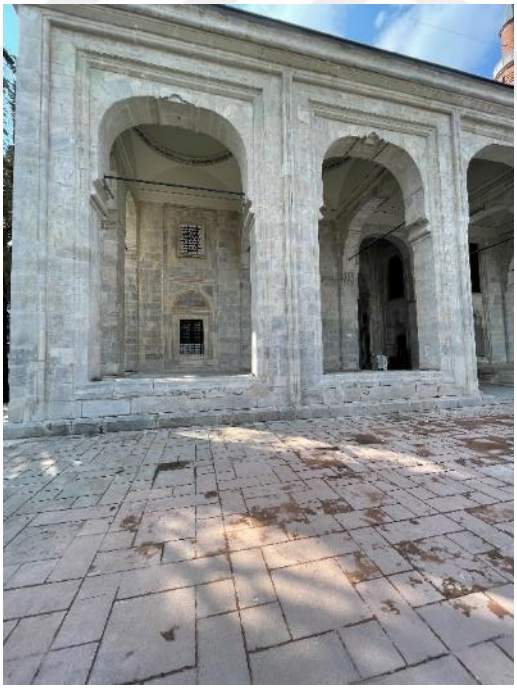

Resim 102. Bursa Yıldırım Camii, Son Cemaat Yerinin Kuzeydoğudan Görünüşü
31. 03. 2021

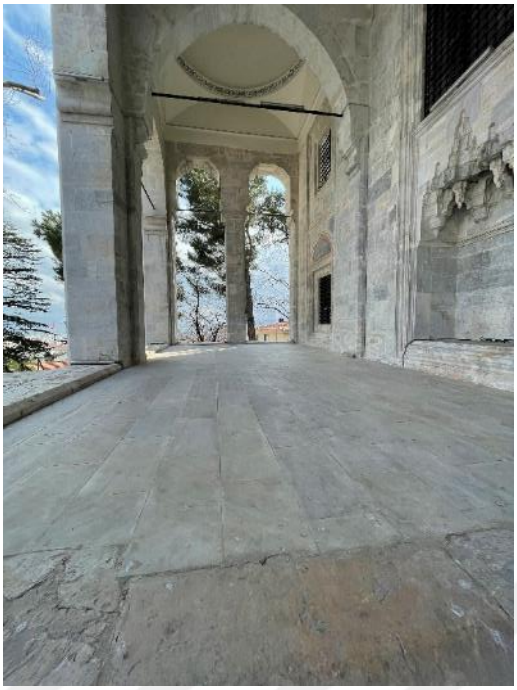

Resim 103. Bursa Yıldırım Camii Son Cemaat Yeri, Doğudan Görünüş
31. 03. 2021

Resim 104. Bursa Yıldırım Camii Son Cemaat Yeri, Doğudan Cephe Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 105. Bursa Yıldırım Camii Son Cemaat Yeri, Doğu Kubbesi
31. 03. 2021

Resim 106. Bursa Yıldırım Camii Son Cemaat Yeri, Doğudan Pencere Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 107. Bursa Yıldırım Camii Son Cemaat Yeri, Doğu Mihrabı
31. 03. 2021

Resim 108. Bursa Yıldırım Camii Son Cemaat Yeri, Batıdan Görünüş
31. 03. 2021

Resim 109. Bursa Yıldırım Camii Son Cemaat Yeri, Batı Mihrabı
31. 03. 2021

Resim 110. Bursa Yıldırım Camii Son Cemaat Yeri, Batı Mihrabı Mukarnasları
31. 03. 2021

Resim 111. Bursa Yıldırım Camii Son Cemaat Yeri, Batıdan Pencere Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 112. Bursa Yıldırım Camii, Kuzeyden Giriş Hacmi
31. 03. 2021

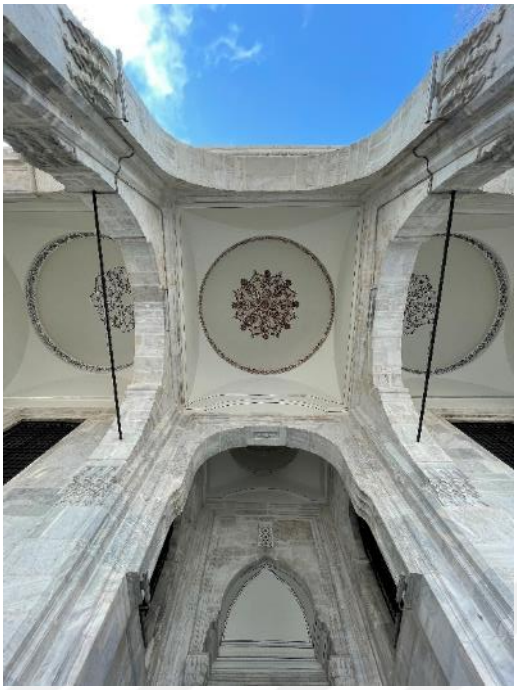

Resim 113. Bursa Yıldırım Camii, Giriş Hacmi Kubbesi
31. 03. 2021

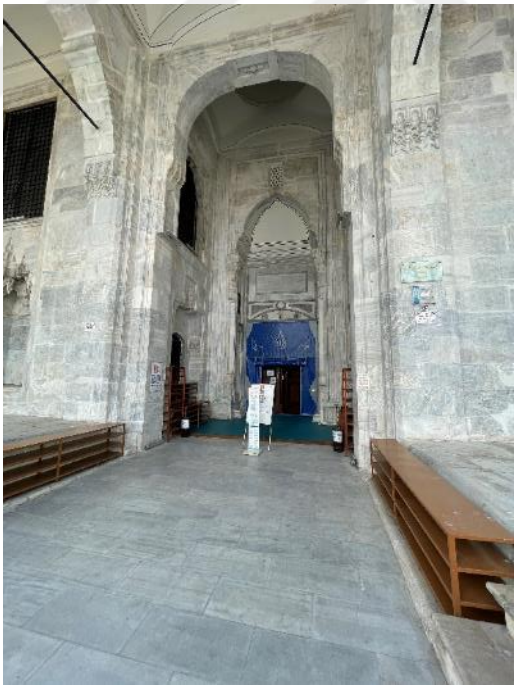

Resim 114. Bursa Yıldırım Camii, Taçkapının Kuzeyden Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 115. Bursa Yıldırım Camii, Taçkapı Tonozu
31. 03. 2021

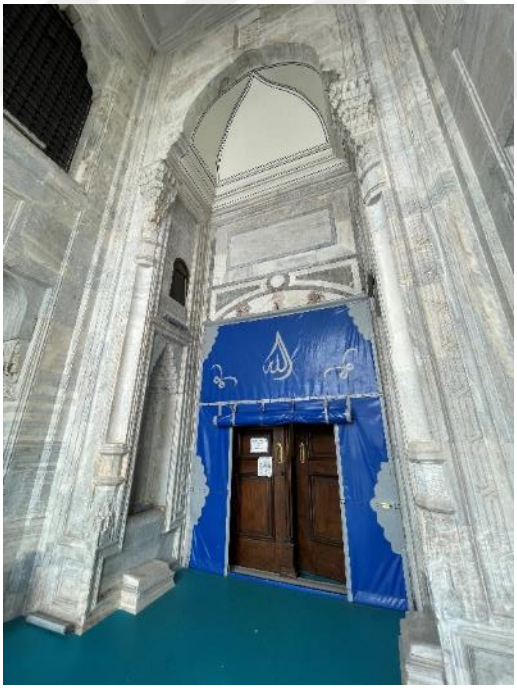

Resim 116. Bursa Yıldırım Camii, Taçkapıdan Detay
31. 03. 2021

Resim 117. Bursa Yıldırım Camii, Batıdan Taçkapı Mihrabiyesi
31. 03. 2021

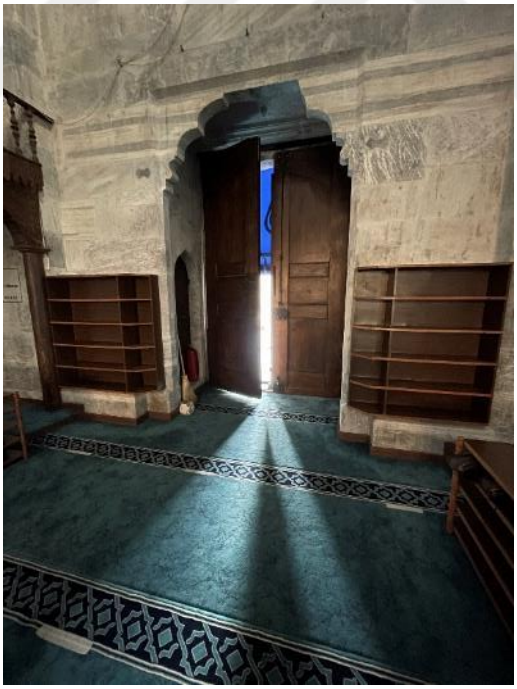

Resim 118. Bursa Yıldırım Camii, Taçkapının Güneyden Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 119. Bursa Yıldırım Camii, Doğu Tabhâneye Girişi
31. 03. 2021

Resim 120. Bursa Yıldırım Camii, Doğu Tabhâneye Girişin Mermer Söveleri
31. 03. 2021

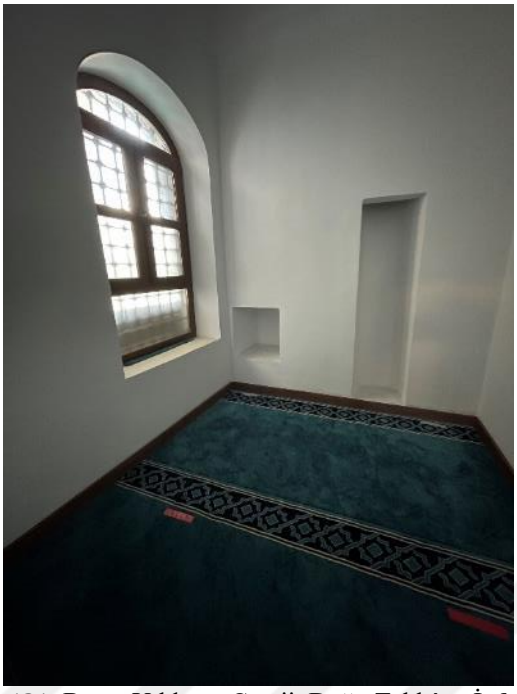

Resim 121. Bursa Yıldırım Camii, Doğu Tabhâne İç Mekânı
31. 03. 2021

Resim 122. Bursa Yıldırım Camii, Doğu Tabhâne Tonozu
31. 03. 2021

Resim 123. Bursa Yıldırım Camii, Doğu Tabhâneden Detay
31. 03. 2021

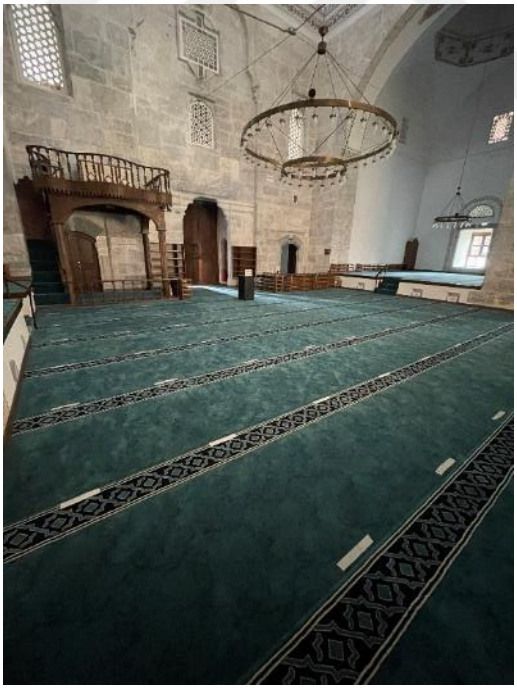

Resim 124. Bursa Yıldırım Camii, Sofanın Kuzeydoğudan Görünüşü
31. 03. 2021

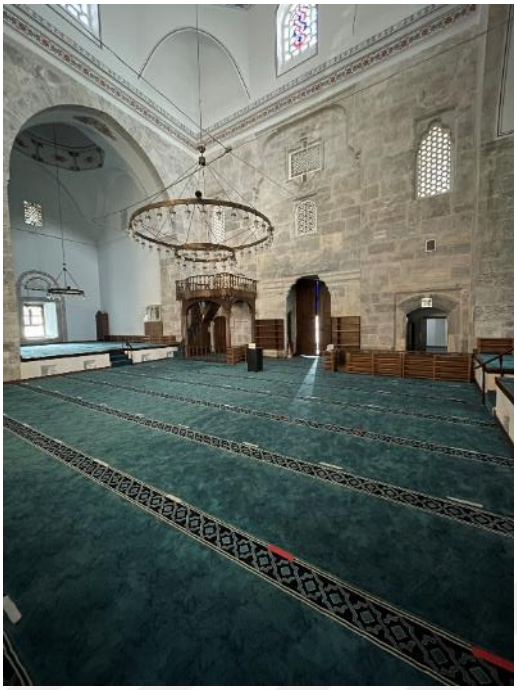

Resim 125. Bursa Yıldırım Camii, Sofanın Kuzeybatıdan Görünüşü
31. 03. 2021

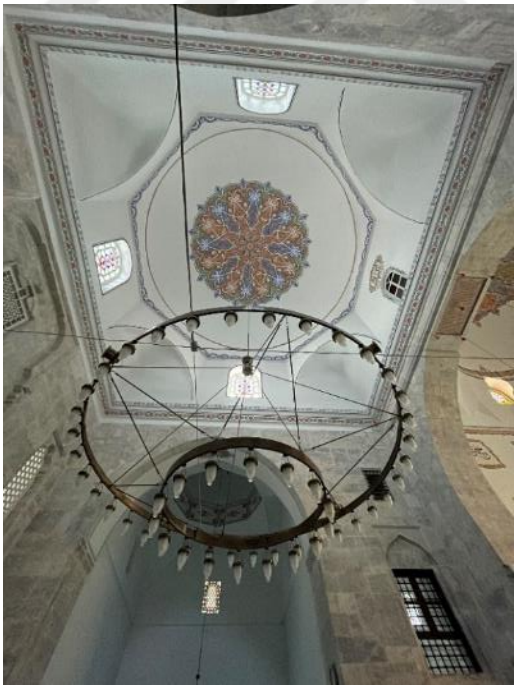

Resim 126. Bursa Yıldırım Camii, Sofa Kubbesi
31. 03. 2021

Resim 127. Bursa Yıldırım Camii, Ahşap Mahfil
31. 03. 2021

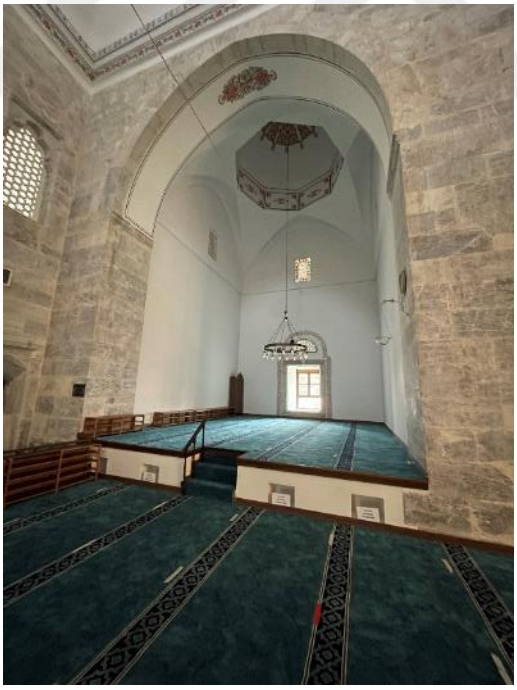

Resim 128. Bursa Yıldırım Camii, Doğu Eyvanı
31. 03. 2021

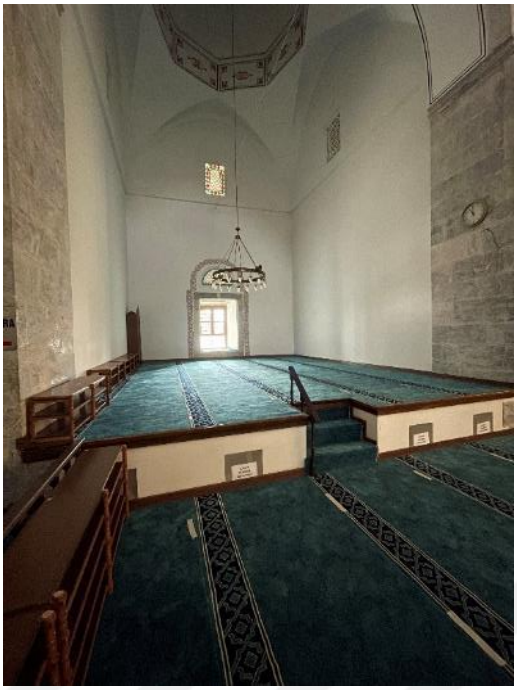

Resim 129. Bursa Yıldırım Camii, Doğu Eyvanından Görünüş
31. 03. 2021

Resim 130. Bursa Yıldırım Camii, Doğu Eyvanı Kubbesi
31. 03. 2021

Resim 131. Bursa Yıldırım Camii, Batı Eyvanı
31. 03. 2021

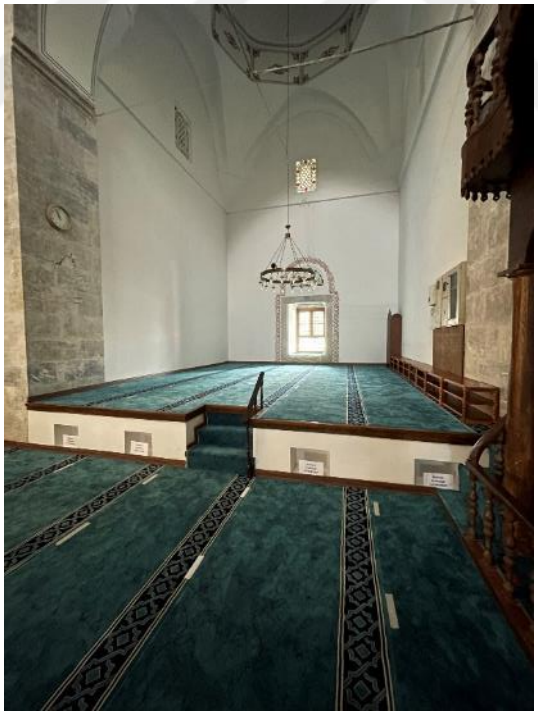

Resim 132. Bursa Yıldırım Camii, Batı Eyvanı Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 133. Bursa Yıldırım Camii, Batı Eyvanı Kubbesi
31. 03. 2021

Resim 134. Bursa Yıldırım Camii, Ana İbadet Mekânının Güneyden Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 135. Bursa Yıldırım Camii, Ana İbadet Mekânının Kuzeyden Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 136. Bursa Yıldırım Camii, Doğudan Mukarnas Konsol
31. 03. 2021

Resim 137. Bursa Yıldırım Camii, Doğudan Mihrabiye Nişi
31. 03. 2021

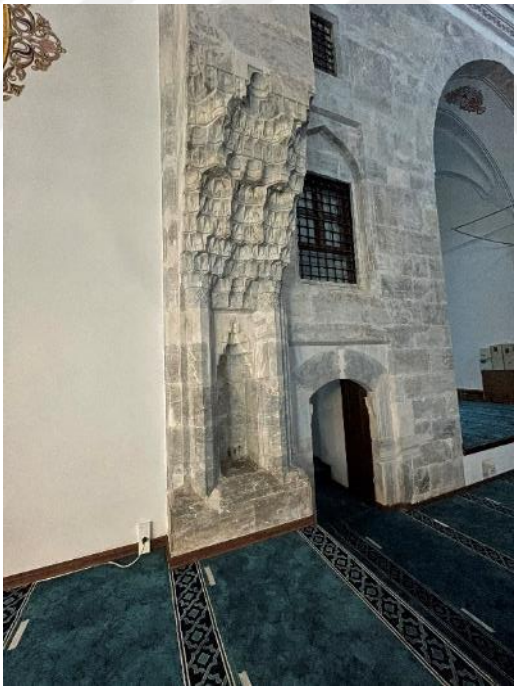

Resim 138. Bursa Yıldırım Camii, Batıdan Mukarnas Konsol
31. 03. 2021

Resim 139. Bursa Yıldırım Camii, Ana İbadet Mekânı Kubbesi
31. 03. 2021

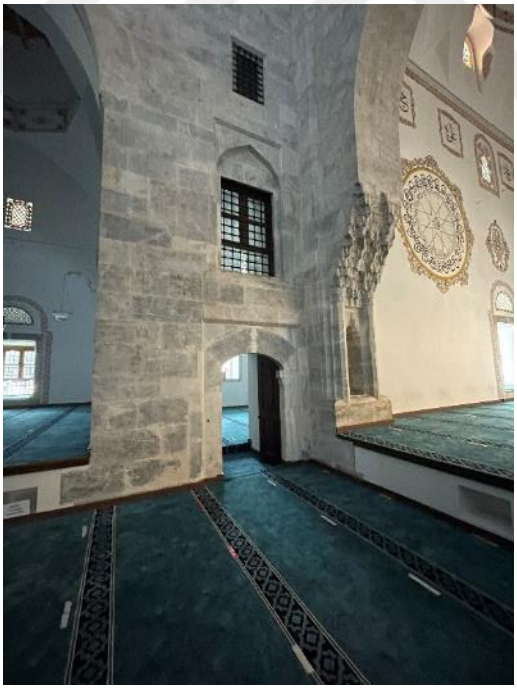

Resim 140. Bursa Yıldırım Camii, Doğu Koltuk Kubbesi
31. 03. 2021

Resim 141. Bursa Yıldırım Camii, Doğu Koltuk Kubbesi Girişi
31. 03. 2021

Resim 142. Bursa Yıldırım Camii, Doğu Koltuk Kubbesi Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 143. Bursa Yıldırım Camii, Doğu Koltuk Kubbesi Tonozu
31. 03. 2021

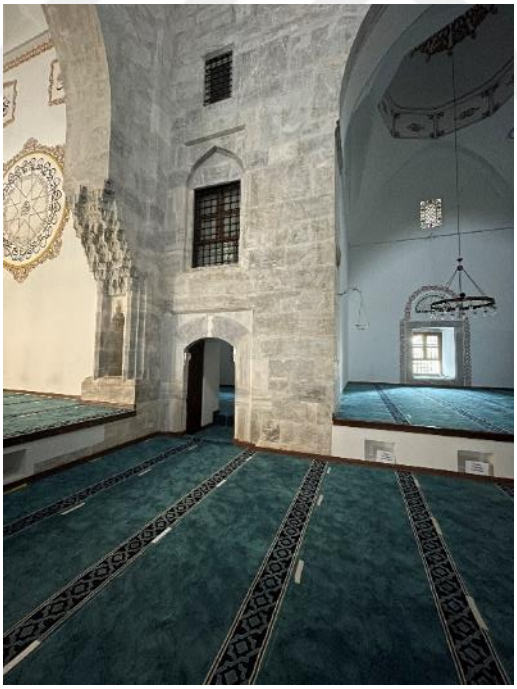

Resim 144. Bursa Yıldırım Camii, Batı Koltuk Kubbesi
31. 03. 2021

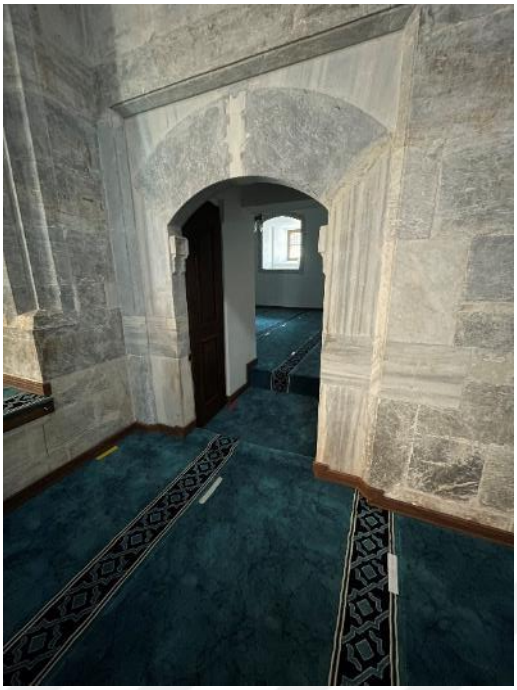

Resim 145. Bursa Yıldırım Camii, Batı Koltuk Kubbesi Girişi
31. 03. 2021

Resim 146. Bursa Yıldırım Camii, Batı Koltuk Kubbesi Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 147. Bursa Yıldırım Camii, Batı Koltuk Kubbesi Tonozu
31. 03. 2021

Resim 148. Bursa Yıldırım Camii, Mihrap
31. 03. 2021

Resim 149. Bursa Yıldırım Camii, Mihrap Nişi ve Sütunçeler
31. 03. 2021

Resim 150. Bursa Yıldırım Camii, Vaaz Kürsüsü
31. 03. 2021

Resim 151. Bursa Yıldırım Türbesi, Kuzeyden Görünüş
31. 03. 2021

Resim 152. Bursa Yıldırım Türbesi, Batıdan Sütun Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 153. Bursa Yıldırım Türbesi, Doğudan Pencere Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 154. Bursa Yıldırım Türbesi, İç Mekândan Pencere Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 155. Bursa Yıldırım Türbesi, Doğudan Revak Kubbesi
31. 03. 2021

Resim 156. Bursa Yıldırım Türbesi, Taçkapı
31. 03. 2021

Resim 157. Bursa Yıldırım Türbesi, İç Mekân
31. 03. 2021

Resim 158. Bursa Yıldırım Türbesi, Kubbenin İçten Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 159. Bursa Yıldırım Türbesi, Mihrap
31. 03. 2021

Resim 160. Bursa Ulu Cami, Doğudan Görünüş
31. 03. 2021

Resim 161. Bursa Ulu Cami, Kuzeydoğudan Pencere Görünüşleri
31. 03. 2021

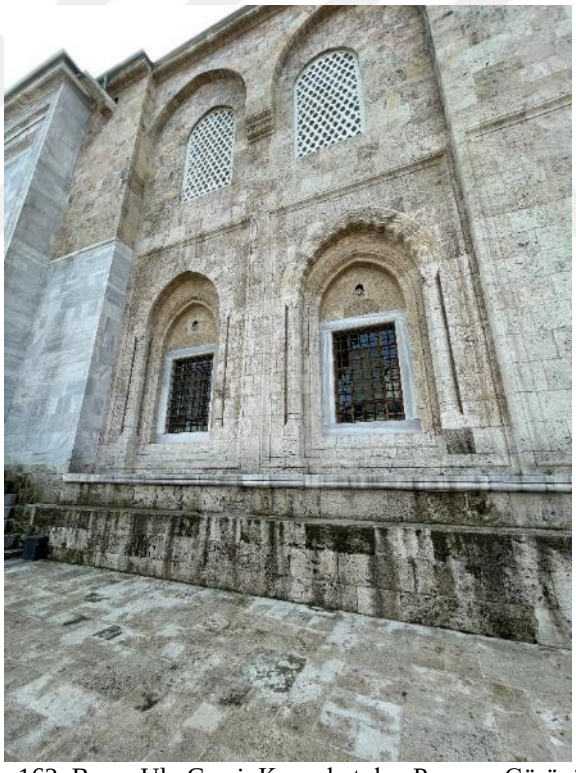

Resim 162. Bursa Ulu Cami, Kuzeybatıdan Pencere Görünüşleri
31. 03. 2021

Resim 163. Bursa Ulu Cami, Doğudan Pencere Görünüşleri
31. 03. 2021

Resim 164. Bursa Ulu Cami, Ana İbadet Mekânından Pencere Görünüşleri
31. 03. 2021

Resim 165. Bursa Ulu Cami, Ana İbadet Mekânından Pencere Görünüşleri
31. 03. 2021

Resim 166. Bursa Ulu Cami, Batı Minaresi
31. 03. 2021

Resim 167. Bursa Ulu Cami, Batı Minareye Giriş
31. 03. 2021

Resim 168. Bursa Ulu Cami, Doğu Minaresi
31. 03. 2021

Resim 169. Bursa Ulu Cami, Doğu Minaresi Kaide Platformu
31. 03. 2021

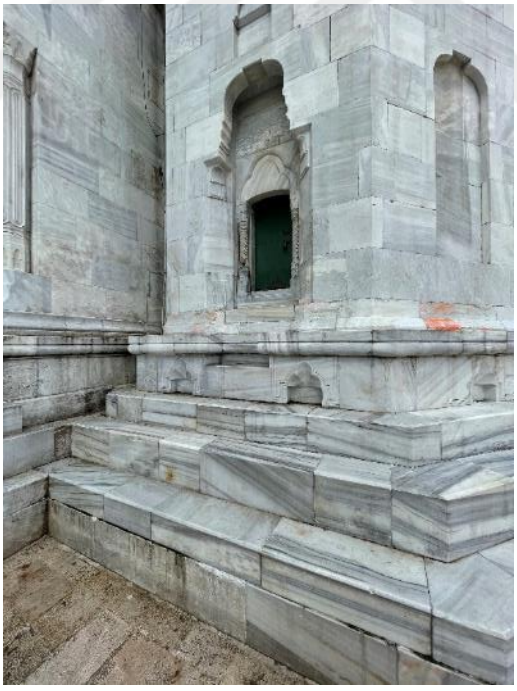

Resim 170. Bursa Ulu Cami, Doğu Minareye Giriş
31. 03. 2021

Resim 171. Bursa Ulu Cami, Kuzeyden Taçkapı Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 172. Bursa Ulu Cami, Doğudan Portal Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 173. Bursa Ulu Cami, Batıdan Portal Görünüşü
31. 03. 2021

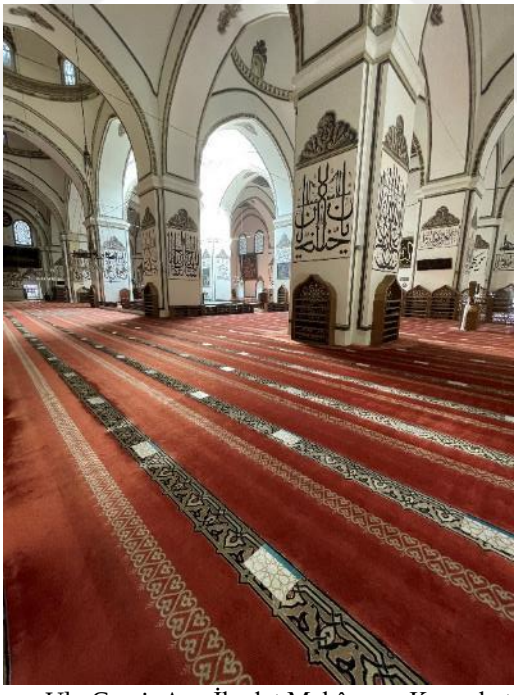

Resim 174. Bursa Ulu Cami, Ana İbadet Mekânının Kuzeybatıdan Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 175. Bursa Ulu Cami, Ana İbadet Mekânının Batıdan Görünüşü
31. 03. 2021

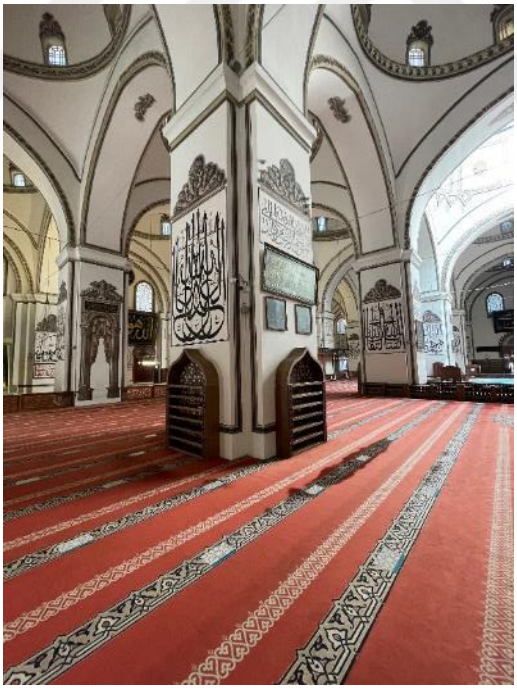

Resim 176. Bursa Ulu Cami, Paye Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 177. Bursa Ulu Cami, Kemer Görünüşü
31. 03. 2021

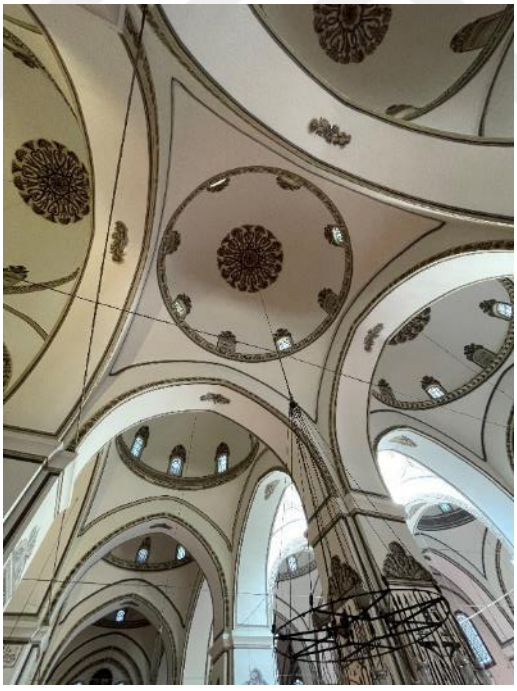

Resim 178. Bursa Ulu Cami, Kubbe Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 179. Bursa Ulu Cami, Şadırvan
31. 03. 2021

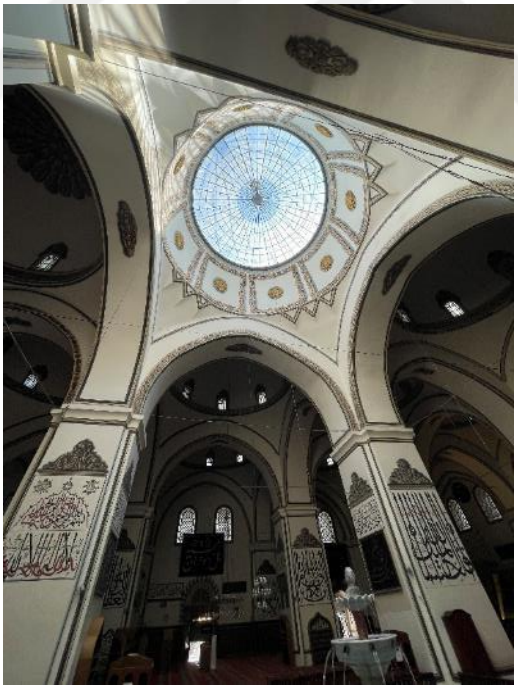

Resim 180. Bursa Ulu Cami, Şadırvan Kubbesi
31. 03. 2021

Resim 181. Bursa Ulu Cami, Mihrap
31. 03. 2021

Resim 182. Bursa Ulu Cami, Mihrap Nişi ve Sütunçeler
31. 03. 2021

Resim 183. Bursa Ulu Cami, Minber
31. 03. 2021

Resim 184. Bursa Ulu Cami, Müezzin Mahfili
31. 03. 2021

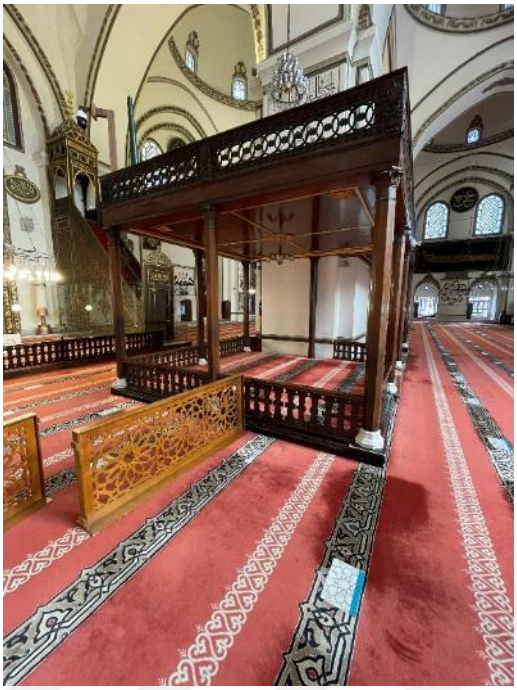

Resim 185. Bursa Ulu Cami, Müezzin Mahfilinin Doğudan Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 186. Bursa Ulu Cami, Müezzin Mahfilinin Kuzeyden Görünüş
31. 03. 2021

Resim 187. Bursa Ulu Cami, Hünkâr Mahfili
31. 03. 2021

Resim 188. Bursa Ulu Cami, Mermer Vaaz Kürsüsü
31. 03. 2021

Resim 189. Bursa Ulu Cami, Ahşap Vaaz Kürsüsü
31. 03. 2021

Resim 190. Bursa Yeşil Cami, Kuzeyden Görünüş
31. 03. 2021

Resim 191. Bursa Yeşil Cami, Batıdan Pencere Görünüşleri
31. 03. 2021

Resim 192. Bursa Yeşil Cami, Batıdan Pencere Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 193. Bursa Yeşil Cami, Doğudan Pencere Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 194. Bursa Yeşil Cami, Batıdan Pencere Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 195. Bursa Yeşil Cami, Doğudan Pencere Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 196. Bursa Yeşil Cami, Kuzeyden Pencere Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 197. Bursa Yeşil Cami, Kuzeyden Mihrap Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 198. Bursa Yeşil Cami, Şadırvan
31. 03. 2021

Resim 199. Bursa Yeşil Cami, Şadırvan Kemer ve Ayakları
31. 03. 2021

Resim 200. Bursa Yeşil Cami, Şadırvan Havuzu
31. 03. 2021

Resim 201. Bursa Yeşil Cami, Doğu Minaresi
31. 03. 2021

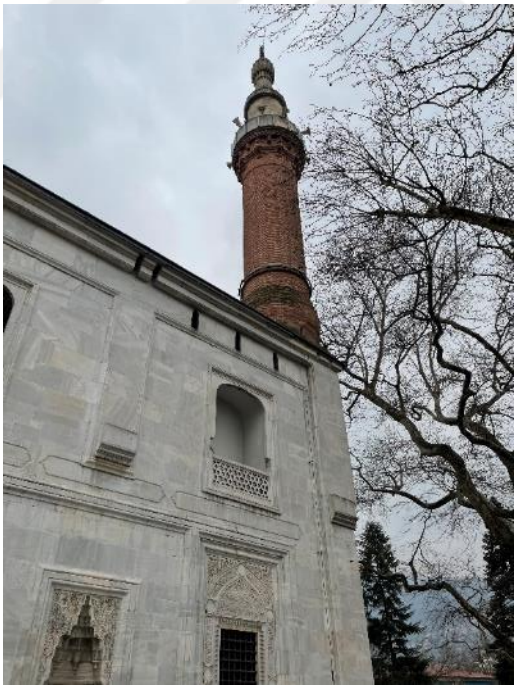

Resim 202. Bursa Yeşil Cami, Batı Minaresi
31. 03. 2021

Resim 203. Bursa Yeşil Cami, Taçkapının Kuzeyden Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 204. Bursa Yeşil Cami, Doğudan Taçkapı Mihrabiyesi
31. 03. 2021

Resim 205. Bursa Yeşil Cami, Batıdan Taçkapı Mihrabiyesi
31. 03. 2021

Resim 206. Bursa Yeşil Cami, Taçkapının Güneyden Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 207. Bursa Yeşil Cami, Geçiş Koridorlarının Doğudan Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 208. Bursa Yeşil Cami, Geçiş Koridorlarının Batıdan Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 209. Bursa Yeşil Cami, Geçiş Koridori Sütunları
31. 03. 2021

Resim 210. Bursa Yeşil Cami, Tabhâne Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 211. Bursa Yeşil Cami, Tabhâne Tonozu
31. 03. 2021

Resim 212. Bursa Yeşil Cami, Tabhâne Girişi
31. 03. 2021

Resim 213. Bursa Yeşil Cai, Giriş Holü Kuzey Kapısı
31. 03. 2021

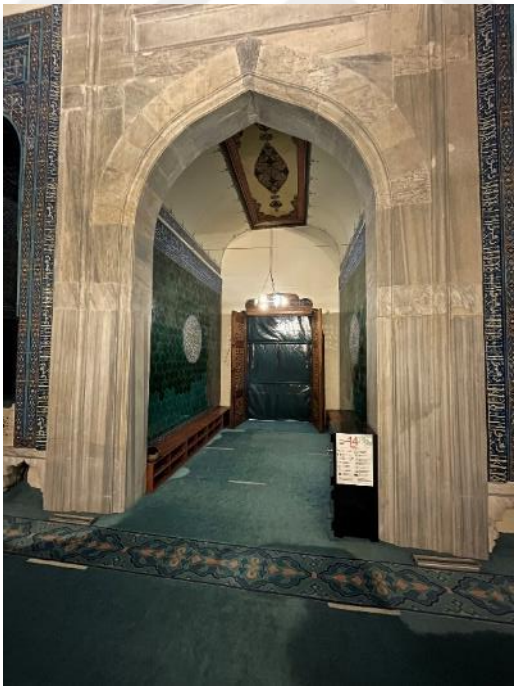

Resim 214. Bursa Yeşil Camii, Giriş Holünün Güneyden Görünüşü
31. 03. 2021

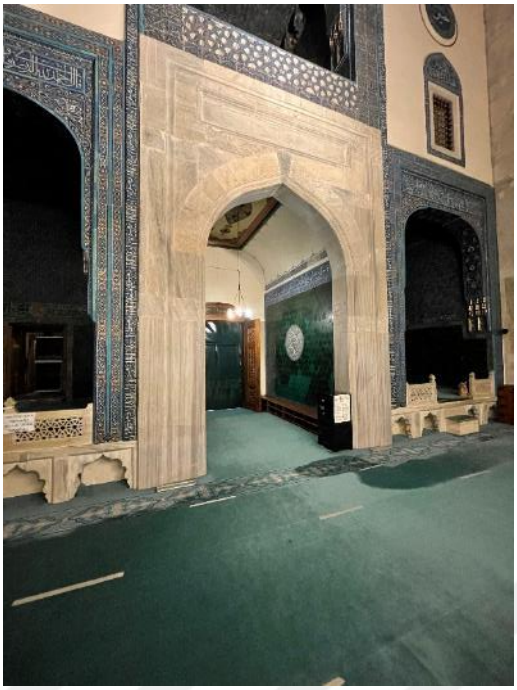

Resim 215. Bursa Yeşil Cami, Kuzey Eyvanı
31. 03. 2021

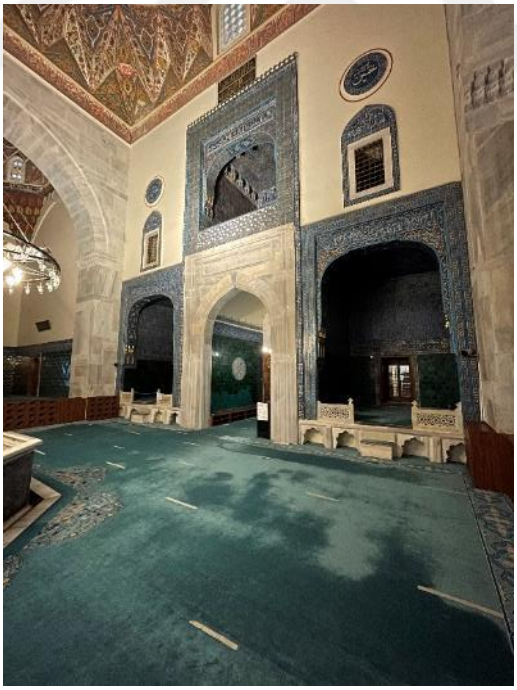

Resim 216. Bursa Yeşil Cami, Sofanın Kuzeydoğudan Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 217. Bursa Yeşil Cami, Mahfil Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 218. Bursa Yeşil Cami, Şadırvan
31. 03. 2021

Resim 219. Bursa Yeşil Cami, Sofa Kubbesi
31. 03. 2021

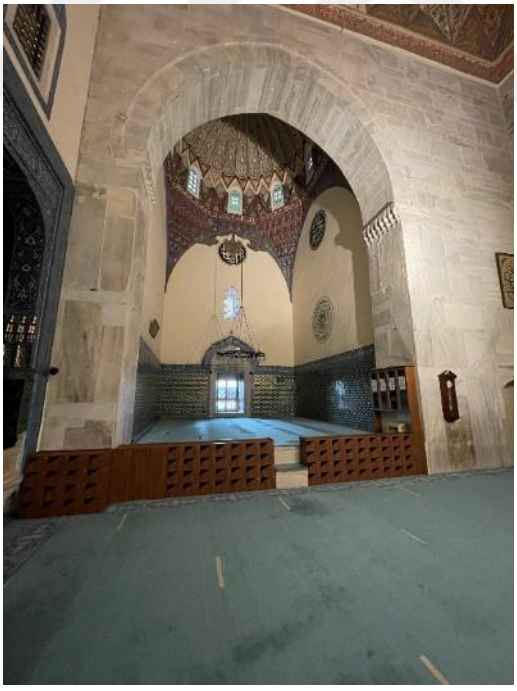

Resim 220. Bursa Yeşil Cami, Doğu Eyvanı
31. 03. 2021

Resim 221. Bursa Yeşil Cami, Doğu Eyvanı Kubbesi
31. 03. 2021

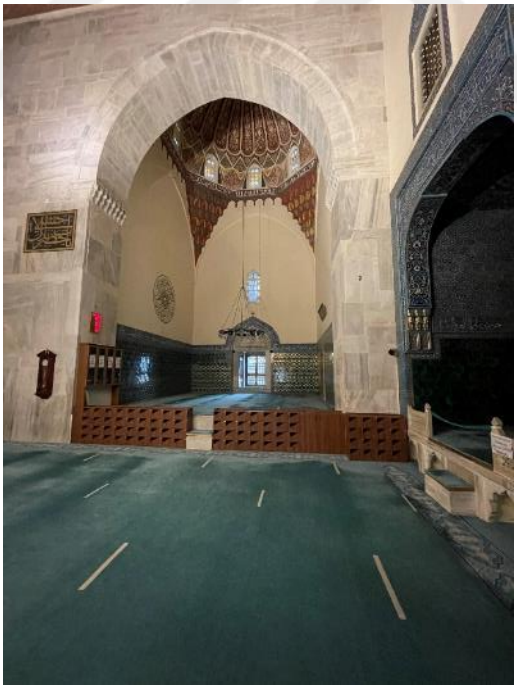

Resim 222. Bursa Yeşil Cami, Batı Eyvanı
31. 03. 2021

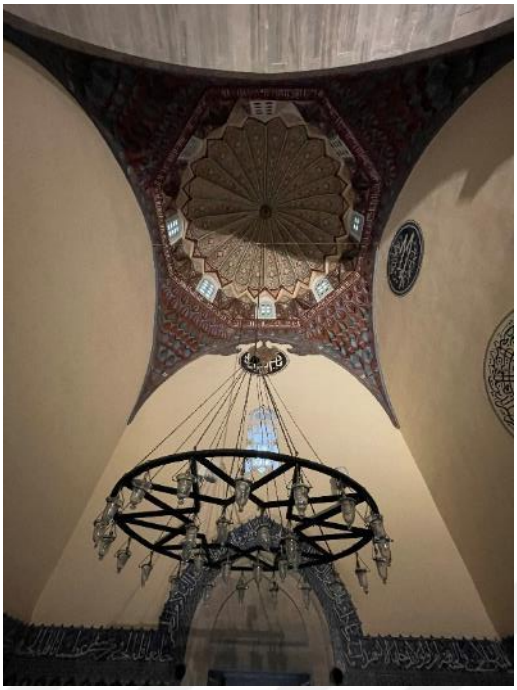

Resim 223. Bursa Yeşil Cami, Batı Eyvanı Kubbesi
31. 03. 2021

Resim 224. Bursa Yeşil Cami, Batı Eyvandan Pencere Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 225. Bursa Yeşil Cami, Batı Eyvandan Çini Plakalar
31. 03. 2021

Resim 226. Bursa Yeşil Cami, Doğu Oda Girişi
31. 03. 2021

Resim 227. Bursa Yeşil Cami, Doğu Oda Görünüşü
31. 03. 2021

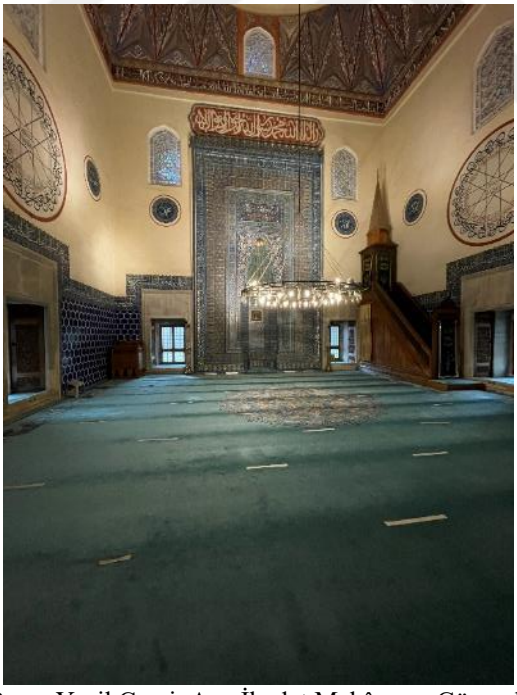

Resim 228. Bursa Yeşil Cami, Ana İbadet Mekânının Güneyden Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 229. Bursa Yeşil Cami, Ana İbadet Mekân Kemer ve Kubbesi
31. 03. 2021

Resim 230. Bursa Yeşil Cami, Batıdan Mukarnaslı Konsol
31. 03. 2021

Resim 231. Bursa Yeşil Cami, Doğudan Mukarnaslı Konsol
31. 03. 2021

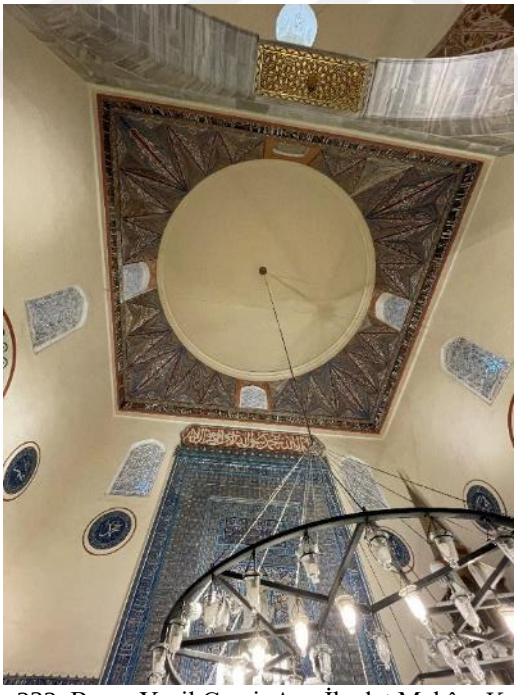

Resim 232. Bursa Yeşil Cami, Ana İbadet Mekânı Kubbesi
31. 03. 2021

Resim 233. Bursa Yeşil Cami, Batıdan Pabuçluk Görünüşleri
31. 03. 2021

Resim 234. Bursa Yeşil Cami, Ana İbadet Mekânı Cephe Süslemeleri Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 235. Bursa Yeşil Cami, Mihrabın Doğudan Görünüşü
31. 03. 2021

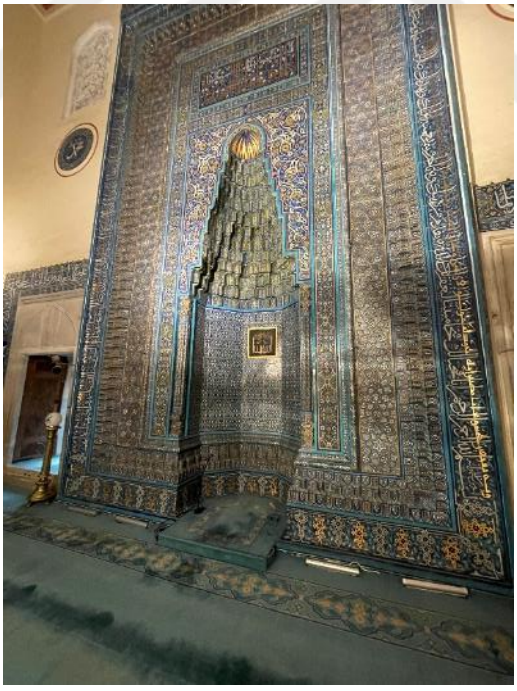

Resim 236. Bursa Yeşil Cami, Mihrabın Batıdan Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 237. Bursa Yeşil Cami, Mihrap Nişi ve Mukarnas Kavsara
31. 03. 2021

Resim 238. Bursa Yeşil Cami, Mihrap Sütunçesi
31. 03. 2021

Resim 239. Bursa Yeşil Cami, Minber
31. 03. 2021

Resim 240. Bursa Yeşil Medrese, Kuzeydoğudan Görünüş
31. 03. 2021

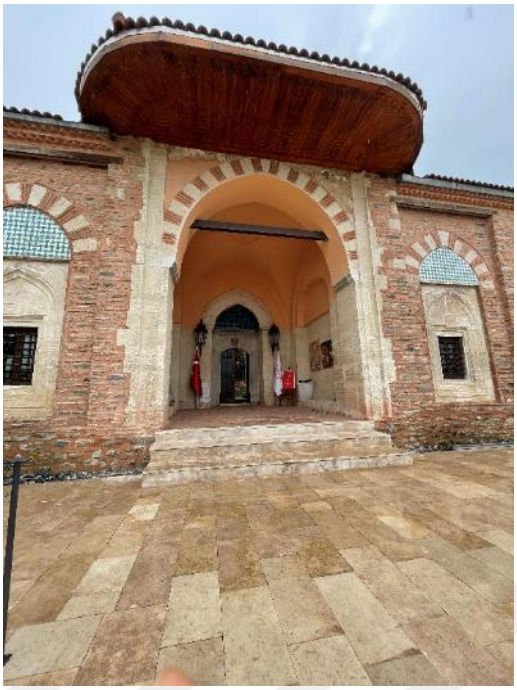

Resim 241. Bursa Yeşil Medrese, Giriş Eyvanının Kuzeyden Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 242. Bursa Yeşil Medrese, Giriş Eyvanı Kemeri
31. 03. 2021

Resim 243. Bursa Yeşil Medrese, Portal Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 244. Bursa Yeşil Medrese, Portal Kemeri
31. 03. 2021

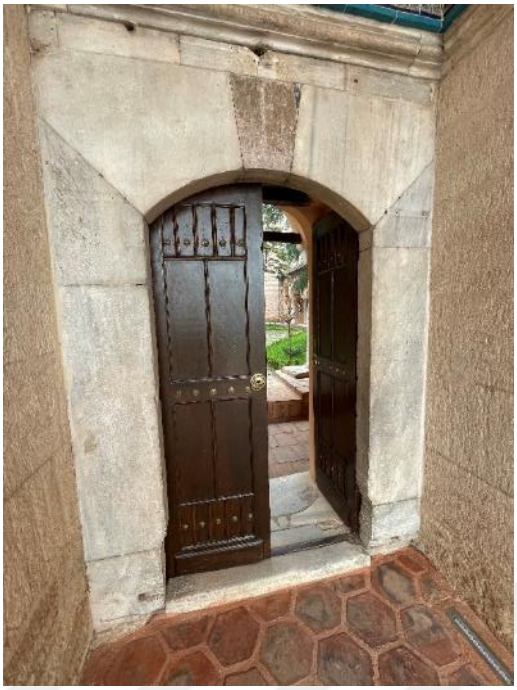

Resim 245. Bursa Yeşil Medrese, Portal Çerçevesi ve Kapı Kanatları
31. 03. 2021

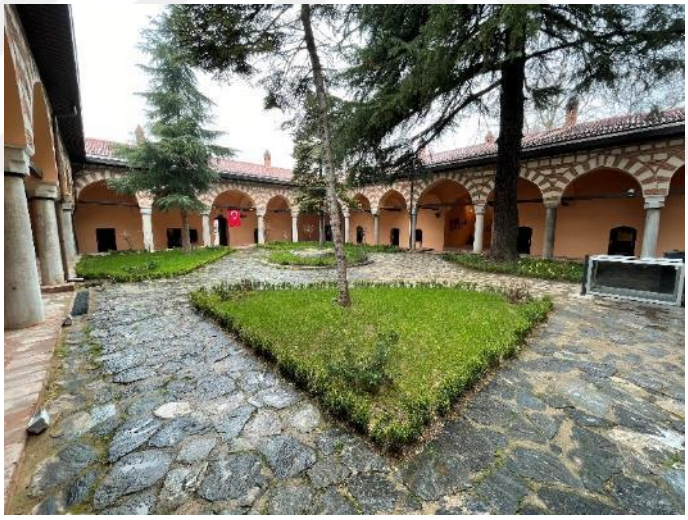

Resim 246. Bursa Yeşil Medrese, Avlunun Kuzeydoğudan Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 247. Bursa Yeşil Medrese, Avlunun Kuzeybatıdan Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 248. Bursa Yeşil Medrese, Avlu Revakı
31. 03. 2021

Resim 249. Bursa Yeşil Medrese, Sütun Gövdesi ve Başlığı
31. 03. 2021

Resim 250. Bursa Yeşil Medrese, Sütun Gövdesi ve Başlığı
31. 03. 2021

Resim 251. Bursa Yeşil Medrese, Sütun Gövdesi ve Başlığı
31. 03. 2021

Resim 252. Bursa Yeşil Medrese, Sütun Gövdesi ve Başlığı
31. 03. 2021

Resim 253. Bursa Yeşil Medrese, Güney Eyvanının Kuzeyden Görünüş
31. 03. 2021

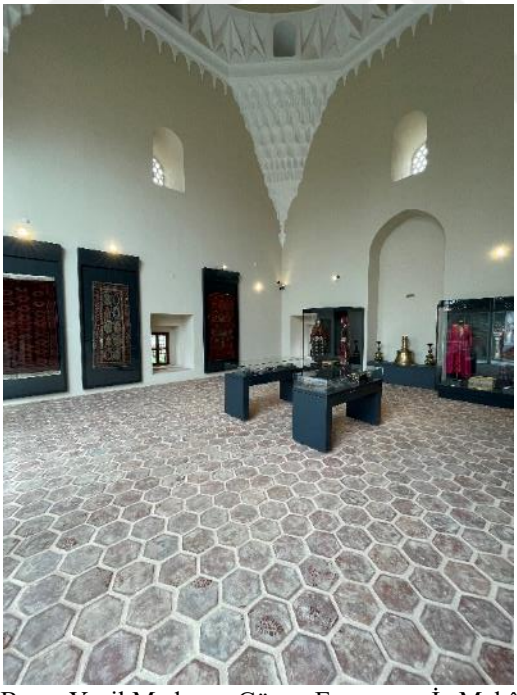

Resim 254. Bursa Yeşil Medrese, Güney Eyvanının İç Mekân Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 255. Bursa Yeşil Medrese, Güney Eyvanı Kubbesi
31. 03. 2021

Resim 256. Bursa Yeşil Medrese, Kuzeydoğudan Pencere Görünüşleri
31. 03. 2021

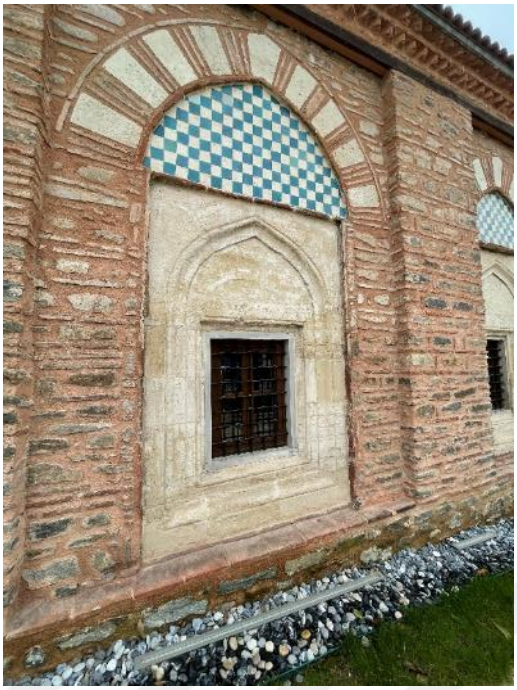

Resim 257. Bursa Yeşil Medrese, Doğudan Pencere Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 258. Bursa Yeşil Medrese, Müderris Odalarından Görünüş
31. 03. 2021

Resim 259. Bursa Yeşil Medrese, Müderris Odaları Tonozu
31. 03. 2021

Resim 260. Bursa Yeşil Medrese, Öğrenci Hücrelerine Giriş
31. 03. 2021

Resim 261. Bursa Yeşil Medrese, Öğrenci Hücreleri Nişi
31. 03. 2021

Resim 262. Bursa Yeşil Medrese, Hazire Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 263. Bursa Yeşil Medrese, Hazireden Detay
31. 03. 2021

Resim 264. Bursa Yeşil Medrese, Hazireden Detay
31. 03. 2021

Resim 265. Bursa Yeşil Türbe, Kuzeyden Görünüş
31. 03. 2021

Resim 266. Bursa Yeşil Türbe, Portalın Kuzeyden Görünüşü
31. 03. 2021

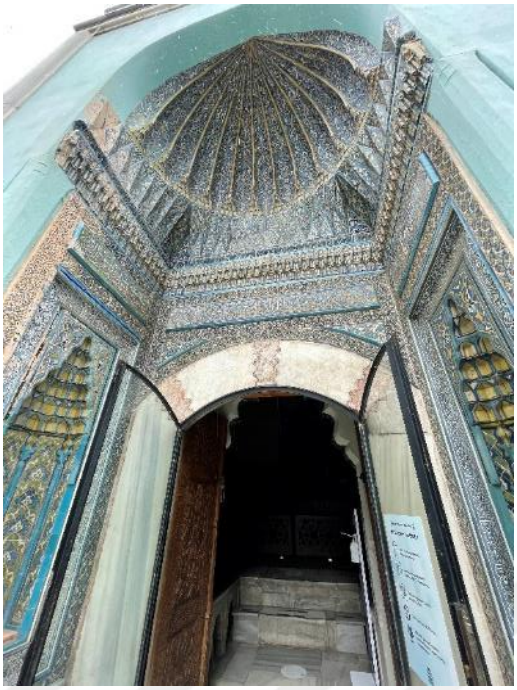

Resim 267. Bursa Yeşil Türbe, Portal Kubbesi
31. 03. 2021

Resim 268. Bursa Yeşil Türbe, Portal Kemeri
31. 03. 2021

Resim 269. Bursa Yeşil Türbe, Portalın Doğudan Kapı Kanadı
31. 03. 2021

Resim 270. Bursa Yeşil Türbe, Portalın Batıdan Kapı Kanadı
31. 03. 2021

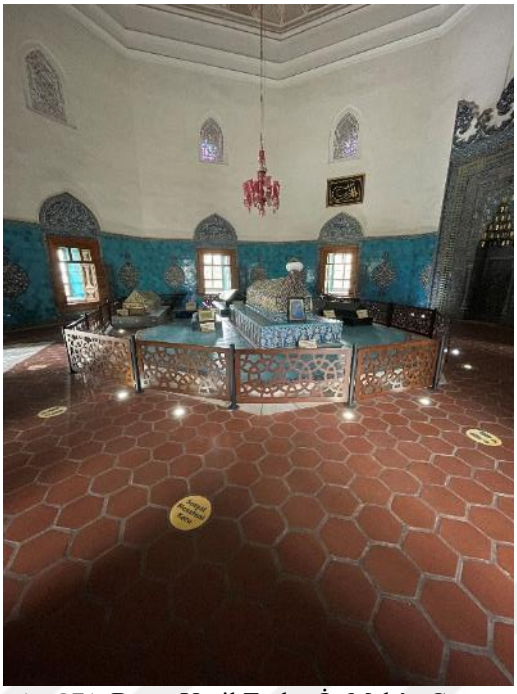

Resim 271. Bursa Yeşil Türbe, İç Mekân Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 272. Bursa Yeşil Türbe, İç Mekân Kubbesi
31. 03. 2021

Resim 273. Bursa Yeşil Türbe, Mihrap
31. 03. 2021

Resim 274. Bursa Yeşil Türbe, Mihrap Nişi
31. 03. 2021

Resim 275. Bursa Yeşil Türbe, Mihrap Sütunçeleri
31. 03. 2021

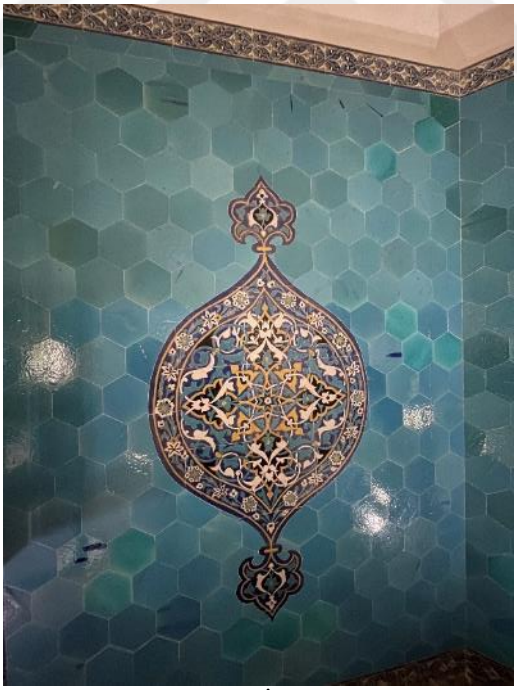

Resim 276. Bursa Yeşil Türbe, İç Mekândan Çini Görünüşleri
31. 03. 2021

Resim 277. Bursa Yeşil Türbe, Doğudan Pencere Görünüşleri
31. 03. 2021

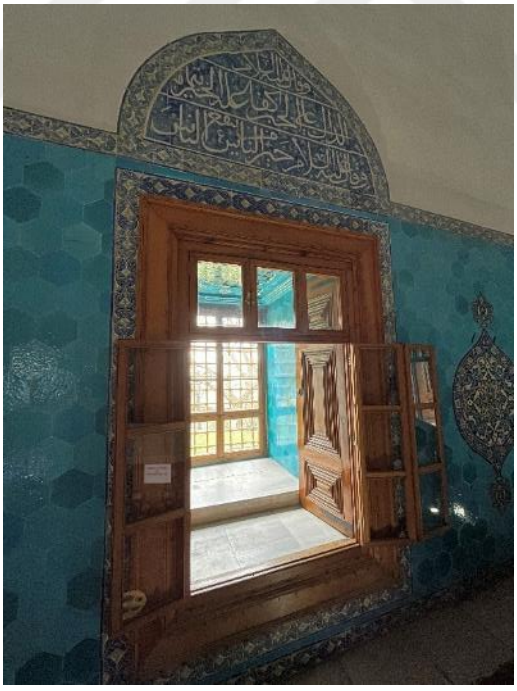

Resim 278. Bursa Yeşil Türbe, Doğudan Pencere Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 279. Bursa Muradiye Camii, Kuzeyden Pencere Görünüşleri
31. 03. 2021

Resim 280. Bursa Muradiye Camii, Kuzeyden Pencere Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 281. Bursa Muradiye Camii, Kuzeyden Pencere Görünüşleri
31. 03. 2021

Resim 282. Bursa Muradiye Camii, Kuzeyden Pencere Görünüşü
31. 03. 2021

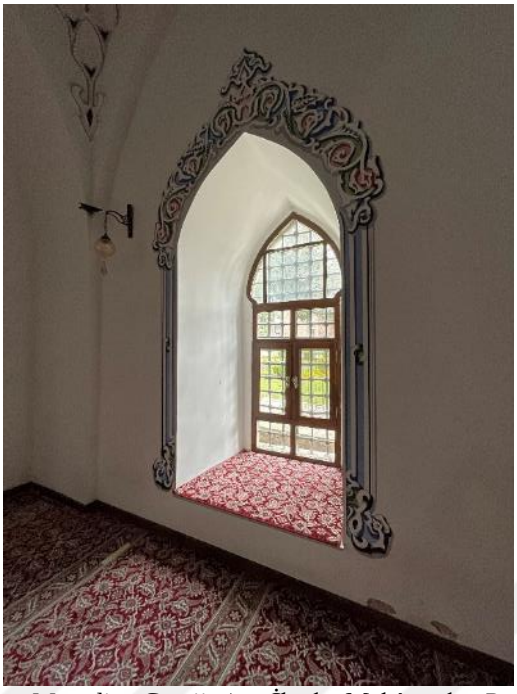

Resim 283. Bursa Muradiye Camii, Ana İbadet Mekânından Pencere Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 284. Bursa Muradiye Camii, Ana İbadet Mekânından Pencere Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 285. Bursa Muradiye Camii, Şadırvan
31. 03. 2021

Resim 286. Bursa Muradiye Camii, Şadırvan Havuzu
31. 03. 2021

Resim 287. Bursa Muradiye Camii, Şadırvan Mermer Aynalığı
31. 03. 2021

Resim 288. Bursa Muradiye Camii Son Cemaat Yeri, Doğudan Görünüş
31. 03. 2021

Resim 289. Bursa Muradiye Camii Son Cemaat Yeri, Doğudan Geçiş Basamakları
31. 03. 2021

Resim 290. Bursa Muradiye Camii Son Cemaat Yeri, Doğudan Geçiş Basamakları Detayı
31. 03. 2021

Resim 291. Bursa Muradiye Camii Son Cemaat Yeri, Doğudan Görünüş
31. 03. 2021

Resim 292. Bursa Muradiye Camii Son Cemaat Yeri, Doğu Sütunu
31. 03. 2021

Resim 293. Bursa Muradiye Camii Son Cemaat Yeri, Doğu Payesi
31. 03. 2021

Resim 294. Bursa Muradiye Camii Son Cemaat Yeri, Doğu Kubbesi
31. 03. 2021

Resim 295. Bursa Muradiye Camii Son Cemaat Yeri, Doğu Tonozu
31. 03. 2021

Resim 296. Bursa Muradiye Camii Son Cemaat Yeri, Kuzeybatıdan Görünüş
31. 03. 2021

Resim 297. Bursa Muradiye Camii Son Cemaat Yeri, Batıdan Görünüş
31. 03. 2021

Resim 298. Bursa Muradiye Camii Son Cemaat Yeri, Batıya Geçiş Basamakları
31. 03. 2021

Resim 299. Bursa Muradiye Camii Son Cemaat Yeri, Batı Payesi
31. 03. 2021

Resim 300. Bursa Muradiye Camii Son Cemaat Yeri, Batı Sütunu
31. 03. 2021

Resim 301. Bursa Muradiye Camii Son Cemaat Yeri, Batı Tonozu

31. 03. 2021

Resim 302. Bursa Muradiye Camii Son Cemaat Yeri, Batı Kubbesi
31. 03. 2021

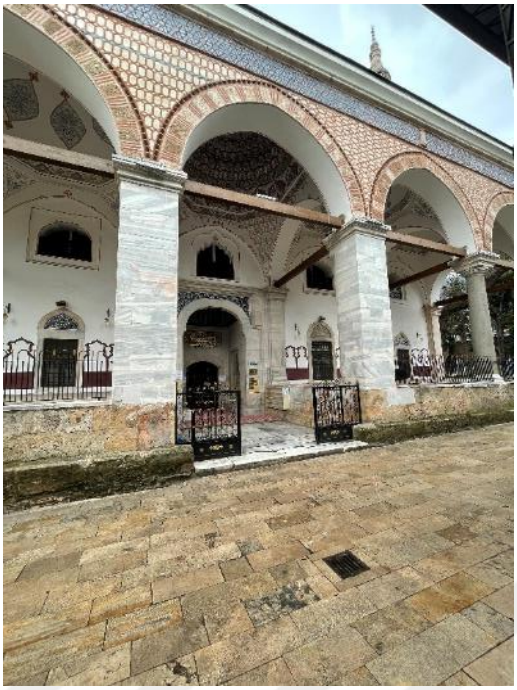

Resim 303. Bursa Muradiye Camii, Giriş Hacminin Kuzeyden Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 304. Bursa Muradiye Camii, Giriş Hacmi
31. 03. 2021

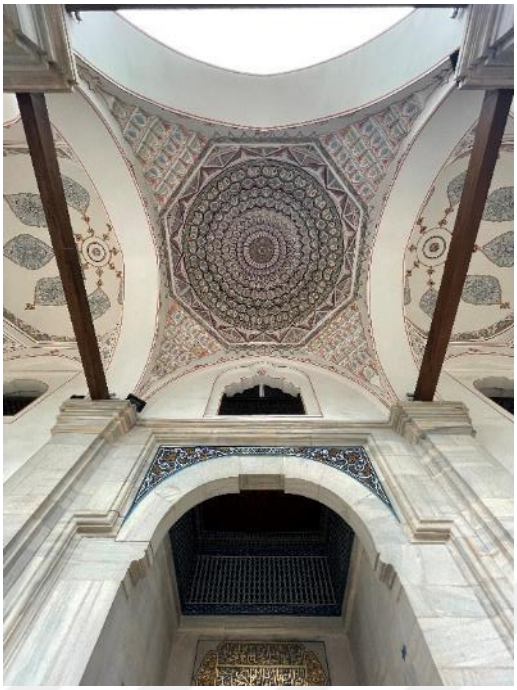

Resim 305. Bursa Muradiye Camii, Giriş Hacmi Kubbesi
31. 03. 2021

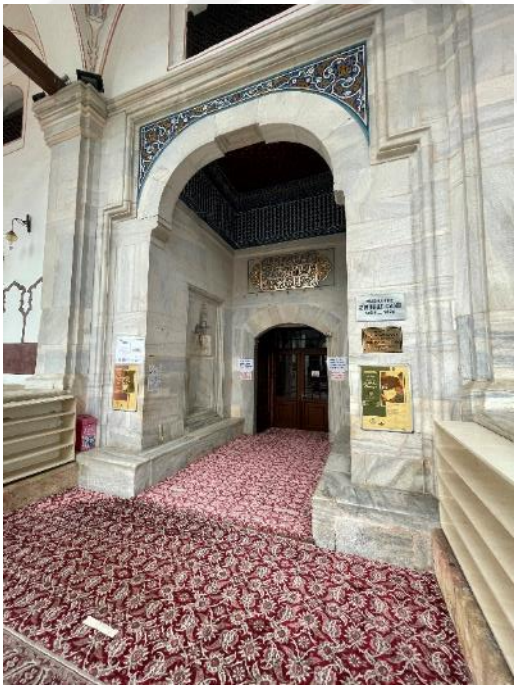

Resim 306. Bursa Muradiye Camii, Taçkapının Kuzeyden Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 307. Bursa Muradiye Camii, Taçkapı Kemeri
31. 03. 2021

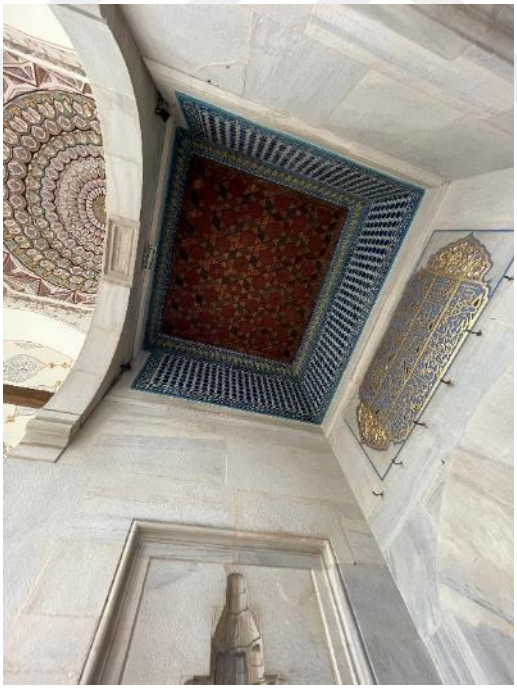
Resim 308. Bursa Muradiye Camii, Taçkapı Tonozu
31. 03. 2021

Resim 309. Bursa Muradiye Camii, Doğudan Taçkapı Mihrabiyesi
31. 03. 2021

Resim 310. Bursa Muradiye Camii, Batıdan Taçkapı Mihrabiyesi
31. 03. 2021

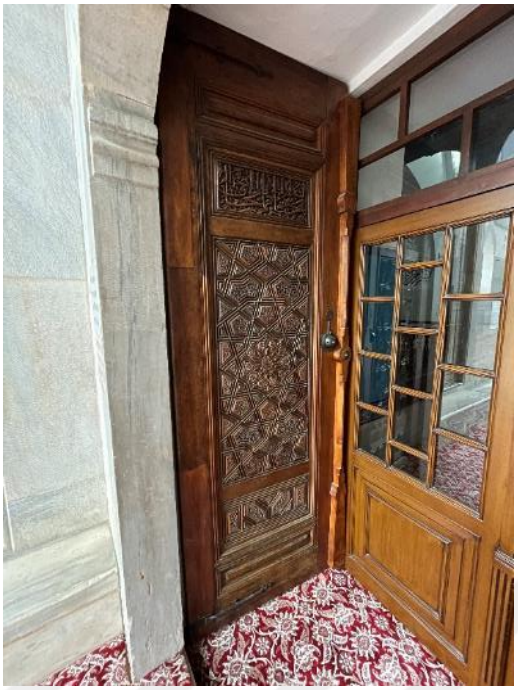

Resim 311. Bursa Muradiye Camii, Doğudan Kapı Kanadı
31. 03. 2021

Resim 312. Bursa Muradiye Camii, Batıdan Kapı Kanadı
31. 03. 2021

Resim 313. Bursa Muradiye Camii, Sofanın Kuzeyden Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 314. Bursa Muradiye Camii, Sofa Kubbesi
31. 03. 2021

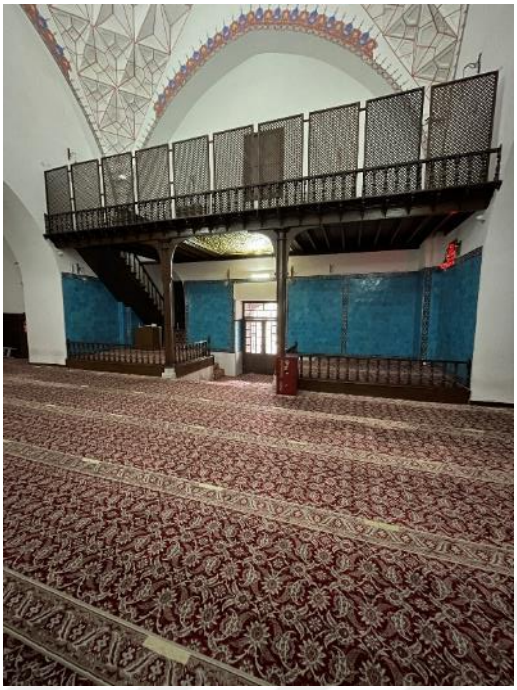

Resim 315. Bursa Muradiye Camii, Ahşap Mahfilin Güneyden Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 316. Bursa Muradiye Camii, Geçiş Koridoru
31. 03. 2021

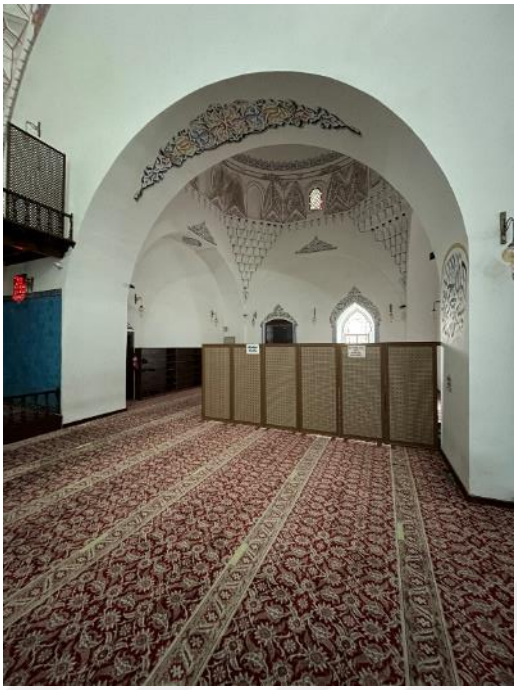

Resim 317. Bursa Muradiye Camii, Doğu Eyvanı
31. 03. 2021

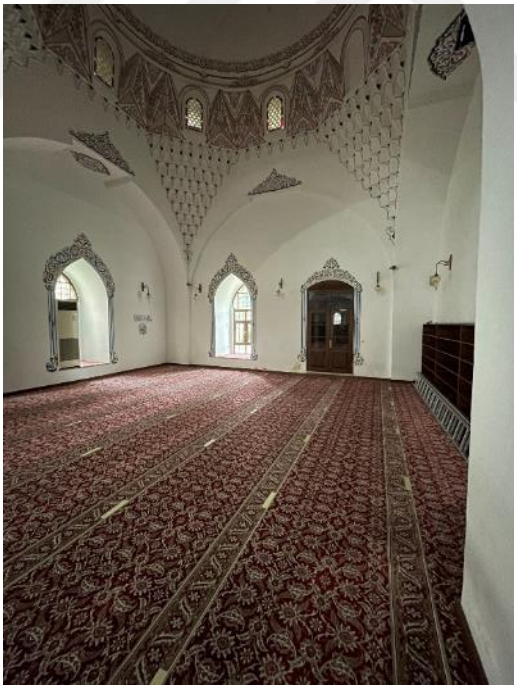

Resim 318. Bursa Muradiye Camii, Doğu Eyvanı Görünüşü
31. 03. 2021

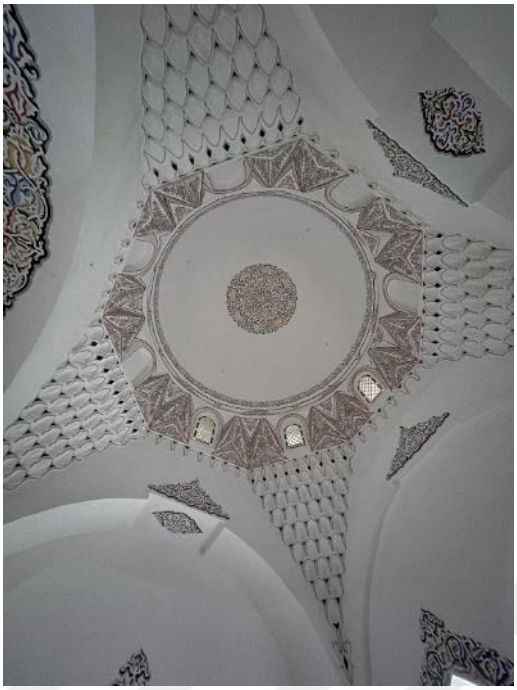

Resim 319. Bursa Muradiye Camii, Doğu Eyvanı Kubbesi
31. 03. 2021

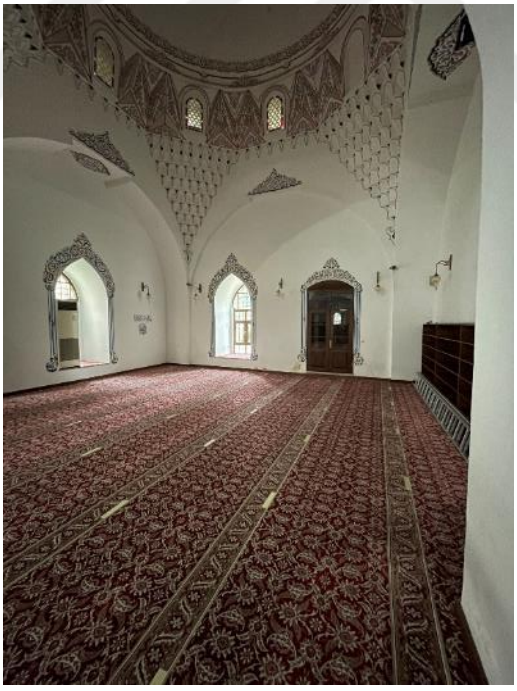

Resim 320. Bursa Muradiye Camii, Batı Eyvanı Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 321. Bursa Muradiye Camii, Batı Eyvandan Detay
31. 03. 2021

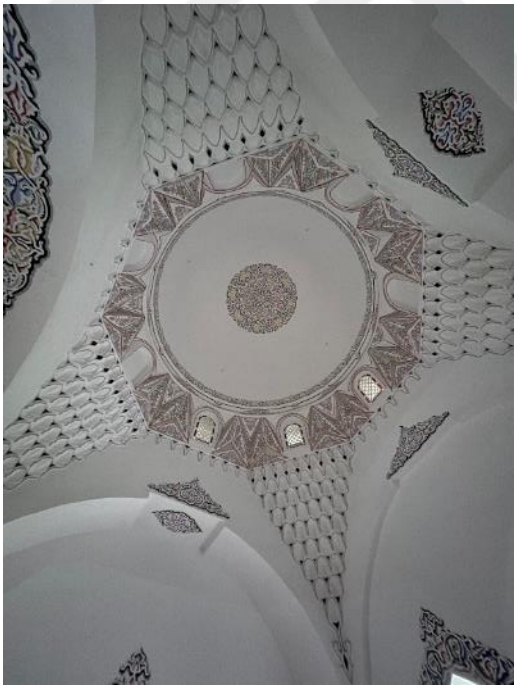

Resim 322. Bursa Muradiye Camii, Batı Eyvanı Kubbesi
31. 03. 2021

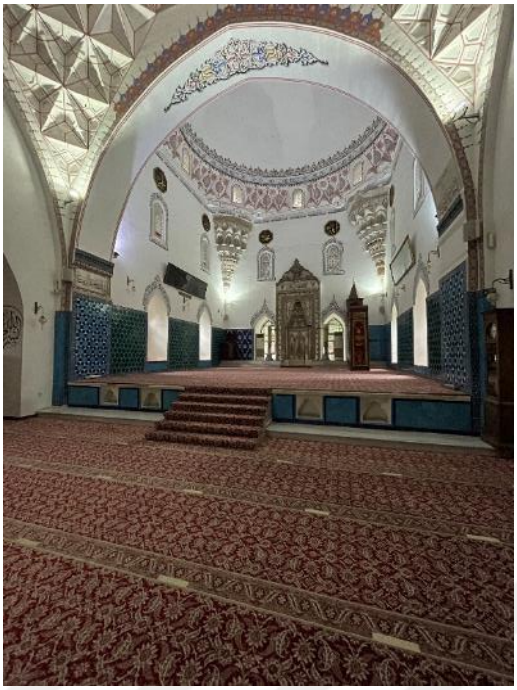

Resim 323. Bursa Muradiye Camii, Güney Eyvanı
31. 03. 2021

Resim 324. Bursa Muradiye Camii, Doğu Konsolu
31. 03. 2021

Resim 325. Bursa Muradiye Camii, Ana İbadet Mekânına Geçiş Basamakları
31. 03. 2021

Resim 326. Bursa Muradiye Camii, Doğudan Pabuçluk Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 327. Bursa Muradiye Camii, Batıdan Pabuçluk Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 328. Bursa Muradiye Camii, Ana İbadet Mekânının Güneydoğudan Görünüşü
31. 03. 2021

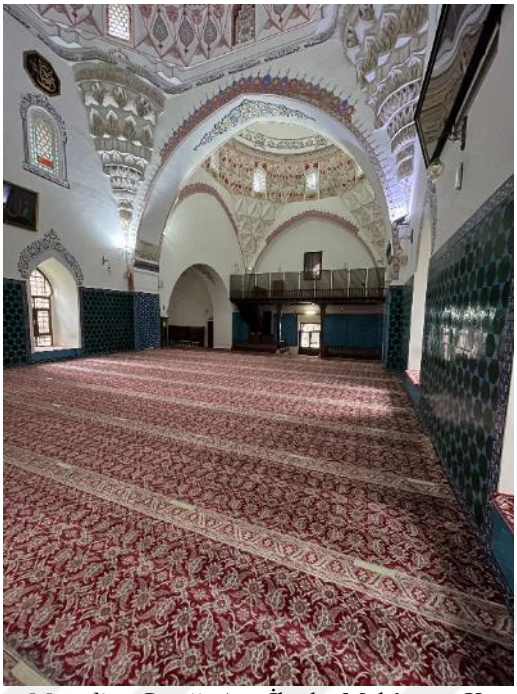

Resim 329. Bursa Muradiye Camii, Ana İbadet Mekânının Kuzeyden Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 330. Bursa Muradiye Camii, Ana İbadet Mekânı Çini Plakaları
31. 03. 2021

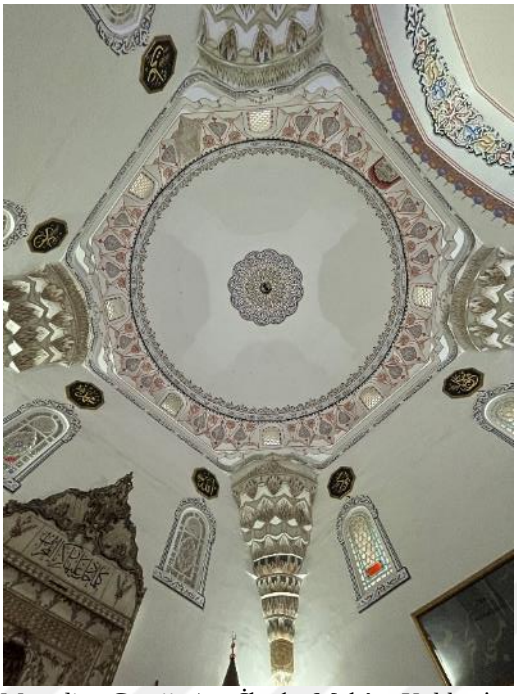

Resim 331. Bursa Muradiye Camii, Ana İbadet Mekânı Kubbesi ve Geçiş Elemanları
31. 03. 2021

Resim 332. Bursa Muradiye Camii, Mihrap
31. 03. 2021

Resim 333. Bursa Muradiye Camii, Mihrap Sütunçesi
31. 03. 2021

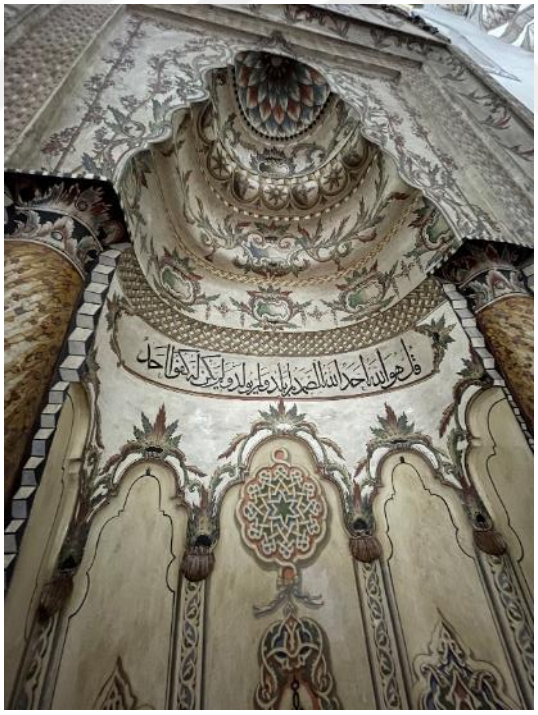

Resim 334. Bursa Muradiye Camii, Mihrap Kavsarası
31. 03. 2021

Resim 335. Bursa Muradiye Camii, Minber
31. 03. 2021

Resim 336. Bursa Muradiye Camii, Vaaz Kürsüsü
31. 03. 2021

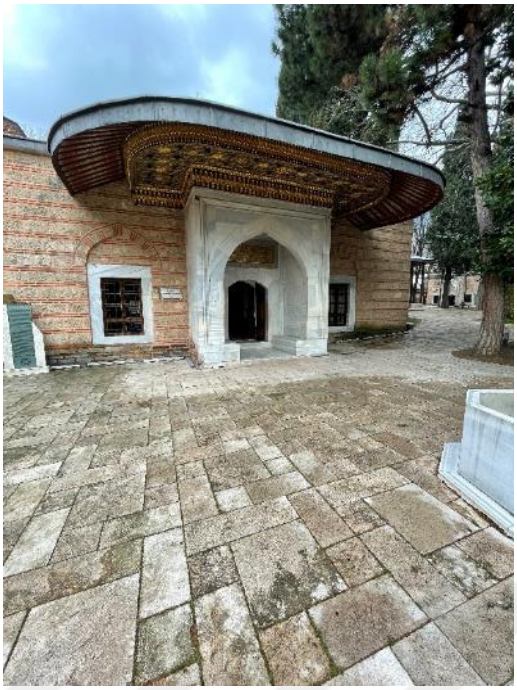

Resim 337. Bursa II. Murad Türbesi, Kuzeyden Görünüş
31. 03. 2021

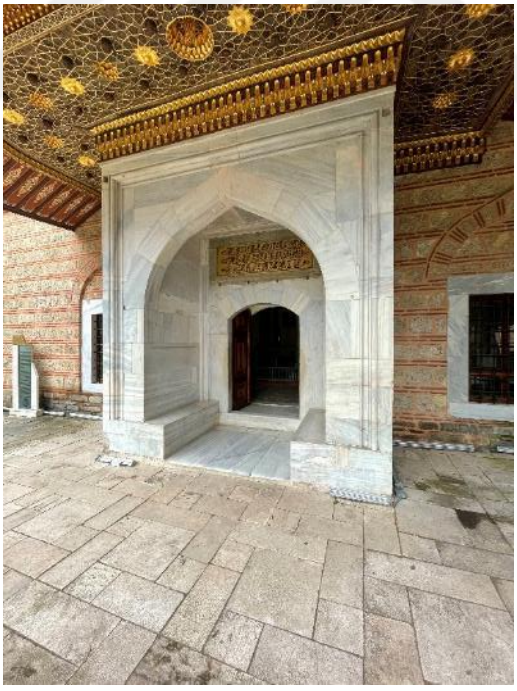

Resim 338. Bursa II. Murad Türbesi, Portal Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 339. Bursa II. Murad Türbesi, Giriş Hacmi
31. 03. 2021

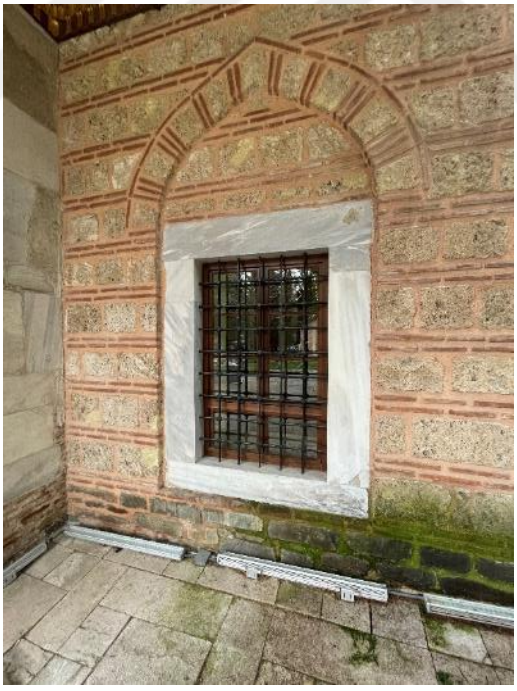

Resim 340. Bursa II. Murad Türbesi, Kuzeybatıdan Pencere Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 341. Bursa II. Murad Türbesi, İç Mekândan Pencere Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 342. Bursa II. Murad Türbesi, İç Mekân Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 343. Bursa II. Murad Türbesi, Sütun, Kemer ve Tromp Görünüşleri
31. 03. 2021

Resim 344. Bursa II. Murad Türbesi, Sütun, Kemer ve Tromp Görünüşleri
31. 03. 2021

Resim 345. Bursa II. Murad Türbesi, Kubbeden Görünüş
31. 03. 2021

Resim 346. Bursa II. Murad Türbesi, Mihrap
31. 03. 2021

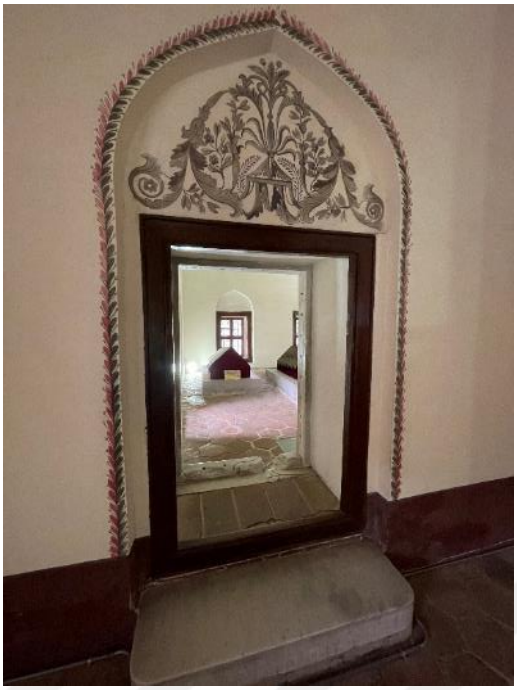

Resim 347. Bursa II. Murad Türbesi, Alâeddin Türbesi Girişi
31. 03. 2021

Resim 348. Bursa Şehzade Ahmed Türbesi, Kuzeybatıdan Görünüş
31. 03. 2021

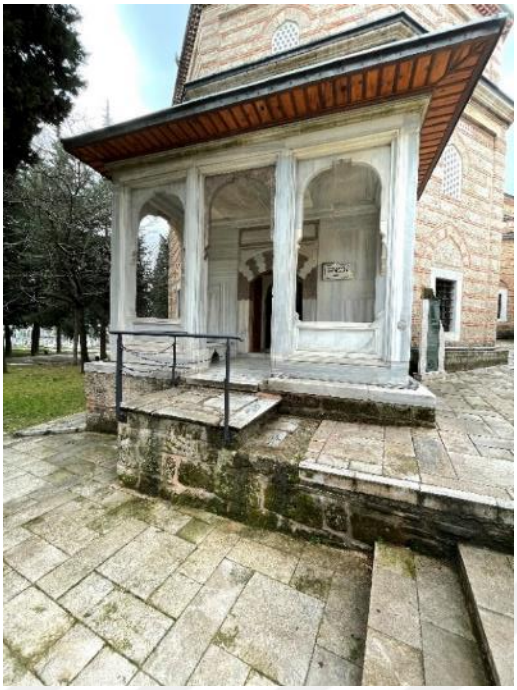

Resim 349. Bursa Şehzade Ahmed Türbesi, Revak Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 350. Bursa Şehzade Ahmed Türbesi, Revak Kemeri
31. 03. 2021

Resim 351. Bursa Şehzade Ahmed Türbesi, Batıdan Pencere Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 352. Bursa Şehzade Ahmed Türbesi, İç Mekândan Pencere Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 353. Bursa Şehzade Ahmed Türbesi, Giriş Kemeri
31. 03. 2021

Resim 354. Bursa Şehzade Ahmed Türbesi, Girişin Güneyden Görünüşü
31. 03. 2021

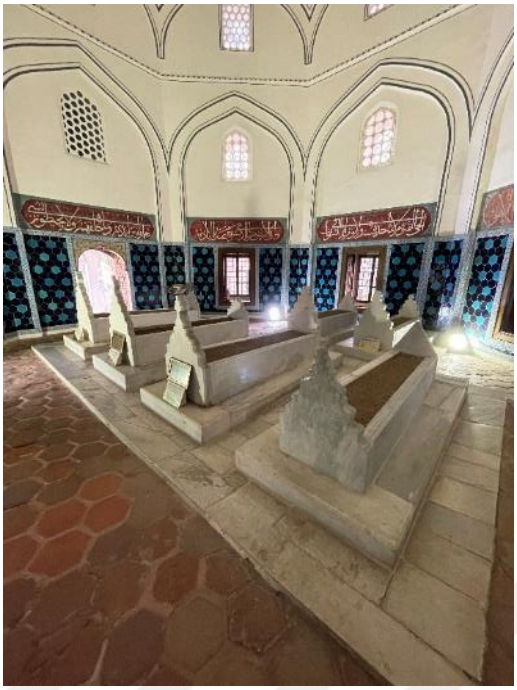

Resim 355. Bursa Şehzade Ahmed Türbesi, Kuzeydoğudan Görünüş
31. 03. 2021

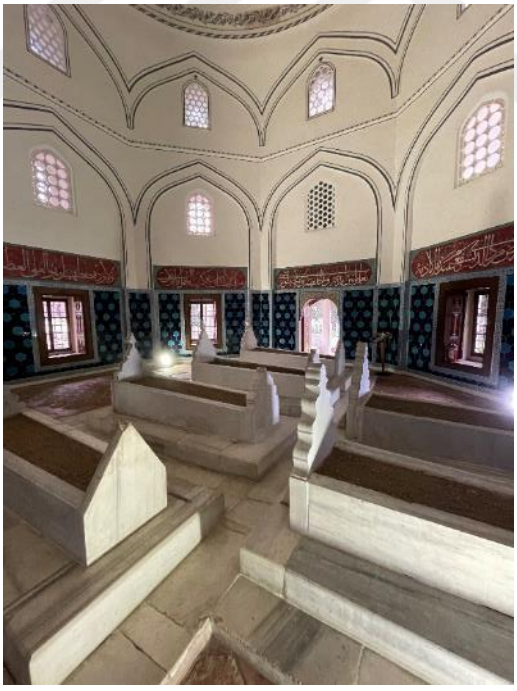

Resim 356. Bursa Şehzade Ahmed Türbesi, Sandukaların Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 357. Bursa Şehzade Ahmed Türbesi, Kemer Görünüşü
31. 03. 2021

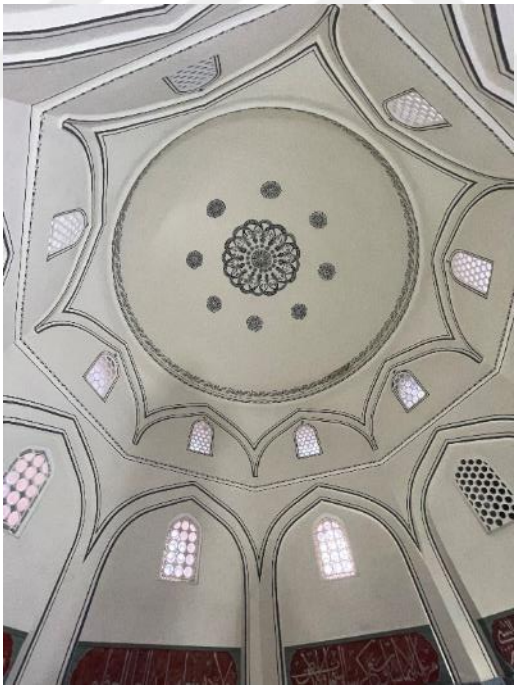

Resim 358. Bursa Şehzade Ahmed Türbesi, Kubbe Görünüşü
31. 03. 2021

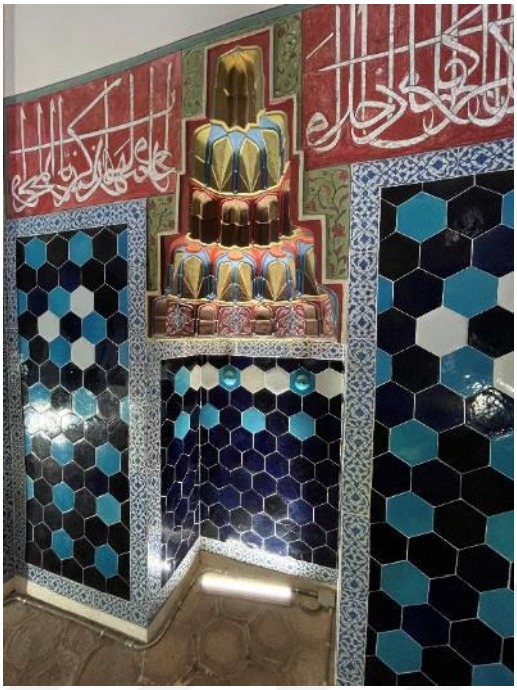

Resim 359. Bursa Şehzade Ahmed Türbesi, Mihrap
31. 03. 2021

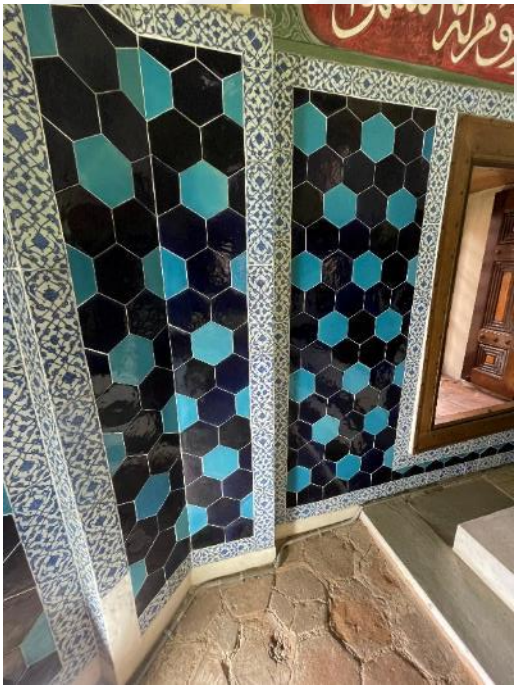

Resim 360. Bursa Şehzade Ahmed Türbesi, Çini Plakâlar
31. 03. 2021

Resim 361. Bursa Cem Sultan Türbesi, Kuzeyden Görünüş
31. 03. 2021

Resim 362. Bursa Cem Sultan Türbesi, Portal Görünüşü
31. 03. 2021

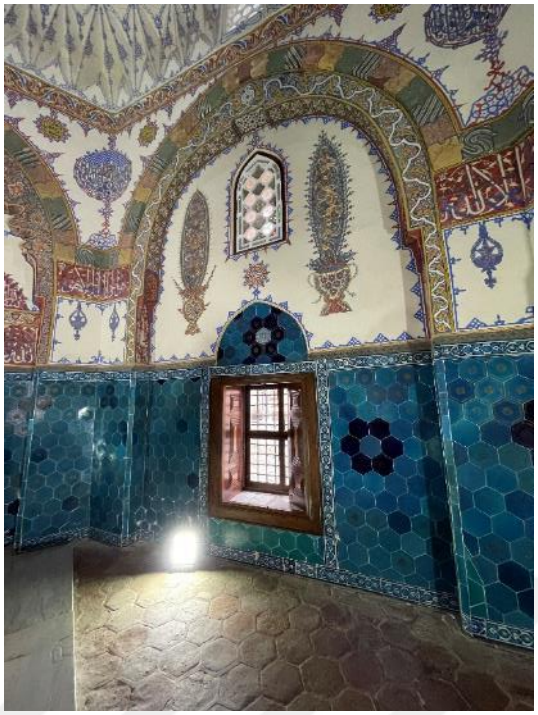

Resim 363. Bursa Cem Sultan Türbesi, Kemer ve Pencere Görünüşleri
31. 03. 2021

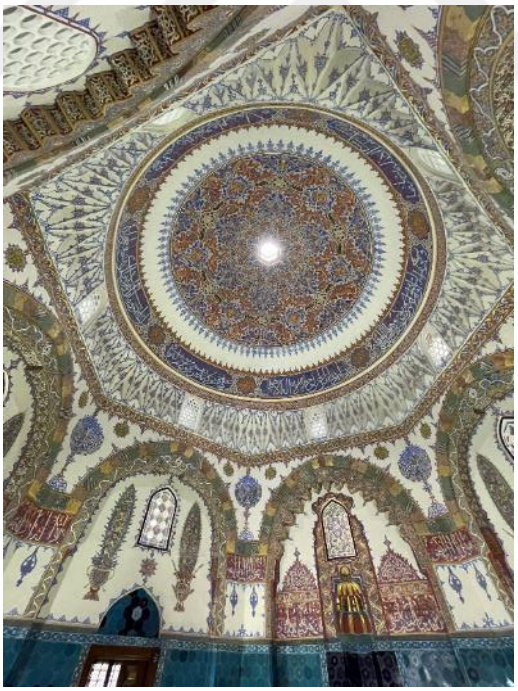

Resim 364. Bursa Cem Sultan Türbesi, Kubbe Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 365. Bursa Şehzade Mustafa Türbesi, Kuzeydoğudan Görünüş
31. 03. 2021

Resim 366. Bursa Şehzade Mustafa Türbesi, Giriş Kemeri
31. 03. 2021

Resim 367. Bursa Şehzade Mustafa Türbesi, Doğudan Pencerelerin Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 368. Bursa Şehzade Mustafa Türbesi, Doğudan Pencere Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 369. Bursa Şehzade Mustafa Türbesi, İç Mekândan Pencere Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 370. Bursa Şehzade Mustafa Türbesi, Girişin Güneyden Görünüşü
31. 03. 2021

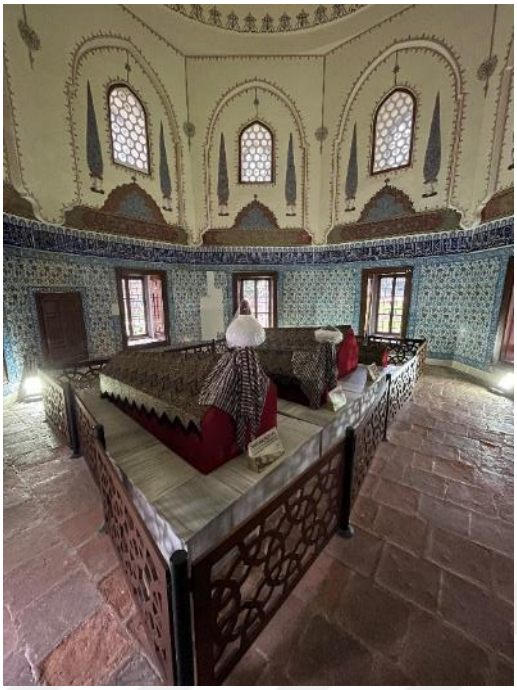

Resim 371. Bursa Şehzade Mustafa Türbesi, Sandukaların Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 372. Bursa Şehzade Mustafa Türbesi, Kubbe Görünüşü
31. 03. 2021

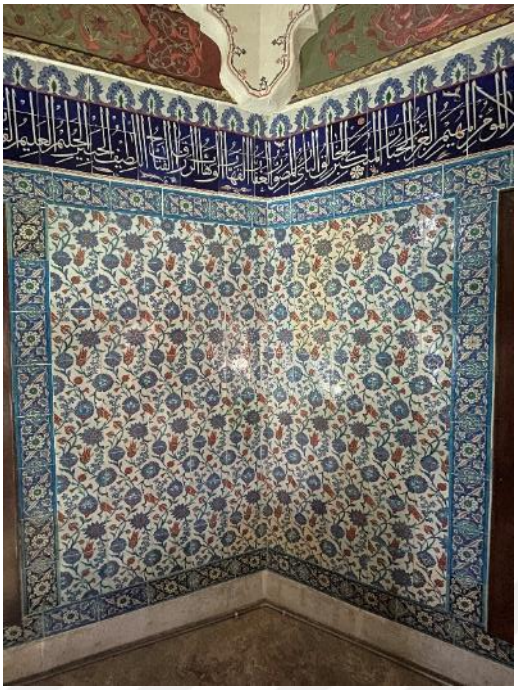

Resim 373. Bursa Şehzade Mustafa Türbesi, Çini Plakalar
31. 03. 2021

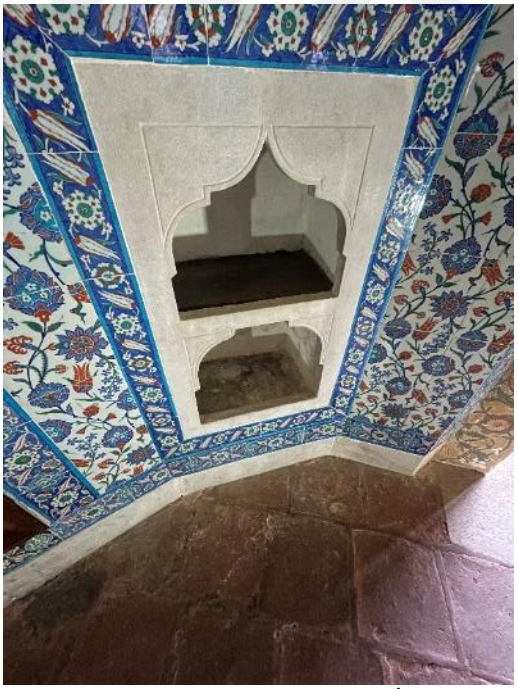

Resim 374. Bursa Şehzade Mustafa Türbesi, İç Mekândan Detay
31. 03. 2021

Resim 375. Bursa Şehzade Mahmud Türbesi, Kuzeydoğudan Görünüş
31. 03. 2021

Resim 376. Bursa Şehzade Mahmud Türbesi, Revak Görünüşü
31. 03. 2021

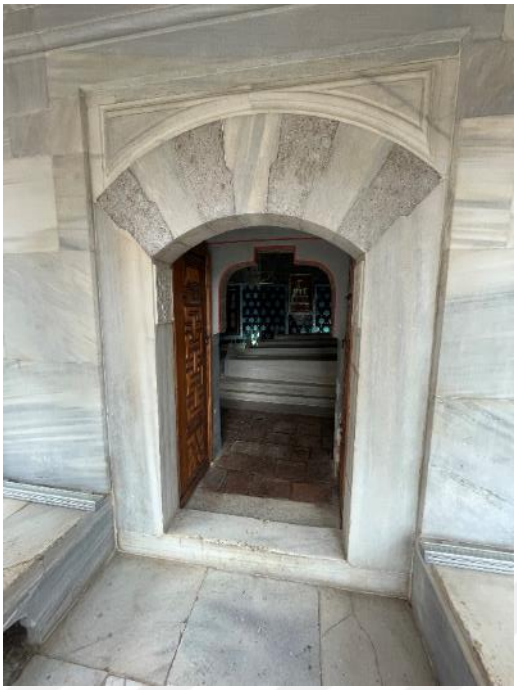

Resim 377. Bursa Şehzade Mahmud Türbesi, Kemer Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 378. Bursa Şehzade Mahmud Türbesi, Güneyden Görünüş
31. 03. 2021

Resim 379. Bursa Şehzade Mahmud Türbesi, Kubbeden Görünüş
31. 03. 2021

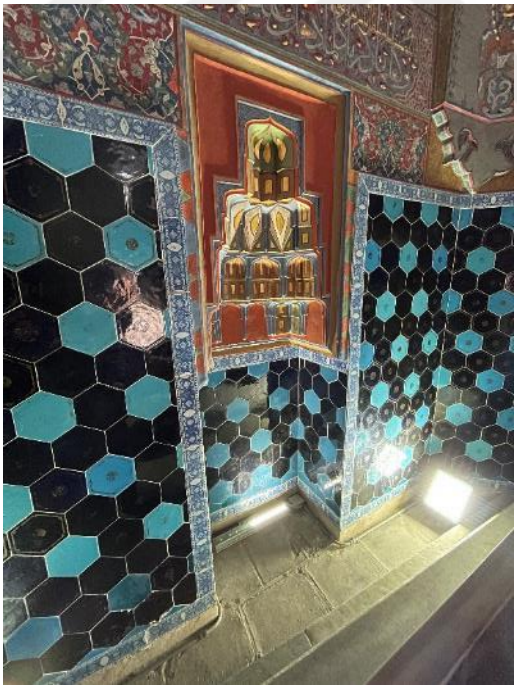

Resim 380. Bursa Şehzade Mahmud Türbesi, Mihrap
31. 03. 2021

Resim 381. Bursa Gülşah Hatun Türbesi, Kuzeyden Görünüş
31. 03. 2021

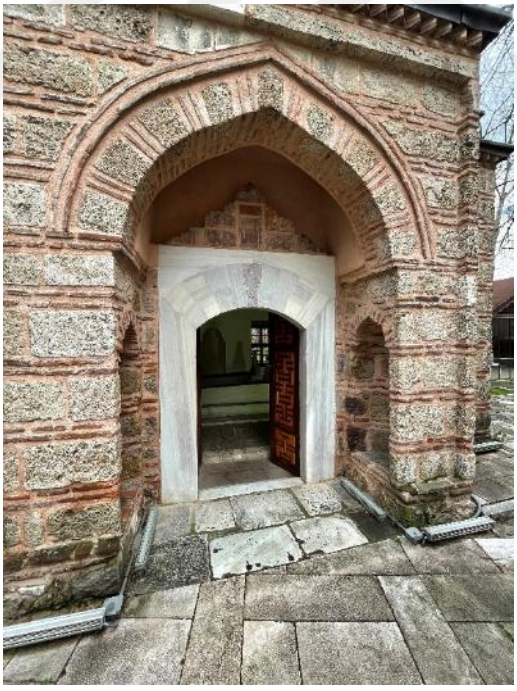

Resim 382. Bursa Gülşah Hatun Türbesi, Giriş Hacmi
31. 03. 2021

Resim 383. Bursa Gülşah Hatun Türbesi, Doğudan Niş Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 384. Bursa Gülşah Hatun Türbesi, Doğudan Pencere Görünüşleri
31. 03. 2021

Resim 385. Bursa Mükrime Hatun Türbesi, Kuzeyden Görünüş
31. 03. 2021

Resim 386. Bursa Mükrime Hatun Türbesi, Portal Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 387. Bursa Mükrime Hatun Türbesi, Doğudan Pencere Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 388. Bursa Mükrime Hatun Türbesi, Güneybatıdan Görünüş
31. 03. 2021

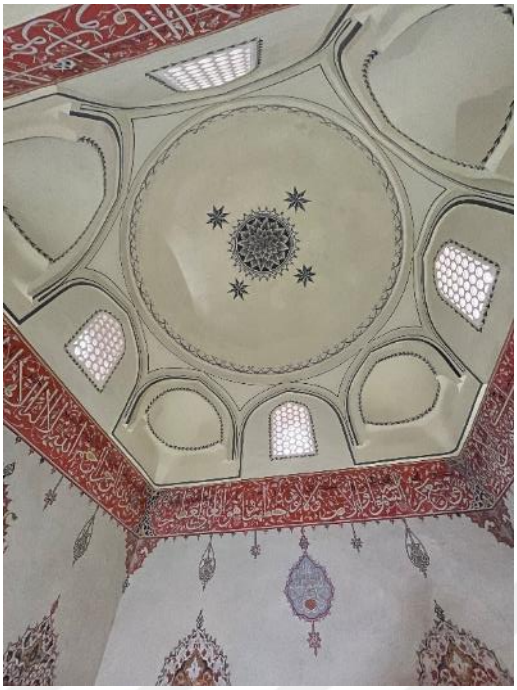

Resim 389. Bursa Mükrime Hatun Türbesi, Kubbe Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 390. Bursa Ebe Gülbahar Hatun Türbesi, Kuzeyden Görünüş
31. 03. 2021

Resim 391. Bursa Gülruh Hatun Türbesi, Kuzeyden Görünüş
31. 03. 2021

Resim 392. Bursa Gülruh Hatun Türbesi, Portal Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 393. Bursa Gülruh Hatun Türbesi, Giriş Kemeri
31. 03. 2021

Resim 394. Bursa Gülruh Hatun Türbesi, Kubbe Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 395. Bursa Şirin Hatun Türbesi, Doğudan Pencere Görünüşü
31. 03. 2021

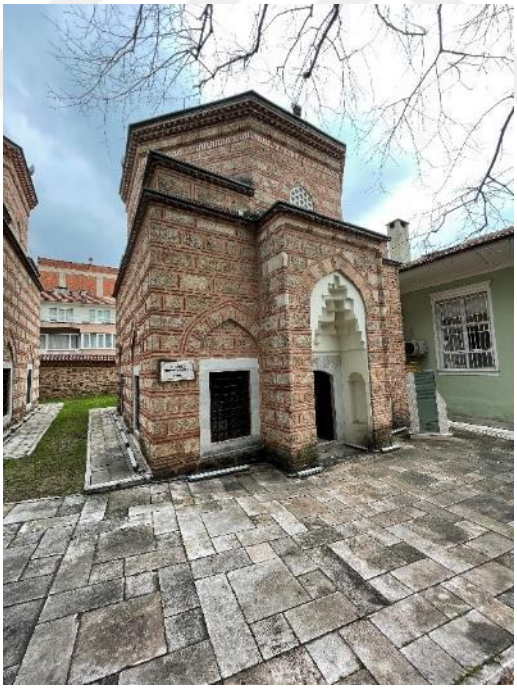

Resim 396. Bursa Şirin Hatun Türbesi, Kuzeydoğudan Görünüş
31. 03. 2021

Resim 397. Bursa Şirin Hatun Türbesi, Giriş Kemeri
31. 03. 2021

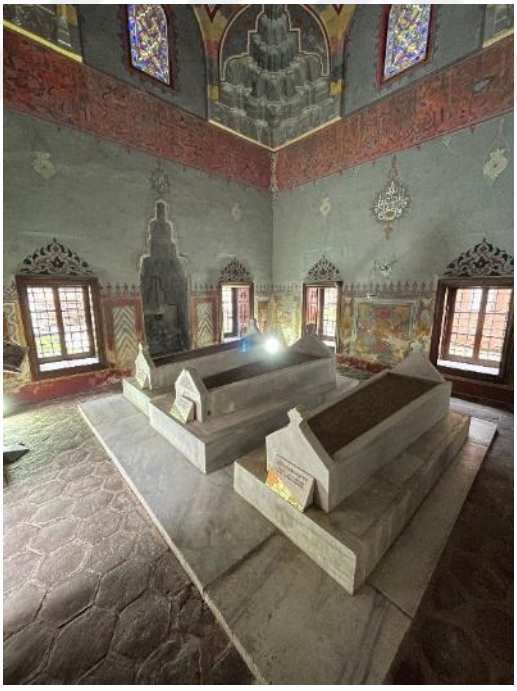

Resim 398. Bursa Şirin Hatun Türbesi, Güneybatıdan Görünüş
31. 03. 2021

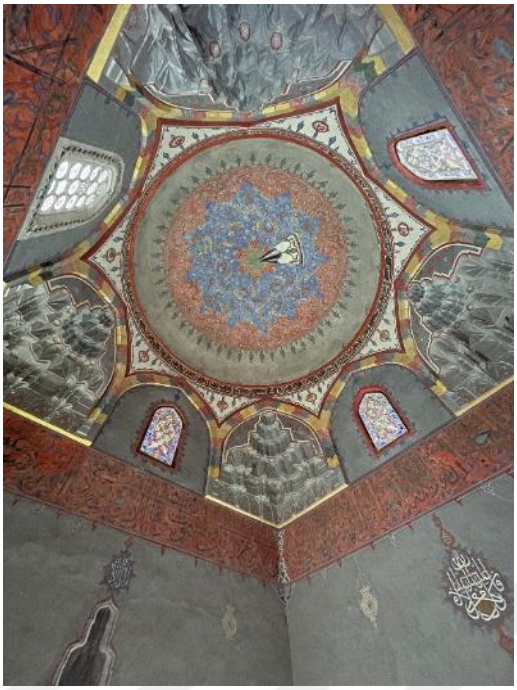

Resim 399. Bursa Şirin Hatun Türbesi, Kubbeden Görünüş
31. 03. 2021

Resim 400. Bursa Şirin Hatun Türbesi, Doğudan Pencere Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 401. Bursa Hüma Hatun Türbesi, Kuzeydoğudan Görünüş
31. 03. 2021

Resim 402. Bursa Hüma Hatun Türbesi, Giriş Kemeri
31. 03. 2021

Resim 403. Bursa Hüma Hatun Türbesi, Güneydoğudan Görünüş
31. 03. 2021

Resim 404. Bursa Hüma Hatun Türbesi, Kubbe Görünüşü
31. 03. 2021

Resim 405. Bursa Saraylılar Türbesi, Kuzeyden Görünüş
31. 03. 2021

Resim 406. Bursa Muradiye Külliyesi, Hazireden Çeşitli Mezar Taşları
31. 03. 2021

Resim 407. Bursa Muradiye Külliyesi, Hazireden Çeşitli Mezar Taşları
31. 03. 2021

Resim 408. Bursa Muradiye Külliyesi, Hazireden Çeşitli Mezar Taşları
31. 03. 2021

Resim 409. Edirne Murâdiye Camii, Kuzeydoğudan Görünüş
17. 03. 2021

Resim 410. Edirne Murâdiye Camii, Kesme Taş Düzeni
17. 03. 2021

Resim 411. Edirne Murâdiye Camii, Doğu Pencerelerin Görünüşü
17. 03. 2021

Resim 412. Edirne Murâdiye Camii, Doğudan Pencere Görünüşü
17. 03. 2021

Resim 413. Edirne Murâdiye Camii, Doğudan Pencere Görünüşü
17. 03. 2021

Resim 414. Edirne Murâdiye Camii, Şadırvan
17. 03. 2021

Resim 415. Edirne Murâdiye Camii, Şadırvan Kagir Aynalığı
17. 03. 2021

Resim 416. Edirne Murâdiye Camii, Şadırvan Payesi
17. 03. 2021

Resim 417. Edirne Murâdiye Camii Son Cemaat Yeri, Kuzeybatıdan Görünüş
17. 03. 2021

Resim 418. Edirne Murâdiye Camii, Giriş Hacminin Kuzeyden Görünüşü
17. 03. 2021

Resim 419. Edirne Murâdiye Camii, Giriş Hacmi Kubbesi
17. 03. 2021

Resim 420. Edirne Murâdiye Camii Son Cemaat Yeri, Doğudan Pencere Görünüşü
17. 03. 2021

Resim 421. Edirne Murâdiye Camii Son Cemaat Yeri, Doğudan Detay
17. 03. 2021

Resim 422. Edirne Murâdiye Camii Son Cemaat Yeri, Doğudan Detay
17. 03. 2021

Resim 423. Edirne Murâdiye Camii Son Cemaat Yeri, Doğudan Seki Görünüşü
17. 03. 2021

Resim 424. Edirne Murâdiye Camii Son Cemaat Yeri, Doğu Kemeri
17. 03. 2021

Resim 425. Edirne Murâdiye Camii Son Cemaat Yeri, Doğu Tonozu
17. 03. 2021

Resim 426. Edirne Murâdiye Camii Son Cemaat Yeri, Doğudan Gergi Görünüşü
17. 03. 2021

Resim 427. Edirne Murâdiye Camii Son Cemaat Yeri, Batıdan Pencere Görünüşü
17. 03. 2021

Resim 428. Edirne Murâdiye Camii Son Cemaat Yeri, Batıdan Mihrap Nişi
17. 03. 2021

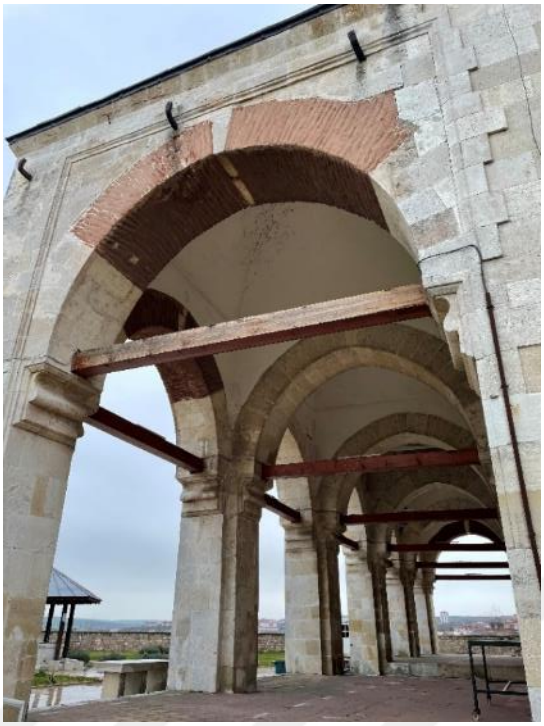

Resim 429. Edirne Murâdiye Camii Son Cemaat Yeri, Batı Kemeri
17. 03. 2021

Resim 430. Edirne Murâdiye Camii Son Cemaat Yeri, Batıdan Konsol Görünüşü
17. 03. 2021

Resim 431. Edirne Murâdiye Camii, Taçkapının Kuzeyden Görünüşü
17. 03. 2021

Resim 432. Edirne Murâdiye Camii, Doğudan Taçkapı Mihrabiye Nişi
17. 03. 2021

Resim 433. Edirne Murâdiye Camii, Batıdan Taçkapı Mihrabiye Nişi
17. 03. 2021

Resim 434. Edirne Murâdiye Camii, Taçkapı Mukarnas Kavsarası
17. 03. 2021

Resim 435. Edirne Murâdiye Camii, Kapı Kanatları
17. 03. 2021

Resim 436. Edirne Murâdiye Camii, Giriş Holünün Kuzeyden Görünümü
17. 03. 2021

Resim 437. Edirne Murâdiye Camii, Batıdan Bursa Kemeri Görünüşü
17. 03. 2021

Resim 438. Edirne Murâdiye Camii, Kadınlar Mahfiline Giriş Kemeri
17. 03. 2021

Resim 439. Edirne Murâdiye Camii, Kadınlar Mahfilinin Güneyden Görünümü
17. 03. 2021

Resim 440. Edirne Murâdiye Camii, Doğudan Sağır Niş Görünüşü
17. 03. 2021

Resim 441. Edirne Murâdiye Camii, Sofanın Kuzeyden Görünümü
17. 03. 2021

Resim 442. Edirne Murâdiye Camii, Sofa Kubbesi
17. 03. 2021

Resim 443. Edirne Murâdiye Camii, Doğu Tabhâne Giriş Kemeri
17. 03. 2021

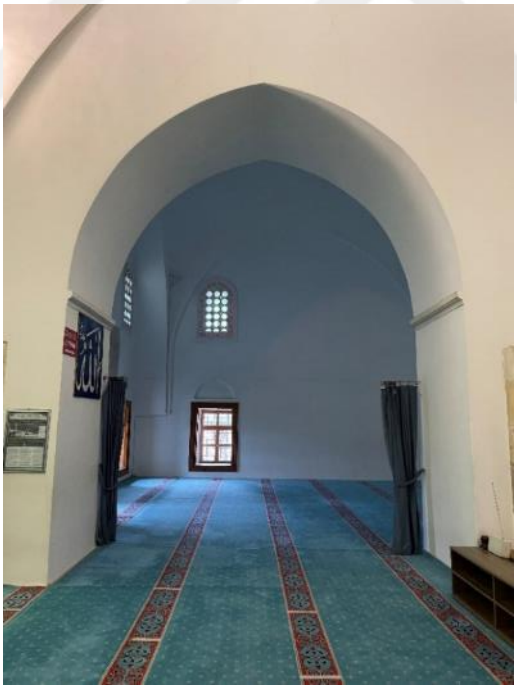

Resim 444. Edirne Murâdiye Camii, Batı Tabhâne Giriş Kemeri
17. 03. 2021

Resim 445. Edirne Murâdiye Camii, Doğu Tabhâne Görünüşü
17. 03. 2021

Resim 446. Edirne Murâdiye Camii, Doğu Tabhânede Niş Görünüşleri
17. 03. 2021

Resim 447. Edirne Murâdiye Camii, Ana İbadet Mekânının Güneyden Görünümü
17. 03. 2021

Resim 448. Edirne Murâdiye Camii, Doğudan Konsol Görünümü
17. 03. 2021

Resim 449. Edirne Murâdiye Camii, Doğudan Mihrap Nişli Kemer Kaidesi
17. 03. 2021

Resim 450. Edirne Murâdiye Camii, Batıdan Mihrap Nişli Kemer Kaidesi
17. 03. 2021

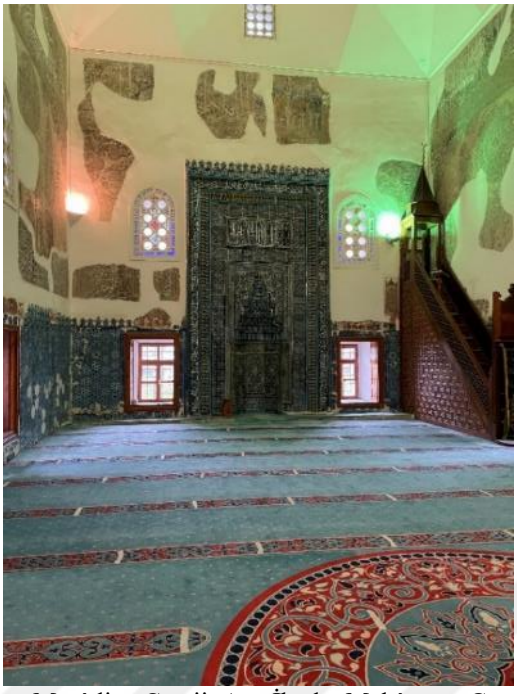

Resim 451. Edirne Murâdiye Camii, Ana İbadet Mekânının Güneyden Görünüşü
17. 03. 2021

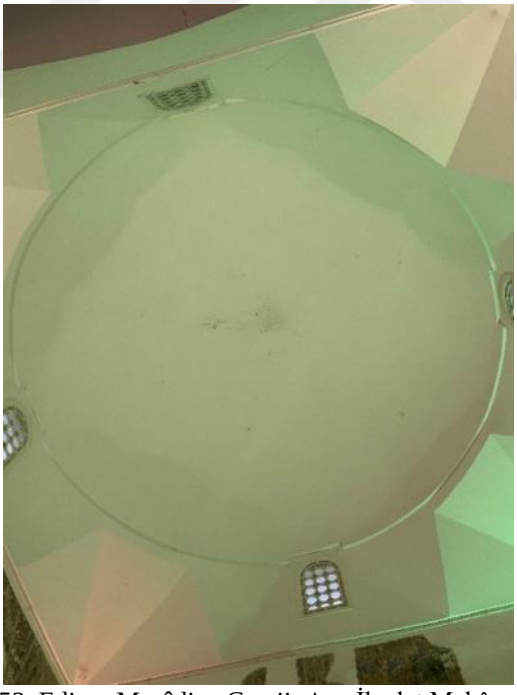

Resim 452. Edirne Murâdiye Camii, Ana İbadet Mekânı Kubbesi
17. 03. 2021

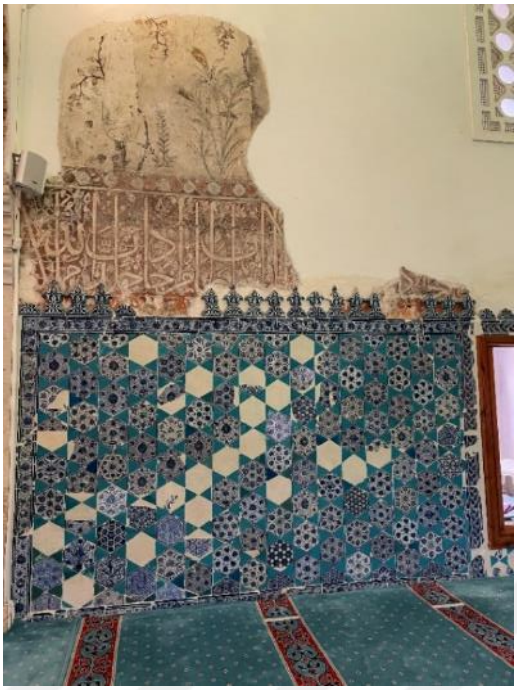

Resim 453. Edirne Murâdiye Camii, Doğudan Bezeme Detayları
17. 03. 2021

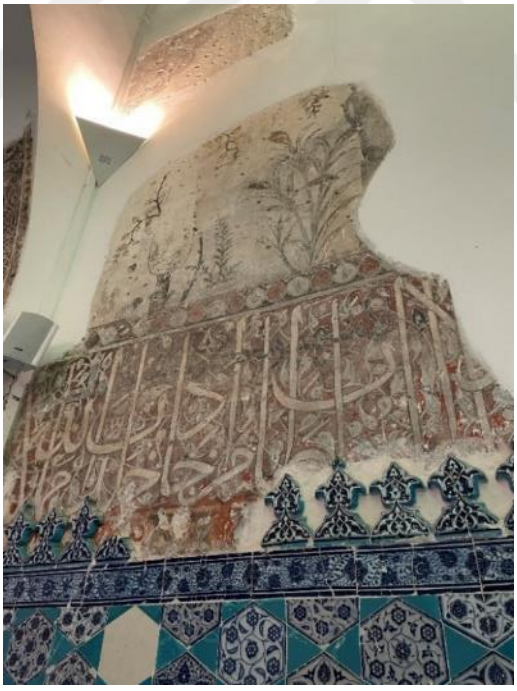

Resim 454. Edirne Murâdiye Camii, Doğudan Bezeme Detayları
17. 03. 2021

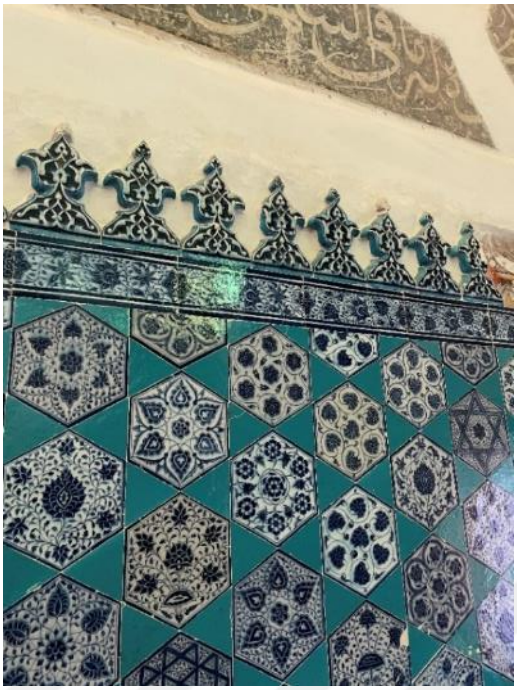

Resim 455. Edirne Murâdiye Camii, Doğudan Bezeme Detayları
17. 03. 2021

Resim 456. Edirne Murâdiye Camii, Doğudan Bezeme Detayları
17. 03. 2021

Resim 457. Edirne Murâdiye Camii, Batıdan Bezeme Detayları
17. 03. 2021

Resim 458. Edirne Murâdiye Camii, Batıdan Bezeme Detayları
17. 03. 2021

Resim 459. Edirne Murâdiye Camii, Mihrap
17. 03. 2021

Resim 460. Edirne Murâdiye Camii, Minber
17. 03. 2021

Resim 461. Edirne Murâdiye Camii, Hazireden Görünüş
17. 03. 2021

Resim 462. Edirne Murâdiye Camii, Kuzeyden Hazireye Giriş Kapısı
17. 03. 2021

Resim 463. Edirne Murâdiye Camii, Güneyden Hazireye Giriş Kapısı
17. 03. 2021

Resim 464. Edirne Murâdiye Camii, Hazireden Mezar Taşı Görünüşü
17. 03. 2021

Resim 465. Edirne Murâdiye Camii, Hazireden Mezar Taşı Görünüşü
17. 03. 2021

Resim 466. Edirne Murâdiye Camii, Hazireden Mezar Taşı Görünüşü
17. 03. 2021

Resim 467. Edirne Üç şerefeli Cami, Güneydoğudan Pencere Görünüşleri
17. 03. 2021

Resim 468. Edirne Üç şerefeli Cami, Kuzeyden Pencere Görünüşleri
17. 03. 2021

Resim 469. Edirne Üç şerefeli Cami, Kuzeyden Pencere Görünüşleri
17. 03. 2021

Resim 470. Edirne Üç şerefeli Cami, Kuzeyden Pencere Görünüşü
17. 03. 2021

Resim 471. Edirne Üç şerefeli Cami, Doğudan Pencere Görünüşü
17. 03. 2021

Resim 472. Edirne Üç şerefeli Cami, Güneyden Pencere Görünüşü
17. 03. 2021

Resim 473. Edirne Üç şerefeli Cami, Batıdan Giriş Detayı
17. 03. 2021

Resim 474. Edirne Üç şerefeli Cami, Üç Şerefeli Minare
17. 03. 2021

Resim 475. Edirne Üç şerefeli Cami, Üç Şerefeli Minare Kaidesi
17. 03. 2021

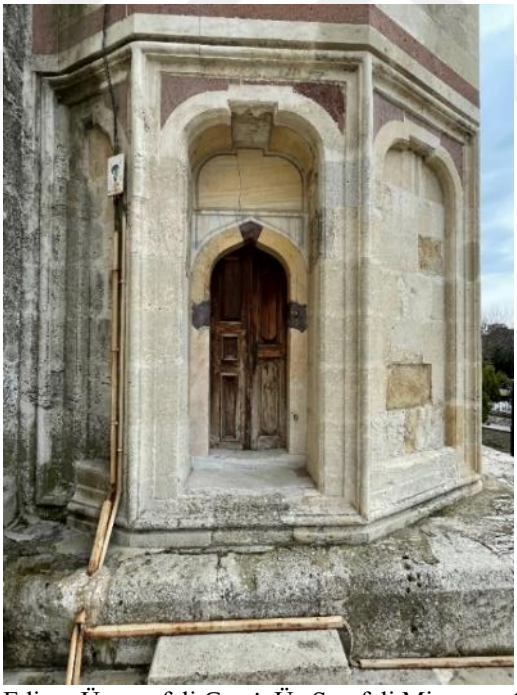

Resim 476. Edirne Üç şerefeli Cami, Üç Şerefeli Minareye Giriş Hacmi
17. 03. 2021

Resim 477. Edirne Üç şerefeli Cami, Baklavalı Minare
17. 03. 2021

Resim 478. Edirne Üç şerefeli Cami, Baklavalı Minare Kaidesi
17. 03. 2021

Resim 479. Edirne Üç şerefeli Cami, Baklavalı Minareye Giriş Kemeri
17. 03. 2021

Resim 480. Edirne Üç şerefeli Cami, Burmalı Minare
17. 03. 2021

Resim 481. Edirne Üç şerefeli Cami, Burmalı Minare Kaidesi
17. 03. 2021

Resim 482. Edirne Üç şerefeli Cami, Burmalı Minare Kaidesi
17. 03. 2021

Resim 483. Edirne Üç şerefeli Cami, Yivli Minare
17. 03. 2021

Resim 484. Edirne Üç şerefeli Cami, Yivli Minare Kaidesi
17. 03. 2021

Resim 485. Edirne Üç şerefeli Cami, Avlunun Kuzeydoğudan Görünüşü
17. 03. 2021

Resim 486. Edirne Üç şerefeli Cami, Şadırvan
17. 03. 2021

Resim 487. Edirne Üç şerefeli Cami, Batıdan Giriş Basamakları
17. 03. 2021

Resim 488. Edirne Üç şerefeli Cami, Batı Portalı
17. 03. 2021

Resim 489. Edirne Üç şerefeli Cami, Batı Portalı Kemer Görünüşü
17. 03. 2021

Resim 490. Edirne Üç şerefeli Cami, Batı Portalından Kapı Kanadı
17. 03. 2021

Resim 491. Edirne Üç şerefeli Cami, Batı Portalının Doğudan Görünüşü
17. 03. 2021

Resim 492. Edirne Üç şerefeli Cami, Kuzeyden Giriş Basamakları
17. 03. 2021

Resim 493. Edirne Üç şerefeli Cami, Kuzey Portalı
17. 03. 2021

Resim 494. Edirne Üç şerefeli Cami, Kuzey Portalı Kapı Kanatları
17. 03. 2021

Resim 495. Edirne Üç şerefeli Cami, Kuzey Portalının Güneyden Görünümü
17. 03. 2021

Resim 496. Edirne Üç şerefeli Cami, Doğu Portalı
17. 03. 2021

Resim 497. Edirne Üç şerefeli Cami, Doğu Portalından Kemer Görünüşleri
17. 03. 2021

Resim 498. Edirne Üç şerefeli Cami, Doğu Portalının Batıdan Görünüşü
17. 03. 2021

Resim 499. Edirne Üç şerefeli Cami, Avlunun Kuzeyden Görünüşü
17. 03. 2021

Resim 500. Edirne Üç şerefeli Cami, Avlunun Kuzeydoğudan Görünüşü
17. 03. 2021

Resim 501. Edirne Üç şerefeli Cami, Avlunun Kuzeybatıdan Görünüşü
17. 03. 2021

Resim 502. Edirne Üç şerefeli Cami, Sütun Görünüşü
17. 03. 2021

Resim 503. Edirne Üç şerefeli Cami, Sütun Başlığı Görünüşü
17. 03. 2021

Resim 504. Edirne Üç şerefeli Cami, Sütun Başlığı Görünüşü
17. 03. 2021

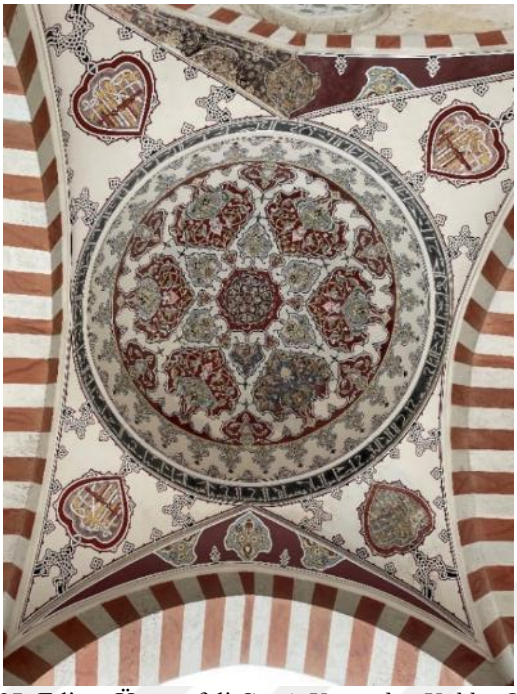

Resim 505. Edirne Üç şerefeli Cami, Kuzeyden Kubbe Görünüşü
17. 03. 2021

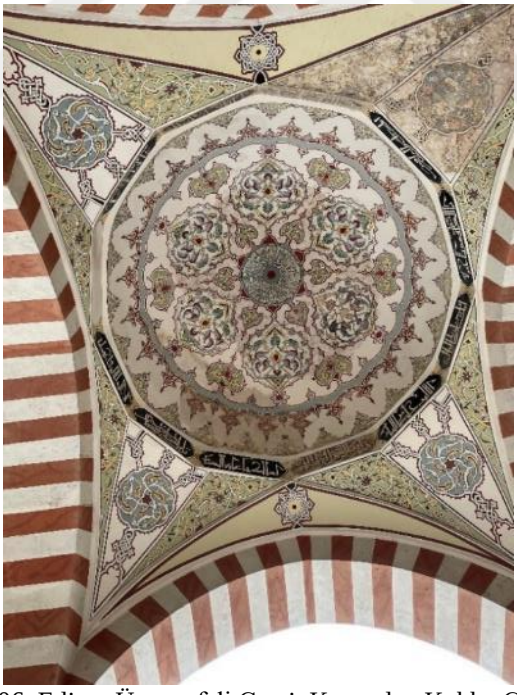

Resim 506. Edirne Üç şerefeli Cami, Kuzeyden Kubbe Görünüşü
17. 03. 2021

Resim 507. Edirne Üç şerefeli Cami, Avlunun Batıdan Görünüşü
17. 03. 2021

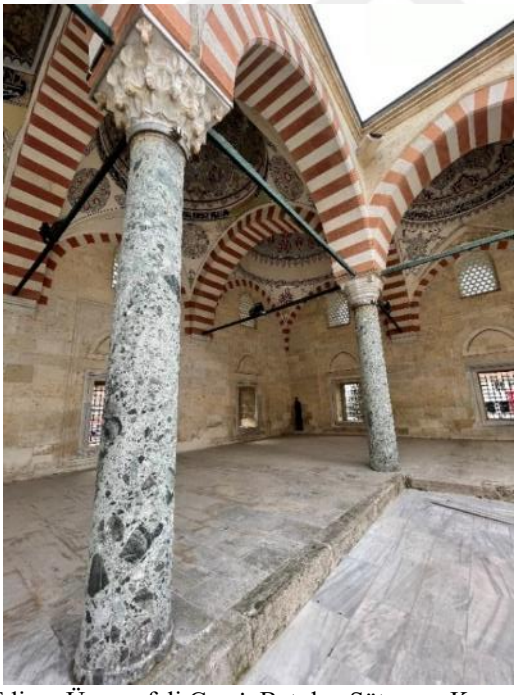

Resim 508. Edirne Üç şerefeli Cami, Batıdan Sütun ve Kemer Görünüşleri
17. 03. 2021

Resim 509. Edirne Üç şerefeli Cami Son Cemaat Yeri, Giriş Hacminin Kuzeyden Görünüşü
17. 03. 2021

Resim 510. Edirne Üç şerefeli Cami Son Cemaat Yeri, Doğudan Görünüş
17. 03. 2021

Resim 511. Edirne Üç şerefeli Cami Son Cemaat Yeri, Doğudan Görünüş
17. 03. 2021

Resim 512. Edirne Üç şerefeli Cami Son Cemaat Yeri, Doğudan Pencere Görünüşü
17. 03. 2021

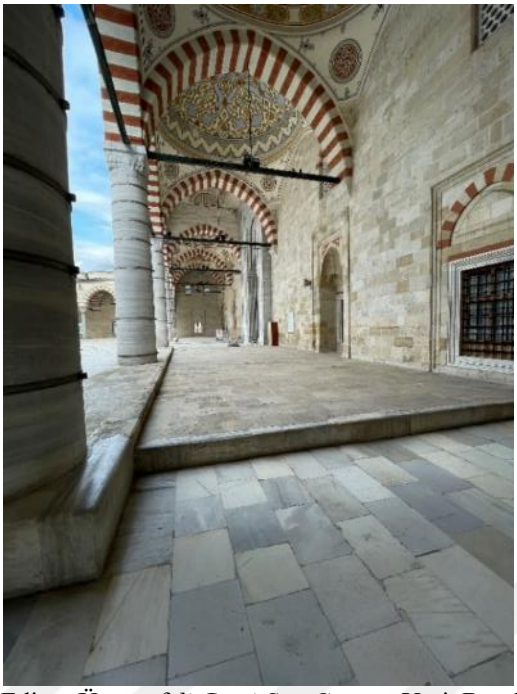

Resim 513. Edirne Üç şerefeli Cami Son Cemaat Yeri, Batıdan Görünüş
17. 03. 2021

Resim 514. Edirne Üç şerefeli Cami Son Cemaat Yeri, Batıdan Görünüş
17. 03. 2021

Resim 515. Edirne Üç şerefeli Cami Son Cemaat Yeri, Batıdan Pencere Görünüşü
17. 03. 2021

Resim 516. Edirne Üç şerefeli Cami Son Cemaat Yeri, Doğudan Kemer Görünüşü
17. 03. 2021

Resim 517. Edirne Üç şerefeli Cami Son Cemaat Yeri, Batıdan Sütun Görünüşü
17. 03. 2021

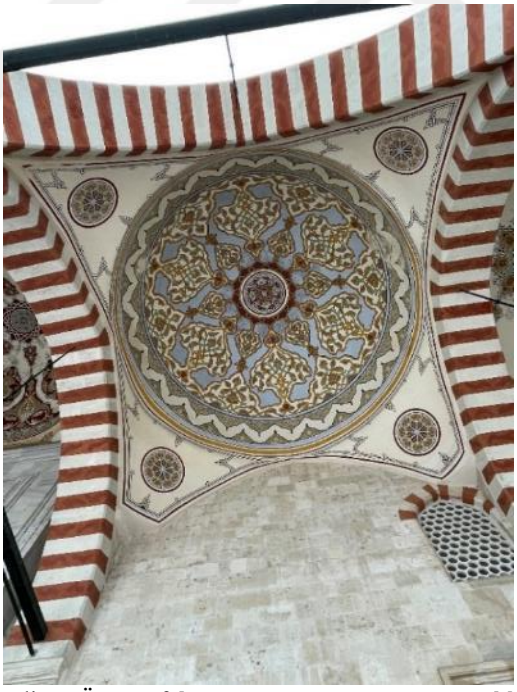

Resim 518. Edirne Üç şerefeli Cami Son Cemaat Yeri, Kubbe Görünüşü
17. 03. 2021

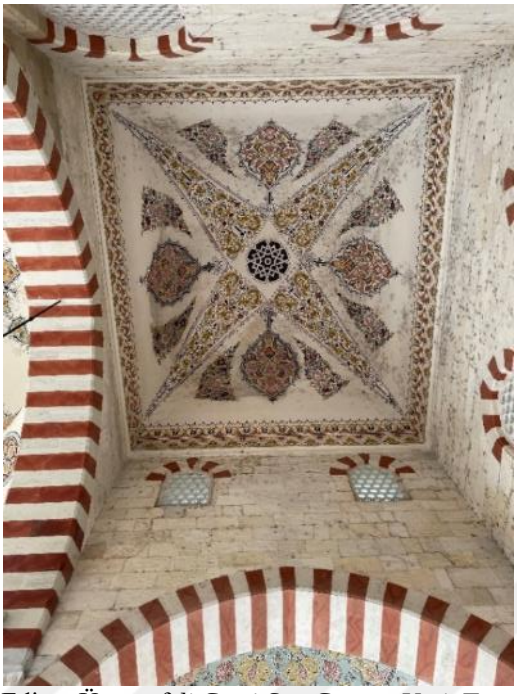

Resim 519. Edirne Üç şerefeli Cami Son Cemaat Yeri, Tonoz Görünüşü
17. 03. 2021

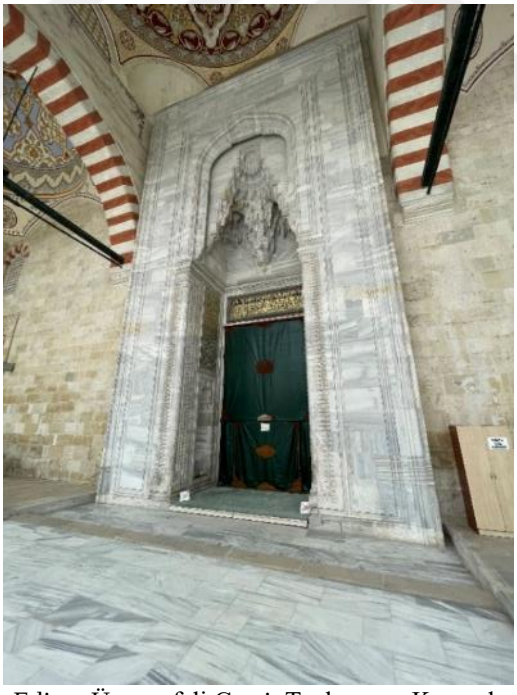

Resim 520. Edirne Üç şerefeli Cami, Taçkapının Kuzeyden Görünüşü
17. 03. 2021

Resim 521. Edirne Üç şerefeli Cami, Taçkapı Çerçevesi ve Mukarnas Kavsara
17. 03. 2021

Resim 522. Edirne Üç şerefeli Cami, Doğudan Taçkapı Kitabesi
17. 03. 2021

Resim 523. Edirne Üç şerefeli Cami, Doğudan Taçkapı Mihrabiyesi
17. 03. 2021

Resim 524. Edirne Üç şerefeli Cami, Batıdan Taçkapı Kitabesi
17. 03. 2021

Resim 525. Edirne Üç şerefeli Cami, Batıdan Taçkapı Mihrabiyesi
17. 03. 2021

Resim 526. Edirne Üç şerefeli Cami, Taçkapının Güneyden Görünüş
17. 03. 2021

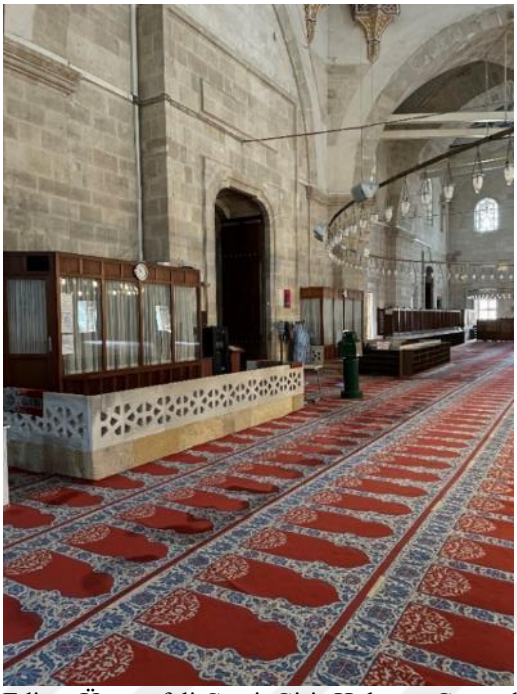

Resim 527. Edirne Üç şerefeli Cami, Giriş Holünün Güneyden Görünüş
17. 03. 2021

Resim 528. Edirne Üç şerefeli Cami, Giriş Holünün Batıdan Görünüşü
17. 03. 2021

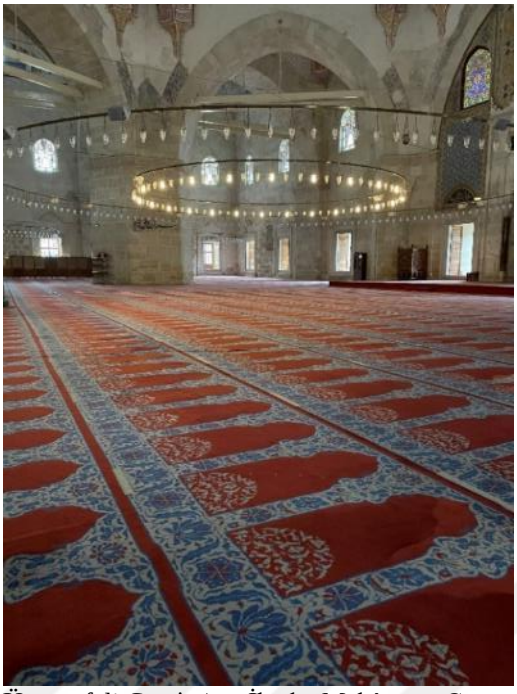

Resim 529. Edirne Üç şerefeli Cami, Ana İbadet Mekânının Güneydoğudan Görünüşü
17. 03. 2021

Resim 530. Edirne Üç şerefeli Cami, Paye Görünüşü
17. 03. 2021

Resim 531. Edirne Üç şerefeli Cami, Paye Görünüşü
17. 03. 2021

Resim 532. Edirne Üç şerefeli Cami, Paye Görünüşü
17. 03. 2021

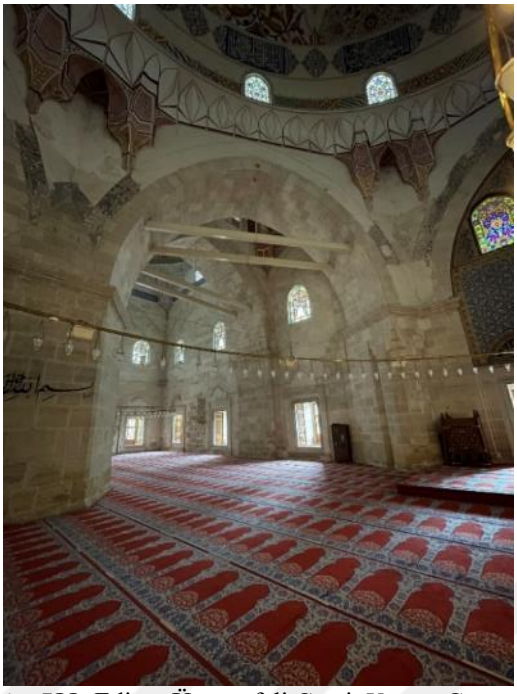

Resim 533. Edirne Üç şerefeli Cami, Kemer Görünüşü
17. 03. 2021

Resim 534. Edirne Üç şerefeli Cami, Konsol Görünüşü
17. 03. 2021

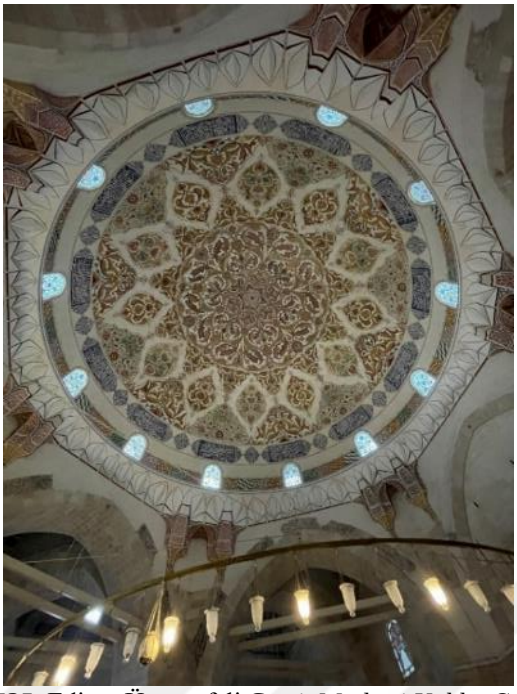

Resim 535. Edirne Üç şerefeli Cami, Merkezi Kubbe Görünüşü
17. 03. 2021

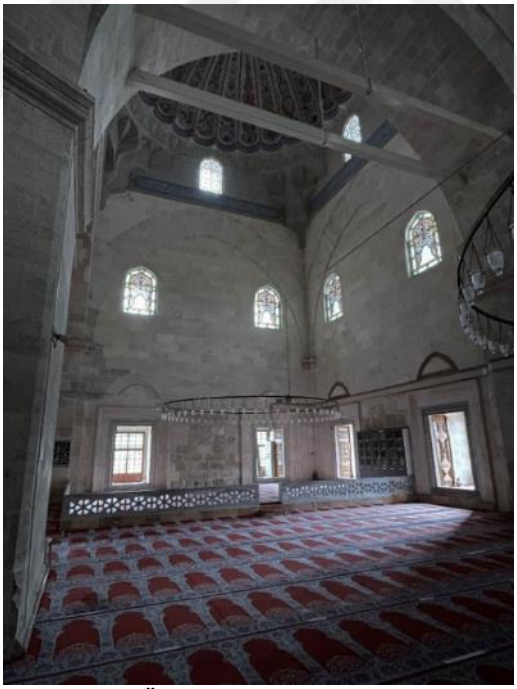

Resim 536. Edirne Üç şerefeli Cami, Güneybatıdan Görünüş
17. 03. 2021

Resim 537. Edirne Üç şerefeli Cami, Güneybatıdan Kubbe Görünüşü
17. 03. 2021

Resim 538. Edirne Üç şerefeli Cami, Kuzeybatıdan Görünüş
17. 03. 2021

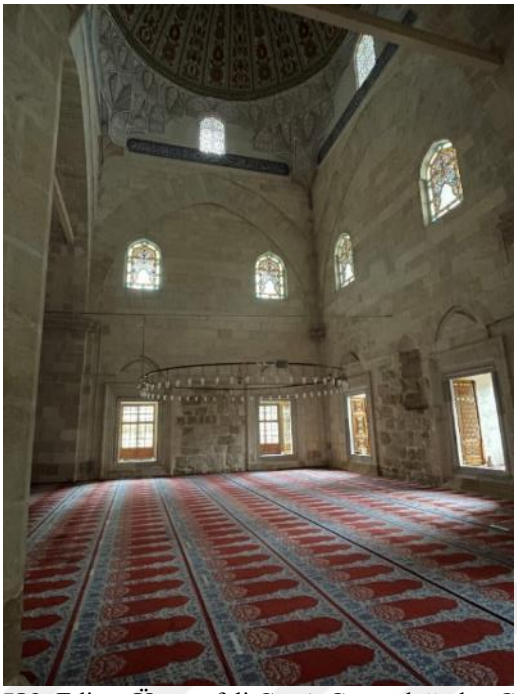

Resim 539. Edirne Üç şerefeli Cami, Güneydoğudan Görünüş
17. 03. 2021

Resim 540. Edirne Üç şerefeli Cami, Güneydoğudan Kubbe Görünüşü
17. 03. 2021

Resim 541. Edirne Üç şerefeli Cami, Kuzeydoğudan Görünüş
17. 03. 2021

Resim 542. Edirne Üç şerefeli Cami, Kuzeydoğudan Kubbe Görünüşü
17. 03. 2021

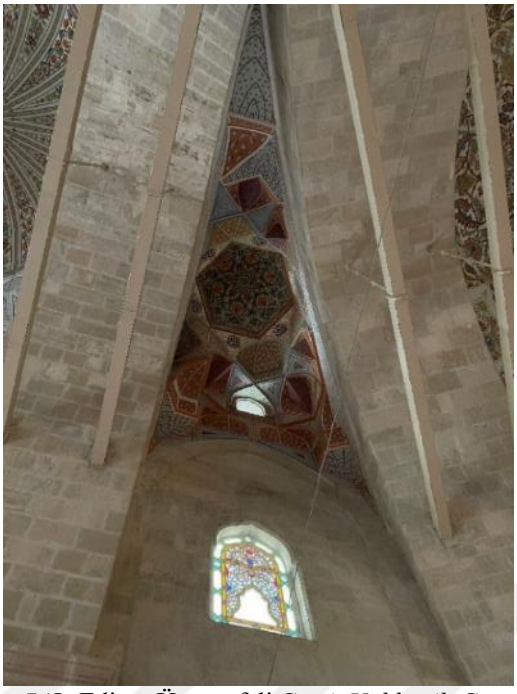

Resim 543. Edirne Üç şerefeli Cami, Kubbecik Görünüşü
17. 03. 2021

Resim 544. Edirne Üç şerefeli Cami, Mihrap
17. 03. 2021

Resim 545. Edirne Üç şerefeli Cami, Mihrap Kavsarasından Görünüş
17. 03. 2021

Resim 546. Edirne Üç şerefeli Cami, Mihrap Sütunçesi
17. 03. 2021

Resim 547. Edirne Üç şerefeli Cami, Minberin Doğudan Görünüşü
17. 03. 2021

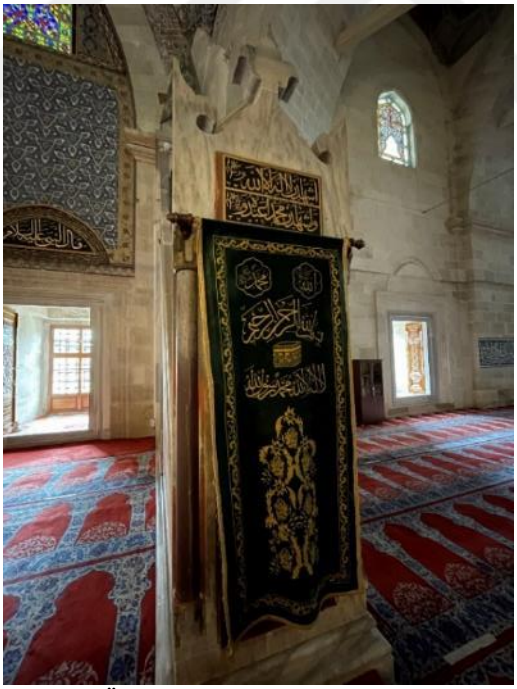

Resim 548. Edirne Üç şerefeli Cami, Minberin Kuzeyden Görünüşü
17. 03. 2021

Resim 549. Edirne Üç şerefeli Cami, Minberden Detay
17. 03. 2021

Resim 550. Edirne Üç şerefeli Cami, Vaaz Kürsüsü
17. 03. 2021

Resim 551. Edirne Saatli Medrese, Batıdan Görünüş
17. 03. 2021

Resim 552. Edirne Saatli Medrese, Taçkapının Batıdan Görünüşü
17. 03. 2021

Resim 553. Edirne Saatli Medrese, Giriş Eyvanının Doğudan Görünüşü
17. 03. 2021

Resim 554. Edirne Saatli Medrese, Doğudan Pencere Görünüşleri
17. 03. 2021

Resim 555. Edirne Saatli Medrese, Batıdan Pencere Görünüşleri
17. 03. 2021

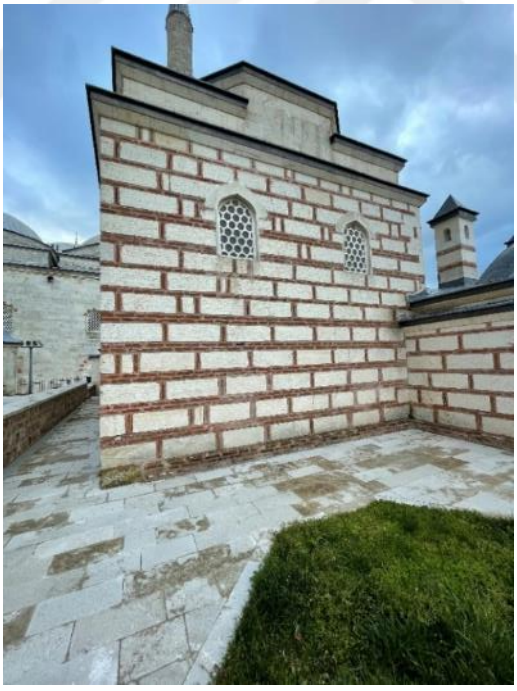

Resim 556. Edirne Saatli Medrese, Güneydoğudan Görünüş
17. 03. 2021

Resim 557. Edirne Saatli Medrese, Güneydoğudan Görünüş
17. 03. 2021

Resim 558. Edirne Saatli Medrese, Güneyden Görünüş
17. 03. 2021

Resim 559. Edirne Saatli Medrese, Cephe Detayı
17. 03. 2021

Resim 560. Edirne Saatli Medrese, Güneyden Görünüş
17. 03. 2021

Resim 561. Edirne Peykler Medresesi, Kuzeybatıdan Görünüş
17. 03. 2021

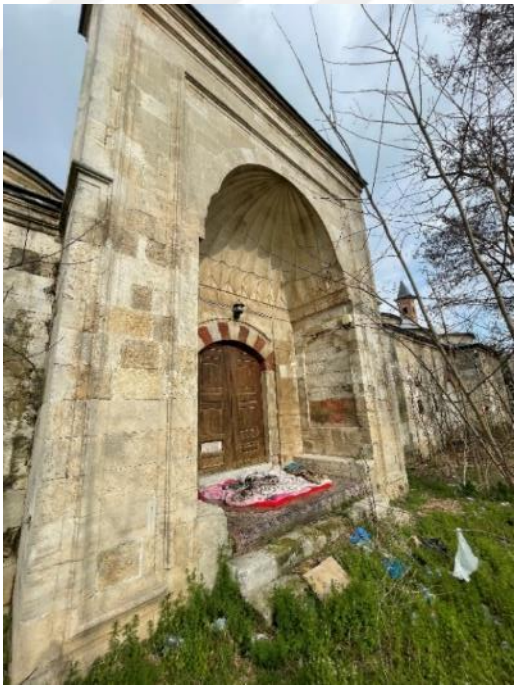

Resim 562. Edirne Peykler Medresesi, Taçkapı Görünüşü
17. 03. 2021

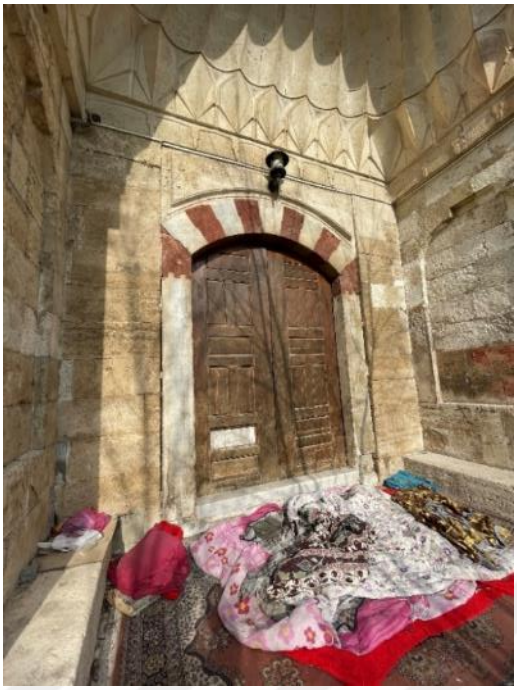

Resim 563. Edirne Peykler Medresesi, Taçkapı Kemeri ve Ahşap Kapı Kanatları
17. 03. 2021

Resim 564. Edirne Peykler Medresesi, Doğudan Görünüş
17. 03. 2021

Resim 565. Edirne Peykler Medresesi, Kuzeyden Pencere Görünüşleri
17. 03. 2021

Resim 566. Edirne Peykler Medresesi, Kuzeydoğudan Görünüş
17. 03. 2021

Resim 567. Edirne Peykler Medresesi, Kuzeyden Pencere Görünüşleri
17. 03. 2021

Resim 568. Edirne Peykler Medresesi, Pencere Detayı
17. 03. 2021

Resim 569. Edirne Üç şerefeli Camii, Hazirenin Batıdan Görünüşü
17. 03. 2021

Resim 570. Edirne Üç şerefeli Camii, Hazireden Mezar Taşı Görünüşleri
17. 03. 2021

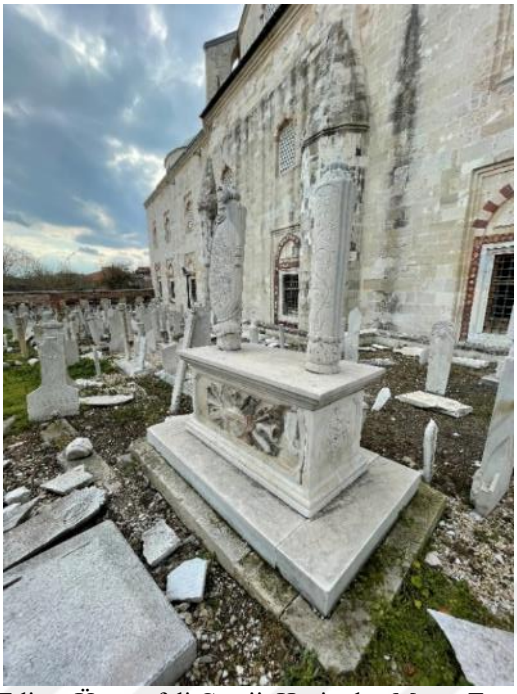

Resim 571. Edirne Üç şerefeli Camii, Hazireden Mezar Taşı Görünüşleri 17. 03. 2021

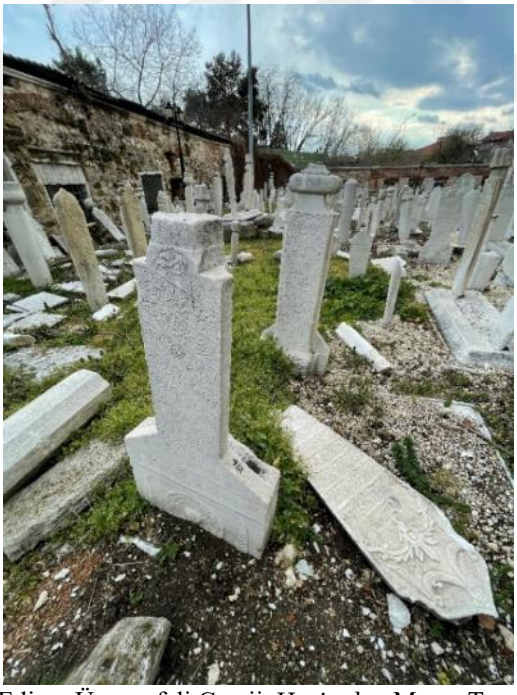

Resim 572. Edirne Üç şerefeli Camii, Hazireden Mezar Taşı Görünüşleri 17. 03. 2021

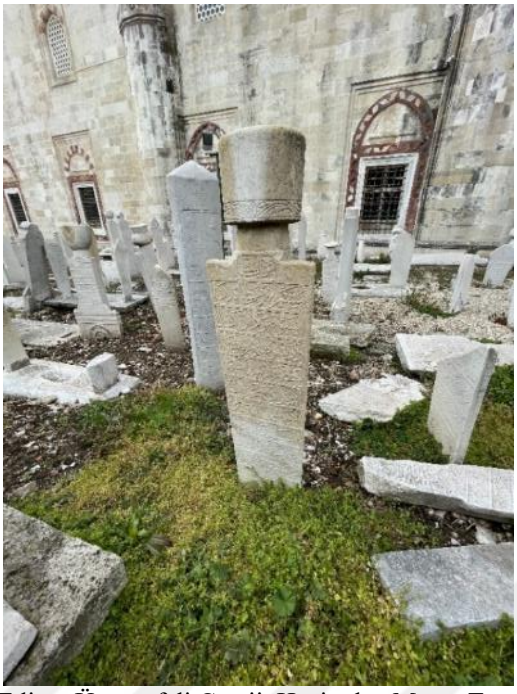

Resim 573. Edirne Üç şerefeli Camii, Hazireden Mezar Taşı Görünüşleri 17. 03. 2021

Resim 574. Edirne Üç şerefeli Camii, Hazireden Mezar Taşı Görünüşleri 17. 03. 2021

Resim 575. Edirne Bayezit II Camii, Kuzeyden Pencere Görünüşleri
19. 03. 2021

Resim 576. Edirne Bayezit II Camii, Batıdan Pencere Görünüşleri
19. 03. 2021

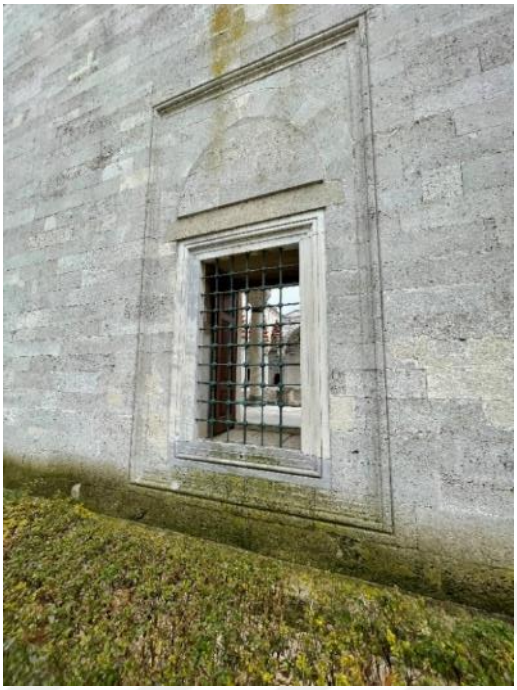

Resim 577. Edirne Bayezit II Camii, Kuzeyden Pencere Görünüşü
19. 03. 2021

Resim 578. Edirne Bayezit II Camii, Batıdan Pencere Görünüşü
19. 03. 2021

Resim 579. Edirne Bayezit II Camii, Ana İbadet Mekânından Pencere Görünüşü
19. 03. 2021

Resim 580. Edirne Bayezit II Camii, Ana İbadet Mekânından Pencere Görünüşü
19. 03. 2021

Resim 581. Edirne Bayezit II Camii, Doğu Minaresi
19. 03. 2021

Resim 582. Edirne Bayezit II Camii, Doğu Minare Kaidesi
19. 03. 2021

Resim 583. Edirne Bayezit II Camii, Doğu Minare Kaidesi
19. 03. 2021

Resim 584. Edirne Bayezit II Camii, Doğu Minare Kaidesinden Detay
19. 03. 2021

Resim 585. Edirne Bayezit II Camii, Doğu Minaresi Girişi
19. 03. 2021

Resim 586. Edirne Bayezit II Camii, Batı Minare
19. 03. 2021

Resim 587. Edirne Bayezit II Camii, Batı Minare Kaidesi
19. 03. 2021

Resim 588. Edirne Bayezit II Camii, Batı Minare Kaidesi
19. 03. 2021

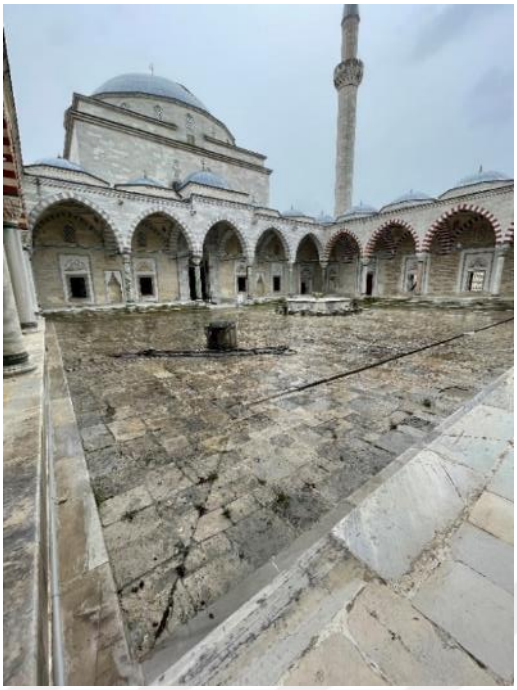

Resim 589. Edirne Bayezit II Camii, Avlunun Kuzeydoğudan Görünüşü
19. 03. 2021

Resim 590. Edirne Bayezit II Camii, Avlunun Kuzeybatıdan Görünüşü
19. 03. 2021

Resim 591. Edirne Bayezit II Camii, Avlunun Güneydoğudan Görünüş
19. 03. 2021

Resim 592. Edirne Bayezit II Camii, Taçkapının Kuzeyden Görünüşü
19. 03. 2021

Resim 593. Edirne Bayezit II Camii, Taçkapı Kemeri
19. 03. 2021

Resim 594. Edirne Bayezit II Camii, Taçkapının Güneyden Görünüşü
19. 03. 2021

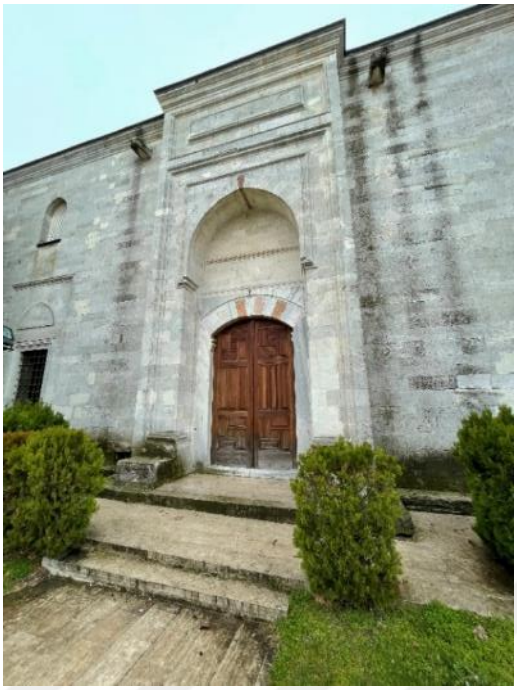

Resim 595. Edirne Bayezit II Camii, Doğu Portalı
19. 03. 2021

Resim 596. Edirne Bayezit II Camii, Doğu Portalı Kemer ve Kapı Kanatları Görünüşü
19. 03. 2021

Resim 597. Edirne Bayezit II Camii, Batı Portalı
19. 03. 2021

Resim 598. Edirne Bayezit II Camii, Batı Portalı Kemer Görünüşleri
19. 03. 2021

Resim 599. Edirne Bayezit II Camii, Sütun Kaidesi Görünüşü
19. 03. 2021

Resim 600. Edirne Bayezit II Camii, Sütun Başlığı Görünüşü
19. 03. 2021

Resim 601. Edirne Bayezit II Camii, Doğudan Sütun Görünüşü
19. 03. 2021

Resim 602. Edirne Bayezit II Camii, Batıdan Sütun Görünüşü
19. 03. 2021

Resim 603. Edirne Bayezit II Camii, Güneyden Sütun Görünüşü
19. 03. 2021

Resim 604. Edirne Bayezit II Camii, Kuzeydoğudan Seki Görünüşü
19. 03. 2021

Resim 605. Edirne Bayezit II Camii, Kuzeybatıdan Seki Görünüşü
19. 03. 2021

Resim 606. Edirne Bayezit II Camii, Kuzeydoğudan Kemer Görünüşü
19. 03. 2021

Resim 607. Edirne Bayezit II Camii, Kuzeyden Kubbe Görünüşü
19. 03. 2021

Resim 608. Edirne Bayezit II Camii, Şadırvan
19. 03. 2021

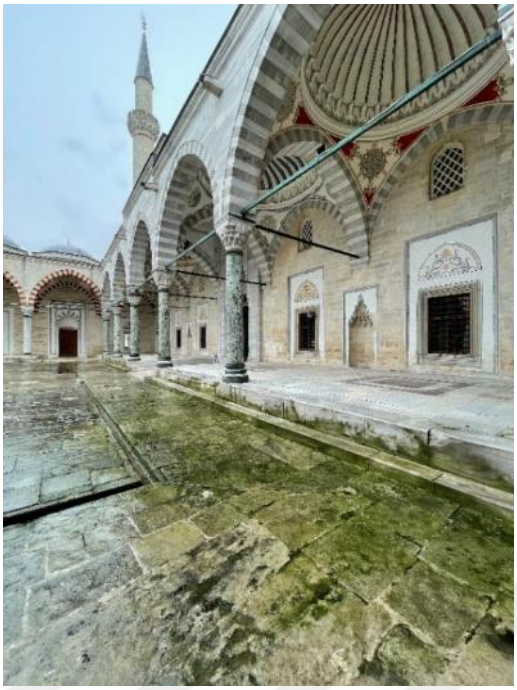

Resim 609. Edirne Bayezit II Camii Son Cemaat Yeri, Batıdan Görünüşü
19. 03. 2021

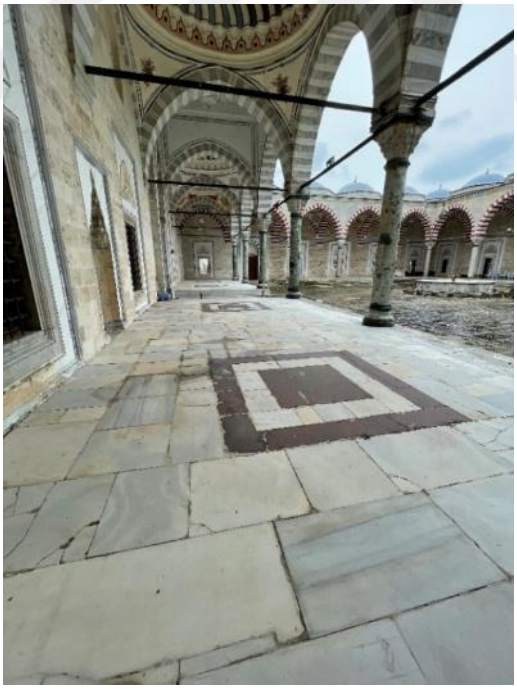

Resim 610. Edirne Bayezit II Camii Son Cemaat Yeri, Doğudan Görünüşü
19. 03. 2021

Resim 611. Edirne Bayezit II Camii Son Cemaat Yeri, Doğudan Kubbe Görünüşü
19. 03. 2021

Resim 612. Edirne Bayezit II Camii Son Cemaat Yeri, Doğudan Mihrap Görünüşü
19. 03. 2021

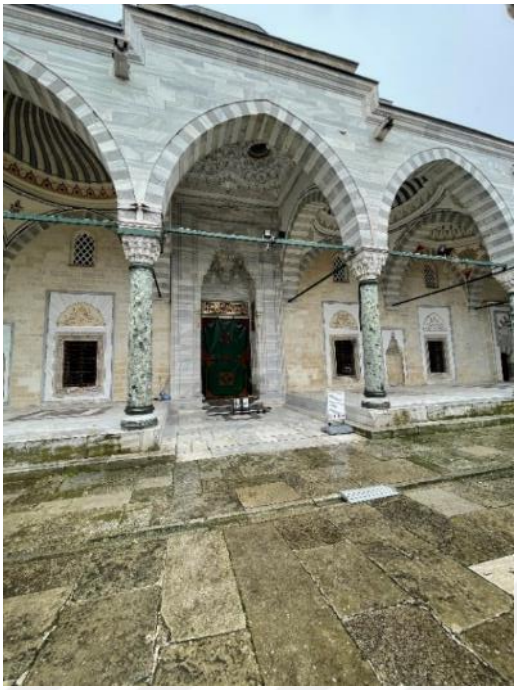

Resim 613. Edirne Bayezit II Camii, Giriş Hacminin Kuzeyden Görünüşü
19. 03. 2021

Resim 614. Edirne Bayezit II Camii, Giriş Hacmi Tonozu
19. 03. 2021

Resim 615. Edirne Bayezit II Camii, Taçkapının Kuzeyden Görünüşü
19. 03. 2021

Resim 616. Edirne Bayezit II Camii, Taçkapı Mukarnas Kavsarası
19. 03. 2021

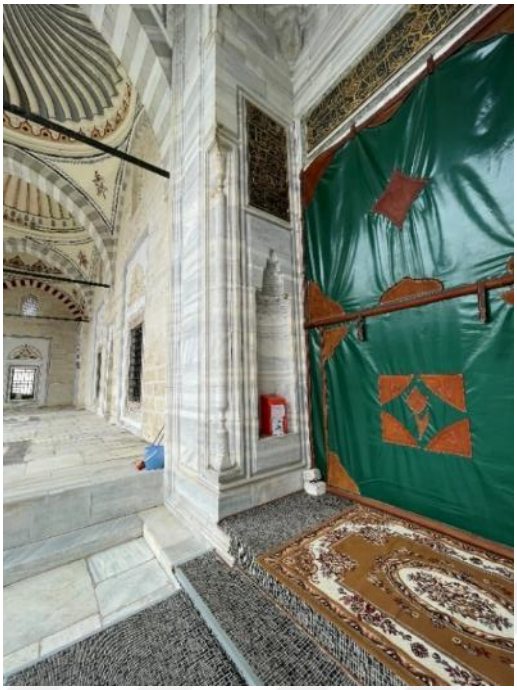

Resim 617. Edirne Bayezit II Camii, Doğudan Taçkapı Mihrabiyesi ve Kitabe
19. 03. 2021

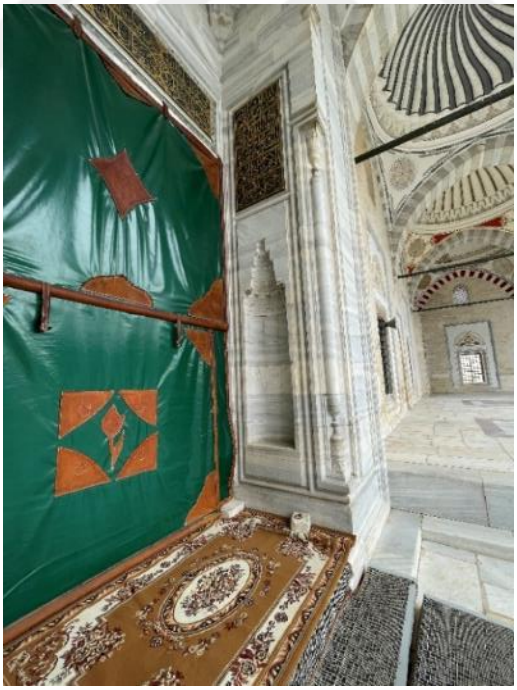

Resim 618. Edirne Bayezit II Camii, Batıdan Taçkapı Mihrabiyesi ve Kitabe
19. 03. 2021

Resim 619. Edirne Bayezit II Camii, Taçkapının Güneyden Görünüşü
19. 03. 2021

Resim 620. Edirne Bayezit II Camii, Taçkapının Güneyinde Kapı Kanatları
19. 03. 2021

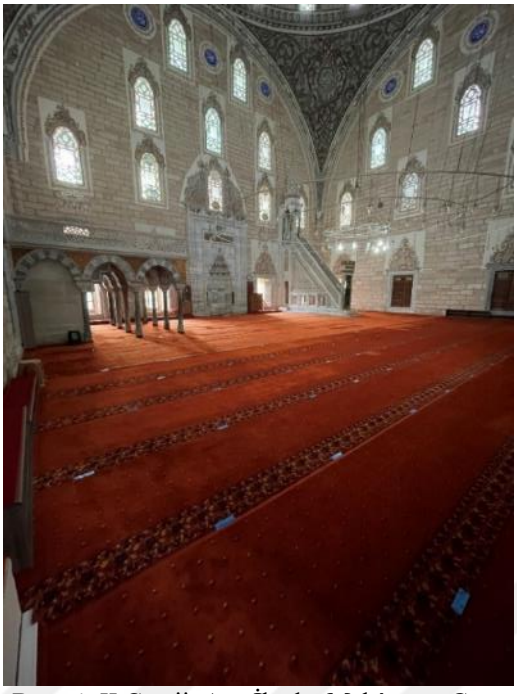

Resim 621. Edirne Bayezit II Camii, Ana İbadet Mekânının Güneybatıdan Görünüşü
19. 03. 2021

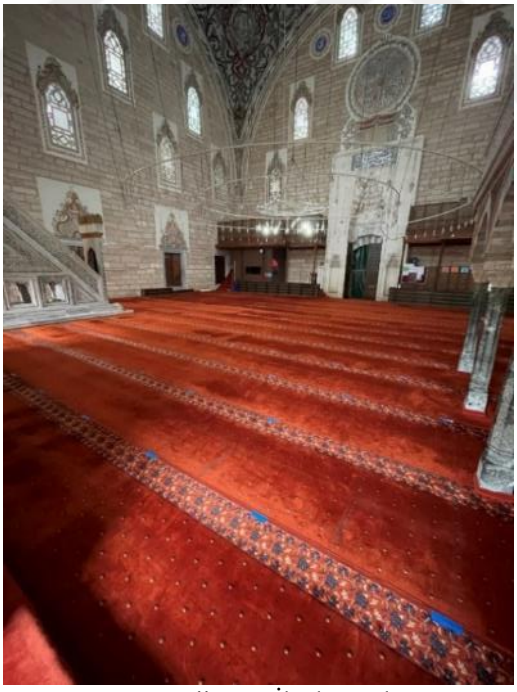

Resim 622. Edirne Bayezit II Camii, Ana İbadet Mekânının Kuzeyden Görünüşü
19. 03. 2021

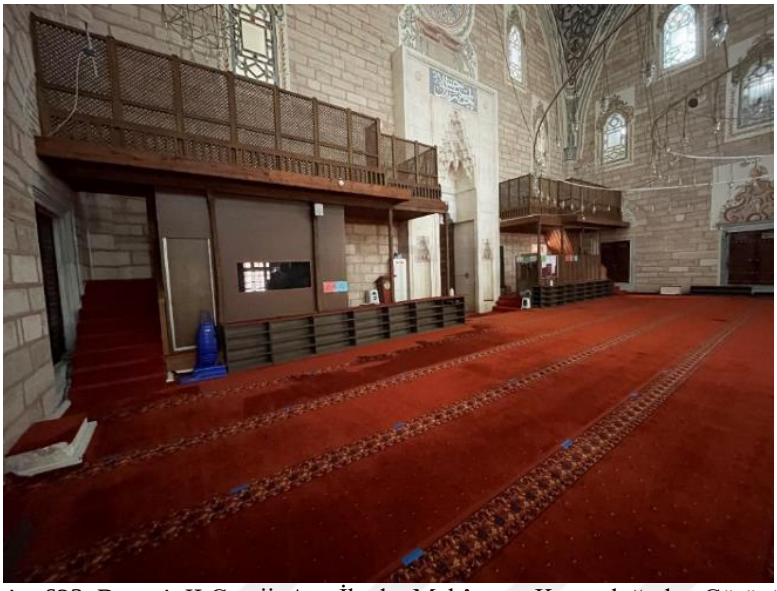

Resim 623. Bayezit II Camii, Ana İbadet Mekânının Kuzeydoğudan Görünüşü
19. 03. 2021

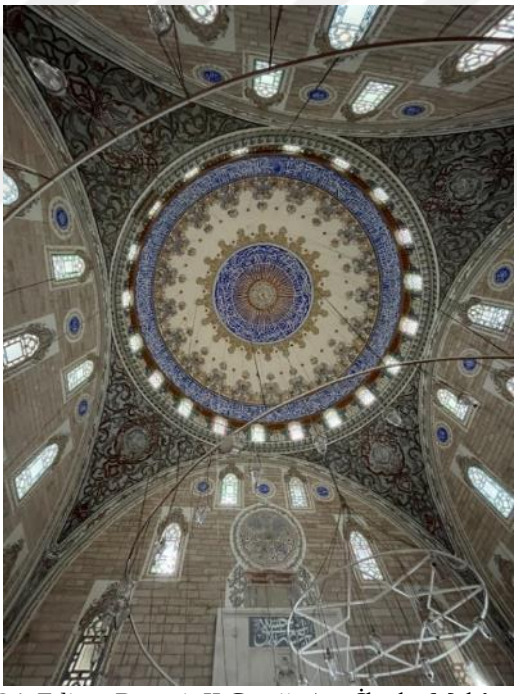

Resim 624. Edirne Bayezit II Camii, Ana İbadet Mekânı Kubbesi
19. 03. 2021

Resim 625. Edirne Bayezit II Camii, Doğu Tabhâne Görünüşü
19. 03. 2021

Resim 626. Edirne Bayezit II Camii, Tabhâne, Doğu Tabhânesi Portalı
19. 03. 2021

Resim 627. Edirne Bayezit II Camii, Batı Tabhâne Görünüşü
19. 03. 2021

Resim 628. Edirne Bayezit II Camii, Batı Tabhânesi Portalı
19. 03. 2021

Resim 629. Edirne Bayezit II Camii, Mihrap
19. 03. 2021

Resim 630. Edirne Bayezit II Camii, Mihrabın Stalaktitli, Mukarnaslı Kavsarası
19. 03. 2021

Resim 631. Edirne Bayezit II Camii, Mihrap Sütunçesi
19. 03. 2021

Resim 632. Edirne Bayezit II Camii, Hünkâr Mahfili Görünüşü
19. 03. 2021

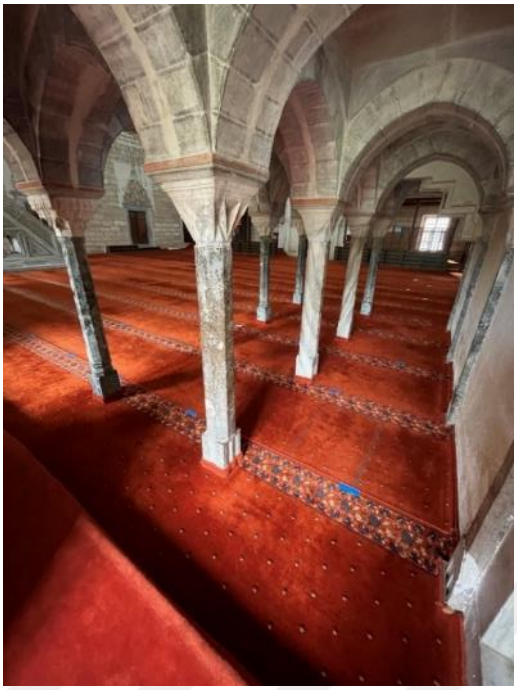

Resim 633. Edirne Bayezit II Camii, Hünkâr Mahfili Zemin Görünüşü
19. 03. 2021

Resim 634. Edirne Bayezit II Camii, Hünkâr Mahfili Kemeri
19. 03. 2021

Resim 635. Edirne Bayezit II Camii, Hünkâr Mahfili Sütunu
19. 03. 2021

Resim 636. Edirne Bayezit II Camii, Hünkâr Mahfili Sütun Başlığı
19. 03. 2021

Resim 637. Edirne Bayezit II Camii, Hünkâr Mahfilinden Doğu Tabhaneye Giriş
19. 03. 2021

Resim 638. Edirne Bayezit II Camii, Minberin Doğudan Görünüşü
19. 03. 2021

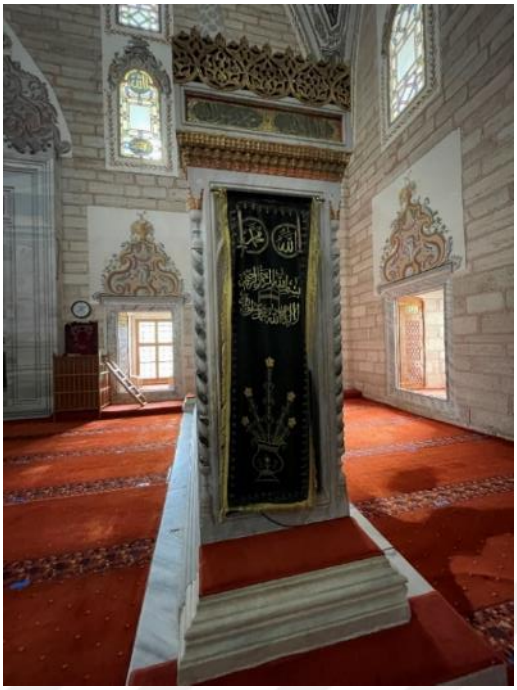

Resim 639. Edirne Bayezit II Camii, Minberin Kuzeyden Görünüşü
19. 03. 2021

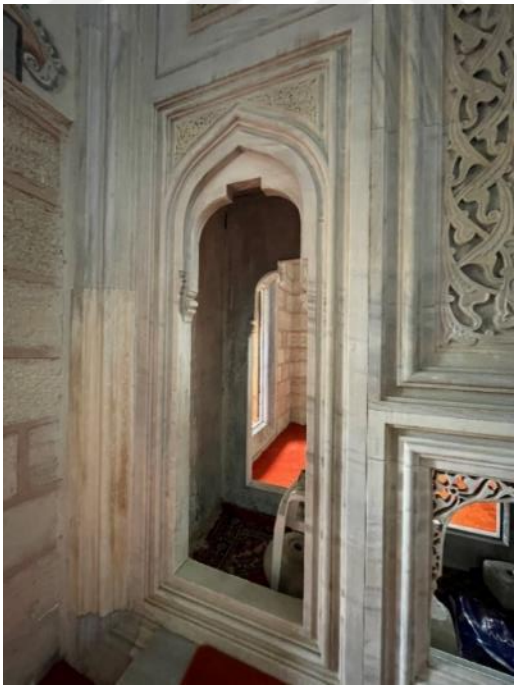

Resim 640. Edirne Bayezit II Camii, Minberden Detay
19. 03. 2021

Resim 641. Edirne Bayezit II Camii, Minberden Detay
19. 03. 2021

Resim 642. Edirne Bayezit II İmareti, Kuzeybatıdan Görünüşü
19. 03. 2021

Resim 643. Edirne Bayezit II İmareti, Kuzeyden Pencere Görünüşleri
19. 03. 2021

Resim 644. Edirne Bayezit II İmareti, Kuzeyden Pencere Görünüşleri
19. 03. 2021

Resim 645. Edirne Bayezit II İmareti, Kuzeyden Pencere Görünüşü
19. 03. 2021

Resim 646. Edirne Bayezit II İmareti, Kuzeybatıdan Portal Görünüşü
19. 03. 2021

Resim 647. Edirne Bayezit II İmareti Kuzeybatıdan Portal Kemerleri
19. 03. 2021

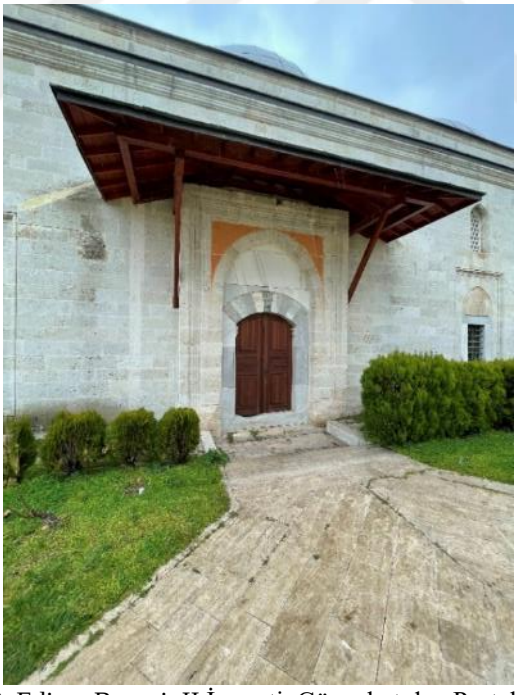

Resim 648. Edirne Bayezit II İmareti, Güneybatıdan Portal Görünüşü
19. 03. 2021

Resim 649. Edirne Bayezit II İmareti, Güneybatıdan Portal Kemerleri
19. 03. 2021

Resim 650. Edirne Bayezit II İmareti, İç Mekân Görünüşü
19. 03. 2021

Resim 651. Edirne Bayezit II İmareti, İç Mekân Görünüşü
19. 03. 2021

Resim 652. Edirne Bayezit II İmareti, Kemer Görünüşleri
19. 03. 2021

Resim 653. Edirne Bayezit II İmareti, Ocaklık Görünüşleri
19. 03. 2021

Resim 654. Edirne Bayezit II İmareti, Kubbeden Görünüş
19. 03. 2021

Resim 655. Edirne Bayezit II İmareti, Dolap Görünüşü
19. 03. 2021

Resim 656. Edirne Bayezit II İmareti, Yemek Salonuna Geçiş Nişi
19. 03. 2021

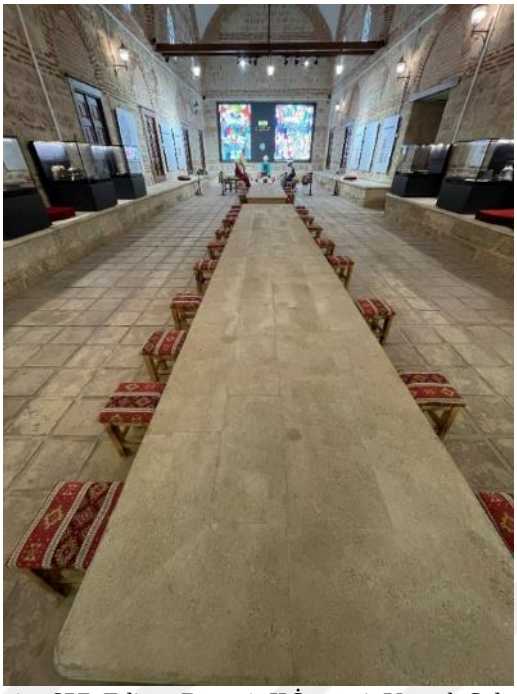

Resim 657. Edirne Bayezit II İmareti, Yemek Salonu
19. 03. 2021

Resim 658. Edirne Bayezit II İmareti, Yemek Salonu
19. 03. 2021

Resim 659. Edirne Bayezit II İmaret, Yemek Salonundan Kemer Görünüşleri
19. 03. 2021

Resim 660. Edirne Bayezit II İmareti, Yemek Salonundan Kubbe Görünüşleri
19. 03. 2021

Resim 661. Edirne Bayezit II Külliyesi İmareti, İç Avlu Görünüşü
19. 03. 2021

Resim 662. Edirne Bayezit II İmareti, İç Avlu Görünüşü
19. 03. 2021

Resim 663. Edirne Bayezit II İmareti Mutfak Girişi
19. 03. 2021

Resim 664. Edirne Bayezit II İmareti, Mutfak Girişi Detayı
19. 03. 2021

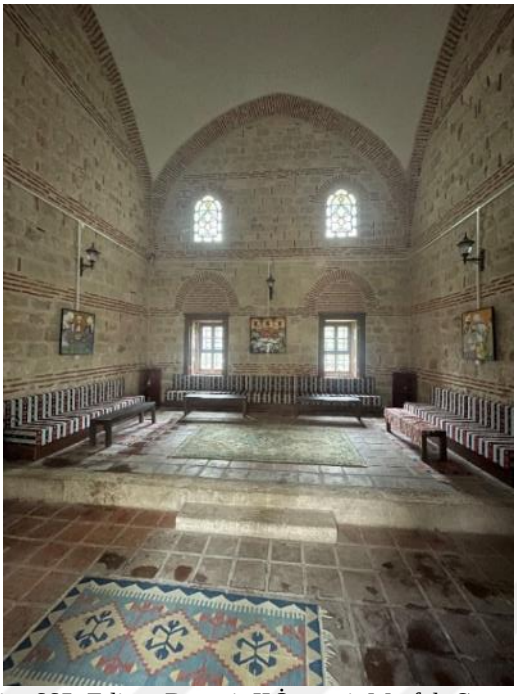

Resim 665. Edirne Bayezit II İmareti, Mutfak Görünüşü
19. 03. 2021

Resim 666. Edirne Bayezit II İmareti, Mutfaktan Kapı Kanatları Görünüşleri
19. 03. 2021

Resim 667. Edirne Bayezit II İmareti, Mutfaktan Kapı Alınlığı Görünüşü
19. 03. 2021

Resim 668. Edirne Bayezit II Kervansarayı, Kuzeyden Görünüş
19. 03. 2021

Resim 669. Edirne Bayezit II Kervansaray, Portal Görünüşü
19. 03. 2021

Resim 670. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası, Kuzeyden Pencere Görünüşleri
19. 03. 2021

Resim 671. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası, Giriş Kemeri
19. 03. 2021

Resim 672. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası, Güneyden Görünüş
19. 03. 2021

Resim 673. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası, Kuyu
19. 03. 2021

Resim 674. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası, Kuzeydoğudan Hücre Görünüşleri
19. 03. 2021

Resim 675. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası Kuzeydoğudan Hücre Görünüşleri
19. 03. 2021

Resim 676. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası, Hücreye Giriş Kemeri
19. 03. 2021

Resim 677. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası, Güneybatıdan Revak Görünüşü
19. 03. 2021

Resim 678. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası, Güneydoğudan Sütun ve Koridor Görünümü
19. 03. 2021

Resim 679. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası, Batıdan Kemer Görünüşleri
19. 03. 2021

Resim 680. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası, Batıdan Sütun Görünüşleri
19. 03. 2021

Resim 681. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası Batıdan Hücre Girişleri
19. 03. 2021

Resim 682. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası, Batıdan Hücre Girişi Kemeri
19. 03. 2021

Resim 683. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası, Güney Eyvanı
19. 03. 2021

Resim 684. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası, Eyvan Hacminin Güneydoğu Odası
19. 03. 2021

Resim 685. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası, Eyvan Hacminin Güneybatı Odası
19. 03. 2021

Resim 686. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası, Taçkapının Kuzeyden Görünüşü
19. 03. 2021

Resim 687. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası, Taçkapı Kemeri
19. 03. 2021

Resim 688. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası, Taçkapının Kuzeyden Görünüşü
19. 03. 2021

Resim 689. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası, Kuzeydoğudan İç Avlu Görünüşü
19. 03. 2021

Resim 690. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası, Doğu Eyvanı
19. 03. 2021

Resim 691. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası, Doğu Eyvanı Kemeri
19. 03. 2021

Resim 692. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası, Doğu Eyvanından Pabuçluk Görünüşü
19. 03. 2021

Resim 693. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası, Doğu Eyvanı Hücrelerine Geçiş Kemeri
19. 03. 2021

Resim 694. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası, Doğu Eyvanı Hücresinin İç Mekân Görünüşü
19. 03. 2021

Resim 695. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası, Doğudan Pencere Görünüşü
19. 03. 2021

Resim 696. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası, Batı Eyvanı
19. 03. 2021

Resim 697. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası, Batı Eyvan Kemeri
19. 03. 2021

Resim 698. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası, Batı Eyvanından Pabuçluk Görünüşü
19. 03. 2021

Resim 699. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası, Batı Eyvanından Pabuçluk Görünüşü
19. 03. 2021

Resim 700. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası, Batı Eyvanı Hücre Girişleri
19. 03. 2021

Resim 701. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası, Batı Eyvanı Hücre Görünüşü
19. 03. 2021

Resim 702. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası Batıdan Pencere Görünüşü
19. 03. 2021

Resim 703. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası, Taçkapının Kuzeyden Görünüşü
19. 03. 2021

Resim 704. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası, Taçkapı Söve ve Kemeri
19. 03. 2021

Resim 705. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası, Taçkapıdan Sütunçe Görünüşü
19. 03. 2021

Resim 706. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası, Güneyden Görünüş
19. 03. 2021

Resim 707. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası, Şadırvan
19. 03. 2021

Resim 708. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası, Kubbeye Geçiş Görünüşleri
19. 03. 2021

Resim 709. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası, Kubbe Görünüşü
19. 03. 2021

Resim 710. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası, Doğudan Hasta Hücresi Görünüşü
19. 03. 2021

Resim 711. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası, Güneyden Müzik Alanı Görünüşü
19. 03. 2021

Resim 712. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası, Müzik Alanı Hacmi ve Kemeri
19. 03. 2021

Resim 713. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası, Batıdan Hasta Hücresi Görünüşü
19. 03. 2021

Resim 714. Edirne Bayezit II Dârüşşîfası, Hasta Hücresine Giriş Kemeri
19. 03. 2021

Resim 715. Edirne Bayezit II Medresesi, Doğudan Pencere Görünüşü
19. 03. 2021

Resim 716. Edirne Bayezit II Medresesi, Doğu Girişi
19. 03. 2021

Resim 717. Edirne Bayezit II Medresesi, Batıdan Görünüş
19. 03. 2021

Resim 718. Edirne Bayezit II Medresesi, Güneybatıdan Görünüş
19. 03. 2021

Resim 719. Edirne Bayezit II Medresesi, Kemer Görünüşleri
19. 03. 2021

Resim 720. Edirne Bayezit II Medresesi, Sütun Görünüşü
19. 03. 2021

Resim 721. Edirne Bayezit II Medresesi, Sütun Görünüşü
19. 03. 2021

Resim 722. Edirne Bayezit II Medresesi, Sütun Görünüşü
19. 03. 2021

Resim 723. Edirne Bayezit II Medresesi, Şadırvan
19. 03. 2021

Resim 724. Edirne Bayezit II Medresesi, Kuyu
19. 03. 2021

Resim 725. Edirne Bayezit II Medresesi, Hücreye Giriş Çerçevesi
19. 03. 2021

ŞEKİLLER

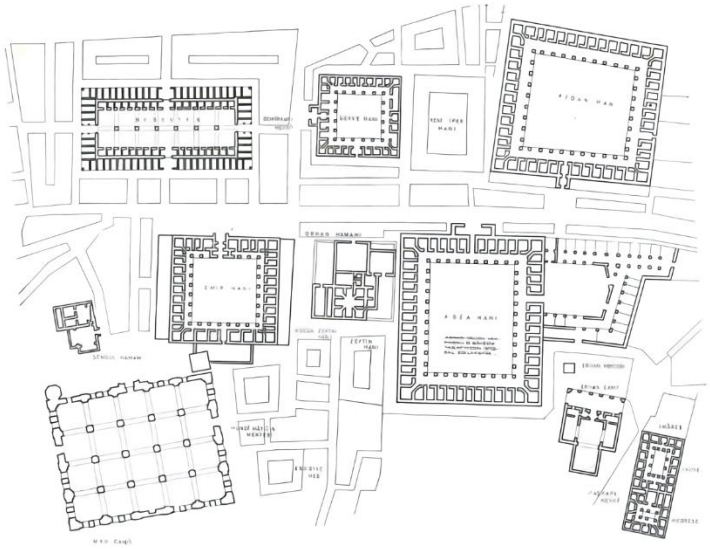

Şekil 1. Bursa Orhan Külliyesi ve Hanlar Bölgesi, Vaziyet Planı (Aydın, 2017)

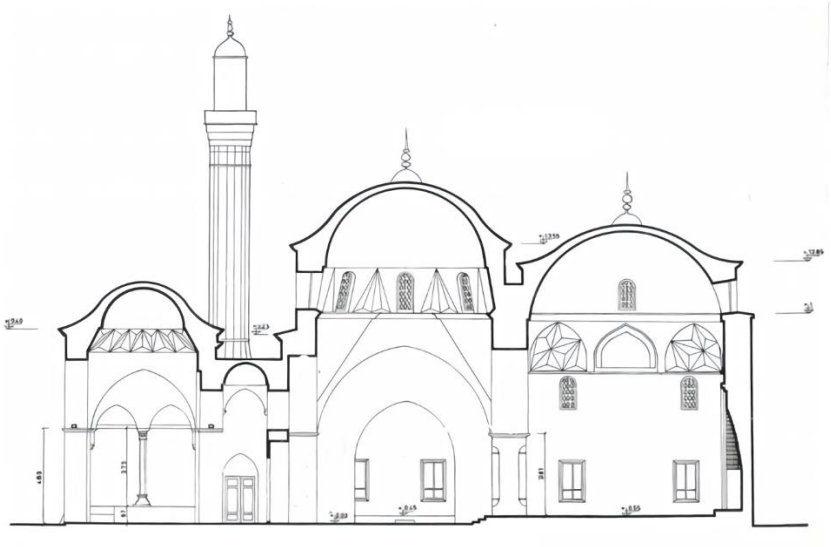

Şekil 2. Bursa Orhan Camii, Güneyden Kesit (Aydın, 2017)

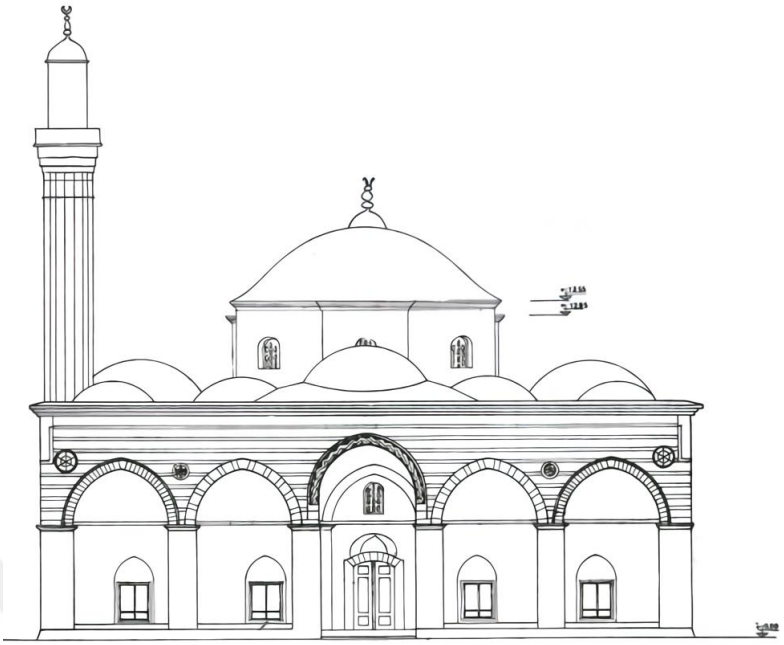

Şekil 3. Bursa Orhan Camii, Kuzeyden Kesit (Aydın, 2017)

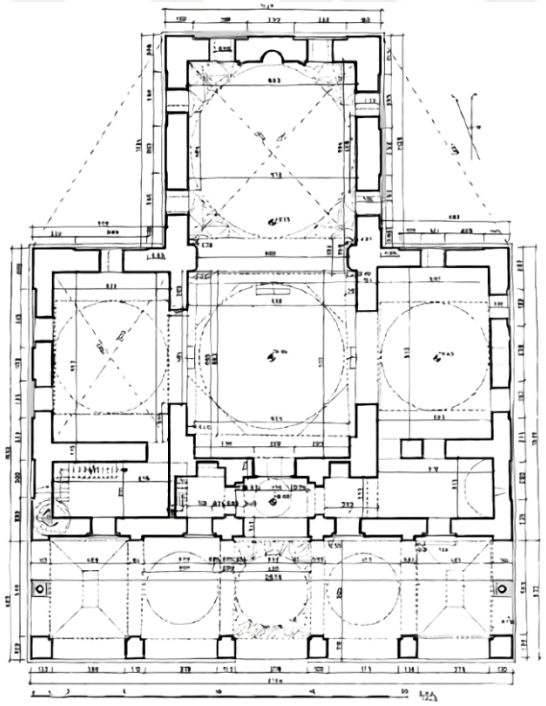

Şekil 4. Bursa Orhan Camii, Plan Şeması (Ayverdi, 1976)

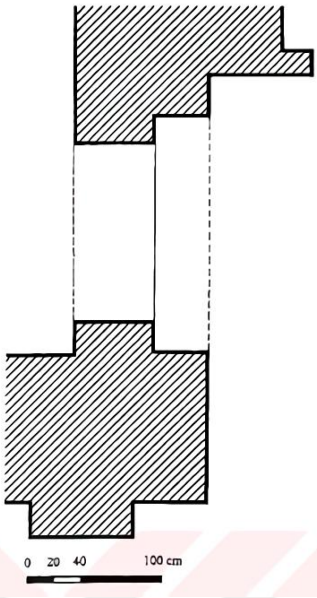

Şekil 5. Bursa Orhan Camii, Taçkapı Profili (Çakmak, 1999)

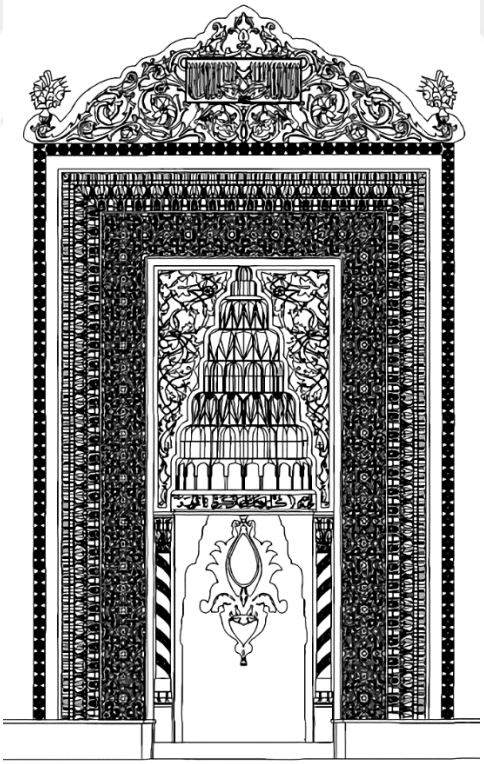

Şekil 6. Bursa Orhan Camii, Mihrap Kesiti (Bozkurt, 2007)

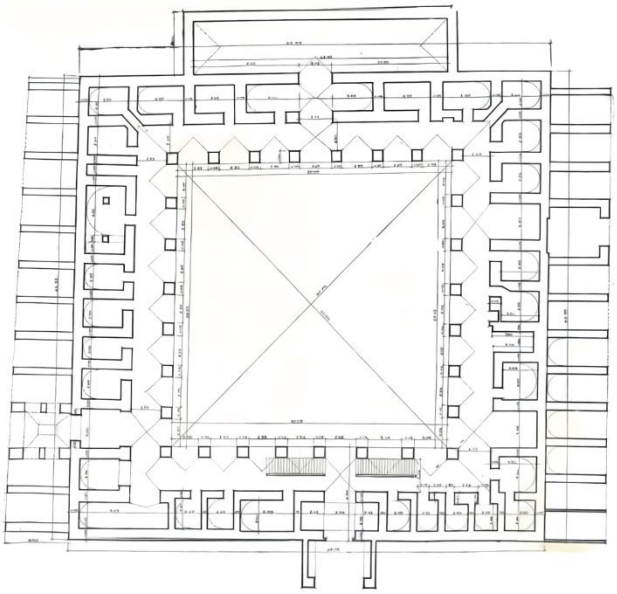

Şekil 7. Bursa Emir Han, Zemin Kat Plan Şeması (Aydın, 2017)

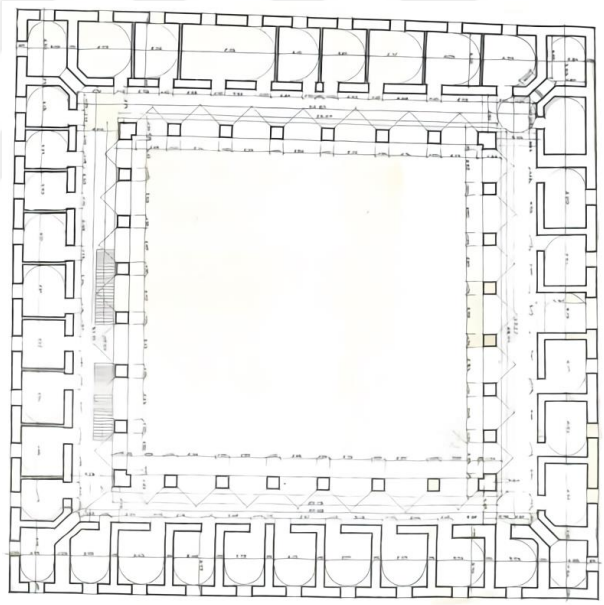

Şekil 8. Bursa Emir Han, İkinci Kat Plan Şeması (Aydın, 2017)

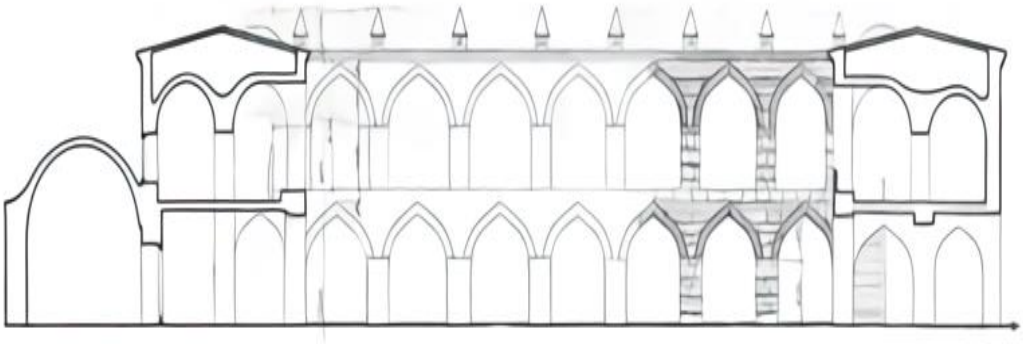

Şekil 9. Bursa Emir Han, Kesit (Aydın, 2017)

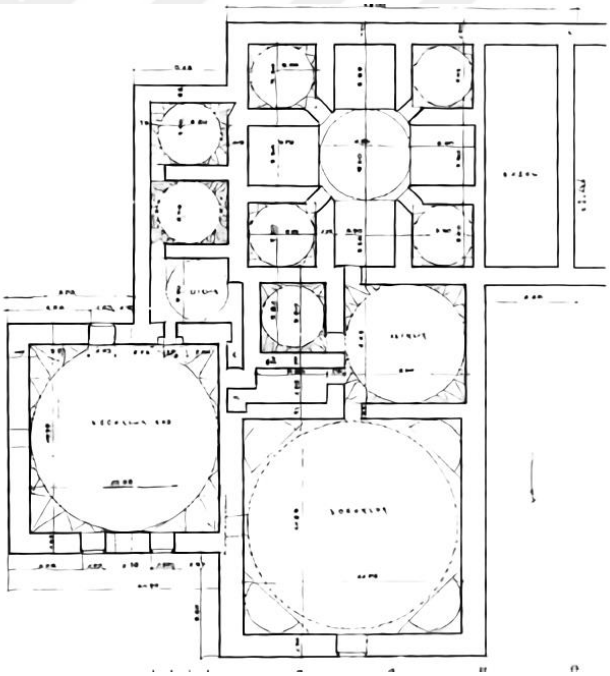

Şekil 10. Bursa Orhan Hamamı "Aynalı Çarşı" Plan Şeması (Ayverdi, 1976)

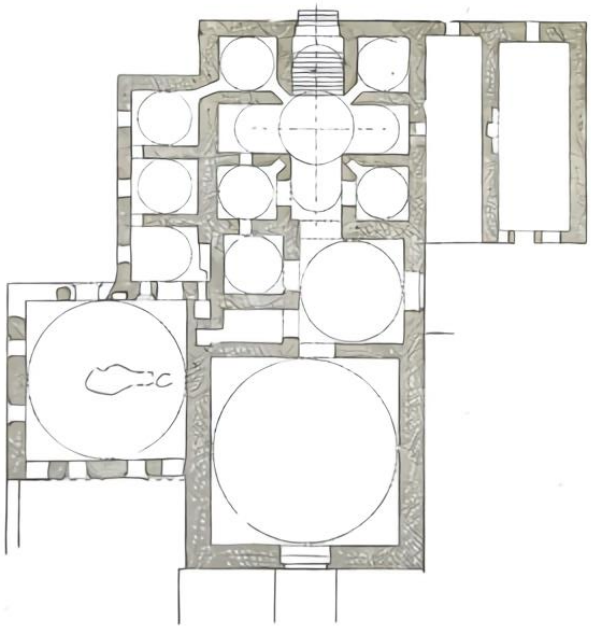

Şekil 11. Bursa Orhan Külliyesi, Hamam, Güncel Plan Şeması (Aydın, 2017)

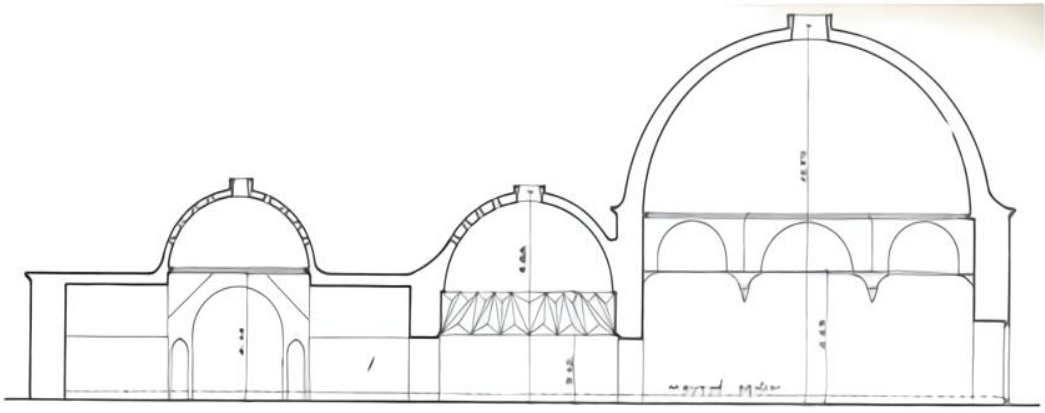

Şekil 12. Bursa Orhan Hamamı "Aynalı Çarşı" Kesit (Aydın, 2017)

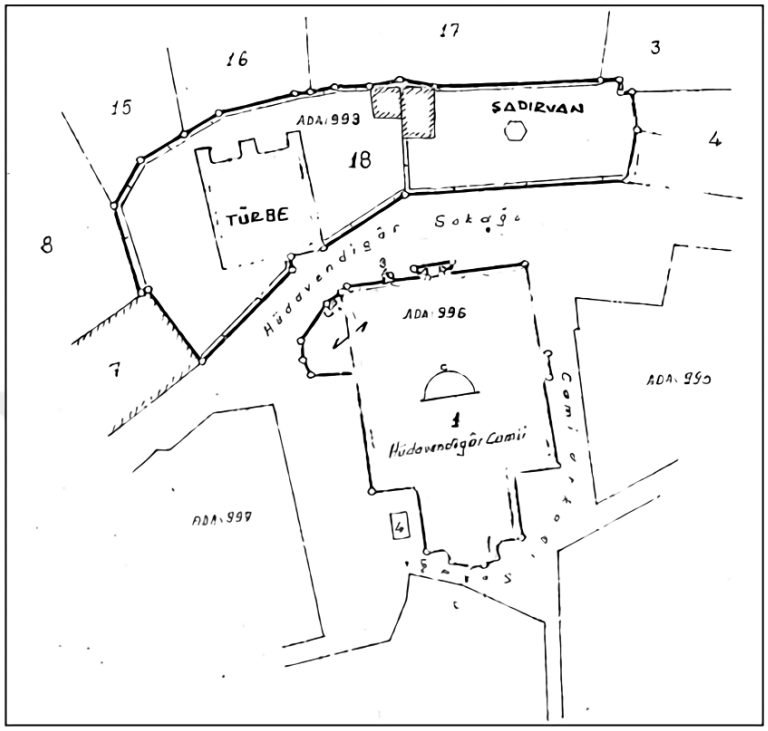

Şekil 13. Bursa Hûdavendigâr Camii ve Külliyesi, Vaziyet Planı (Mercan, 2017)

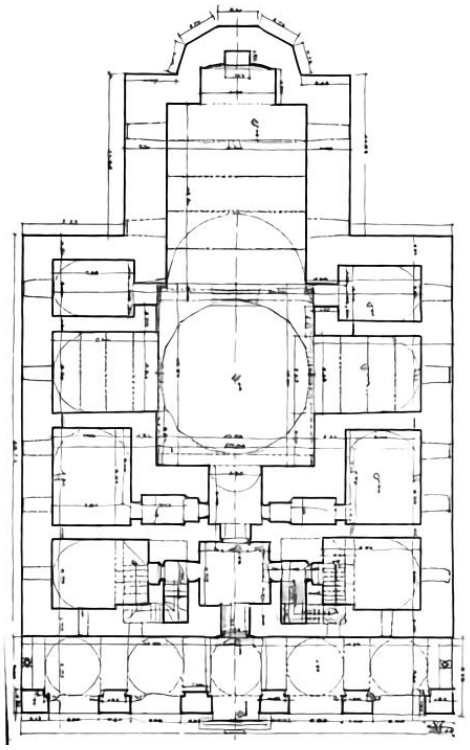

Şekil 14. Bursa Hûdavendigâr Camii, Zemin Kat Plan Şeması (Ayverdi, 1976)

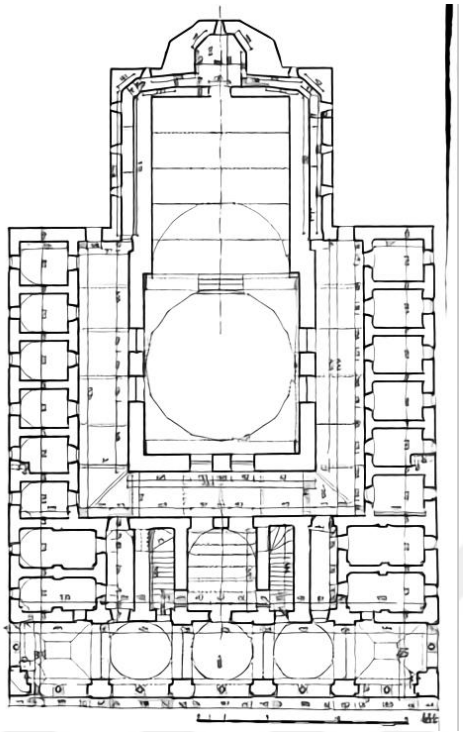

Şekil 15. Bursa Hûdavendigâr Camii, İkinci Kat “Medrese” Plan Şeması (Ayverdi, 1976)

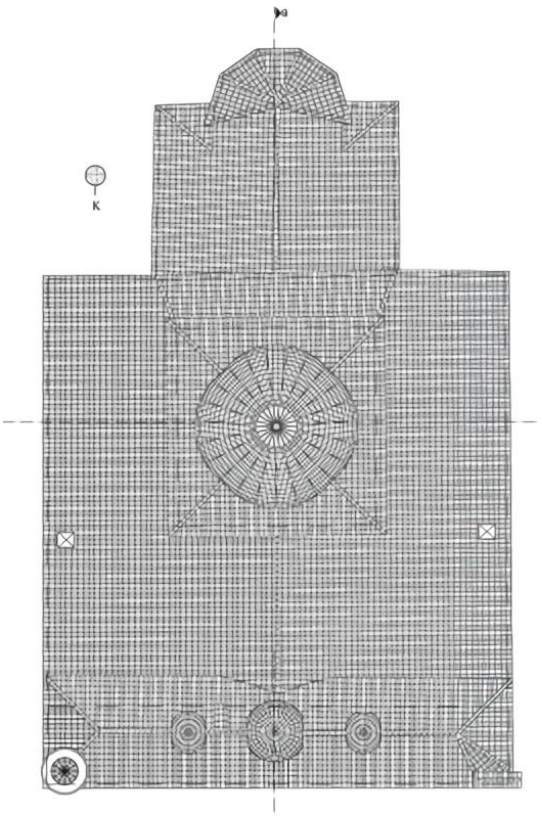

Şekil 16. Bursa Hûdavendigâr Camii, İkinci Kat “Medrese” Üst Örtü Sistemi (Yılmazyaşar, 2017)

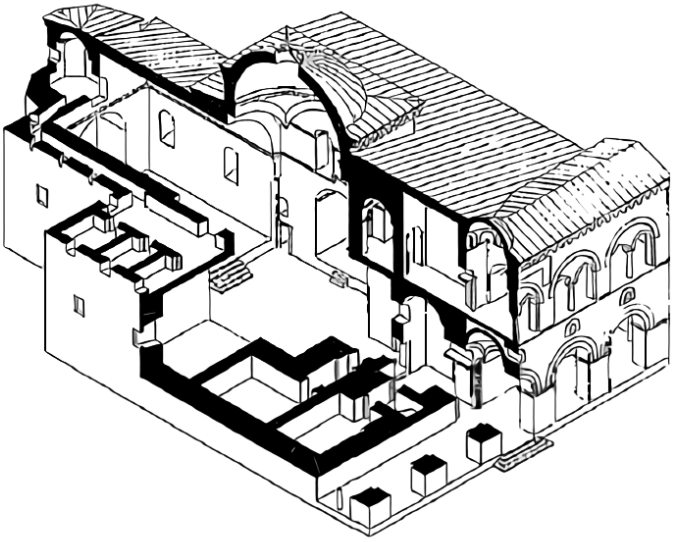

Şekil 17. Bursa Hûdavendigar Camii, Güneydoğudan Kesit (Acar, 2011)

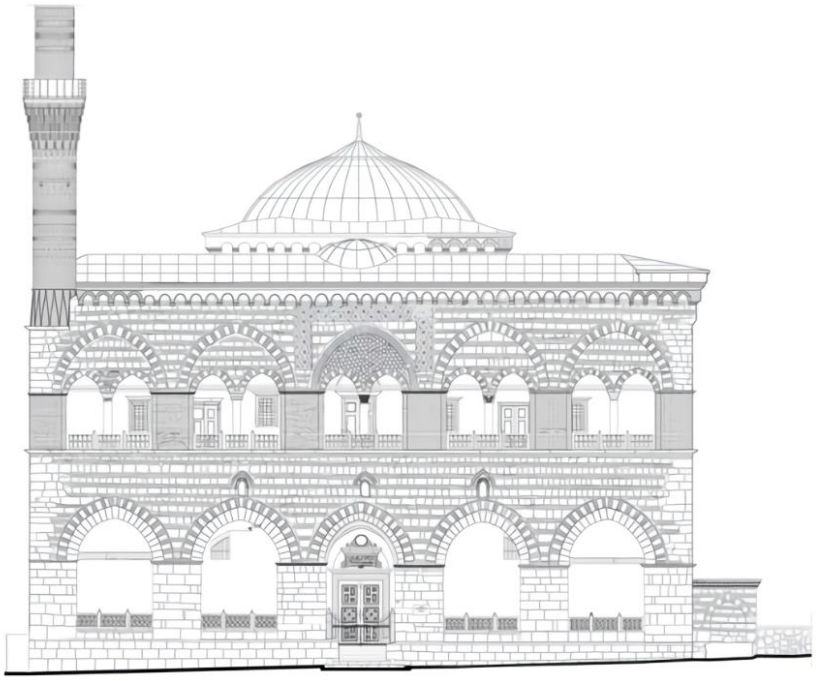

Şekil 18. Bursa Hûdavendigar Camii, Kuzeyden Kesit (Acar, 2017)

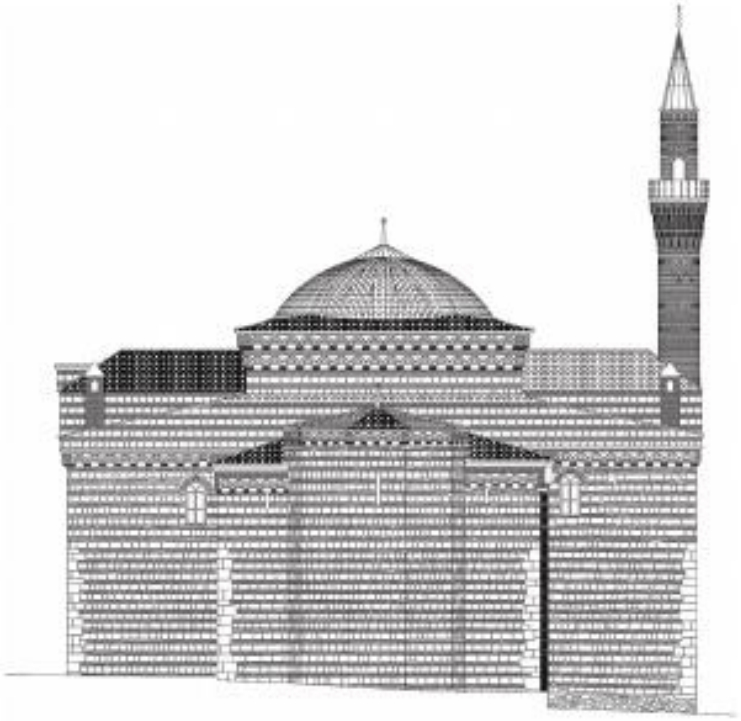

Şekil 19. Bursa Hûdavendigar Camii, Güneyden Kesit (Yılmazyaşar, 2017)

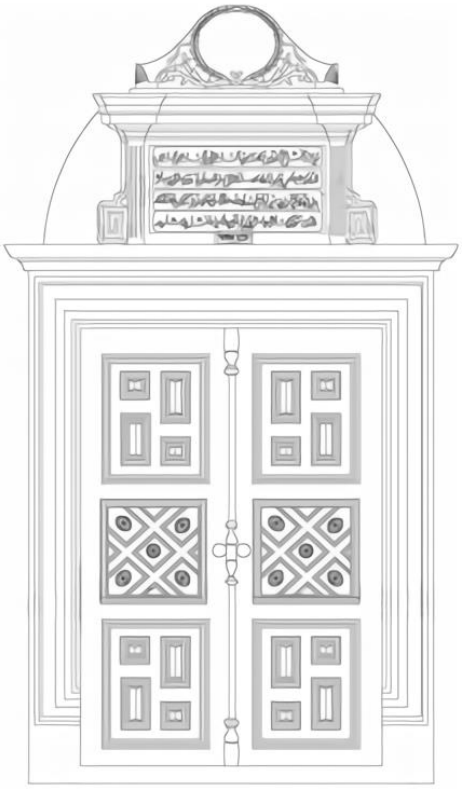

Şekil 20. Bursa Hûdavendigar Camii, Taçkapı Kesiti, (Acar, 2011)

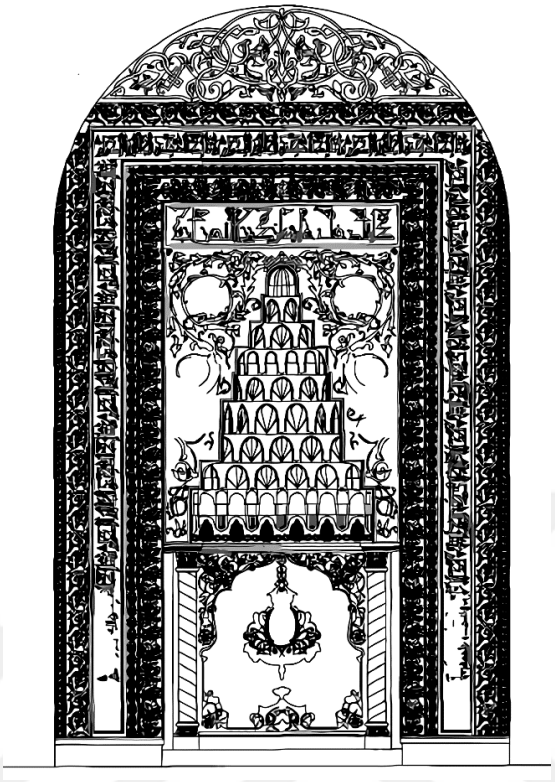

Şekil 21. Bursa Hûdavendigar Camii, Mihrap Kesiti (Ayverdi, 1976)

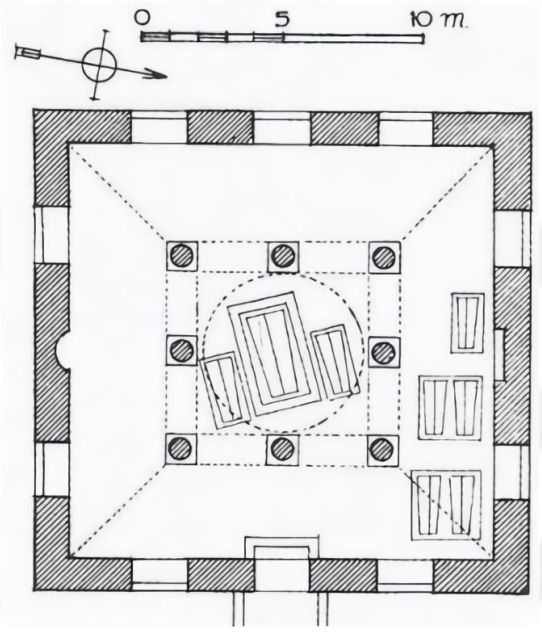

Şekil 22. Bursa Hûdavendigar Türbesi, Vaziyet Planı (Sağlık, 2016)

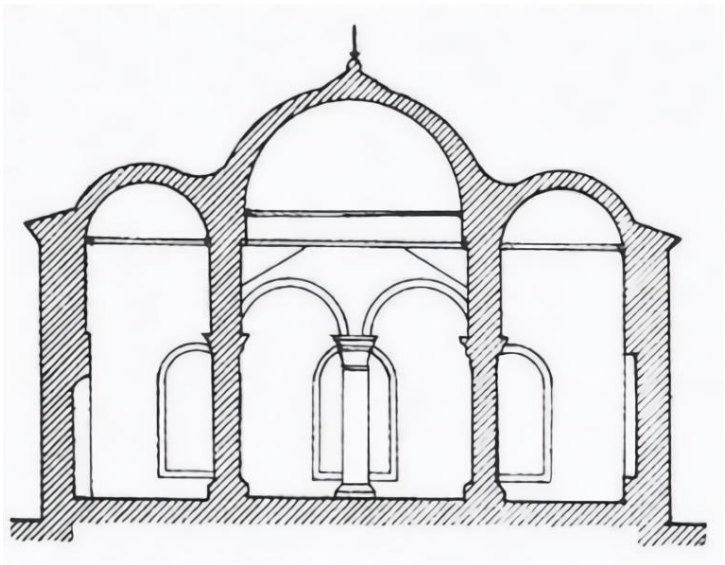

Şekil 23. Bursa Hûdavendigar Türbesi, Kesit (Sağlık, 2016)

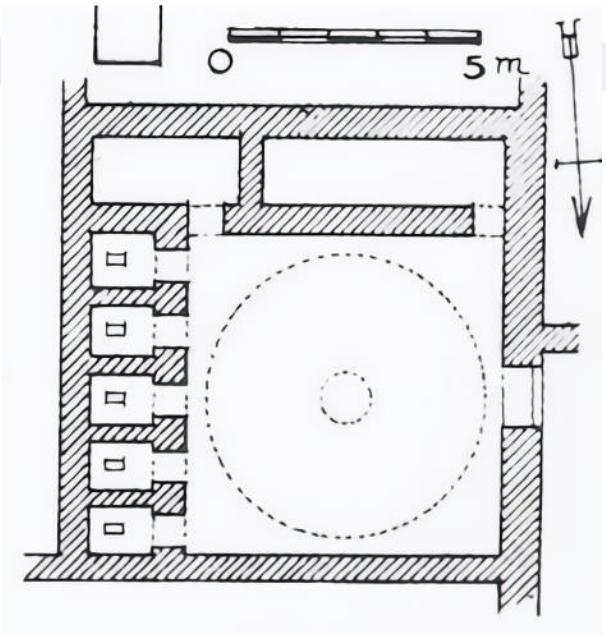

Şekil 24. Bursa Hûdavendigar Hamamı, Vaziyet Planı (Sağlık, 2016)

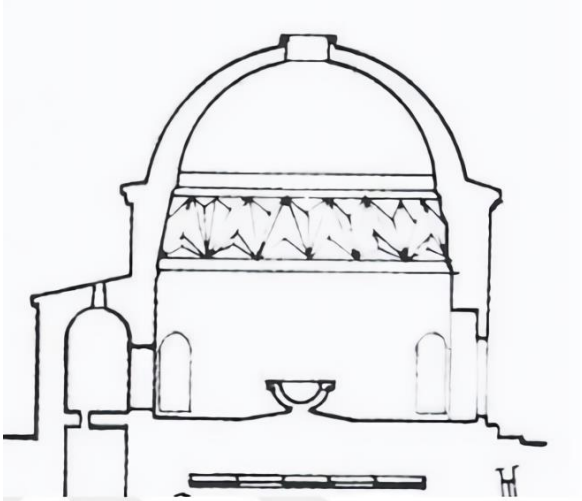

Şekil 25. Bursa Hûdavendigar Hamamı, Kesit (Sağlık, 2016)

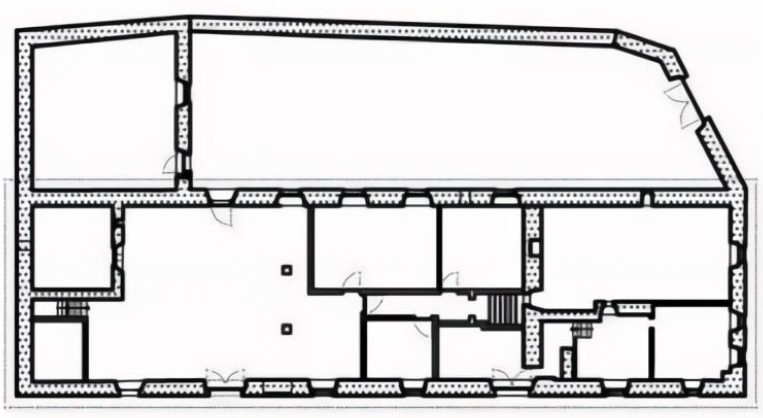

Şekil 26. Bursa Hûdavendigar İmareti, Vaziyet Planı (Sağlık, 2016)

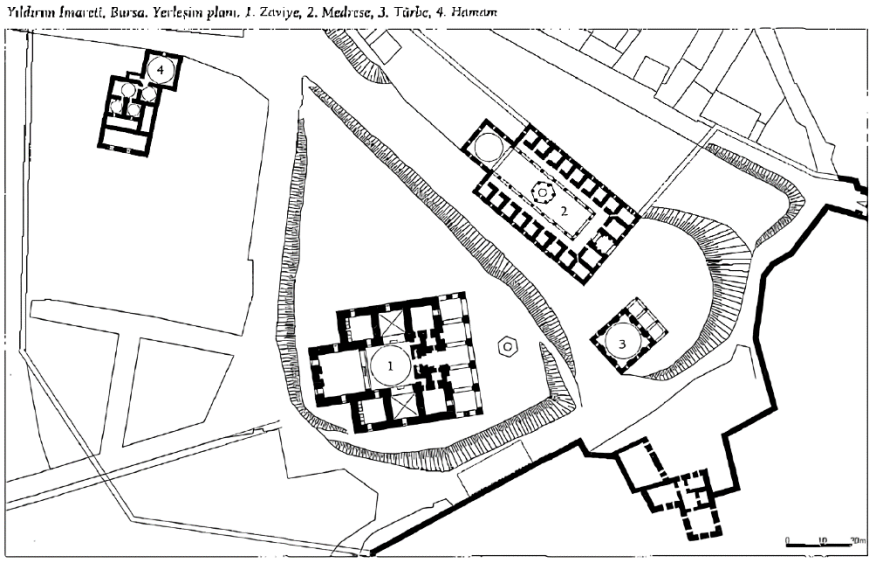

Şekil 27. Bursa Yıldırım Camii ve Külliyesi, Vaziyet Planı (Kuban, 2016)

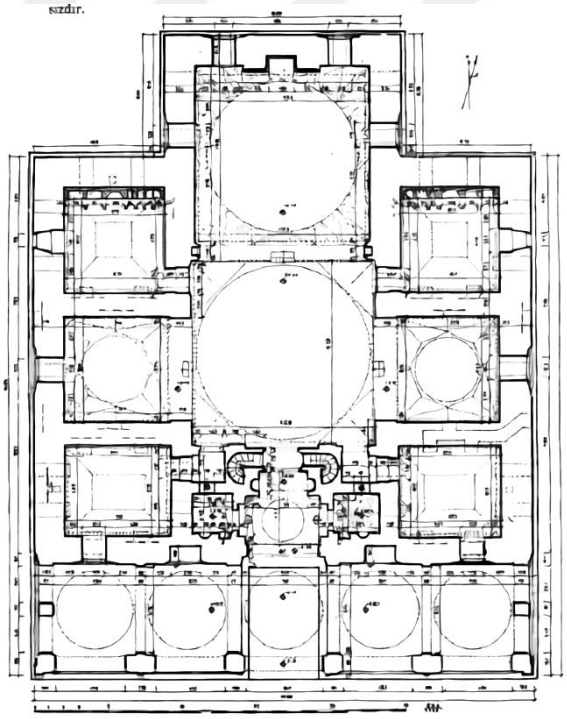

Şekil 28. Bursa Yıldırım Camii, Plan Şeması (Ayverdi, 1976)

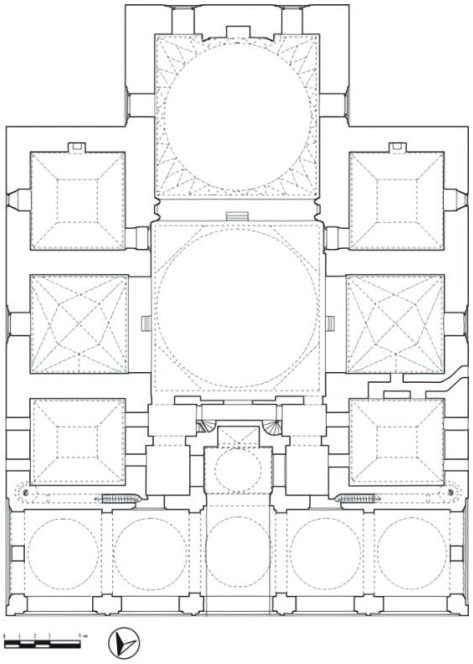

Şekil 29. Bursa Yıldırım Camii, İkinci Kat Plan Şeması (Acar, 2016)

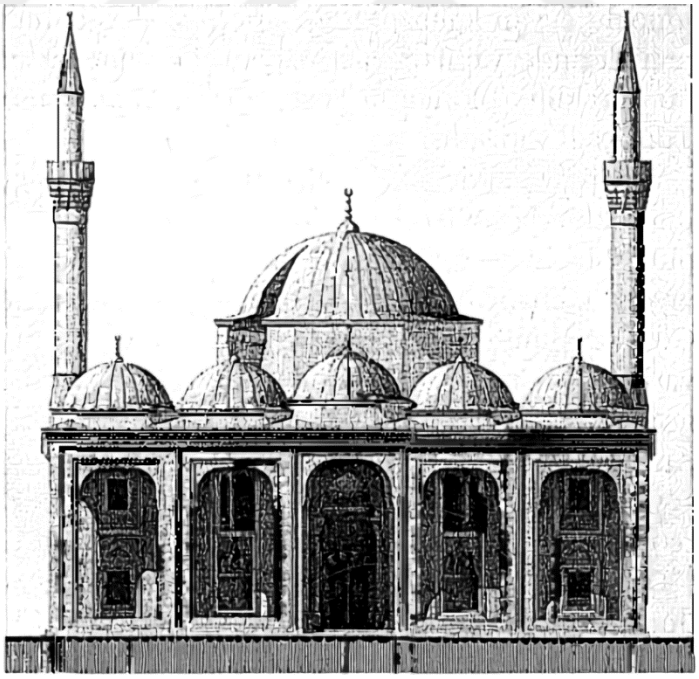

Şekil 30. Bursa Yıldırım Camii, Kuzeyden Kesit (Kuban, 2016)

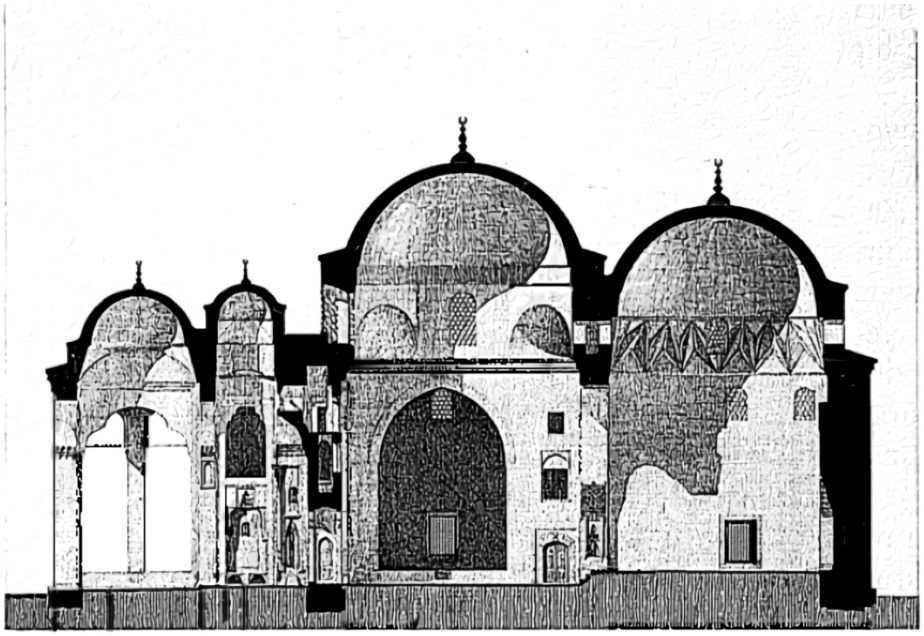

Şekil 31. Bursa Yıldırım Camii, Güneyden Kesit (Kuban, 2016)

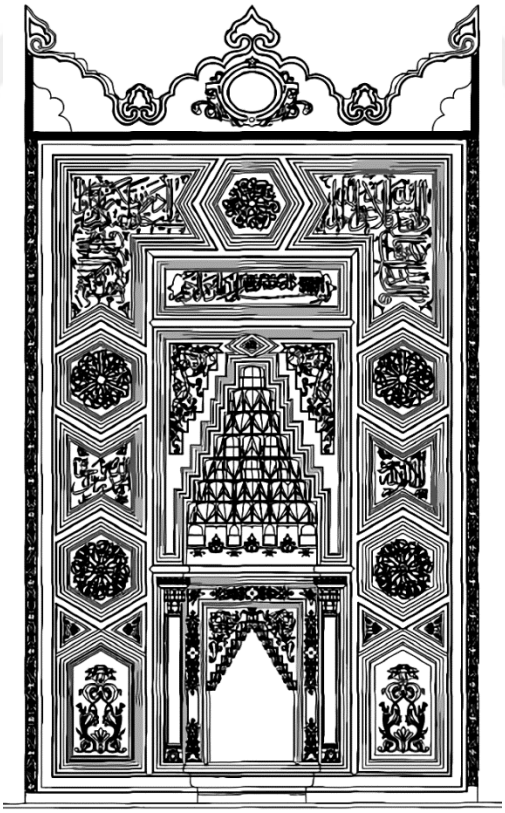

Şekil 32. Bursa Yıldırım Camii, Mihrap,Kesiti (Bozkurt, 2007)

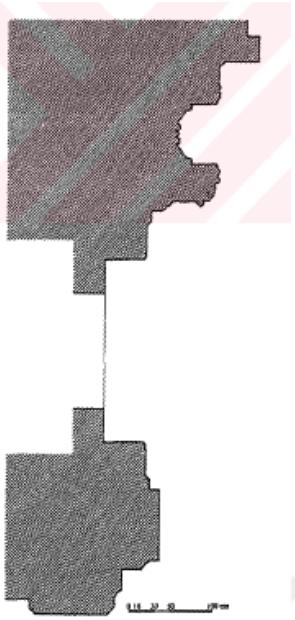

Şekil 33. Bursa Yıldırım Camii, Taçkapı Profili (Çakmak, 1999)

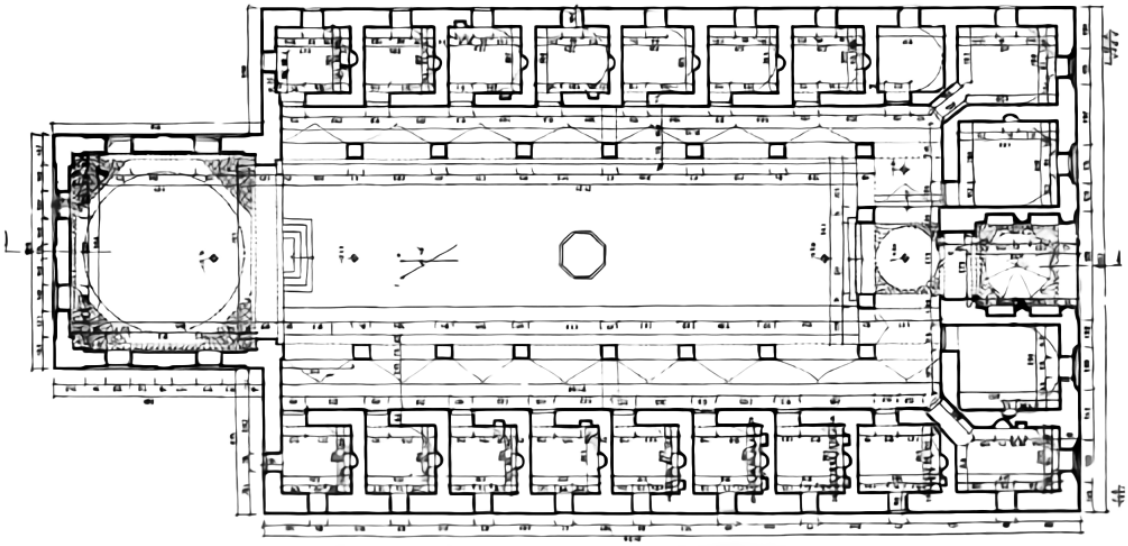

Şekil 34. Bursa Yıldırım Medresesi, Plan Şeması (Ayverdi, 1976)

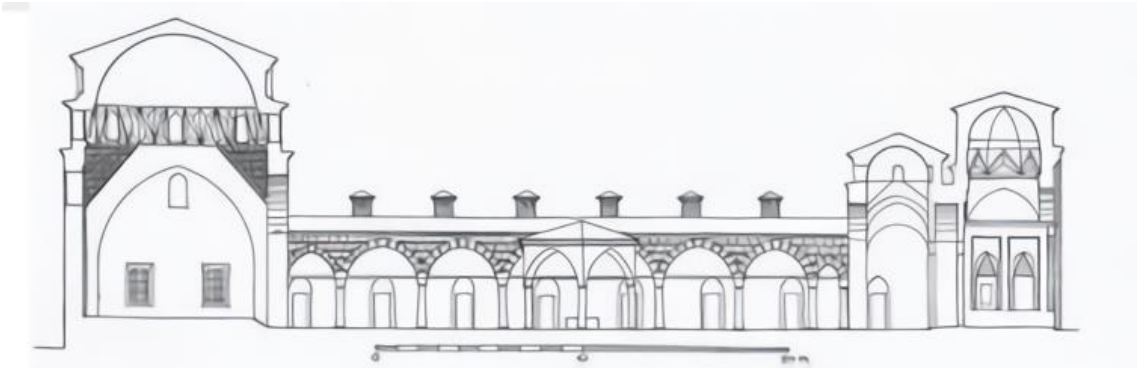

Şekil 35. Bursa Yıldırım Medresesi, Kesit (Sağlık, 2016)

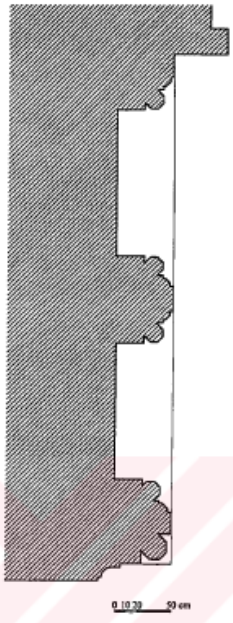

Şekil 36. Bursa Yıldırım Medresesi,Taçkapı Profili (Çakmak, 1999)

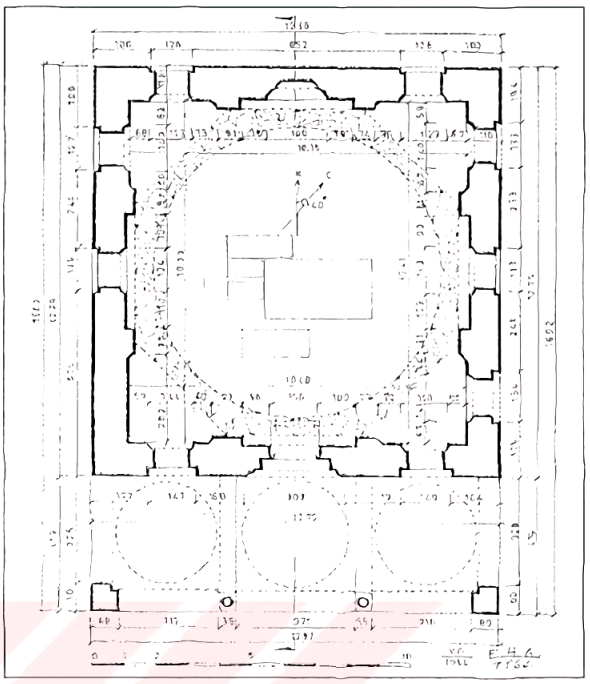

Şekil 37. Bursa Yıldırım Türbesi, Plan Şeması (Gündüz, 2006)

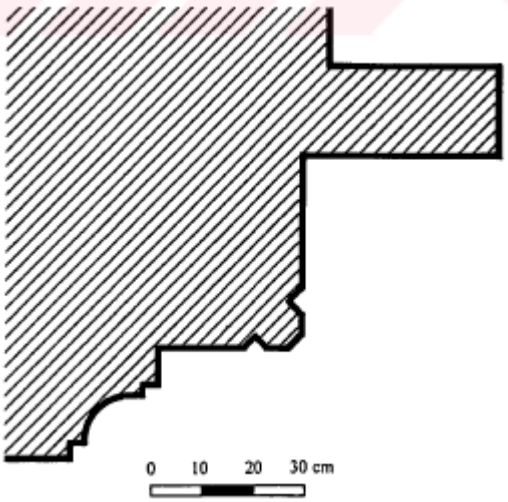

Şekil 38. Bursa Yıldırım Türbesi, Taçkapı Profili (Çakmak, 1999)

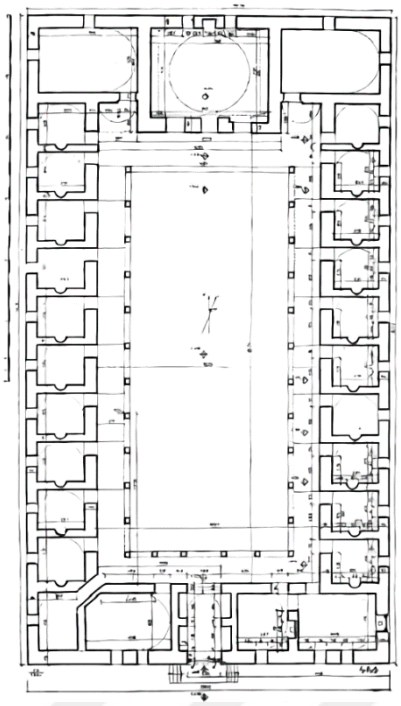

Şekil 39. Bursa Yıldırım Darüşşîfası, Plan Şeması (Ayverdi, 1976)

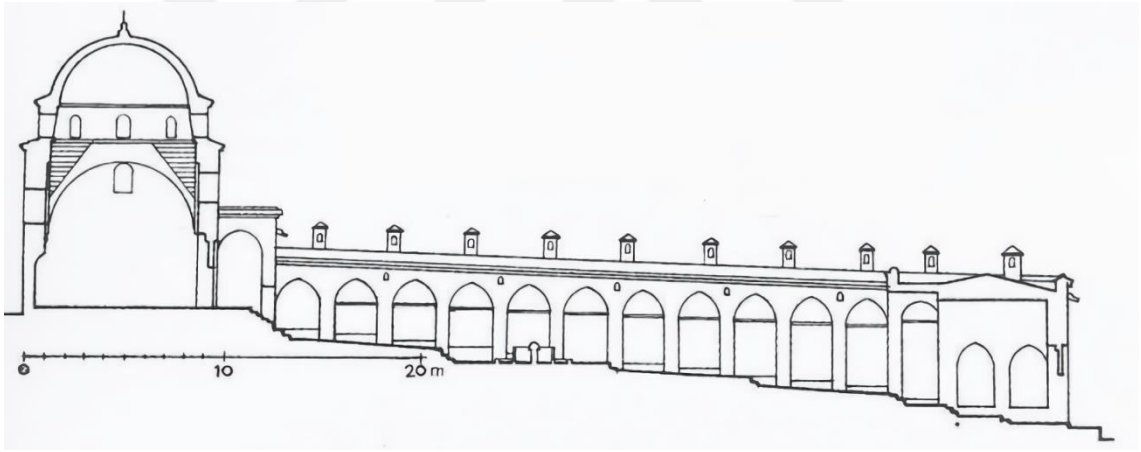

Şekil 40. Bursa Yıldırım Darüşşîfası, Kesit (Sağlık, 2016)

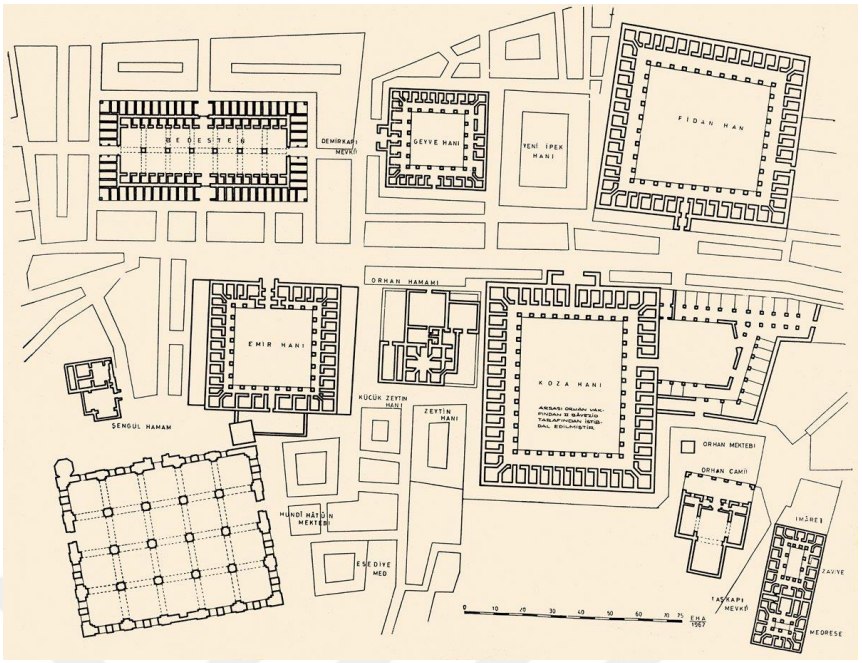

Şekil 41. Bursa Ulucami Külliyesi ve Hanlar Bölgesi, Vaziyet Planı (Ayverdi, 1976)

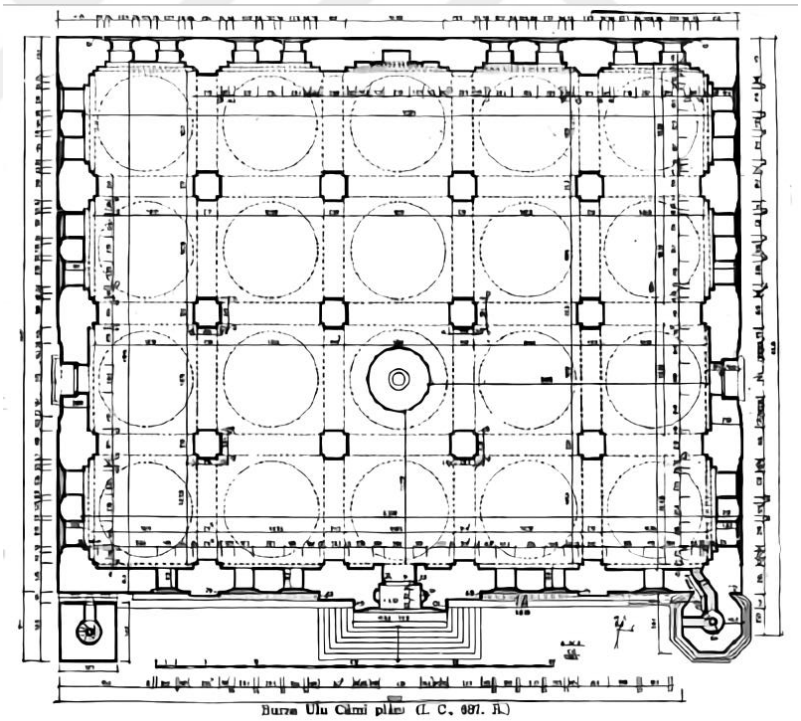

Şekil 42. Bursa Ulucami, Plan Şeması (Ayverdi, 1976)

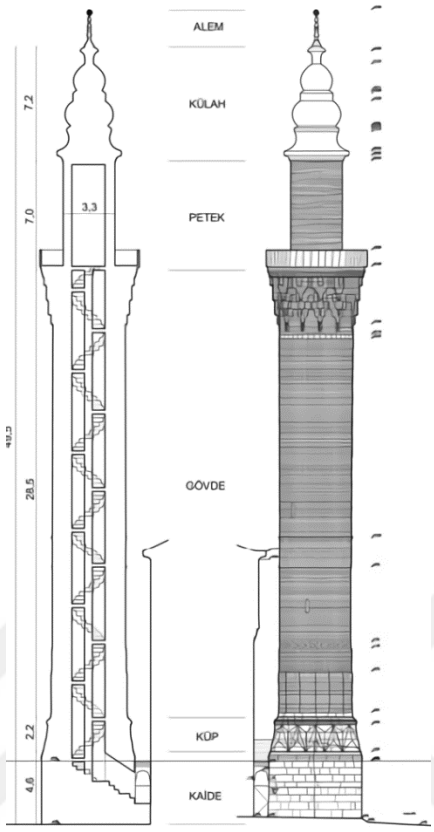

Şekil 43. Bursa Ulucami, Doğu Minare Kesit ve Görünüşü, (Alamehmet, 2019)

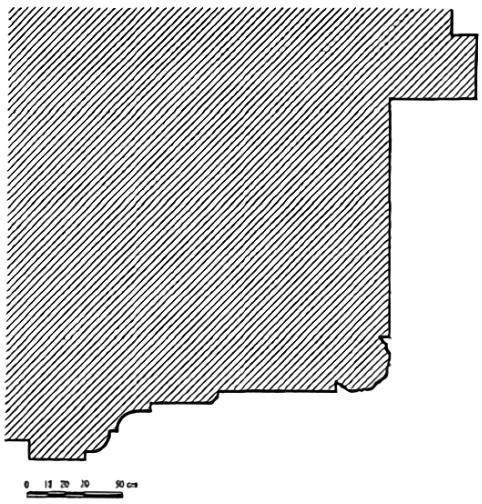

Şekil 44. Bursa Ulucami, Batı Portalı Profili (Çakmak, 1999)

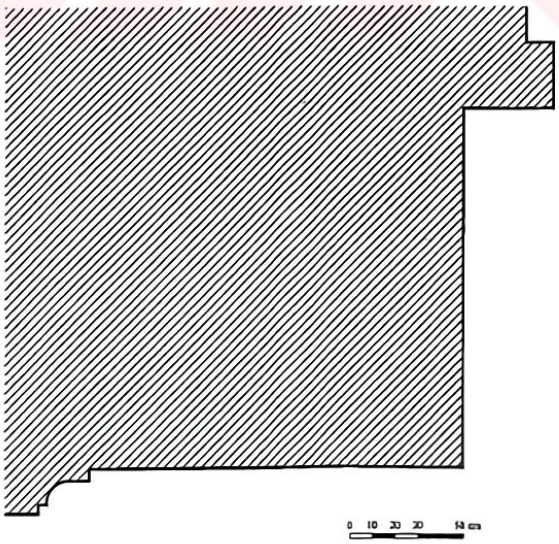

Şekil 45. Bursa Ulucami, Doğu Portalı Profili (Çakmak, 1999)

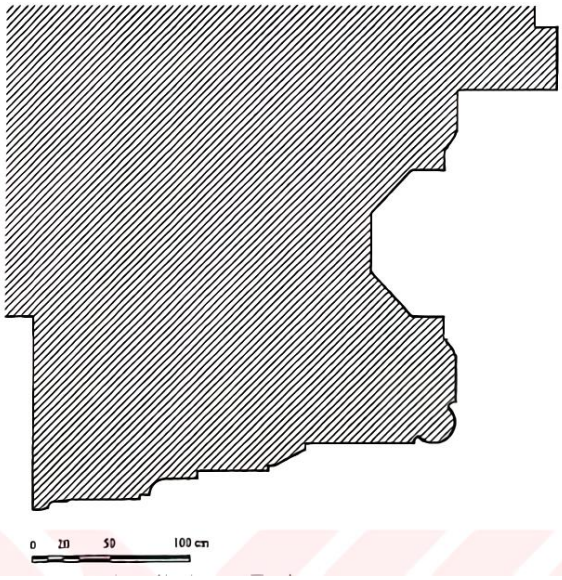

Şekil 46. Bursa Ulucami, Kuzey Taçkapı Profili (Çakmak, 1999)

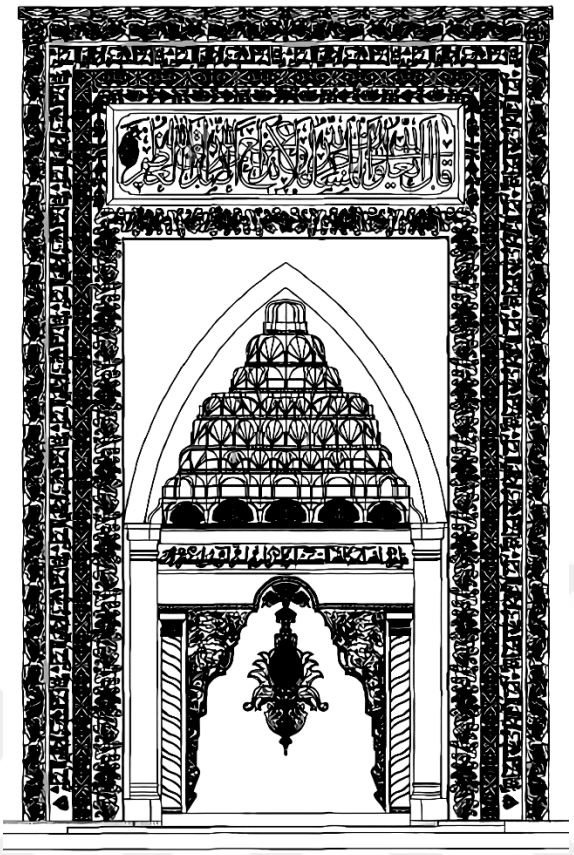

Şekil 47. Bursa Ulucami, Mihrap Kesiti (Bozkurt, 2007)

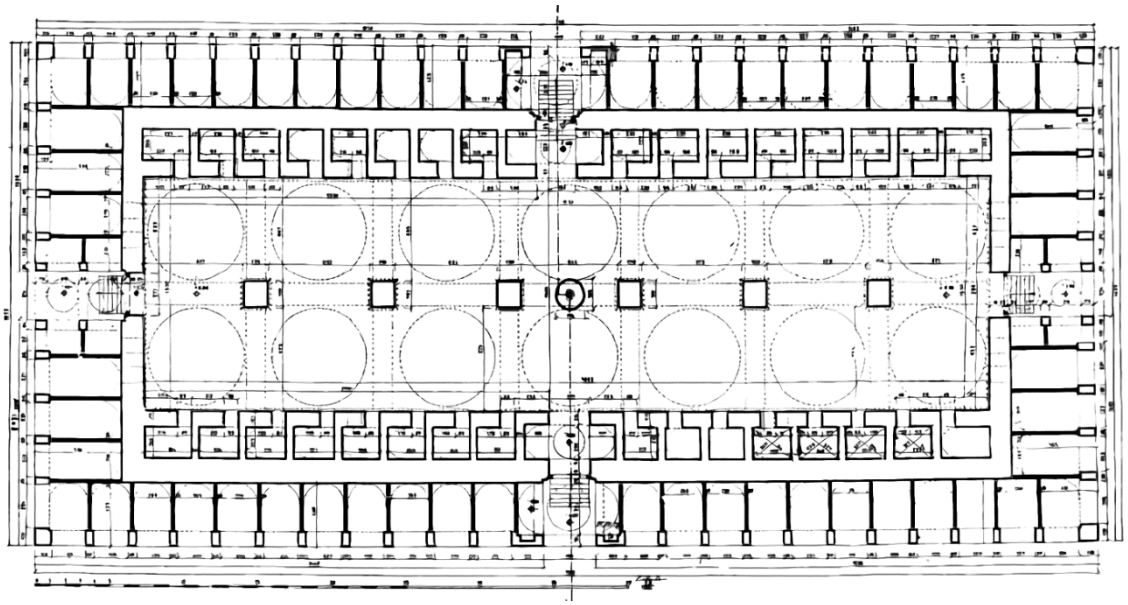

Şekil 48. Bursa Ulucami Bedesteni, Plan Şeması (Ayverdi, 1976)

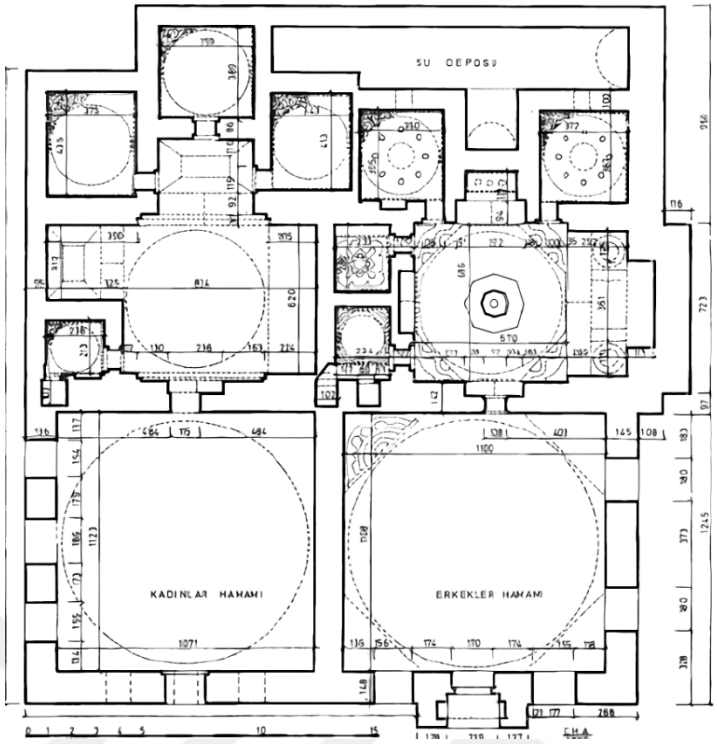

Şekil 49. Bursa Ulucami Hamamı, Plan Şeması (Ayverdi, 1976)

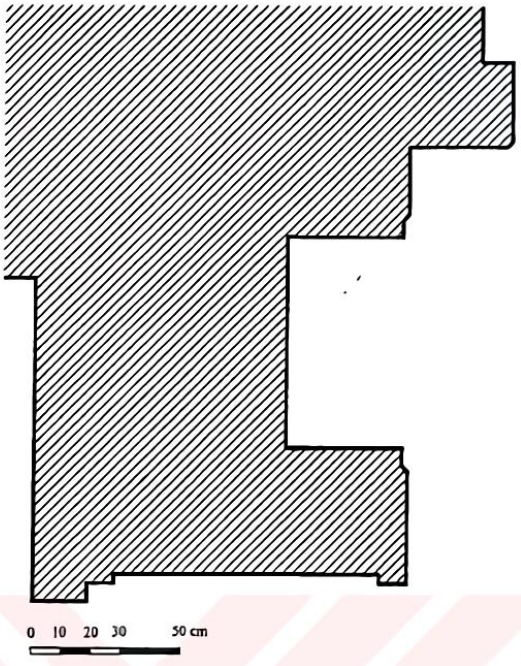

Şekil 50. Bursa Ulucami Hamamı, Kapı Profili (Çakmak, 1999)

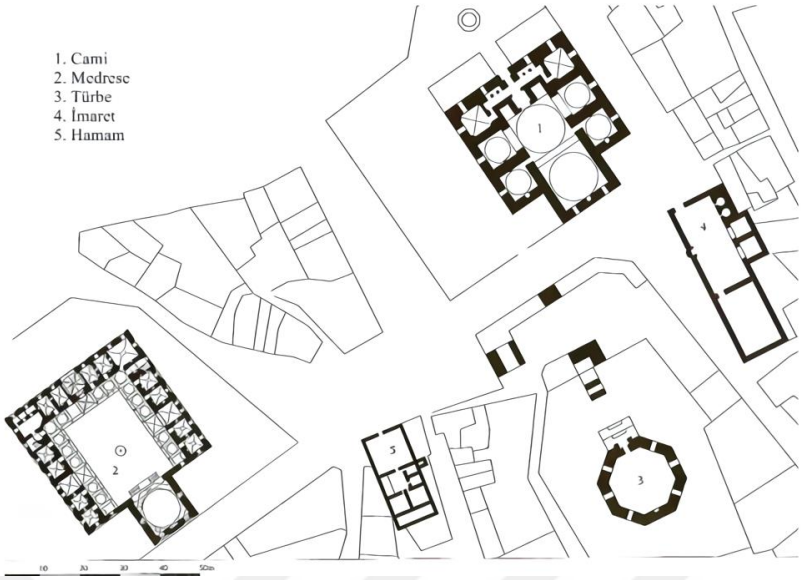

Şekil 51. Bursa Yeşil Cami ve Külliyesi, Vaziyet Planı (Gürbıyık, 2013)

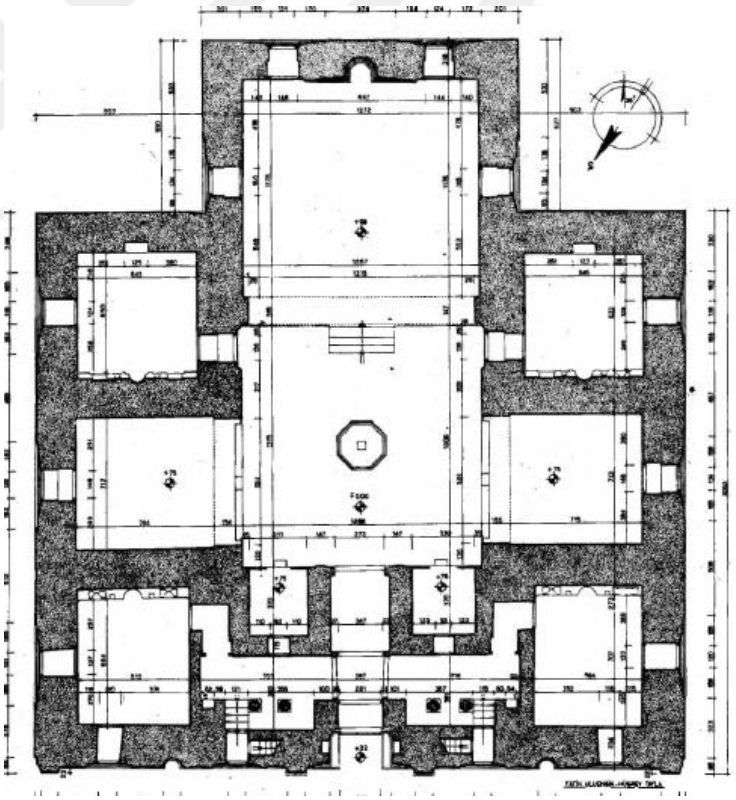

Şekil 52. Bursa Yeşil Cami, Plan Şeması (Ayverdi, 1976)

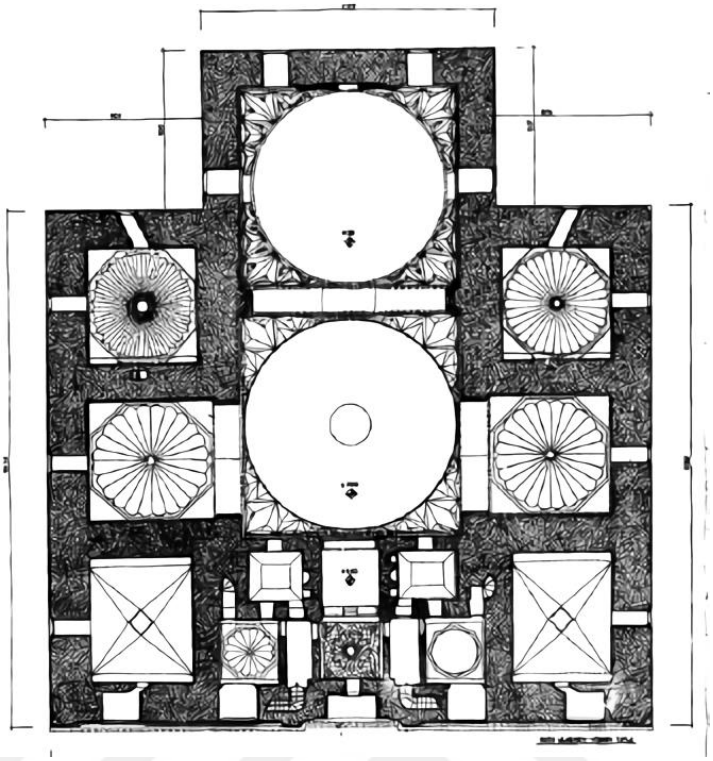

Şekil 53. Bursa Yeşil Cami, İkinci Kat Plan Şeması (Ayverdi, 1976)

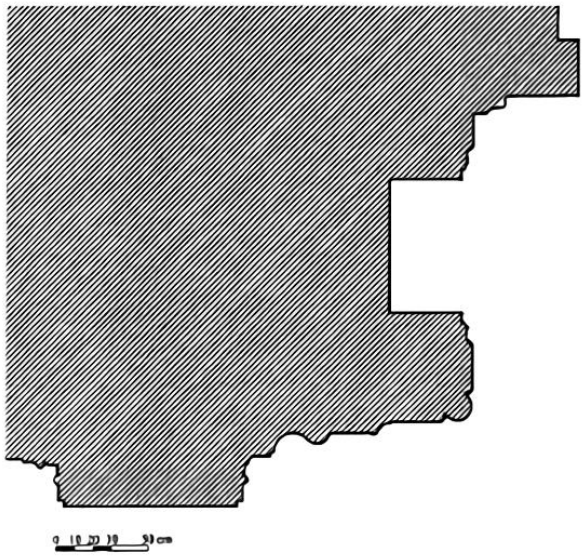

Şekil 54. Bursa Yeşil Cami, Taçkapı Profili (Çakmak, 1999)

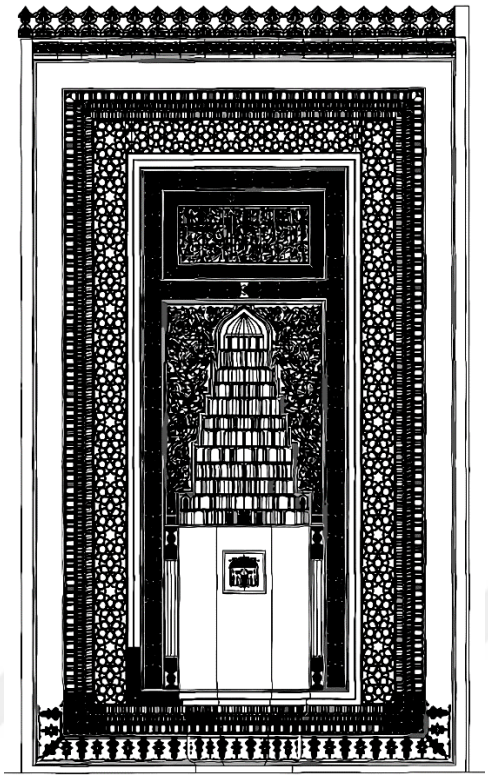

Şekil 55. Bursa Yeşil Cami, Mihrap Kesiti (Bozkurt, 2007)

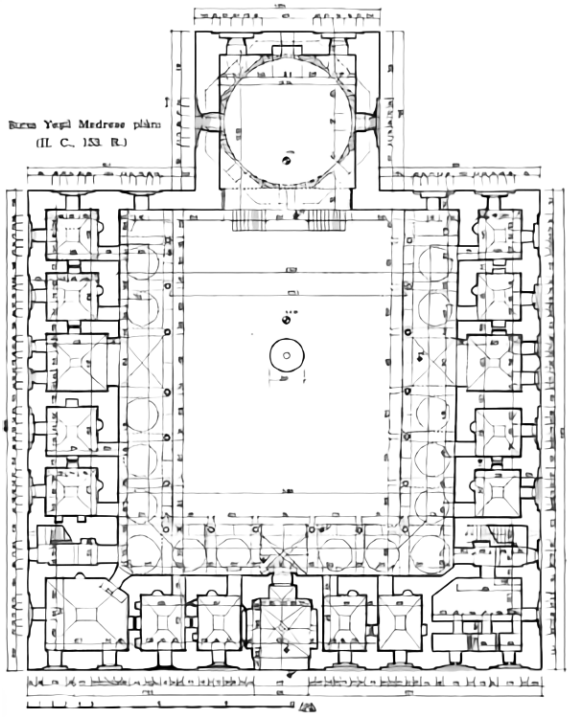

Şekil 56. Bursa Yeşil Medrese, Plan Şeması (Ayverdi, 1976)

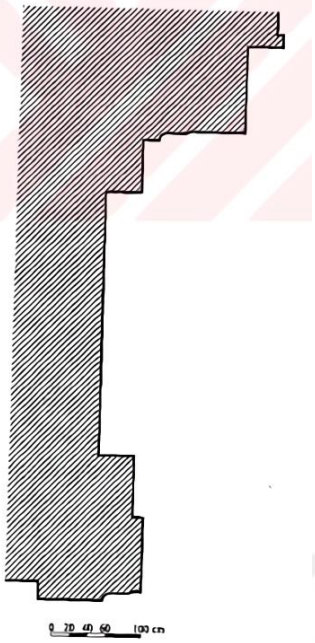

Şekil 57. Bursa Yeşil Medrese, Kapı Profili (Çakmak, 1999)

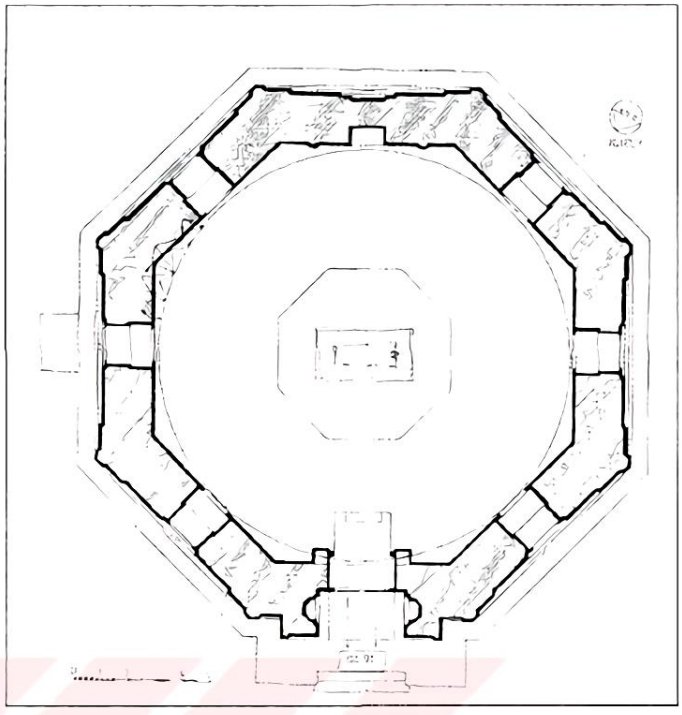

Şekil 58. Bursa Yeşil Türbe, Plan Şeması (Gündüz, 2006)

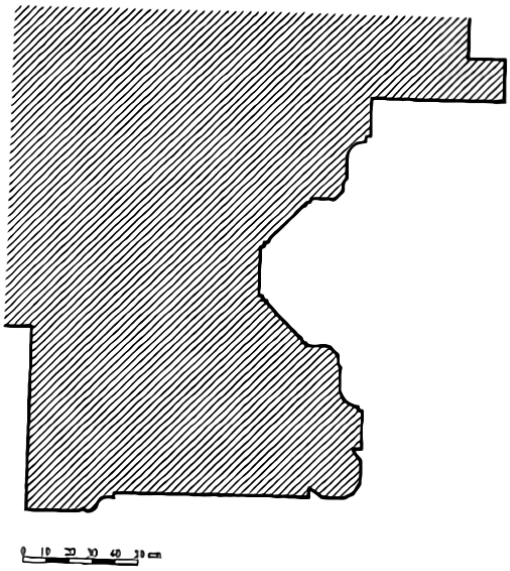

Şekil 59. Bursa Yeşil Türbe, Kapı Profili (Çakmak, 1999)

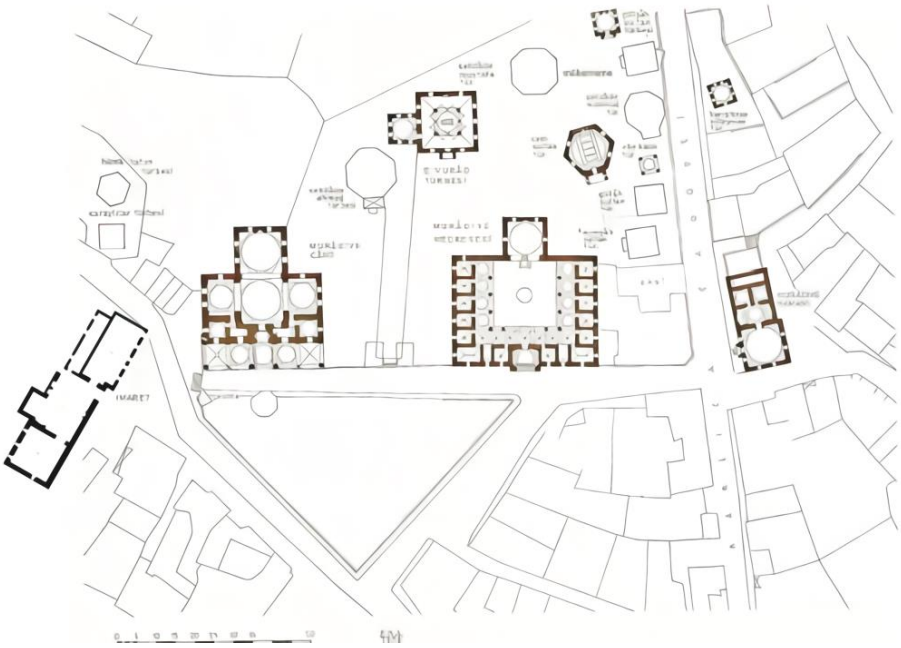

Şekil 60. Bursa Muradiye Camii ve Külliyesi, Vaziyet Planı (Gürbıyık, 2013)

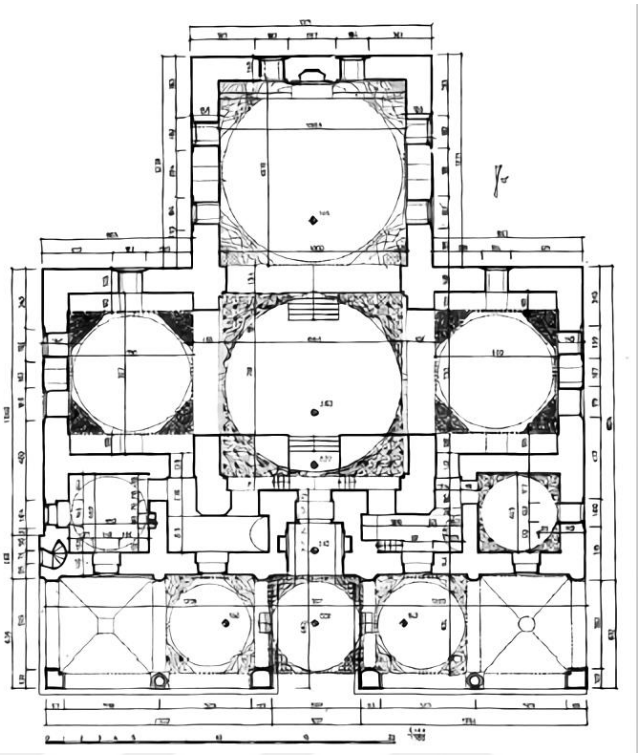

Şekil 61. Bursa Muradiye Camii, Plan Şeması (Ayverdi, 1976)

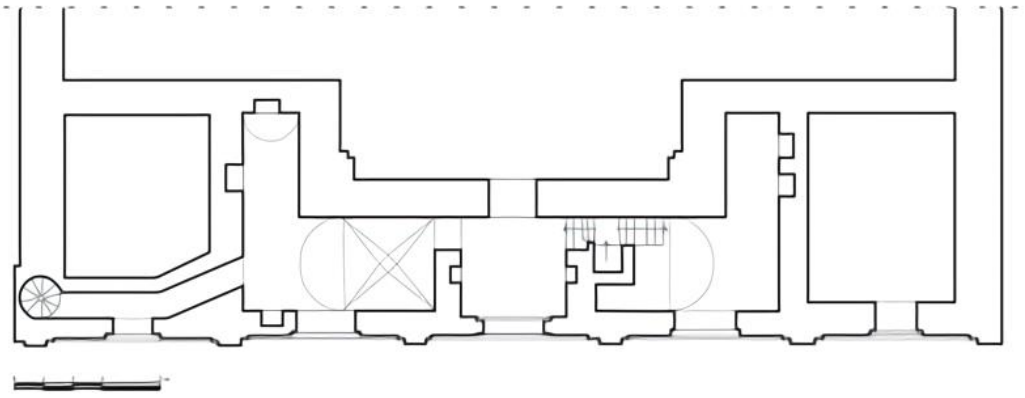

Şekil 62. Bursa Muradiye Külliyesi, İkinci Kat Plan Şeması (Acar, 2007)

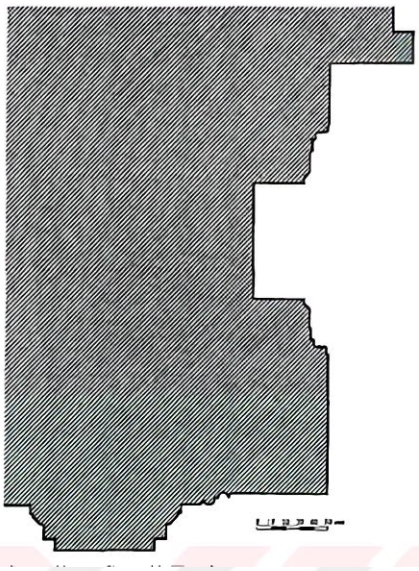

Şekil 63. Bursa Muradiye Camii, Taçkapı Profili (Çakmak, 1999)

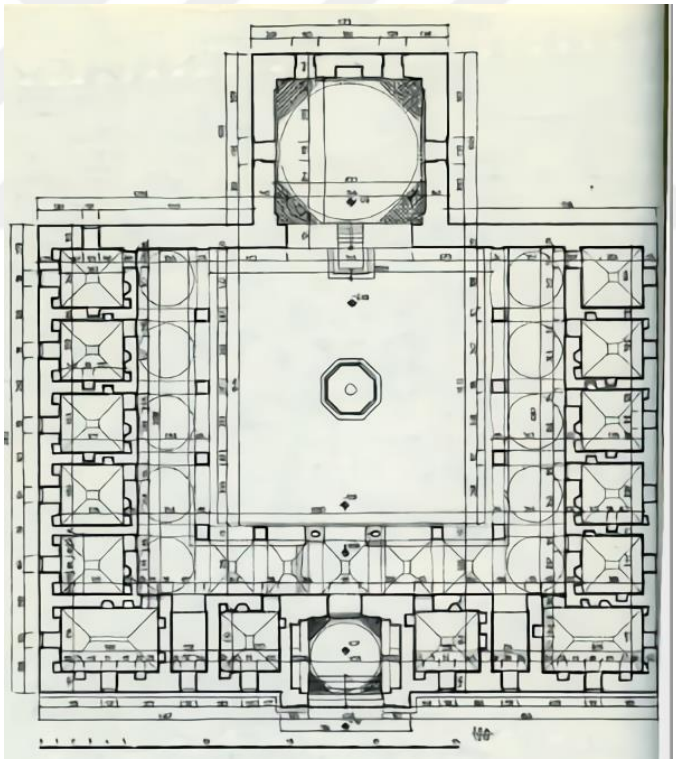

Şekil 64. Bursa Muradiye Medresesi, Plan Şeması (Ayverdi, 1976)

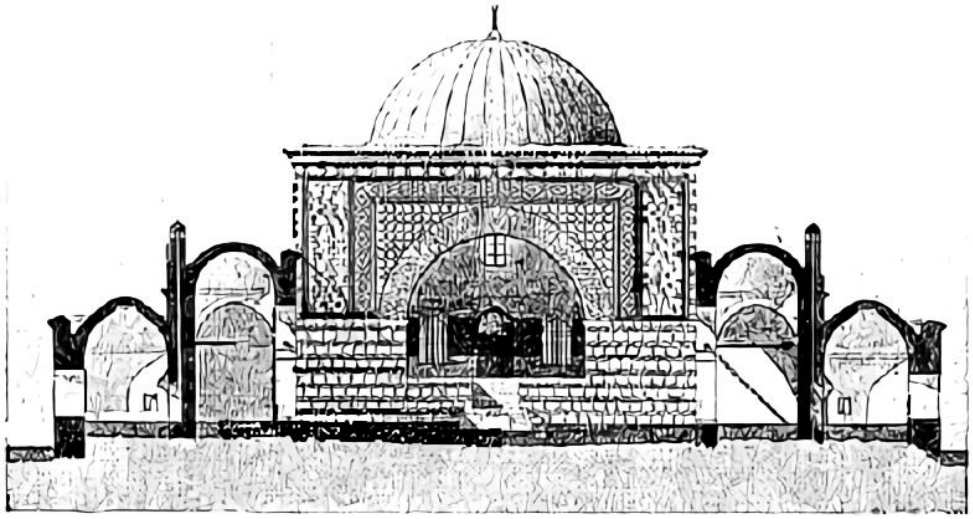

Şekil 65. Bursa Muradiye Medresesi, Kesit (Kuban, 2016)

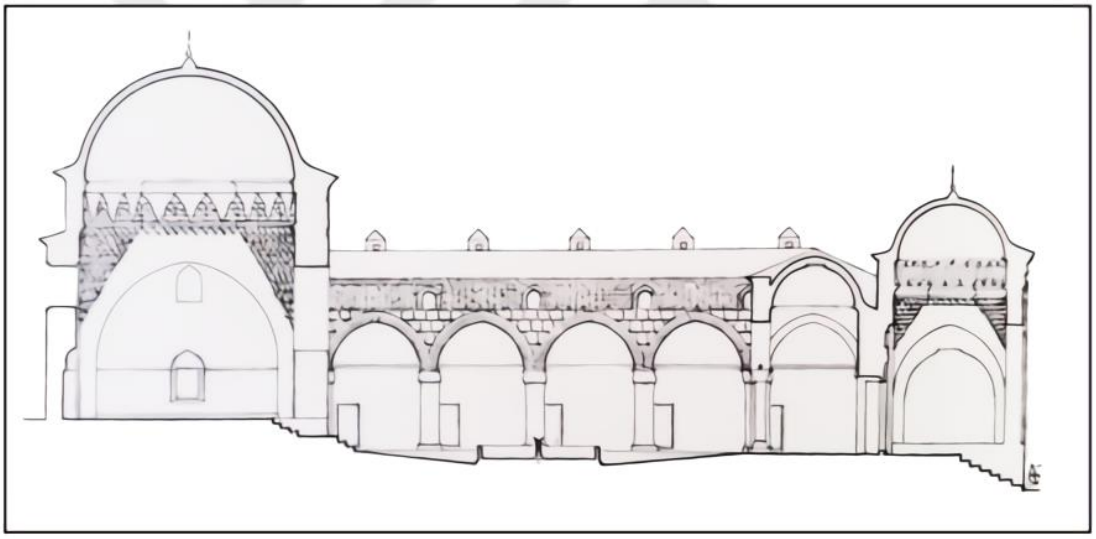

Şekil 66. Bursa Muradiye Medresesi, Kesit (Mercan, 2017)

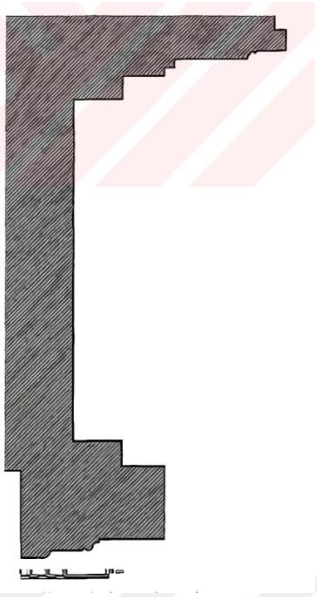

Şekil 67. Bursa Muradiye Medresesi, Kapı Profili (Çakmak, 1999)

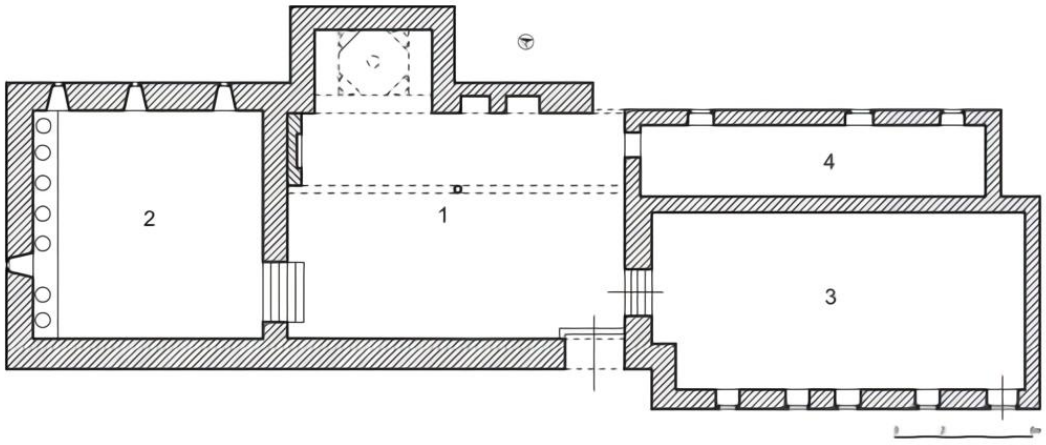

Şekil 68. Bursa Muradiye İmaret, Plan Şeması (Gürbıyık, 2013)

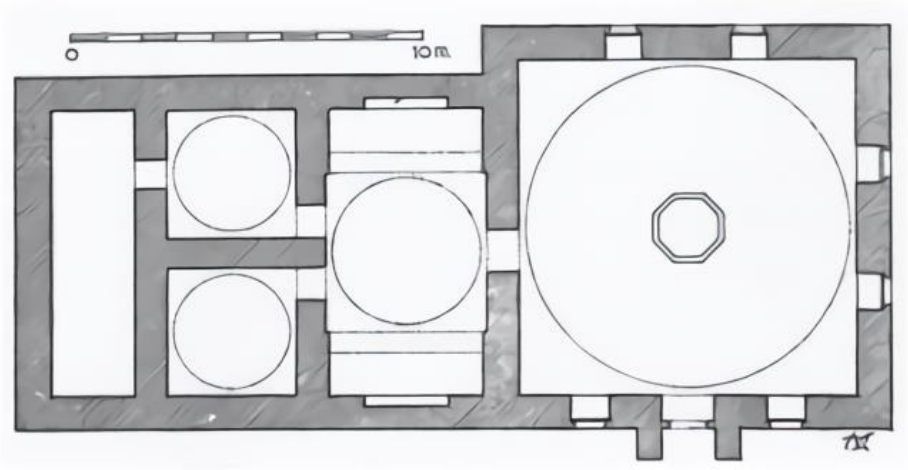

Şekil 69. Bursa Muradiye Hamamı, Plan Şeması (Sağlık, 2016)

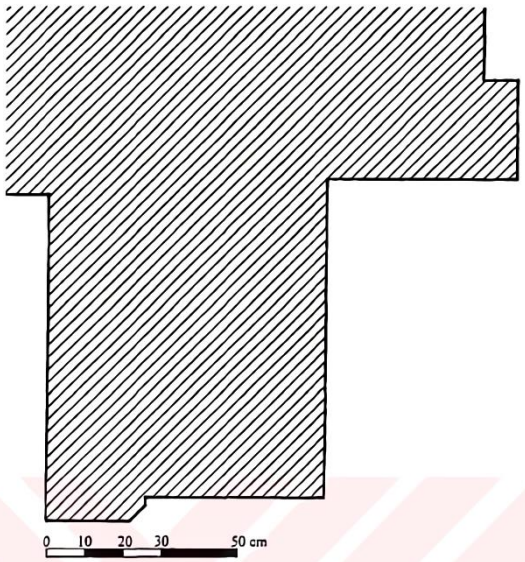

Şekil 70. Bursa Muradiye Hamamı, Kapı Profili (Çakmak, 1999)

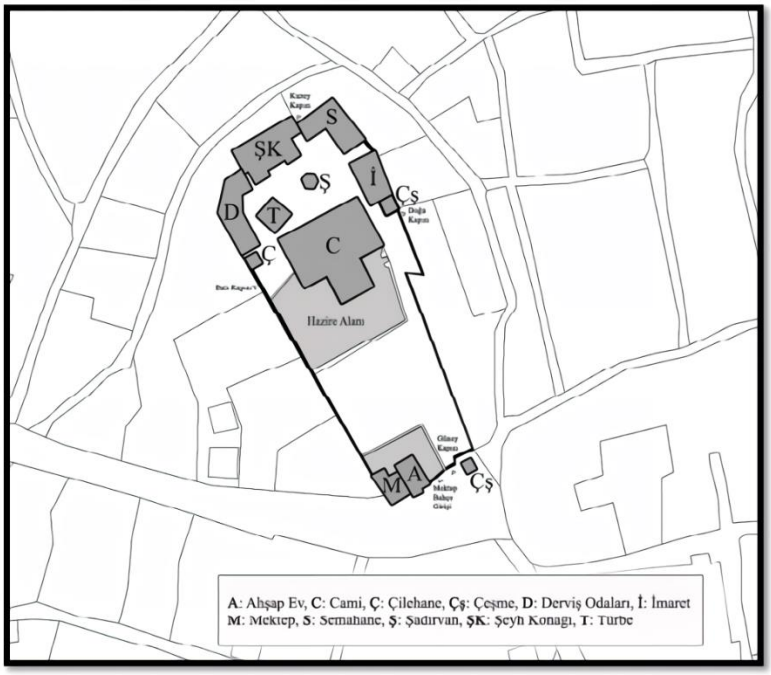

Şekil 71. Edirne Muradiye Camii ve Külliyesi, Vaziyet Planı (Kalaycı, 2019)

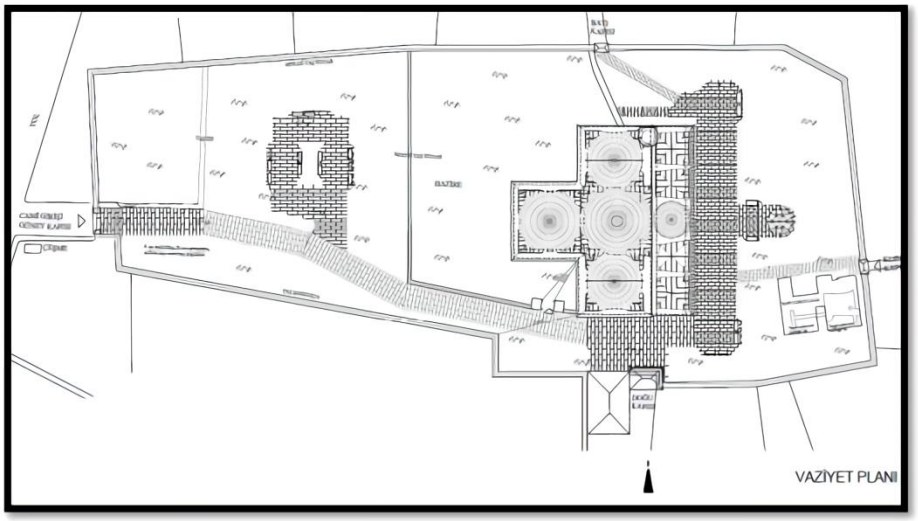

Şekil 72. Edirne Muradiye Camii ve Külliyesi, Vaziyet Planı (Kalaycı, 2019)

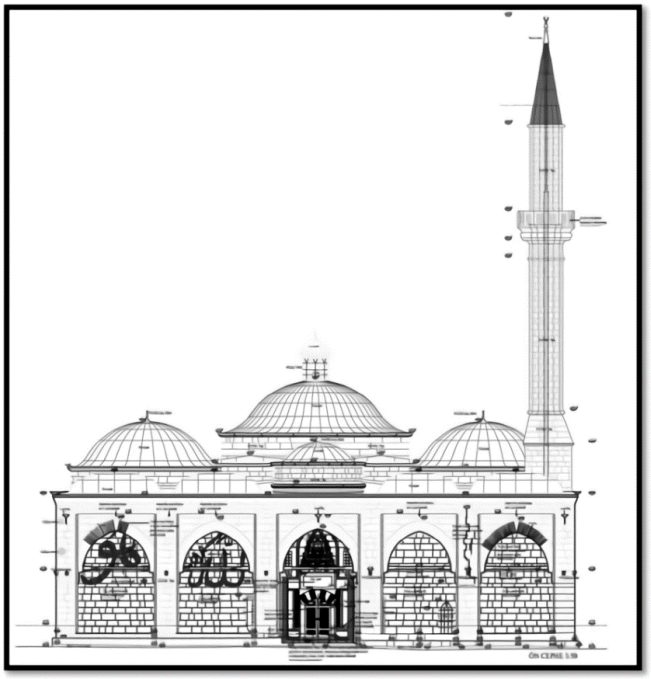

Şekil 73. Edirne Muradiye Camii, Kesit (Kalaycı, 2019)

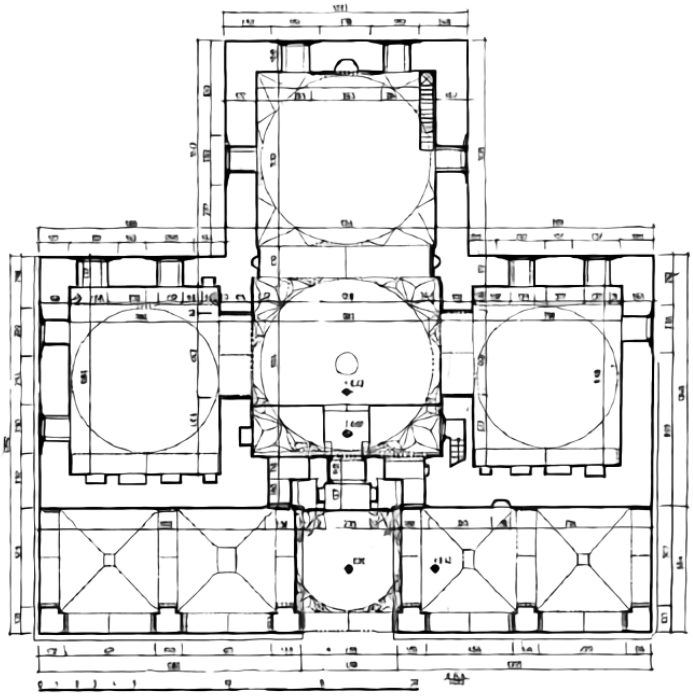

Şekil 74. Edirne Muradiye Camii, Plan Şeması (Ayverdi, 1976)

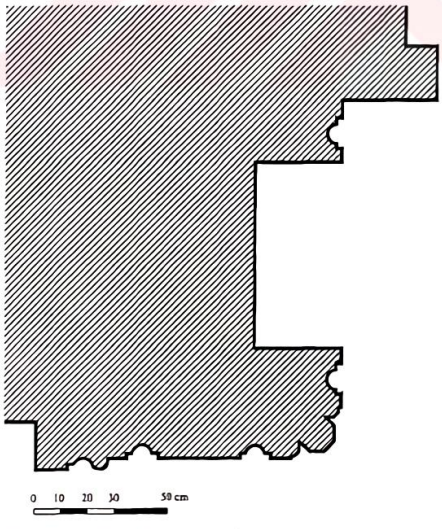

Şekil 75. Edirne Muradiye Camii, Taçkapı Profili (Çakmak, 1999)

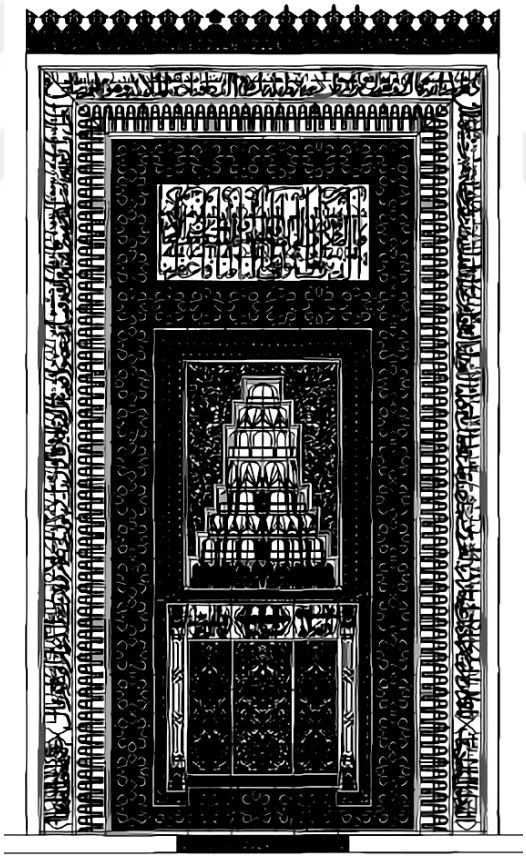

Şekil 76. Edirne Muradiye Camii, Mihrap Kesiti (Bozkurt, 2007)

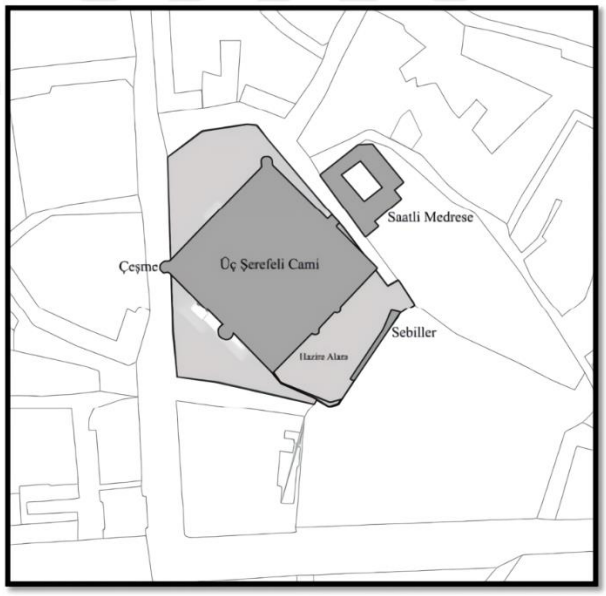

Şekil 77. Edirne Üç Şerefeli Cami ve Külliyesi, Vaziyet Planı (Kalaycı, 2019)

Şekil 78. Edirne Üç Şerefeli Camii, Kesit (Ayverdi, 1976)

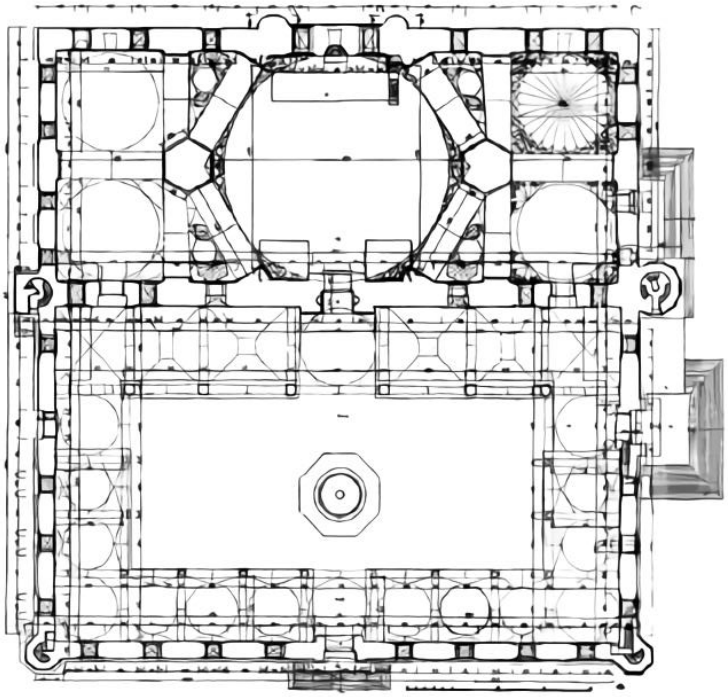

Şekil 79. Edirne Üç Şerefeli Cami, Plan Şeması (Ayverdi, 1976)

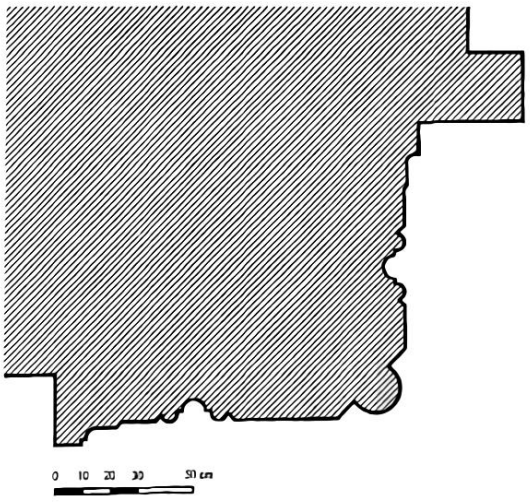

Şekil 80. Edirne Üç Şerefeli Cami, Kuzey Taçkapısı Profili (Çakmak, 1999)

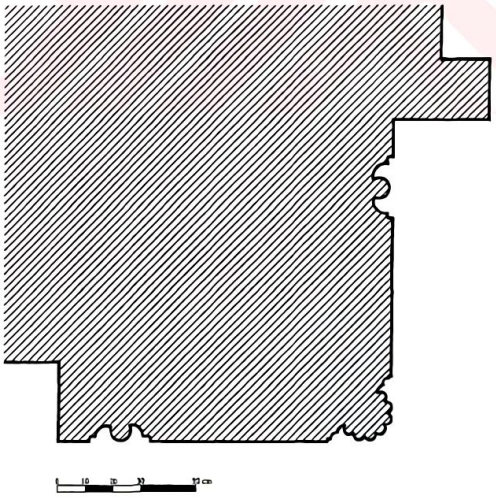

Şekil 81. Edirne Üç Şerefeli Camii, Batı Portalı Profili (Çakmak, 1999)

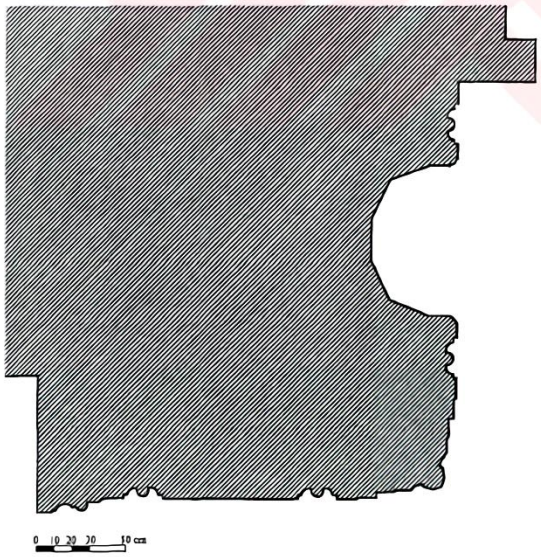

Şekil 82. Edirne Üç Şerefeli Camii, Ana İbadet Mekânı, Taçkapı Profili (Çakmak, 1999)

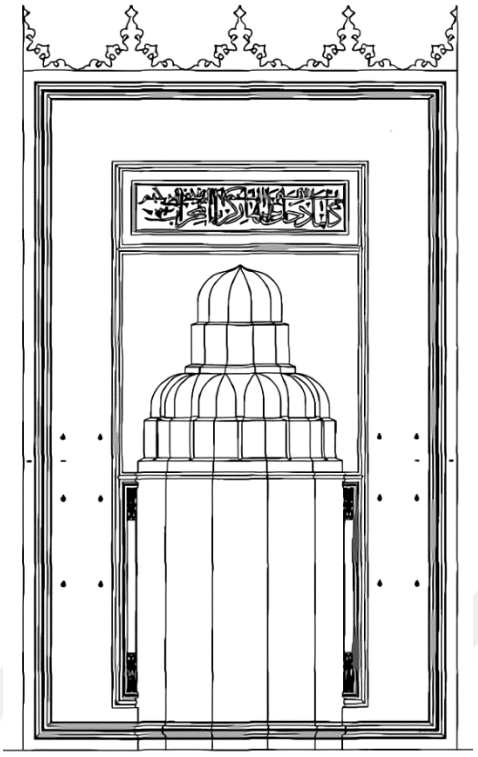

Şekil 83. Edirne Üç Şerefeli Camii, Mihrap Kesiti (Bozkurt, 2007)

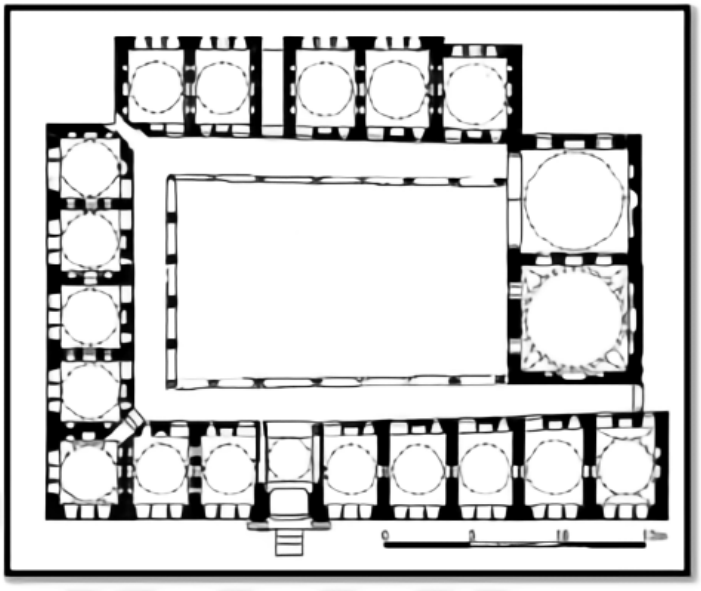

Şekil 84. Edirne Saatli Medrese, Plan Şeması (Kalaycı, 2019)

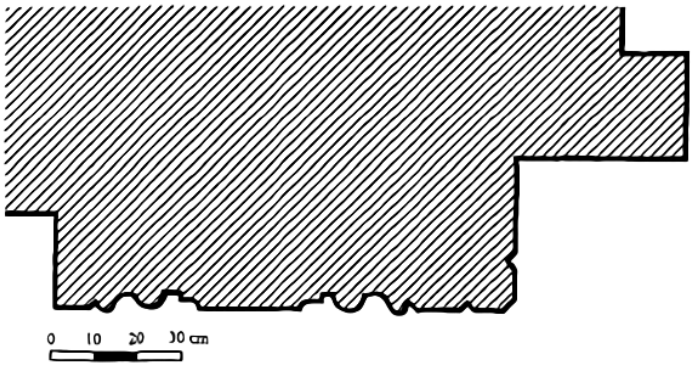

Şekil 85. Edirne Saatli Medrese, Taçkapı Profili (Çakmak, 1999)

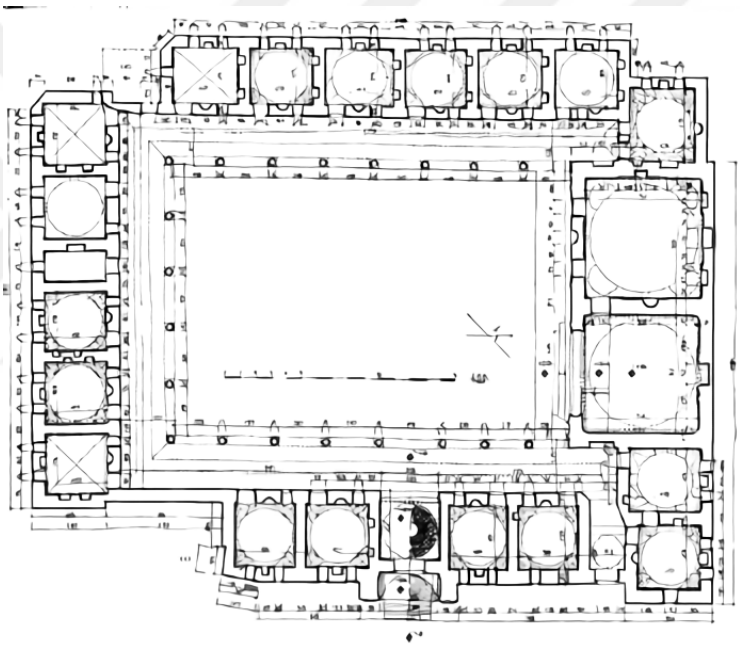

Şekil 86. Edirne Peykler Medresesi, Plan Şeması (Ayverdi, 1976)

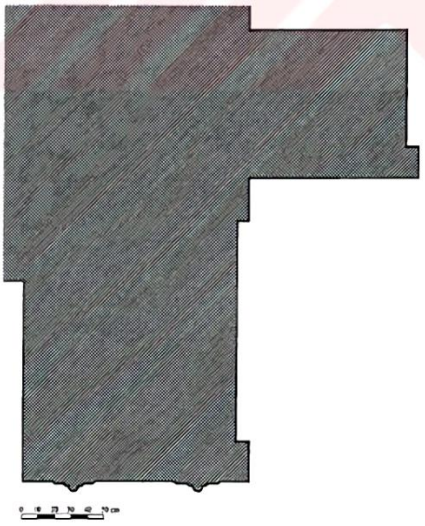

Şekil 87. Edirne Peykler Medresesi, Taçkapı Profili (Çakmak, 1999)

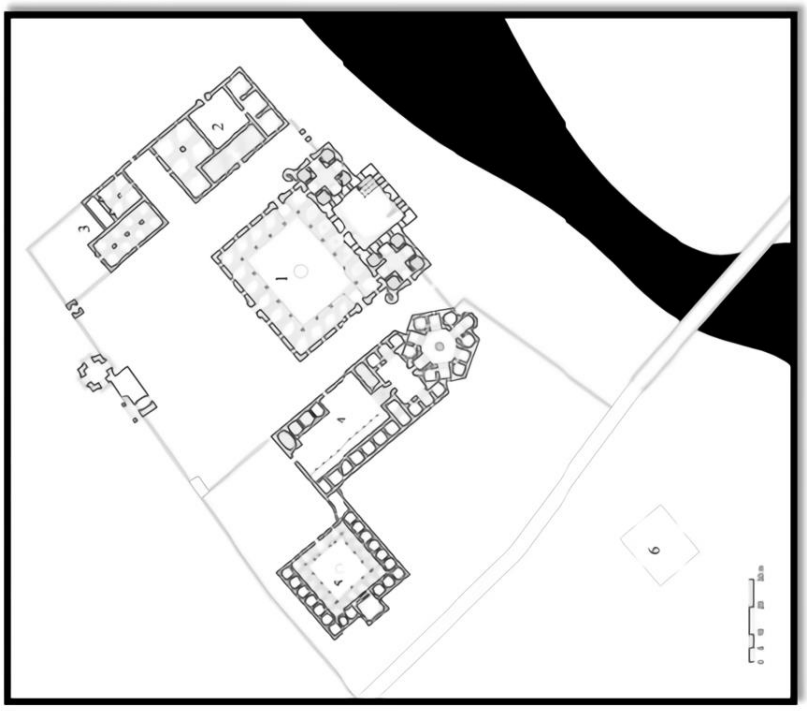

Şekil 88. Edirne Bayezit II Camii ve Külliyesi, Vaziyet Planı (Kalaycı, 2019)

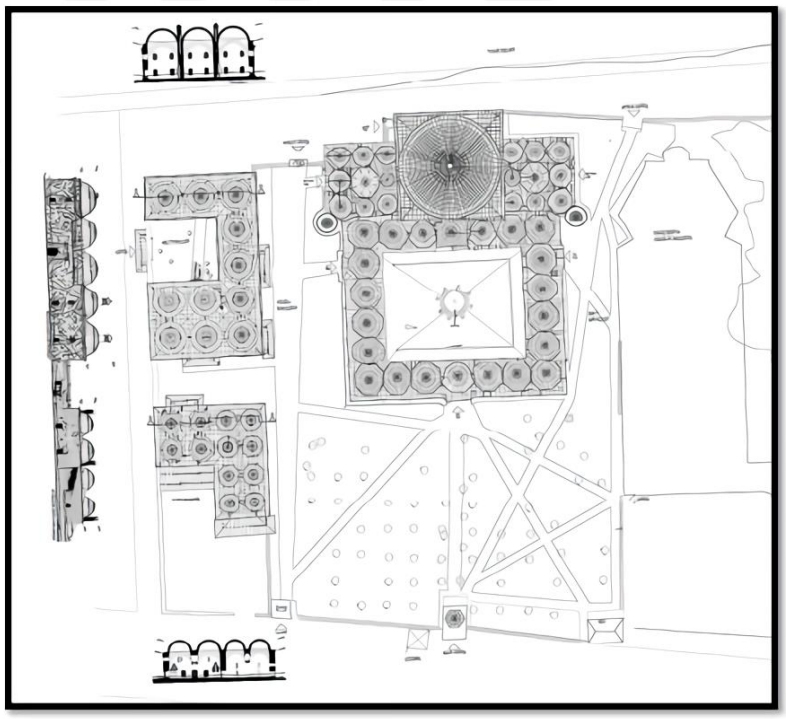

Şekil 89. Edirne II Bayezit II Külliyesi, Cami, İmaret, Kervansaray Vaziyet Planı (Kalaycı, 2019)

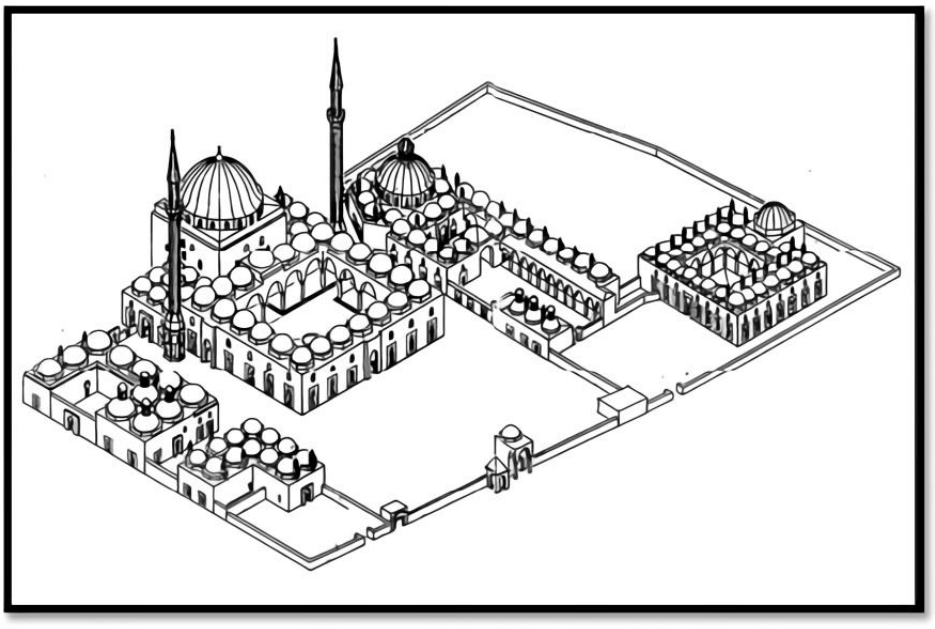

Şekil 90. Edirne Bayezit II Külliyesi, Üç Boyutlu Görünüş (Kalaycı, 2019)

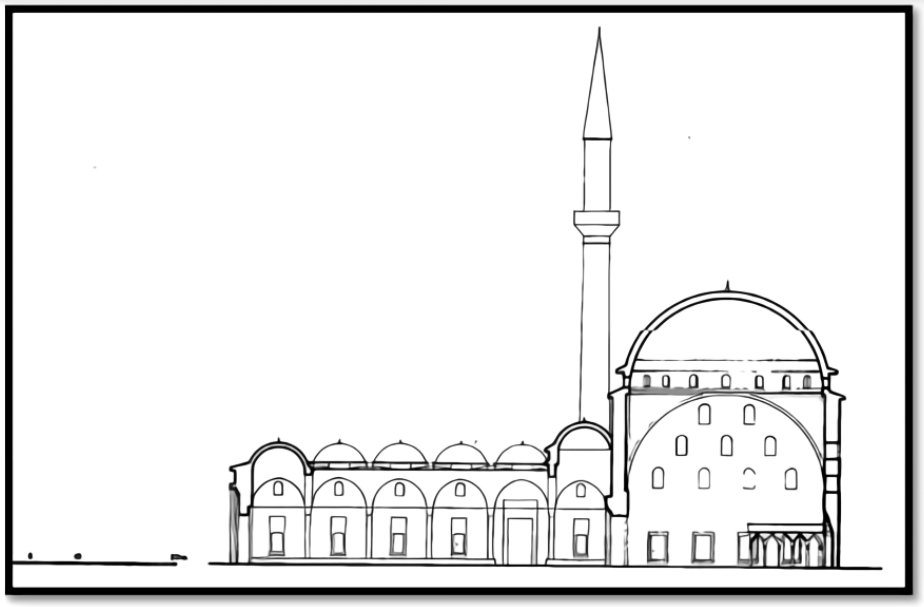

Şekil 91. Edirne Bayezit II Camii, Kesit (Kalaycı, 2019)

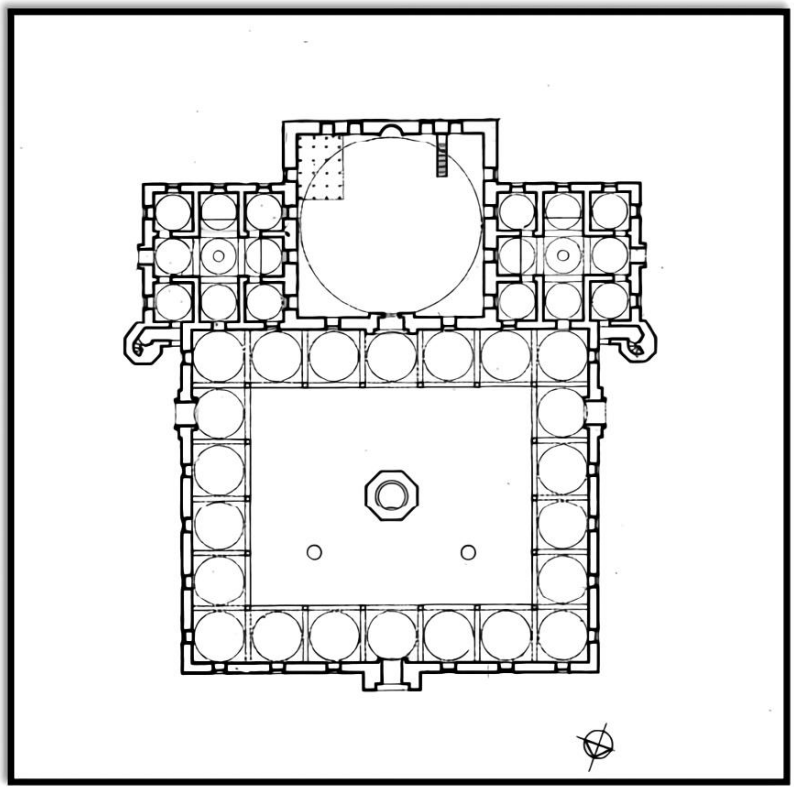

Şekil 92. Edirne Bayezit II Camii, Plan Şeması (Kalaycı, 2019)

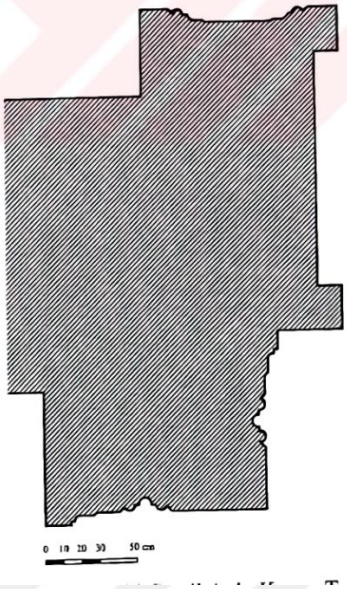

Şekil 93. Edirne Bayezit II Camii, Kuzey Taçkapısı Profili (Çakmak, 1999)

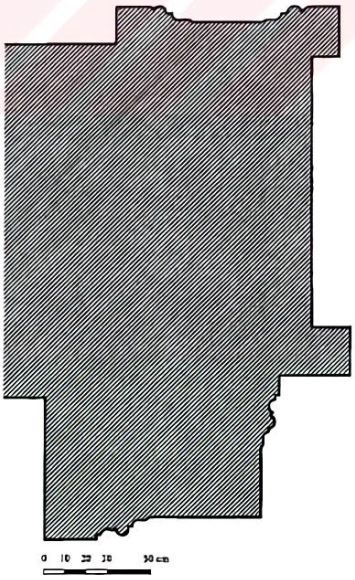

Şekil 94. Edirne Bayezit II Camii, Batı Portalı Profili (Çakmak, 1999)

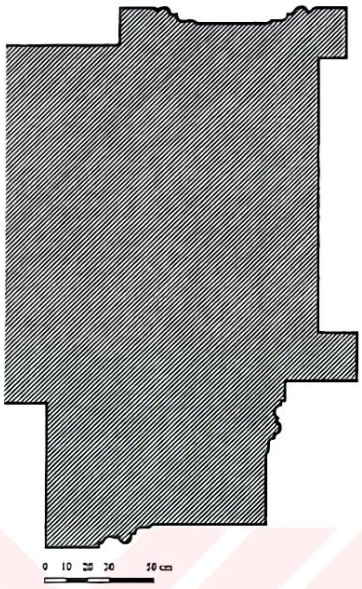

Şekil 95. Edirne Bayezit II Camii, Avlu, Doğu Portalı Profili (Çakmak, 1999)

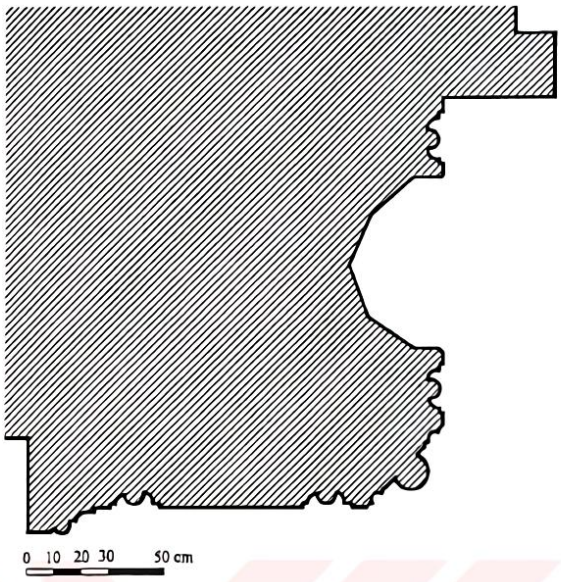

Şekil 96. Edirne Bayezit II Camii, Ana İbadet Mekânı, Taçkapı Profili (Çakmak, 1999)

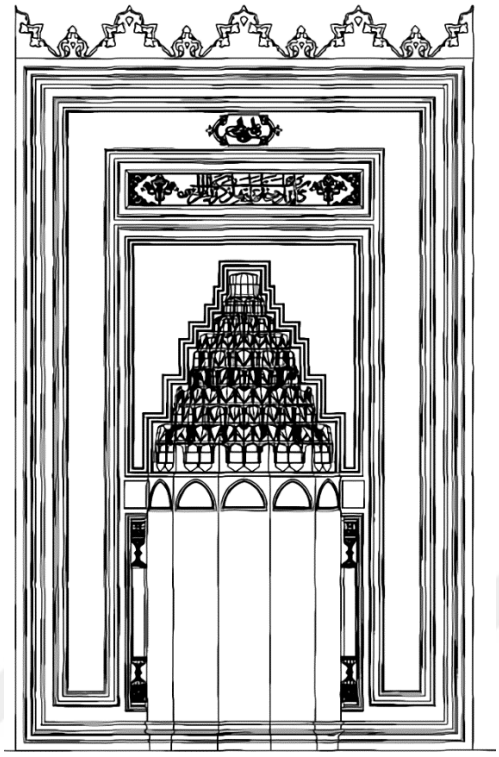

Şekil 97. Edirne Bayezit II Camii, Mihrap Kesiti (Bozkurt, 2007)

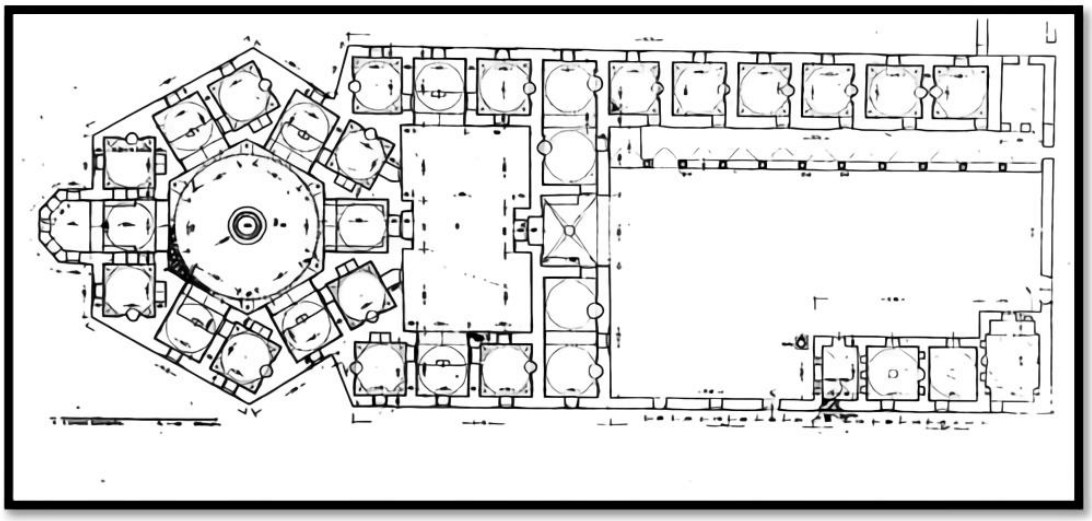

Şekil 98. Edirne Bayezit II Darüşşîfası, Plan Şeması (Kalaycı, 2019)

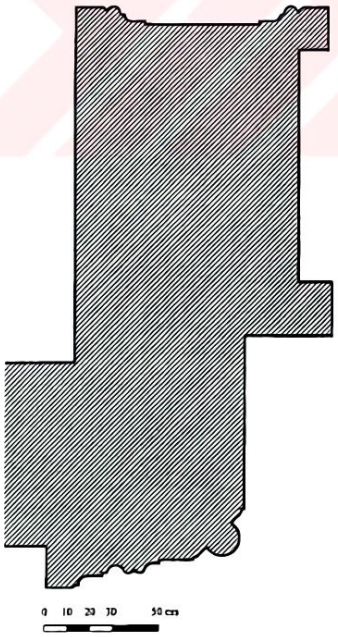

Şekil 99. Edirne Bayezit II Darüşşîfası, Kuzey Taçkapı Profili (Çakmak, 1999)

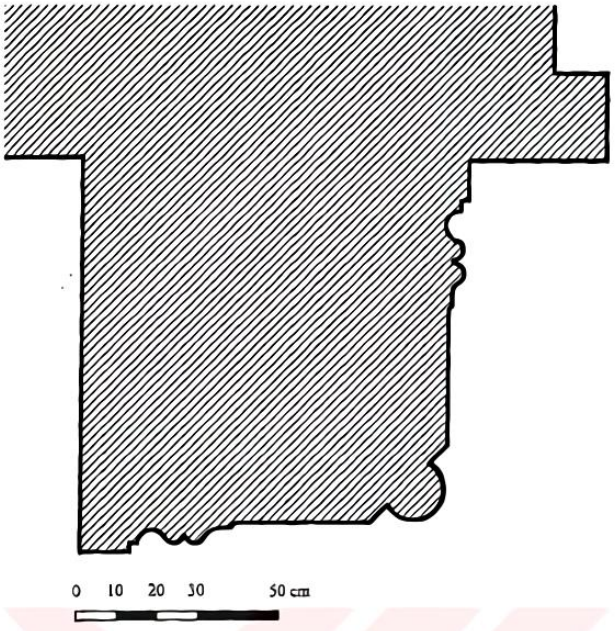

Şekil 100. Edirne Bayezit II Darüşşîfası, Güney Taçkapı Profili (Çakmak, 1999)

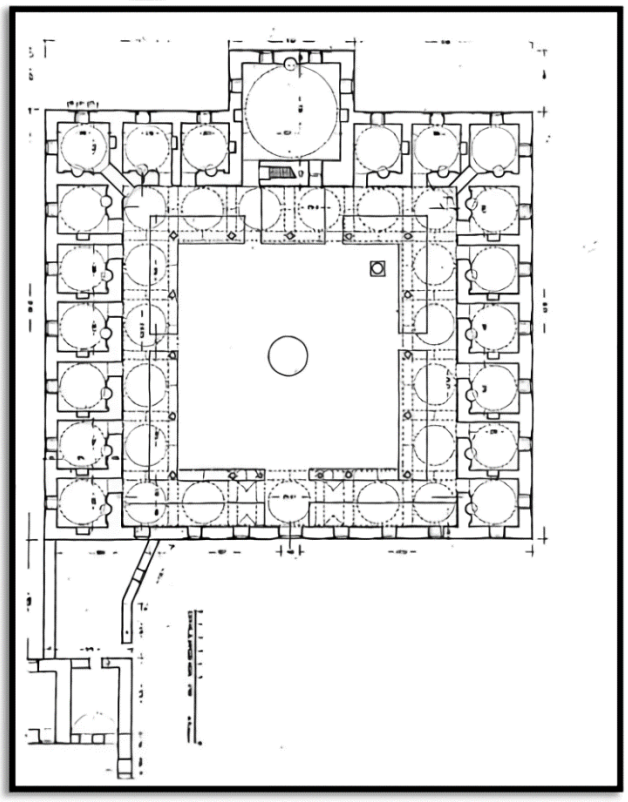

Şekil 101. Edirne Bayezit II Medresesi, Plan Şeması (Kalaycı, 2019)

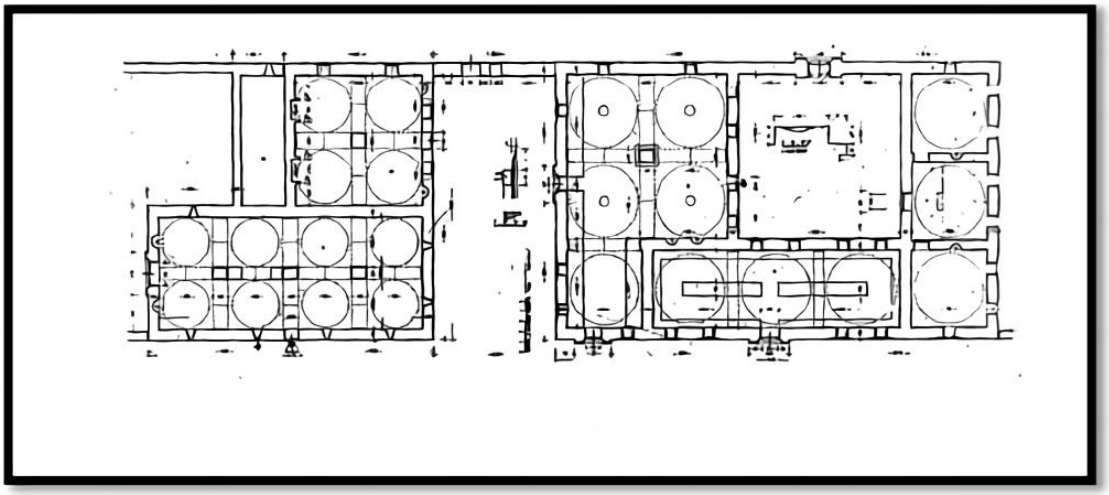

Şekil 102. Edirne Bayezit II Külliyesi, İmaret ve Kervansaray Plan Şeması (Kalaycı, 2019)

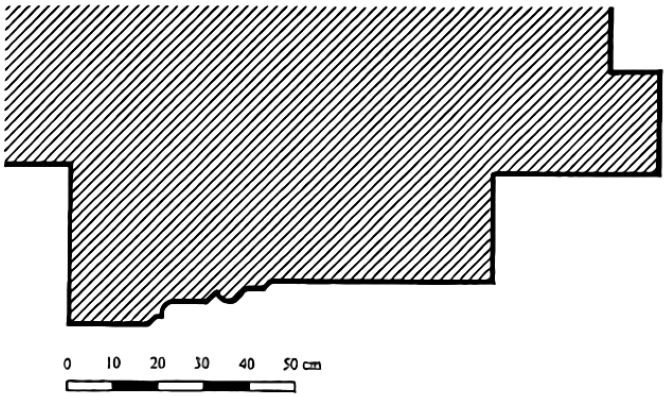

Şekil 103. Edirne Bayezit II Külliyesi, İmaret, Batı Taçkapı Profili (Çakmak, 1999)

KAYNAKÇA

ACAR Türkan, "Bursa'daki Tabhaneli Camiler", (Yüksek Lisans Tezi), İzmir, İzmir Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

ACAR Türkan, *Anadolu Türk Mimarisinde Tabhaneli Camiler*, (Doktora Tezi), İzmir: İzmir Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.

AKÇIL Nesrin Çiçek, ÖZER Cebe, "Murâdiye Külliyesi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, c. 7, 2006, ss. 199 - 201.

AKÇIL Nesrin Çiçek, "Üç Şerefeli Cami ve Külliyesi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi , c. 42, 2012, ss. 277 - 280.

AKOZAN Feridun, "Türk Külliyeleri", 1969, ss. 303 - 308.

ALAMEHMET Ayşe Zeynep, "Bursa Ulucami Doğu Minaresinin Davranışının Doğrusal ve Doğrusal Olmayan Analizle İle İncelenmesi", (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, İstanbul Teknik Üniversitesi Deprem Mühendisliği Ve Yönetimi Enstitüsü, 2019

ALKAN Fikret, *Günümüze Ulaşamayan Bursa Hanları*, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

ALKAN Murat, *Bursa Yeşi Camii Süsleme Programı, Taş, Ahşap, Kalemişi ve Alçı Üzerine Bir İnceleme''*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2013.

ALTINTAŞ Zeynep, *Muradiye Külliyesi ve Haziresindeki Türbeler*, (Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.

ARSLAN Ayşegül, *Edirne Üç Şerefeli Camii Haziresi Mezar Taşları*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

ASLANAPA Oktay, *Türk Sanatı*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1989.

AYVERDİ Ekrem Hakkı , YÜKSEL İ. Aydın*, İlk 250 Senenin Osmanlı Mimarisi*, Baha Matbaası, İstanbul, 1976.

BAYKAL Kazım, *Bursa ve Anıtları,* İstanbul, 1982.

BOZKURT Tolga, *Osmanlı Selâtin Cami Mihrapları*, (Doktora Tezi), Konya: Konya Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.BAYATLI Altay, *Edirne Taş Köprüleri*, (Yüksek Lisans Tezi), Edirne: Edirne Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015, s. 57.

CANTAY Gönül, "Darüşşifalar", 1988, s. 355 - 368.

CANTAY Gönül, "Türk Mimarisinde Külliye", 2002, ss. 1 - 26.

ÇAKMAK Şakir, "Erken Osmanlı Dönemi Mimarisinde Taçkapılar", (Doktora Tezi), İzmir, İzmir Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999.

ÇETİNTAŞ Sedat, *Türk Mimari Anıtları - Osmanlı Devri Bursa'da İlk Eserler,* İstanbul, 1946

ÇOBANOĞLU Ahmet Vefa, "Külliye", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, c. 26, 2002, ss. 542 - 544.

ÇOBANOĞLU Ahmet Vefa, "Divriği Ulucamii", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, c. 42, 2012, ss. 95 - 96.

DALAR Tuba, "Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Bursa'da Zaman Şiirinde Zaman ve Mekan Algısı", *Akademik İncelemeler Dergisi*, 2018, ss. 183 - 200.

DEMİRALP Yekta, “Osmanlı Öncesi Anadolu Medreselerinde Örtü ve Erken Osmanlı Medreseleriyle Karşılaştırma”, *Sanat Tarihi Dergisi,* 2006, s. 30 - 48.

DEMİRİZ Yıldız, *Osmanlı Mimarisi’nde Süsleme I, Erken Devir (1300 - 1453)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1979.

ERDOĞAN Arif, *II. Bâyezid Dönemi Sultanî Külliyelerindeki Revak Ölçüleri Üzerine Oran Araştırması*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, İstanbul Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2017.

ERİÇOK Ayşegül Keleş, “Bursa Tarihi Ticaret Merkezinde 16. Yüzyıldan Günümüze Ticari Fonksiyonların Değişimi”, *Planlama Dergisi*, 2015, ss. 173 - 181.

EYİCE Semavi, “İlk Osmanlı Devrinin Dini - İçtimai Bir Müessesesi, Zaviyeler ve Zaviyeli - Camiler”, 1962, ss. 3 - 80.

EYİCE Semavi, ‘”Mimar Sinan’ın Külliyeleri”, 1989, ss. 169 - 201

EYİCE Semavi “Beyazıt II Camii ve Külliyesi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, c. 6, 1992, ss. 42 - 45.

EYİCE Semavi, “Beyazıt II Köprüsü”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, c. 6, 1992, ss. 50.

EYİCE Semavi, “Cami, Mimari Tarihi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, c. 7, 1993, ss. 56 - 90.

EYİCE Semavi, “Cem Sultan Türbesi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1993, c. 7, ss. 286 - 287.

EYİCE Semavi, “Hamam, Tarih ve Mimari”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, c. 15, 1997, ss. 402 - 430.

EYİCE Semavi, “Hudâvendigar Külliyesi”, *TDV İslam Ansiklopedisi,* İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, c. 18, 1998, ss. 290 - 295.

FURAT Ayşe Zişan, “Eğitim - Mimari İlişkisi Açısından Kuruluş Dönemi Osmanlı Medreseleri”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2003, ss. 181 - 208.

GABRIEL ALBERT, *Bir Türk Başkenti Bursa,* çev. Neslihan Er, Hamit Er, Aykut Kazancıgil, Osmangazi Belediyesi Yayınları, İstanbul.

GOODWIN Godfrey, *Osmanlı Mimarlığı Tarihi*, çev. Müfit Günay, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2012.

GÜNDÜZ Sema, “Osmanlı Beyliği Mimarisinde Anadolu Selçuklu Geleneği”, (Doktora Tezi), Ankara, Ankara Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

GÜRBIYIK Cengiz, “Osmanlı İmaretleri (Aşevleri)”, (Doktora Tezi), İzmir, İzmir Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.

HIZLI Mefail, “Bursa’da Selâtin İmâretleri”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2001, ss. 33 - 62.

HIZLI Mefail, “Muradiye Külliyesi’nin 1782 Yılı Onarımı”, *Bursa’da Zaman*, 2013, ss. 38 - 39.

KALAYCI Gamze Duvan, *Edirne Külliyelerinin Tarihi Süreç İçerisinde İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, İstanbul Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2019.

KALFAZADE Selda, “Gökmedrese Camii”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, c. 14, 1996, ss. 140 - 142.

KARAKAYA Enis, “İpek Hanı”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2000, c. 20, ss. 368 - 369.

KEPECİOĞLU Kamil, *Bursa Kütüğü*, Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Bursa, 2010.

KILCI Ali, “Erken Osmanlı (1299 - 1451) Baldaken Türbeleri”, Vakıflar Dergisi, 2005, s. 255 - 286.

KUBAN Doğan, *Osmanlı Mimarisi*, YEM Yayın, İstanbul, 2016.

KUŞAKLI Yağmur Candan, *Edirne Muradiye Camisi Haziresi Mezar Taşları,* (Yüksek Lisans Tezi) Ankara: Ankara Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.

MERCAN Gülşah, Osmanlı Dönemi Bursa Külliyeleri Bahçelerinin Yapısal ve Bitkisel Öğeleri Üzerine Bir Araştırma, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa, Bursa Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2017.

MÜDERRİSOĞLU Mehmet Fatih, “Edirne II. Bayezid Külliyesi”, 1991, s. 151 - 198.

MÜDERRİSOĞLU Mehmet Fatih, *16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda İnşa Edilen Menz,l Külliyeleri,* (Doktora Tezi), Ankara: Ankara Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1993.

OCAK Ahmet Yaşar, “Zaviyeler, Dini, Sosyal ve Kültürel Tarih Açısından Bir Deneme”, 1978, ss. 247 - 269.

ORMAN İsmail, “Medrese, Mimari”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, c. 28, 2003, ss. 338 - 340.

ÖNKAL Ahmet, BOZKURT Nebi, “Cami”*, TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, c. 7, 1993, ss. 46 - 56.

ÖNKAL Hakkı, “Bursa’da Şehzade Ahmed Türbesi”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1986, s. 143 - 147.

ÖTÜKEN Yıldız, “vd”, *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler (Bursa İl Merkezi),* c. 3, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1983.

PAY Salih, *Bursa İvaz Paşa Külliyesi*, (Doktora Tezi), Bursa, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996.

REYHANLI Tülay, *Osmanlılarda Külliye Mimarisinin Gelişmesi,* (Doktora Tezi), İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1974.

SAĞLIK Hatice Ceren, *Bursa’da Erken Osmanlı Dönemi Sultan Külliyelerinin Kentsel ve Mimari Ayırt Edici Özelliklerinin Karşılaştırmalı Analizi*, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2016.

SAYAN Feyza Köse, *Erken Osmanlı Camileri İçinde Üç Şerefeli Cami ve Belgeler Üzerinden Cumhuriyet Dönemine Kadar Geçirdiği Onarımlar*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2018.

ŞAHİN Ümit Levent, *Erken Osmanlı Selatin Camilerinde Minareler, (Bursa - Edirne),* (Yüksek Lisans Tezi), Isparta: Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

TANMAN M. Baha, “Sinan’ın Mimârisi İmâretler”, *Vakıflar Genel Müdürlüğü*, 1988, ss. 333 - 353.

TANMAN Baha, “Emir Hanı”, *TDV İslam Ansiklopedisi,* İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, c.11, 1995, ss. 133 - 134.

TOKAY Zeliha Hale, *Osmanlı Külliyelerinin Temel Özellikleri ve Günümüz Ortamında Değerlendirilmeleri,* (Doktora Tezi), İstanbul, İstanbul Mimar Sünan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 1994.

TURANİ Adnan, *Sanat Terimleri Sözlüğü*, Toplum Yayınevi, Ankara, 1975.

Türkçe Sözlük, *TDK Vakfı Yayınları*, 1966.

USLU Fatma Serra, *Bursa Yeşil Camii Çini Tezyinatı*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.

YAVAŞ Doğan, "Eşrefoğlu Camii", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, c. 11, 1995, ss. 479 - 480.

YAVAŞ Doğan, "Orhan Gazi Külliyesi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, c. 33, 2007, ss. 387 - 389.

YAVAŞ Doğan, "Bursa Ulucamii", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, c. 42, 2012, ss. 88 - 89.

YAVAŞ Doğan, "Yıldırım Külliyesi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, c. 43, 2013, ss. 532 - 534.

YAVAŞ Doğan, "Yeşilcami Külliyesi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, c. 43, 2013, ss. 492 - 495.

YEDİYILDIZ Mustafa Asım, *Başlangıcından Günümüze Yıldırım Külliyesi ve Ulucami*, (Doktora Tezi), Ankara, Ankara Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995.

YENAL Engin, *Osmanlı Mimarlığı Erken Döneminde Bursa'da Yapıların Oluşumu,* Bursa Büyükşehir Belediyesi, Bursa Araştırmaları Merkezi Yayınları, Ankara, 2012.

YILDIZ Salim Tayfun, *Bursa Yıldırım Bâyezid Külliyesi*, (Yüksek Lisans Tezi), İzmir, İzmir Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001.

YILMAZ Ahmet, *Osmanlı Mimarisinde Külliye Olgusu ve Atik Valide Külliyesi Örneği,* (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, İstanbul Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2001.

YILMAZYAŞAR Hasan, *Bursa'dan Kosova'ya: Hüdavendigar Dönemi (I. Murad) Osmanlı Mimarisi,* (Doktora Tezi), Eskişehir, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017